

173

174

175

VETERUM SCRIPTORUM
DE
R E R U S T I C A
PRÆCEPTA
IN DIALOGOS COLLECTA

AB

ADRIANO KEMBTER

IN ECCLESIA WILTHINENSI CANONICO PRÆMONSTRATENSI
CÆSAR. REG. ROBOR. ET ELECT. BAVAR. ACAD. SOC.

SUPERIORUM PERMISSU.

—
SUMPTIBUS JOSEPHI WOLFF. MDCCLX.

*Sumite materiam vestris, qui scribitis, æquam
Viribus, Et versate diu, quid ferre recusent,
Quid valeant humeri: cui lætæ potenter erit res,
Nec facundia deferet hunc, nec lucidus ordo.*

Horat. de art. poet.

CELSISSIMO AC REVERENDISSIMO
DOMINO DOMINO
LEOPOLDO ERNESTO
S. R. I. PRINCIPI,

ET

EPISCOPO SECOVIENSI,
CATHEDRALIS ECCLESIAE SALISBURGENSIS
ET PATAVINÆ
CANONICO,

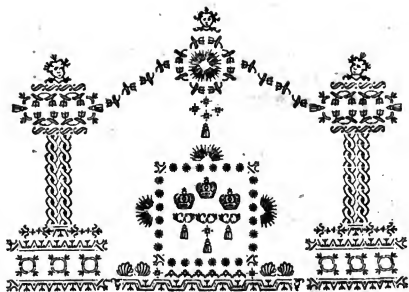
PER SUPERIOREM INFERIOREMQUE STYRIAM,
AC TRACTUM NEOSTADIENSEM
VICARIO GENERALI

EX

ILLUSTRISSIMIS S. R. I. COMITIBUS ET DOMINIS
DE FIRMIAN &c. &c.

PRINCIPI, AC DOMINO DOMINO
GRATIOSISSIMO
D. D. D.

ADRIANUS KEMBTER
CAN. PRÆMONSTR.

PRINCEPS CELSISSIME!

 on ausim equidem hæc de re rustica
 præcepta Tuo Nomini nuncupare, si
 aut iisdem ab opera mea aliquod pre-
 tium fecissem, aut officium vulgare foret ruris
 instituta tradere, aut studium inane veterum scri-

DEDICATIO.

ptorum de ea re monita colligere, aut novum in-
fuetumque collecta summorum in Republica vi-
rorum honori inscribere: sed cum mihi aut pa-
rum, aut nihil debeant, omnemque & ab argu-
menti dignitate & scriptorum auctoritate com-
mendationem mutuentur, jam non est, ut Prin-
cipis in omne literarum genus propensissimi ocu-
los subire reformident; etenim de cultura agri
præcipere principale fuit & apud exteros; siqui-
dem & reges fecere & duces (1), quos naturæ
auctor velut tutores populi, cujus major pars
cum Catone vitam agricultura sustinet & parsi-
monia (2), instituit. Ob quam rationem nihil
sanctius Romano populo ejusmodi majorum suo-
rum præceptis, quæ tum ex Græcis, tum ex
Latinis scriptoribus collecta M. Cato Censorius,
uterque Salserna, Scrofa Tremellius, Terentius
Varro & Junius Columella literis mandarunt, &
ipse senatus Magoni Pœno tantum honorem ha-
buit Carthagine capta, ut, cum regulis Africæ
bibliothecas donaret, unius ejus de re rustica
volumina duxerit in Latinam linguam transferen-
da

(1) Plin. hist. nat. L. XVIII. S. 5.

(2) Plutarch. in Cato maj.

DEDICATIO.

da (3); quæ Cassius Dionysius in Græcam versa Sextilio prætori, & Diophanes in sex libros reducta misit Deiotaro regi (4): velut & Plinius Secundus congestas ex antiquis scriptoribus naturæ opes Imper. Vespasiani Filio inscripsit. Hos ego, aliquamdiu administrandæ agriculturæ curam gerens, scientiæ fontes cum non solum sæpius consuluissem, sed relata ad subsidium memoriæ in mea commentaria eorum præcipua capita jam prope in libellum adulescere, nec tamen aut materia, aut sententiis necti conspexissem, otium nactus in ordinem & dialogos coegi, hujusque familiaritate sermonis tum varias observationes, tum contrarias etiam opiniones, propriis plerumque eorundem verbis contexui, cum meis nec eadem vis, nec fides, qua pollent eorum sententiæ; addita quoque sæpius ratione, quod multos ad genium Catonis institutos non ignorarem, qui jam puer Sarpedonis pædagogi fui dictis ita adhibebat fidem, ut tamen identidem posceret
• & cau-

(3) Plin. l. l.

(4) Varr. de re rust. L. I. c. 1.

DEDICATIO.

& causam (5). Raro tamen ad molestiores disceptationes descendi, contentus veterum philosophia & communibus præceptis, velut decretis, non nescius, legem brevem esse oportere, quæ jubeat, non disputet (6). Et si quandoque etiam diffusior, intra orbitas tamen priscae auctoritatis me continui, illius tantum præcepta recocturus, sperans majorem me ingenio futurum, qui ad hodiernæ physicæ leges conditurus sit nova. Hunc igitur non tam ingenii, quam industriæ partum, nec meis, sed scriptorum illorum, in argumento foecundo juxta ac jucundo, monitis commendandum, studio quidem cultus TUI, CELSISSIME PRINCEPS, TIBI consecro, ac velut in manus trado, ut & sub hujus tutela ab invidia securitatem, & in argumento obscuro & humili a splendore Nominis TUI accipiat lucem: qui supra candelabrum (7) & sublimi hoc gradu positus ita effulges, ut non tam honoris amplitudo, quam decor virtutis & doctrinæ
omnium

(5) Plutarch. l. l.

(6) Senec. Epist. 95.

(7) Matth. 5.

DEDICATIO.

omnium bonorum oculos in se convertat, quibus ille religionis divinique cultus provehendi ardor, illa sancta alięque salutis cura, illud studium verę pietatis & doctrinę TE magnum Ecclesię Antistitem: illa vera in administrandis civilibus rebus prudentia, illa oris gratia, totiusque corporis species, illa conjuncta cum severitate hilaritas, cum gravitate comitas, cum dignitate humanitas TE Principem ostendat, qui cum virtute & scientia etiam Musas familiares habet, atque ob has raras & eximias animi dotes merito patrię nostrę decus compellatur. Plura scribere admiratio mea jubet, sed vetat modestia TUA, ut quidquid nuper ore, nunc stylo omisi, faciam animo. Hoc igitur perfusus benignitatis TUE fonte munus rusticum ad aras suspendo tuas, quod multę gentes etiam lacte tantum numinibus supplicent, & mola falsa litent, qui thura non habent (8). Nec erit indignum fastigio Tuo donarium, si non tam sui pretio, quam cultus in TE mei studio patiaris æstimari: quo-

De Re Rustica.

) ()

cum

(8) C. Plin. in paneg.

DEDICATIO.

cum si me etiam in animum parte aliqua admittas beatum me dicam , Deumque veneror , ut tot inter tantaque animi bona ad patriæ nostræ gloriam , ad TUORUM salutem , & ad propriorum meritorum incrementum quam diutissime felix sospesque agas , & valeas.

Veldidenæ Calend. Octobr.

MDCCLIX.

CON-

CONSPECTUS DIALOGORUM.

DIALOGUS I.

De eruditione vitæ rusticæ.

- I. Occasio sermonis. II. Causa male administratæ œconomix in prædio. III. Res rustica ars magna & scientia est. IV. A magnis scriptoribus tractata. V. Qui in præsens utiliter leguntur. VI. Etsi res rustica hodie ab eruditis negligatur.

DIALOGUS II.

De dignitate vitæ rusticæ.

- I. De origine vitæ rusticæ ab orbe & II. Urbe condita. III. Romæ vitæ rusticæ fuit potior urbana, tum IV. Ob rerum necessitatem, tum V. Ob majorem utilitatem in militia, tum VI. Ob morum probitatem, tum VII. Ob quæstum honestiorem.

DIALOGUS III.

De quæstu & emolumentis in re rustica.

- I. E re rustica fructus multiplex. II. Minoris quæstus causa culturæ neglectus. III. Colonorum socordia. IV. Prædiorum divisio & exactio pensionum. V. Voluptas quæ sita, non utilitas. VI. Terra hodie non minus, quam olim erat, foecunda.

CONSPECTUS DIALOGORUM.

DIALOGUS IV.

De jucunditate vitæ rusticæ.

- I. Jucunditas vitæ rusticæ ostenditur ex mira naturæ fecunditate in proferendis omnis generis fructibus. II. Ex penû domestica semper repleta. III. Exemplis summorum virorum. IV. Ex urbis molestiis. V. Virgilii & Horatii carmine.

DIALOGUS V.

Valetudini magis consuli ruri, quam in urbe.

- I. Auram ruri esse salubriorem. II. Veterum usu & testimonio probatur. III. Exercitatio corporis valetudini necessaria & IV. Ruri opportunior. V. Ejus modi varii. VI. Mensa ruri frugalior. VII. Cibi simplices & VIII. Salubres. IX. Cibi multiplices multiplicium causæ morborum. X. Majorum nostrorum cibus simplex fuit. XI. In urbe varius esse cœpit. XII. Cujus luxur dampnatur & XIII. Laudatur ciborum simplicitas. XIV. Animum ruri esse liberiores, XV. In urbe vero curis implicatum. XVI. Assidua sui observatione. XVII. An & qualis philosophia mentis adhibenda. XVIII. Sermonis libertas & XIX. Vacatio ab occupationibus atque XX. Multis odiis ruri agentibus concessa laudatur.

DIALOGUS VI.

De cognitione fundi.

- I. De lectione, imitatione & experientia in re rustica. II. De præsentia domini. III. De officio domini. IV. De opera assidue adhibenda. V. De triplici forma naturali fundi campestri, collina & montana. VI. De forma fundi artificiosa. VII. De modo fundi.

DIALOGUS VII.

De varia fundi, bonæ malæve terræ natura.

- I. Varia fundi terræque natura. II. Quæ præstabilior? III. Est æque fructuum diversa natura, nec omnia terræ tribuenda. IV. Quæ sit terra cariota. V. Quæ dulcis & amara. VI. Quomodo dignoscatur? VII. De aliis signis bonæ terræ. VIII. Quæ sit terra tenera. IX. De sapore terræ. X. Quæ terra optima.

DIALO-

CONSPECTUS DIALOGORUM.

DIALOGUS VIII.

De celi salubritate.

- I. Commendatur provinciæ nostræ salubritas a temperata cœli plaga & II. Fructuum ubertate. III. Fundi salubritas præ cæteris æstimatur tum IV. A situ villæ, tum V. Ab aeris salubris accessu, tum VI. Ex hominum pecorumque, nec non etiam fructuum specie.

DIALOGUS IX.

De aqua.

- I. Aquam in villa necessariam esse. II. Aquarum diversitas. III. De aqua pluviæ. IV. De aqua ex cisternis, puteis, rivis, & amnibus. V. De aqua ex nativis fontibus. VI. De quibusdam miraculis aquarum. VII. Vitia aquarum sunt limus & cœnum. VIII. De sapore, odore & colore aquæ. IX. De levitate aquæ. X. De frigore aquæ. XI. De aliis signis bonæ malæve aquæ. XII. De aquarum ductibus.

DIALOGUS X.

De iis, quæ extra fundum sunt.

- I. Via commoda ad villam voluptati servit & II. Utilitati. III. Non tamen via publica. IV. Commoda ex bono vicino & V. Incommoda ex malo. VI. De oppido. VII. De flumine. VIII. De operariis.

DIALOGUS XI.

De materia ædificiorum.

- I. Damna ex silvarum excidio. II. Quæ apta ædificiorum materia. III. Arborum cum homine affinitas. IV. Quomodo cædenda materia. V. Quo anni tempore. VI. An Lunæ habenda sit ratio? VII. Lunæ virtus in quibusdam aliis observatur.

DIALOGUS XII.

De quarundam arborum usu & emolumentis.

- I. De abiete & picea. II. De pino & pinastro. III. De larice. IV. De taxo. V. De alno. VI. De betula. VII. De fago. VIII. De quercu & robore. IX. De ilice & subere.

) (3

X. De

CONSPECTUS DIALOGORUM.

X. De Esculo & fraxino. XI. De tilia, carpino & acere. XII. De populo. XIII. De salice. XIV. Voluptas ex arboribus. XV. Silvæ emolumenta. XVI. Unde lignorum penuria.

DIALOGUS XIII.

De lapidibus, lateribus, calce & arena.

- I. Occasio sermonis de lapidinis. II. De variorum lapidum usu. III. De primis marmoris sculptoribus. IV. De bono & malo usu marmoris. V. De variis dotibus marmoris. VI. De laterum inventoribus. VII. De materia laterum. VIII. De materia & usu calcis. IX. De qualitate arenæ.

DIALOGUS XIV.

De partibus rei adificatoriæ.

- I. Quid sit ordinatio & dispositio. II. Quid eurythmia & symmetria. III. Quid decor & distributio. IV. Quæ ad regionem pertineant. V. Quæ ad aream requirantur. VI. Partitio in quibus consistat. VII. De diversis parietum generibus. VIII. De ornamentis parietum. IX. De columnarum officio & X. Generibus earum. XI. De conservandis tectis & XII. Ornamentis eorum. XIII. De fenestris. XV. De januis & scalis. XV. De fundamentis.

DIALOGUS XV.

De villa urbana.

- I. Qua ætate ædificationi danda opera. II. Damnatur luxus ædificiorum. III. Laudatur moderatus decor. IV. De vestibulo. V. De atrio. VI. De aliis in infima parte ædium. VII. De cellis subterraneis. VIII. De conclavibus & supellectili. IX. De culina. X. De pinacotheca. XI. De bibliotheca. XII. De museo.

DIALOGUS XVI.

De tabulario.

- I. Tabularii utilitas. II. Origo. III. Structura. IV. Munctiones. V. Supellex. VI. Præfectus & scriba. VII. Eorum officia. VIII. De libris rationum. IX. De libris proventuum. X. De libris expensarum. XI. De instruendo tabulario XII. Ecclesiastico & XIII. Civili. XIV. De libris ad tabularium pertinentibus. XV. De indicis necessitate. XVI. De pluribus indicibus conficiendis.

DIALO-

CONSPECTUS DIALOGORUM.

DIALOGUS XVII.

De villa rustica.

- I. De situ ædium villici. II. De cubiculis & culina. III. De venustate & IV. Situ oporothecæ. V. De situ aræ. VI. De variis modis extereñdi frumenta. VII. De structura aræ. VIII. De nubilario.

DIALOGUS XVIII.

De granario.

- I. De firis & puteis. II. De nostris granariis. III. An frumenta sint ventilanda? IV. De curculionibus & remediis contra eos. V. De situ & structura granarij. VI. De opere Signino. VII. De virtute amurcæ. VIII. De aliis in granario observandis.

DIALOGUS XIX.

De supellectili rustica.

- I. De situ horrei instrumentorum. II. De ordine in asservandis instrumentis custodiendo. III. Magnum esse instrumentorum numerum. IV. De partibus currus. V. De instrumentis rei agrariæ. VI. De falce vinitoria. VII. De instrumentis rei pecuariæ. VIII. De supellectili culinæ.

DIALOGUS XX.

De stabulis & sterquilinio.

- I. Domi parantur stabula, in pascuis caulæ. II. Lectio vulgaris Columellæ emendatur. III. De situ stabulorum. IV. De corte & stramentis. V. De piscina. VI. Quis stercorationem invenerit? VII. De ejus necessitate. VIII. De structura sterquilini. IX. De ejus materia. De diversitate lætaminis.

DIALOGUS XXI.

De limitibus.

- I. Quid sint limites? II. De variis limitum signis. III. De sacro dirimendorum finium. IV. Ejus origo. V. De signis hodiernis. VI. Quid rigor, cardo & decumanus. VII.

CONSPECTUS DIALOGORUM.

VII. De arboribus & sepibus. VIII. De dumis, vepibus, palis, viis, fossis, & inaceriis. IX. De rivis & jure alluvionis. X. De lapidibus. XI. De limitibus recognoscendis. XII. De agrimensuribus & conficienda totius prædii ichnographia.

DIALOGUS XXII.

De sepibus.

- I. De interstitio sepis. II. De commodis sepis naturalis. III. Modus plantandi sepem vivam ope feminis. IV. Per furculos & stolones. V. De sepe agresti ex palis. VI. De sepe militari. VII. De sepe fabrili & ejus speciebus. VIII. De sepimentis vivariorum.

DIALOGUS XXIII.

De villico.

- I. Cur pauci prædia per villicum colant. II. Quem præcolono habere præstet. III. Qui ad villici munus non idonei. IV. De ætate, conditione & experientia villici. V. De institutione villici. VI. Soli naturam noscat. VII. An astrologiam? VIII. De aliarum rerum notitia. IX. De religione & disciplina. X. Quæ feriis agenda. XI. De fidelitate. XII. De officiis in famulos. XIII. Non sit ambulator. XIV. De sobrietate & continentia. XV. De cura pro sanis & ægrotis. XVI. Familiam exerceat. XVII. Opera rustica ipse curet. XVIII. Quæ mane agenda & vesperi. XIX. Alios instruat. XX. Selectum in ministris faciat. XXI. De aliis officiis strictim.

DIALOGUS XXIV.

De reliquis villa ministris.

- I. Villica curet domestica negotia. II. Postquam matresfamilias ea defugiunt. III. De villicæ ætate & forma. IV. Mulieres externas non frequentet. V. Sobria sit. VI. Domum se continens curet negotia. VII. Domestica. VIII. Supellectilem & apothecam. IX. De aliis ejus officiis strictim. X. Ratio famulorum hodie alia, quam apud Romanos. XI. An præstet singulis operibus præficere singulos ministros. XII. De corporis & animi habitu quorundam. XIII. Cur tam magnus assumatur pecoris numerus. XIV. In re cibaria & vestiaria parum hodie servire veterum præcepta.

DIALOGUS

DIALOGUS I

DE ERUDITIONE VITÆ RUSTICÆ.

PHILOMUSUS. EURASIUS. URBANUS.

ARGUMENTUM.

I. <i>Occasio sermonis.</i> II. <i>Causa male administratæ æconomix in prædio.</i> III. <i>Res rustica ars magna, & scientiâ est.</i>	IV. <i>A magnis scriptoribus tractata.</i> V. <i>Qui in præsens utiliter leguntur.</i> VI. <i>Etsi res rustica hodie ab eruditis negligatur.</i>

PHILOM. Siste, siste Eurasi, nisi parum prospiciunt oculi, I.
Urbanum video, demisso capite, contracta fron- *Occasio sermonis.*
te, fixis in terram oculis ad nos flectentem gradus, auresque
nostras quotidianis querelis repleturum. EURAS. An hic ille
Urbanus, olim congerronum omnium lepidissimus, gratiis
plenus, Musis omnibus charus, facultatibus potens: nunc re-
De Re Rustica. A rum

rum suarum negligens, in urbe dictus philosophus, quod antiquis fere tantum scriptoribus adhibeat fidem. PHILOM. Is ipse est. EURAS. Sed ista facies & macies cujusdam mali est index: an hominem habet morbus? PHILOM. Habet gravissimus. EURAS. Quis obsecro, an crudelis illa articularum, aut ischiadis carnificina? PHILOM. Interius malum est, ab imo pectoris proficiscens. EURAS. Fortasse febris cor adurit? PHILOM. Omni febris malignius: corpus enim, & animum afficit: perniciosiores autem sunt animi, quam corporis morbi; nam, ut Ennius ait, animus æger semper errat. EURAS. Quod igitur ei est nomen? PHILOM. Latinum nondum habet: Græce georgicophobiam posses compellare. EURAS. Novum morbi genus est, Galeno & Hippocrati ignotum. Nullane spes in medicina? PHILOM. Nulla: nostram enim non admittit, Græcam, aut Romanam non invenit. Tu forte præ cæteris posses agreste & domesticum ex Varrone & Columella subministrare pharmacum. EURAS. Et cur non ex Vegetii arte veterinaria? Ludis nempe me: cupio tamen veterem amicum tanto levare malo. PHILOM. Ergo compone vultum, & sume personam, ne sentiat rem de composito agi. EURAS. Fabulæ partes lubens agam. Sed - - Urbanum sanum, saluumque etiam atque etiam esse jubemus. URB. Jubeatis igitur, &, ut votis respondeat eventus, velim, qui deam Salutis vobis magis propitiam precor. PHILOM. Nec tibi abesset, si manu nostra tam dare, quam optare foret. Quem autem affers parum secundum nuncium? URB. Aut manus mihi inferam, & majorum meorum viscera discerpam, aut familiam nostram confici patiar, necesse est. EURAS. Avertant Superi! Philomuse, tenemus morbum: furor est, quem Græci in Athamante, Ajace, & Oreste melancholiam vocarunt, nos vero hanc animi ægritudinem cum Cicerone *Lib. III. Tuscul. quæst.* appellamus infan-

infaniam. PHILOM. O te omni infano infaniorem! non advertis georgicophobiae malo affectum allegorias loqui? EURAS. Est singulare hoc infaniae genus, quod non totam mentem adimit, sed unam partem animi lædens cæteras relinquit integras. PHILOM. Tu vero non parte, sed tota mente captus es. URB. Et ego non partem, sed omnes spes nostras, patris delicias, avi thesaurum, majorum domicilium, avitum familiae patrimonium vili pretio cum Crate abjiciam. EURAS. En! rerum copia discruciat. URB. Immo inopia, cum cavendum jam mihi, ne amplissimi prædii heres fame peream. PHILOM. Non igitur mirum, si hodie tam exfuccus, quasi cum cicadis rore tantum pastus esses. URB. Jam cicadam ala corripuisti, ut molestissime obstrepam, nova afflictus clade. PHILOM. Quid ergo est novæ rei? URB. Noveris paternum illud meum prædium, ex quo majores singulis annis bis mille tulerant, primo pro mille quingentis, dein pedetentim minori semper, ac minori pretio, ac demum pro sexcentis conductori extero elocasse. PHILOM. Dolens memini, nec sine gemitu, & admiratione. URB. Nudius quintus denique internecina clade prostratus sum, quo conductor ille fundo in futuros annos destructo, ut ajunt, supellectili rustica sublata, equis & pecoribus abactis, omnique sceni & frumenti apparatu vendito, nec soluta a duobus annis pensione, excessit, erupit, evasit. PHILOM. Perditum caput! URB. Nunc vero opus ingenti philosophia. EURAS. Oeconomia potius. URB. Hæc corporis, illa Tullio teste *Lib. III. Tuscul. quæst.* animi medicina, cujus auxilium non ut in corporis morbis petendum est foris: omnibusque opibus, viribusque, ut nosmet ipsi nobis mederi possimus, elaborandum est. PHILOM. An uxor quoque, & liberi hac philosophia pascuntur? ego quoque iisdem, sumptu utique minori, Ciceronem, aut Senecam nitidissimæ editionis compararem. URB. Id vero

minime. PHILOM. His igitur prospiciendum. URB. Quo consilio, nisi ut invisum diu prædium cum curis agrestibus omnibus dividendam? PHILOM. Tune avitum prædium familiæ a maioribus tanto pretio comparatum, tot curis custoditum, tot laboribus excultum, tot deliciis exornatum venditare? URB. Non ego delicias, non quæstum, sed curas, lachrymas, & rei familiaris jacturam, quæ ex hoc prædio imminet, amandaturus sum. Horreo enim, metuo, fugio luctuosum rei rusticæ quæstum, miseram illam, & indignam vitam, mihi, rebusque meis semper inimicam. PHILOM. Agnoscis morbum, Eurasi, quem georgicophobiam dixi. EURAS. Agnosco. Sed tu, Urbane, an eandem cum maioribus in colendo prædio rationem tenuisti? URB. Minime quidem; illi enim rebus constanter præsentibus aderant: agros per villicum, famulosque colebant: ego urbanæ vitæ amicus, omnis vero administrandæ rei familiaris, ac maxime rusticæ, non solum ignarissimus, sed prope inimicus, conductorem constitui, ut recepta ab eodem annua pensione curis domesticis solutus liberius meis studiis vacarem. EURAS. Vastatorem assumpsisti, non conductorem. URB. Videbatur homo ad sordes usque parsimonix deditus, ac miseratione dignus, qui pecore ad minorem numerum redacto, sæno, stramine, immo & stercore vendito, secundos quoque fructus improbo labore ex eodem agro quotannis colligebat. EURAS. Et passus es fundum his tantis cladibus ad supremum vocari exitium, quis hostis haud posset perniciosiorem vastitatem inferre? URB. Non solum non repugnabam, sed probabam etiam industriam, & de pensione singulis annis remittebam, videns plus seminum spargi, minus fructuum colligi, coniecta in fundi sterilitatem, aut cœli intemperiem culpa. EURAS. O te non solum ad scientiam rusticam cæcum, sed & in iis, quæ cerni possunt, hebetem, vecordem, ac extremi ingenii homi-

II.
Causa
male ad-
ministra-
tæ æcono-
miæ in
prædio.

hominem! Et hic ipse demum conductor distracta supellectili, pecoribus, sæno, & frumento aufugit? URBAN. Ipsissimus. EURAS. Iniquissimum, & non una cruce dignum flagitium! video siquidem ingens, nec nisi ingenti sumptu restituendum, rerum tuarum detrimentum. URB. Absit, absit funestum consilium: hodie potius dimittendum invisum prædium, etsi tenuissimum pretio æstimandum; horreo enim, averforque rem omnem rusticam, ac ut illi manum, aut animum adjicere valeam. PHILOM. Obsecro te, Urbane, per te, tuosque, ut non manum quidem rei rusticæ, sed aures tantum Eurasio in agriculture studio non parum versato accommodes. URB. Aures quoque satis teneræ, & delicatæ sunt, Philomuse, qui diu jam in illa hæresi, ut nullum fere præter veteres auctores audiam, a cæteris non minore religione temperans, quam Judæus a carne suilla. EURAS. Conditionem hanc subeo, ut, quæ ad vitæ rusticæ commendationem, institutionemque dicturus sum, ex antiquis fere tantum Græcis Romanisque scriptoribus, quoniam cæteros profanos esse ducis, conquiram: verbis quoque eorundem plerumque usus, velut lignis & lapidibus, qui nostris aut aliorum animadversionibus ad constructionis formam tanquam cæmento committantur, Philomuso rude ac crudum opus suis veneribus exornante ceu spiritu, & vita. URB. Istorum quidem nomine jam charior mihi es, Eurasi, ut de hoc invisio, ac ab omni elegantia alieno argumento disserturum minus moleste feram. EURAS. Ego vero satis moleste fero, quod rem rusticam ab omni eruditionis elegantia alienam esse dicas, de qua M. Varro *de Re Rustica Lib. 1. c. 3.* pronunciavit, quod non modo sit ars, sed etiam necessaria, ac magna scientia, quæ docet, quæ sint in quoque agro ferenda, ac facienda, quæque terra maximos perpetuo reddat fructus. Uberius id ipsum Columella illustravit: at ego, inquam, cum aut magnitudinem to-

III.
Res rustica ars magna & scientia est.

tius rei, quasi quamdam vastitatem corporis, aut partium ejus, velut singulorum membrorum numero recenseo, vereor, ne supremus ante me dies occupet, quam universam disciplinam ruris possim cognoscere. Nam, qui se in scientia perfectum volet profiteri, sit, oportet, rerum naturæ sagacissimus, declinationum mundi non ignarus, ut exploratum habeat, quid cuique plagæ conveniat, quid repugnet: siderum ortus, & occasus memoria repetat, ne imbris, ventisque imminenti-bus opera inchoet, laboremque frustretur. Cœli, & anni præ-sentis mores intueatur: neque enim semper eundem, velut ex præscripto, habitum gerunt: nec omnibus annis eodem vultu venit æstas, aut hiems: nec pluvium semper est ver, aut hu-midus autumnus; quæ prænoscere sine lumine animi, & sine exquisitissimis disciplinis non quemquam posse crediderim. Jam ipsa terræ varietas, & cujuslibet soli habitus, quid nobis ne-get, quid promittat, paucorum est intelligere. *Col. Lib. 1. præf.* URB. Multa dicit probabilitate aliqua, & verisimilitudine. Et nihil ultra? EURAS. Allatis aliis exemplis prosequitur: post hanc tam multam, tamque multiplicium rerum prædicationem non me præterit, si, quem desideramus agricolam, quemque describimus, exegero a participibus agrestium operum, tar-datum iri studia discendum, qui tam variæ, tam vastæ scien-tiæ desperatione contreriti, nollent experiri, quod se assequi posse diffident. Verumtamen quod in oratore jam M. Tullius rectissime dixit: par est eos, qui generi humano res utilissimas conquirere, & perpenas exploratasque memoriæ tradere con-cupierunt, cuncta tentare: nec si vel illa præstantis ingenii vis, vel inclytarum artium defecerit instrumentum, confestim debemus ad otium, & inertiam devolvi, sed quod sapienter speravimus, perseveranter consecrari: summum enim culmen affectantes satis honeste vel in secundo fastigio conspiciemur.

Col.

Col. loc. laud. URB. Si tam vasta, tam ingeniosa agriculturæ scientia, quis demum ad eandem idoneus? EURAS. Potest, ejusdem scriptoris sententia, nec subtilissima, nec rursus, quod ajunt, pingui Minerva res agrestis administrari: nam illud procul vero est, quod plerique crediderunt, facillimum esse, nec ullius acuminis rusticationem. *Col. loc. laud.* URB. Quid ergo abjecta tantum ingenia huic rei manum admovent? EURAS. Immo summa animum adjecere, & calamus: Varro certe & Columella septuaginta aliquot eruditissimos Græcos enumerat, qui rem rusticam suis litteris illustrarunt, quos inter ex poetis Hesiodus: ex philosophis Aristoteles & Theophrastus. Et ut agriculationem Romana tandem civitatē donemus, scribit Columella, jam nunc M. Catonem Censorium illum memoremus, qui eam Latine loqui primus instituit: post hunc duos Saserenas, patrem & filium, qui eam diligentius erudierunt; ac deinde Scrofam Trebellium, qui eam eloquentem reddidit: & M. Terentium, qui expolivit: mox Virgilium, qui carmine quoque potentem fecit. Nec postremo quasi pædagogus ejus meminisse dedignemur, Julii Hygini. Non minorem tamen laudem meruerunt nostrorum temporum viri Cornelius Celsus, & Julius Atticus; quippe Cornelius totum corpus disciplinæ quinque libris complexus est: hic de una specie culturæ pertinentis ad vites singularem librum edidit: cujus velut discipulus duo volumina similium præceptorum de vineis Julius Græcinus composita facitius & eruditius, posteritati tradenda curavit. *Col. loc. laud.* Nos vero his omnibus Columellam ipsum, Plinium Secundum, & Palladium adjungimus, illum quidem Latini sermonis nitore, istum rerum copia & ubertate, hunc præceptorum utilitate oppido commendandum. Vides igitur, rem rusticam nec sterilitate materiæ, nec eruditionis inopia, nec eruditorum scriptorum numero laborare. URB. Quis ne-

IV.

A magnis
scriptori-
bus tra-
data.

get

V.
Qui in
præfens
utiliter le-
guntur.

get hos magnos esse melioris Latii proceres? magni habentur ob sermonis venustatem, non ob materiæ utilitatem. EURAS. Id ipsum est, quod queror, verba a te æstimari, non argumentum. URB. Quia illa ad eruditionem faciunt, & elegantiam. EURAS. Hos vero ad usum, & utilitatem. Et quid vetat, una mercede utrumque assequi? URB. Usus forte ipsimet ignorabant. EURAS. Haud scio: Cato, qui tam præclare de vita rustica scripsit, eandem multa voluptate exercuit. M. T. Varro anno ætatis octogesimo jamjam profecturus e vita, necessariis suis prodesse cupiens, non solum dum viveret, sed & cum periisset, tres libros conscripsit; & quidem, ut ipse fatetur, ex tribus radicibus: & quæ ipse in suis fundis colendis animadvertit, & quæ legit, & quæ a peritis audivit. J. Columella a puero vitæ rusticæ deditus, adeo ut agriculturam vocet professionem suam. Plinius Secundus A. Gellii testimonio *Lib. IX. c. 4. Noct. Attic.* vir in temporibus ætatis suæ, ingenii, dignitatisque gratia, auctoritate magna præditus; Æmil. Palladius ipse suos fundos coluit *Lib. IV. T. 10.* cui Cassiodorus *Div. lect. c. 28.* testimonium dixit: Æmilianus explanatos duodecim libros de hortis, vel pecoribus, aliisque rebus planissima lucidatione differuit. Hi igitur minime rerum ignari erant. URB. Primi tamen erant: sunt autem plerumque rudia, & imperfecta prima rudimenta, aut quæ primolitteris mandantur. EURAS. Hos præcessit, ut dixi, magna turba Græcorum, a Varrone & Columella laudata, quorum alii Attici, alii Rhodii, alii Thasii, alii Milesii, alii Siculi, ex ipsis sapientiæ fontibus orti, ex quorum commentariis Romani scriptores multa præcepta hausserunt. Igitur de cultura agri præcipere principale fuit & apud externos, scribit Plinius *L. XVIII. Sect. 5.* siquidem & reges fecere, Hiero, Philometor Attalus, Archelaus, & duces Xenophon, & Pœnus etiam

Mago:

Mago: cui quidem tantum honorem senatus noster habuit Carthagine capta, ut cum regulis Africæ bibliothecas donaret, unius ejus duo de triginta volumina censeret in latinam linguam transferenda, cum jam M. Cato præcepta condidisset: peritisque linguæ Punicæ dandum negotium. URB. Multa me voluptate perfundit, quod cum cætera fere omnia, quæ ad civilem vitam & humanitatem faciunt, Græcis Romanisque tribuimus, iisdem etiam agricolationis institutionem debeamus: vereor tamen, ne pleraque ab iis tradita, aut vana sint, aut falsa, aut certe nostro solo, aut cælo minime convenientia. EURAS. Sunt quædam, fateor, a veritate aliena, quædam vauitate, & superstitione plena, quædam regionis nostræ conditioni non accommoda, aut prorsus ignota: non propterea vero rejicienda omnia, cum plurima nihilominus rebus nostris maxime opportuna. Hæc igitur ad usum, vana falsaque ad risum facient. Tuam vero hanc objectionem jam cum Tremellio responso prævenit Columella *l. l.* excusans Pœnos, qui talia plura tradiderunt, quod Italiæ & Africæ solum, cælumque diversæ naturæ nequeat eosdem proventus habere; hæc tamen, inquiens, quæ propter disciplinam ruris nostrorum temporum cum præcis discrepant, non deterrere debent a lectione discitem; nam multo plura reperiuntur apud veteres, quæ nobis probanda sunt, quam quæ repudianda. Multa diversa, adversa etiam a moribus armisque nostris occurrunt in Thucydide, Polybio, & Livio, nec tamen sine fructu hodie leguntur a ducibus, si cum judicio: ita saluberrima scriptorum rei rusticæ præcepta cum magna utilitate evolves, si judicium in consilium adhibeas. URB. Sunt multa alia, quæ ingenia nostra provocant ad magis dignas & amabiles curas, ac ut hoc plebejo studio vim genio suo inferant. EURAS. Vim genio suo, & Reipubl. injuriam inferunt, dum VI.
De Re Rustica. B *illum Etsi res*

*rustica ho-
die ab e-
ruditis
negliga-
tur.*

illum voluptate magna, hanc maxima utilitate defraudant: neque enim aliud studium liquidiore voluptate suos cultores pascit, nec ipsa natura uberioribus, ac ad quotidianum usum magis necessariis fructibus nos noscit pascere, ac qui e re rustica proficiscuntur, & prima ætate, aut autumnio se se exerunt; cum cæteræ artes suas spinas, laboremque constanter ostendent; & tamen tot laboribus, tot vigiliis, tot sumptibus quærantur, licet pauci sint, qui post aliquot annorum decursum speratos fructus decerpunt. In memoriam revoca, quæ a prima juventute series laborum, quæ rerum impendia in victum, in vestitum, in libros, in artis instrumenta, in magistros? & adhuc mea messis in herba est, & procul a meta: nihilominus quisque mavult a gello paterno cedere, quam ingenio: & inter pulveres confici, quam parum sapere videri. Quam quidem miserrimam servitutem non damnaturus venio, querelis tamen, & suspiriis indulgere liceat, artes cæteras coli, & excoli tot laboribus, tot sumptibus emi, hanc unam ab eruditis ignorari, & negligi. Quantum enim, nec tamen improbo, aut invideo, est ad levia quædam tentamina, aut prima rudimenta in pretiosissimis instrumentis philosophiæ apparatus? quam splendidus in medicina? quis in jurisprudentia librorum thesaurus? quot anni in iis terendis volvuntur? Latini sermonis gratia, carminum amore, illustrandæ tum civilis, tum naturalis historiæ desiderio excutiantur (nec tamen sine præcipua laude, & fructu) Græci, Romanique scriptores, omnes numi, lapides, laminæ, inscriptiones, & apices litterarum ad examen vocantur: omnes viæ, valles, montes, fluvii investigantur: & cum præsci ævi odoramus vestigia, Superi! quæ tum exultatio, qui triumphus, quæ encomia? & laudo, nec invideo: sed præcipuas regionis divitias, quibus vivimus, & nutrimur, rem rusticam, inquam, quæ certo pars quædam philosophiæ, ac consanguinea sapientiæ est, ut Columella l. l. testatur,

testatur, neglectam jacere doleo, ut ne veteres quidem de illa scriptores, nisi Latini sermonis gratia, nostro oculo dignemur. **URB.** O te albæ & agrestis mentis hominem! qui velut in oratoria, geometria, arithmetica, musica, comica, saltatoria, architectonica, & nautica arte magistros adhibemus, ita rustici quoque studii præceptores assumi desideras. **EURAS.** Atqui ego satis mirari non possum, reponit Columella, quid ita dicendi cupidi feligant oratorem, cujus imitentur eloquentiam? mensurarum & numerorum modum rimantes placitæ disciplinæ consecretur magistrum? vocis & cantus modulatorem, nec minus corporis gesticulatorem scrupulosissime inquirent saltationis, ac musicæ rationis studiosi? jamque qui ædificare velint, fabros & architectos advocent, qui navigia mari concedere, gubernandi peritos? qui bella moliri, armorum, & militiæ gnaros? Et ne singula persequar, ei studio, quod quisque agere velit, consultissimum rectorem adhibeat? denique animi sibi quisque formatorem, præceptoremque virtutis e coetu sapientum arcessat? sola res rustica, quæ sine dubitatione proxima, & quasi consanguinea sapientiæ est, tam discitibus egeat, quam magistris? *Col. L. I. præf.* **URB.** Quia in cæteris artibus majorem invenimus honestatem & difficultatem, capimusque & utilitatem, & voluptatem majorem. **EURAS.** Et qua ratione scientia quædam jucunda animo, quæ ars nostris & Reipubl. commodis opportuna, usu decora, aut studiis nostris digna videri posset, si ejus non solum institutionem, sed etiam conditionem, ac emolumenta ignoremus? aut quis post veteres illos Romanos scriptores rei tam honestæ, tam utilis, tam necessariæ causam aut defendendam, aut illustrandam suscepit? **URB.** Desertam igitur ab eruditis causam age, & artis tam præstantis natales ab origine repete; quæ, si nihil ad augendum patrimonium, forte tamen ad levandum

animi mœrorem conferet. EURAS. Ego vero me non id tantum, sed si nulla sinistra opinione præventus æquo animo aures mihi præbeas, consecuturum spero, ut non solum minus ab agrorum cultura abhorreas, verum etiam læsæ causæ facilius remedium invenias.

DIALOGUS II.

DE

DIGNITATE VITÆ RUSTICÆ.

ARGUMENTUM.

I. <i>De origine vitæ rusticæ ab orbe, &c</i>	IV. <i>Ob rerum necessitatem, tum</i>
II. <i>Urbe condita.</i>	V. <i>Ob maiorem utilitatem in militia, tum</i>
III. <i>Romæ vita rustica fuit potior urbana, tum</i>	VI. <i>Ob morum probitatem, tum</i>
	VII. <i>Ob quæstum honestiorem.</i>

I. EURAS. **U**t igitur errorem, quo es implicatus, ejicias, ac de vita rustica mitius sentias, ante omnia ortum progressumque ejus exponam. Cum duæ vitæ traditæ sint hominum, scribit Varro *de R. R. L. III. c. 1.* rustica & urbana, dubium non est, quin hæ non solum loco discretæ sint, sed etiam tempore diversam originem habeant: antiquior enim multo rustica: quod fuit tempus, cum rura colerent homines, neque urbem haberent. PHILOM. Probe respondet sacræ historiæ Varronis sententia: cum enim rerum omnium sapientissimus opifex, condito hoc pulcherrimo naturæ regno, primum hominem præesse voluisset, ratione prorsus mirabili domicilium & regiam ejus dignitati convenientem, & jucunditate omnia superantem, tanquam opus suis ipsiusmet manibus excitatum, & velut

I.
De origine vitæ rusticæ ab orbe

& velut sedem beatæ vitæ, hortum nempe illum voluptatis constituit. **URB.** Mallem & ego illius, præ prædio meo, spectator esse, & inter florum delicias aut oculus fieri cum Argo, aut nasus cum Catullo. **PHILOM.** Sed non constituit tanquam inutilem spectatorem, qui oculus tantum, aut nares afferret, sed ut operaretur, & custodiret illum. *Gen. 2.* Ab hoc horto voluptatis admissio crimine, quod lethali contagione in omnes posteros transfusum est, eiektus, terram tamen, et si spinas & tribulos germinaturam, iussus est colere, non urbem ædificare, & oppida, ut in sudore vultus sui & laboribus comederet panem. Eandem vitæ rationem post diluvium tenuerunt posteri, tum in Ægypto, tum in Chananæa, ut rusticæ artis beneficio in angusta fere provincia innumerus populus aleretur. **URB.** Tum autem nobilitatis nulla ratio ducebatur. **PHILOM.** Nec tamen indignum cælo visum, hunc a grege ovium ad regendum populum, aut a pera vocare ad sceptrum. Eadem disciplina tum apud Assyrios, tum apud Persas viguit, ut satrapæ agris bene cultis, aut neglectis, præmiis afficerentur, aut pœnis; quæ ipsa veterum Ægypti regum velut præcipua cura, ita fons tantarum divitiarum, quibus alias gentes superabant, fuit. **URB.** Græcorum, Romanorumque philosophia mihi magis aridet. **EURAS.** Vetusissimum Græciæ oppidum Thebæ Bœotiæ sunt; a quarum origine, si tempus referas ad illud principium, quo agri coli cœpti sunt, atque in casis & tuguriis habitabant, nec murus, nec porta quid esset, sciebant, immani numero annorum urbanis agricolæ præstant. Nec mirum, quod divina natura dedit agros, ars humana ædificavit urbes, cum artes omnes dicantur in Græcia intra mille annorum repertæ: agri nunquam non fuerint in terris, qui coli possint. *Varr. L. III. c. 1.* Romanorum vero populum a pastoribus esse ortum, quis non dicit?

dicit? quis Faustulum nescit pastorem fuisse nutricium, qui Romulum & Remum educavit? non ipsos quoque fuisse pastores obtinebit, quod parilibus potissimum condidere urbem? non idem, quod multa etiam nunc ex vetere instituto bubus & ovibus dicitur? & quod æs antiquissimum, quod est statum, pecore est notatum? & quod urbs, cum condita est, tauro & vacca, qui essent muri, & portæ, definitum? & quod populus Romanus, cum lustraretur, suovitautilibus circumaguntur verres, aries, taurus? & quod nomina multa habemus ab utroque pecore? *Varr. L. II. c. 1.* Post hæc recensens Porcium, Ovinium, Caprilium, Equitium, Taurum, Vitulum, asserit, multos alios a pecudibus nomen familiæ assumpsisse. Cognomina etiam prima inde, scribit Plinius *L. XVIII. S. 3.* Pilumni, qui pilum pistrinis invenerant: Pisonis a pisendo. Jam Fabiorum, Lentulorum, Ciceronum, ut quisque aliquod optime genus fereret: Juniorum familiæ Bubulcum nominaverunt, qui bubus optime utebatur. **URB.** Non jejuni sunt, aut omnis eruditionis inopes rei rusticæ natales. **EURAS.** Nec tamen omne hujus vitæ genus simul & semel caput extulit, sed ordine quodam, & pro exigentis naturæ necessitate; nam, ut denuo Varro testatur, summus gradus fuit naturalis, cum viverent homines ex iis rebus, quæ inviolata ultro ferret terra. Ex hac vita in secundam descendisse scribit, nempe pastoriciam, e feris, atque agrestibus, ut ex arboribus, ac virgultis decerpendo glandem, arbutum, mora, pomaque colligerent ad usum: sic ex animalibus cum propter eandem utilitatem, quæ possent, silvestria deprehenderent, ac concluderent, & mansuescerent. In quæis primum non sine causa putant oves assumptas, & propter utilitatem, & propter placiditatem; maxime enim hæc natura quietæ, & aptissimæ ad naturam hominum; ad cibum enim lac & caseum adhibitum,

ad

ad corpus vestitum & pelles contulerunt. Ex duobus gradibus superioribus retinuerunt multa, & quo descenderant, ibi processerunt longe, dum ad nos perveniret. *Varr. L. II. c. 1.* Eundem vitæ ordinem ab initio in Græcia observatum fuisse ex Dicæarcho ostendit, ut superioribus temporibus homines pastoriciam vitam agerent, neque scirent etiam arare terram, aut ferere arbores. *Varr. L. I. c. 2.* velut apud Romanos multo serior vitium cultura esse cœpit, primoque, ut necesse erat, arva tantum coluere. *Plin. L. XVIII. S. 5.* Progressu enim temporis artes perficiuntur, & ob inventarum rerum copiam & varietatem in plures partes dividuntur, ut etiam hujus disciplinæ innumerabiles esse dixerit Varro *L. I. c. 5.* URB. Agnosco antiquitatem hujus vitæ, haud raro tamen contingit, ut, quod institutione primum, fructu & honestate aliquando fiat postremum. EURAS. Neque solum antiquior cultura agrî, verum etiam melior. *Varr. L. III. c. 1.* Et in hoc eadem naturæ majestas tanto plures bonos genuit, ac frugi, quanto fertilior in iis, quæ juvant, aluntque: quorum æstimatione & gaudio nos quoque, relicti æstuationi suæ istis hominum turbis, pergemus excolere vitam, eoque constantius, quo operæ nobis major, quam famæ gratia expetitur. Quippe sermo circa rura est, agrestesque usus, sed quibus vita honosque apud priscos maximus fuerit. *Plin. l. l. S. 1.* Hodie tamen publice concepta & confirmata vulgaris existimatio, rem rusticam sordidum opus, vereorque, ne flagitiosa, & quodammodo pudenda, aut inhonesta videatur ingenuis. *Col. l. 1. præf.* At majores nostri longe aliter existimabant, cum proceres civitatis in agris morabantur: & cum consilium publicum desiderabatur, e villis in senatum, & ab aratro arcessiebantur, qui consules fierent. *Cicer. Orat. pro Rosc.* URB. Præpostere: aut quo temporis ævo hæc intemperies? PHILOM.

Dum

III.
Romæ vi-
ta rustica
fuit po-
tior urba-
na,

Dum populus pauper, dum nova Roma fuit.
 Dum casa Martigenam capiebat parva Quirinum,
 Et dabat exiguum fluminis ulva thorum.
 Jupiter angusta vix totus stabat in sede,
 Inque Jovis dextra fictile fulmen erat.
 Frondibus ornabant, quæ nunc, Capitolia, gemmis,
 Pascebatque suas ipse senator oves.
 Nec pudor in stipula placidam cepisse quietem,
 Et fœnum capiti supposuisse fuit.
 Jura dabat populis posito modo consul aratro,
 Et levis argenti lamina crimen erat.

Ovid. L. I. Fast.

EURAS. Jam distinctio honosque civitatis ipsius non aliunde erat. Rusticæ tribus laudatissimæ eorum, qui rura haberent: urbanæ vero, in quas transferri ignominie esset, desidiæ probro. Itaque quatuor solæ erant, in quibus habitabant. Suburbana, Palatina, Collina, Exquilina. Nundinis urbem revisitabant, & ideo comitia nundinis haberi non licebat, ne plebs rustica avocaretur. Quies, somnusque in stramentis erant.
Pin. l. l. S. 3. PHILOM. Hinc iterum Ovidius L. III. Fast.

Aspice de canna, straminibusque domum.

In stipula placidi capiebant munera somni:

Et tamen ex illo venit in astra thoro.

EURAS. Gloriam denique ipsam a farris honore adoream appellabant. *Pin. l. l.* cum dona populi amplissima quartarii, aut heminæ farris fuerint. Nundinarum etiam conventus manifestum est propterea usurpatos, ut nonis tantummodo diebus urbanæ res agerentur, reliquis administrarentur rusticæ. *Col. L. I. præf.* Pluribus propterea scriptorum monumentis adinoneor, apud antiquos fuisse gloriæ curam rusticationis: ex qua Quinctius Cincinnatus obsessi consulis, & exercitus liberator

ab

ab aratro vocatus ad dictaturam venerit, ac rursus fascibus depositis, quos festinantius victor reddiderat, quam sumpserit imperator, ad eosdem juvencos, & quatuor jugerum avitum herediolum redierit. *Idem l. l.* URB. Et hic ex agro vocatus ad summam imperii? EURAS. Ibi a legatis, seu fossam fodiens bipalio innixus, seu cum araret, operi certo agrestis intentus, salute data invicem, redditaque rogatus, ut togatus mandata senatus audiret, admiratus, rogitanque, fatin' salva essent omnia, togam prope e tugurio proferre uxorem Reciliam jubet: qua, simul absterfo pulvere, ac sudore, velatus processit, *Liv. L. III. c. 26.* Itemque C. Fabricius, & Curius Dentatus, alter Pyrrho finibus Italiae pulso, domitis alter Sabinis, accepta, quæ viritim dividebantur, captivi agri septem jugera non minus industrie coluerit, quam fortiter armis quæsierat. *Col. l. l.* Curio ad focum sedenti magnum auri pondus Samnites cum attulissent, repudiati ab eo sunt; non enim aurum habere præclarum sibi videri dixit, sed eis, qui haberent aurum, imperare. *Cic. de senect.* Attilium denique illi, qui missi erant, sua manu spargentem semen, convenerunt. *Cic. pro Rosc.* Hic ille est Attilius Regulus, qui cum aliquot præliis contra Carthaginenses prospere pugnasset, successorem sibi a Senatu designandum petiit, quod ejusdem septem jugerum agellus defereretur, ut sibi haud esset, unde uxor aleretur, aut filia collocarentur in matrimonium. Quæ postquam Senatus a consule accepit, & agrum alii villico colendum locari, & alimenta conjugi ejus, ac liberis præberi, resque, quas amiserat, redimi publice jussit. *Epit. Liv. L. XVIII. Senec. de consol. Val. Max. L. IV.* Itaque ex minima, tenuissimaque Republica maximam & florentissimam, scribit Tullius nobis reliquerunt; suos enim agros studiose colebant, non alienos cupide appetebant; quibus rebus, & agris, & urbibus,

De Re Rustica.

C

&

& nationibus Rempubl. atque hoc imperium, & Populi Romani nomen auxerunt; ut adeo apud majores nostros summi viri, clarissimique homines, qui omni tempore ad gubernacula Reipubl. sedere debebant, tamen in agris quoque colendis aliquantum operæ, temporisque consumpserint. *Cicer. pro Rosc.* Isque mos dum servatus est perseverantissimus colendorum agrorum studio, veteres illi Sabini Quirites, atavique Romani, quamquam inter ferrum, & ignes, hosticisque incurfionibus vastatas fruges, largius tamen condidere, quam nos, quibus diuturna permittente pace prolatare licuit rem rusticam. Atque adeo vera illa Romuli proles agrestibus operibus exercitata semper rusticam plebem præposuit urbanæ. *Col. L.I. præf.*

IV.
Tum ob
rerum ne-
cessitatem,

URB. Quo autem animi consilio factum fuisse autumās, ut rustici urbanis civibus præferrentur? EURAS. Id ego & majoris necessitatis, & utilitatis, & honestatis hujus vitæ nomine constitutum fuisse video; nam ut aliæ disciplinæ vitam exornant, ita rustica tuetur, atque conservat, & quodammodo vitam ipsam in vita retinet: velut enim subacta & mollita agricolarum labore tellus benigne frugibus respondet, sic deserta a cultu sterilefcit. Ex quo fit, ut nihil nobis relinquatur, unde, quæ ad victum comparandum, depellendamque famem sunt necessaria, conquirere queamus; nec enim sedentibus, ac torpescantibus nobis dii copiam rerum de cœlo profundent. Quapropter viri magni majores nostri non sine causa præponebant rusticos Romanos urbanis; ut ruri enim, qui in villa vivunt, ignaviores, quam qui in agro versantur, in aliquo opere faciundo: sic, qui in oppido federent, quam qui rura colerent, desidiosiores putabant. Itaque annum ita dividerunt, ut nonis modo diebus urbanas res usurparent, reliquis septem, ut rura colerent. Quod dum servaverunt institutum, utrumque sunt consecuti, ut & cultura agris fecundissimos

diffimos haberent, & ipsi valetudine firmiores essent. *Varr. L. II. præf.* Nec sine causa ex agris redigebant suos cives, quod & in pace a rusticis Romanis alebantur, & in bello ab his tuebantur. *Id. L. III. c. 1.* Primo igitur agricolarum pacis tempore necessarium, honestumque officium; ob id salutis publicæ studiosissimus Numa Pompilius, ut civitas affluentia abundaret, agrum omnem divisit, præfecitque pagis singulis singulos magistratus, inspectores & custodes suæ quosque partis; hi enim circumeuntes assidue, bonos & malos describentes agricultores regi deferebant, isque laudibus prosequens diligentes agricolas, & comitate complectens, segnes autem & ignavos opprobriis, multaue infectans, ad colendos agros melius quemque invitabat. *Dionys. Halicar. L. II.* Ancus vero Martius eosdem denuo negligi conspiciens hortatus est, ut honestam & moderatam per justissima opera exhibentem quotidianam cuique abundantiam iterum revocarent. *Idem L. III.* Quæ lex Populo Romano diu sancta, firmaque fuit, ut agrum male colere censorium probrum judicaretur, atque quem virum bonum colonum dixissent, amplissime laudasse existimabant. *Cat. præf.* Hinc & locumpletes dicebant, loci, hoc est, agri plenos. Pecunia ipsa a pecore appellabatur. Etiam nunc in tabulis censoriis pascua dicuntur omnia, ex quibus populus reditus habet, quia diu hoc solum vectigal fuerat. *Plin. L. XVIII. S. 3.* Vides igitur, Urbane, Reipubl. & communis necessitatis studio rusticos cæteris civibus pluris fuisse habitos, quia, ut bene advertit Columella *L. I. præf.* etsi rhetoricæ, geometriæ, musicæ, aliarum artium professoribus, vel, quod magis mirandum est, contemptissimorum vitiorum officinis, gulosius condiendi cibos, & luxuriosius ferula sternendi, capitum, & capillorum concinnatoribus, civitas egeret, tamen, sicut apud præcos, florere posset Respu-

blica; nam sine ludicris artibus, atque etiam sine caufidicis, olim satis felices fuere, futuræque sunt urbes: at sine agricultoribus nec consistere mortales, nec ali posse manifestum est. **URB.** Fateor abundare urbem opificiis, officinis, magisteriis, omnique genere officiorum, quæ non tam ad necessitatem, ad voluptatem tamen faciunt, & Reipubl. utilitatem, ut ex iis conscribi miles possit. **EURAS.** Romanorum de hoc

V.
*Tum ob
majorem
utilitatem
in militia,*

hominum genere ad militiam comparando te latet iudicium: nam dum populi Romani memorabiles duces in memoriam revocamus, hoc semper duplici studio floruisse conspicimus, vel defendendi, vel colendi patrios quæsitosque fines; qui luxuriæ & deliciis nostris vetus mos, virilisque vita jam displicet; cum omnes, sicut M. Varro jam conquestus est, falce & aratro relictis intra murum correpimus, & in circis potius, ac theatris, quam in segetibus & vinetis, manum movemus. At me hercle vera illa Romuli proles assiduis venatibus, nec minus agrestibus operibus exercitata firmissimis prævaluit corporibus, ac militiam belli, cum res postulavit, facile sustinuit, durata pacis laboribus, semperque rusticam plebem præposuit urbanæ. *Col. l. l.* quoniam ex agricolis & viri fortissimi, & milites strenuissimi gignuntur. *Cat. præf.* cum locorum asperitas hominum quoque ingenia duret, *Curt. L. VII.* ut sub diuo & in laboribus enutriti hiemem, & æstatem juxta pati, humi quiescere, eodemque tempore inopiam, & laborem tolerare possint. *Salust. Bell. Jugurth.* fortior siquidem miles e confragoso venit; segnior est urbanus, lasciviæ suetus, laborum intolerans, & quanto pecunia & voluptatibus opulentiores, tanto magis imbelles. *Tacit. L. I. & II. Annal.* A contrario nullum laborem recusant manus, quæ ad arma ab aratro transferuntur. In primo deficit pulvere ille unctus, & nitidus. Severior loci disciplina firmat ingenium, aptumque
magis

magis conatibus reddit. *Senec. Epist. 51.* Et ideo opificum vulgus, & sellularii minime militiæ idoneum genus. *Liv. L. VIII. c. 20.* Piscatores, aucupes, dulciarios, linteones, omnesque qui aliquid tractasse videbuntur ad gynæceum pertinens, longe arbitror repellendos a castris, cum illi e contra minus mortem timeant, quo minus deliciarum noverunt in vita. *Veget. L. I.* URB. Ipfus ego montanos nostros rusticos corporis robore, habitu, formaque viri, atque tota membrorum compositione prævalere illi opificum turbæ cenfeo: & ad defendendos patriæ fines iisdem nec vires, nec fidem, nec animum deesse, & hoc & prioribus seculis conspeximus, maxime si ad arma condocerías. EURAS. Rem tenes, nam, ut scribit Vegetius *L. III. c. 26.* paucos viros fortes natura procreat, bona institutione plures reddit industria; cum enim ad omnes artes perficiendas usu aliquo & exercitio opus sit, haud mirum, quod etiam in prælio non tam multitudo, & virtus indocta, quam ars & exercitium soleant præstare victoriam. URB. Præferrem tamen domestico militem exterum. PHILOM. Haud ita Romanis visum, quia hic & civibus, & ærario gravis, & fide, & officio inferior: ille vero & amore, & reverentia potior: Principem, patriasque sedes velut rem suam tuetur. EURAS. Iis vero, quæ nunc dicturus sum, te offendi, Urbane, non ignoro, qui totus urbanis negotiis deditus ruris mores despicias, quos Romani maxime innocuos ducentes urbanæ vitæ semper præferebant. Etenim, ut paulo ante ex Catone monui, virum bonum cum laudabant, ita laudabant: bonum agricolam, bonumque colonum: amplissime laudari existimabatur, qui ita laudabatur. URB. Cur istud? EURAS. Eo quod vita hæc maxime disjuncta a cupiditate, & cum officio conjuncta; cum in rusticis moribus, in victu arido, in hac horrida incultaque vita magna maleficia

VI.
Tum ob
morum
probitatem,

cia gigni haud soleant, ut non omnem frugem, atque arborum in omni agro reperiri possis: sic non omne facinus in omni vita nascitur. In urbe luxuries creatur, ex luxuria existat avaritia, necesse est: ex avaritia erumpat audacia, inde omnia scelera, ac maleficia gignantur. Vita autem hæc rustica parsimoniae, diligentiae, justitiae magistra est. *Cicer. pro Rosc.* URB. Agricolas aurei temporis reliquias credam. EURAS. Profecto, nam, qui terram colerent, piam & utilem agere vitam credebant, atque eos solos reliquos esse ex stirpe Saturni regis. *Varr. L. III. c. I.* URB. Fabula est, in contemptum urbanæ vitæ conficta. EURAS. Quis dubitat? velut & de veteri illa paræmia: urbanus nil boni cogitat. Sed tamen, qui degunt in urbibus propter contagia negotiorum & hominum astutiores fiunt: cum contra illis, qui in agris agunt, sit fides certior, animus sincerior, ac religio sanctior. URB. Qui illud? EURAS. Urbem adi, vide, iustra, quid in ea, nisi eurae, turbæ, tumultus, procellæ, solitudines, cupiditates, quæ animum inficiunt, atque depascunt? circumstrepunt enim te subito res, hominesque, & negotium non solum tua negotia facient, sed aliena: mille laboribus, officiis, sudoribus & operis alienis res nostræ tum necessariae, tum jucundæ & quæritandæ sunt, & emendæ, adulterinaeque divitiæ dolosis artibus comparandæ. At qui vitam suam agris mandaverunt, liberum, securumque a strepitu fori, ab aulae officiis, a salutationibus importunis, a temporis furibus, labores tamen inter exercent otium, quorum se magis ad alta tollit animus, cum solutus; & sui juris videt suum cælum, suis cuique labor suam explet cum voluptate inopiam: una cogitatio, cura una agri probe colendi, otium cæteris, aut supervacaneis, aut improbis solitudinibus nullum indulget. Nihil eorum, quibus impotens hominum libido pretium facit, aut in honore, aut amore

amore est: sed natura, quæ ipsa hic colitur, singulis pro necessitate prospicit: & ideo simplex hæc, & innocua vita nec aliena appetit, nec sua profundit, nec maceratur invidia, nec exulceratur iracundia, nec turgescit superbia, nec similitates suscipit, nec odia exercet: luxus, & libido exulat, simplicitas vero & innocentia sine fūco, sine fraude, & pietas in patriam, & iustitia in cives, & fides in Principem, & religio in Superos viget, caletque semper. PHILOM. Bene isthæc Hippolytus apud Senecam, aut quisquis illius tragœdiæ auctor est Aët. II. Sc. 2.

Non alia magis est libera, & vitio carens,
Ritusque melius vita quæ priscos colat,
Quam quæ relictis mœnibus silvas amat.
Non illum avaræ mentis inflamat furor,
Qui se dicavit montium infontem jugis:
Non aura populi, & vulgus infidum bonis,
Non pestilens invidia, non fragilis favor
Non ille regno servit, aut regno imminens
Vanos honores sequitur, aut fluxas opes,
Spei, metusque liber. Haud illum niger
Edaxque livor dente degeneri petit:
Nec scelera populos inter, atque urbes sita
Novit, nec omnes conscius strepitus pavet.
Haud verba fingit. Mille non quærit tegi
Dives columnis: nec trabes multo insolens
Suffigit auro: non cruor largus pias
Inundat aras; fruge nec sparsi sacra
Centena nivei colla submittunt boves:
Sed rure vacuo potitur, & aperto æthere
Innocuus errat.

EURAS.

VII.
Tum ob
quæstum
honestio-
rem.

EURAS. Hanc vitæ innocentiam comitatur æque honestus, atque ab omni criminis labe remotus quæstus, quamvis re ipsa vita rustica nullum sciat, fructum autem eum solum, quem labore peperisset. *Cicer. pro Rosc.* adeo ut Romani sub Numa liberati bellis negotiisque urbanis omnes coloni fierent, divitiasque terræ omnium iustissimas, militari copia nihil firmiter habente, dulciores arbitrarentur: nec non sub Anco Martio agricultura & nutritione pecudum modestam industriam exercerent. *Dionys. Halicar. L. II. & III.* Omnium autem rerum, ex quibus aliquid acquiritur, nihil est agricultura melius, nihil uberius, nihil dulcius, nihil homine libero dignius. *Cicer. L. I. de offic.* Ex quo maxime pius quæstus consequitur, minimeque invidiosus, minimeque male cogitantes sunt, qui in eo studio occupati sunt. *Cat. in præf.* Cum enim rei quærendæ & augendæ plures sint viæ, hæc una est, cujus lucra nullo sunt conjuncta periculo, nullam habent ignominiam, nullas sordes. Pariunt aliæ artes artificiosas quasdam, doloque studio quæsitæ opes: agricultura veras, & ipsius naturæ largitate natas: cum contra mercatorum quæstus periculofus, fœneratorum parum honestus, opificum illiberalis. **URB.** Quid igitur de mercatoribus, & fœneratoribus sentis? **EURAS.** Est interdum præstare, fateor, mercaturis rem quærere, ni tam periculofum fiet: & item fœnerari, si tam honestum fiet. Majores enim nostri sic habuerunt, & ita in legibus posuerunt, furem dupli condemnari, fœneratorem quadrupli. Quanto pejorem civem existimant fœneratorem, quam furem, hinc licet existimari. *Cat. in præf.* Fœnoris siquidem iusti vocabulo veteres non utebantur, nisi de proventu terræ, quæ velut gratissima debitorum pro singulis granis aliquot centena reddit; cum contra naturam sit, ut pecunia pecuniam pariat. **URB.** Prodest tamen & debitoribus fœneratio. **EURAS.** Est tamen his

his invisâ, quibus succurrere videtur. *Col. L. i. præf.*
URB. Victoriæ bellique fructus decerpere certo gloriosius.
EURAS. Nisi æquius existimamus cepisse prædam ex militia,
 quæ nobis nihil sine sanguine & cladibus alienis affert. *Col. l. l.*
URB. Quid igitur de magnis negotiatoribus? *EURAS.* An
 bellum perosis maris & negotiationis alea sit optabilior, & ru-
 pto naturæ fœdere terrestre animal homo, ventorum & maris
 objectus iræ, se fluctibus audeat credere, semperque ritu vo-
 lucrum longinqui littoris peregrinus ignotum pererret orbem?
Col. l. l. *URB.* Causarum forensium patronum agere quid di-
 gnus? *EURAS.* Sed ne caninum quidem, sicut dixere vete-
 res, studium præstantius, locupletissimum quemque adlatran-
 di, & contra innocentes, ac pro nocentibus, neglectum a ma-
 joribus, a nobis etiam concessum intra mœnia, & in ipso fo-
 ro latrocinium. *Col. l. l.* *URB.* Gratum liberaleque adulator-
 rum, atque parasitorum hoc ævo officium. *EURAS.* An ho-
 nestius duxerim, mercenarii salutatoris mendacissimum aucu-
 pium circumvolitantis limina potentiorum, somniumque re-
 gis sui rumoribus inaugurantis? neque enim roganti, quid
 agatur intus, respondere servi dignantur. *Col. l. l.* *URB.* Fe-
 liciores igitur, qui honores sectantur. *EURAS.* An putem
 fortunatius a catenato repulsum janitore sæpe nocte sera fo-
 ribus ingratum adjacere, miserrimoque famulatu per dedecus
 fascium decus & imperium, profuso tamen patrimonio, mer-
 cari? nam nec gratuitæ servituti, sed donis rependitur honor.
 Quæ si & ipsa, & eorum similia bonis fugienda sunt, superest
 unum genus liberale, & ingenuum rei familiaris augendæ,
 quod ex agricolatione contingit. Cujus præcepta si vel te-
 mere ab indoctis, dum tamen agrorum possessoribus, antiquo
 modo administrarentur, minus jacturæ paterentur res rusticæ;
 nam industria dominorum cum ignorantia detrimentis multa

De Re Rustica.

D

pen-

penfaret: nec quorum commodum ageretur, tota vita vellent imprudentes negotii fui conſpici, eoque diſcendi cupidioreſ agricolationem pernoſcerent. *Col. l. l.* URB. Et unde hæc mala? EURAS. Nunc ipſi prædia noſtra colere dedignamur, & nullius momenti ducimus peritiſſimum quemque villicum facere: vel ſi neſcium, certe vigoris experrecti, quo celerius, quod ignoret, addiſcat. Quæ cum animadvertam, sæpe mecum retractans ac recogitans, quam turpi conſenſu deſerta exoleverit diſciplina ruris, vereor, ne flagitiſa, & quodammodo pudenda, aut inhoneſta videatur ingenuis. Quo magis prodigii ſimile eſt, quod accidit, ut res corporibus noſtris, vitæque utilitati maxime conveniens, minimam uſque in hoc tempus conſummationem haberet, idque ſperneretur genus ampliſcandi, retinendique patrimonii, quod omni crimine caret; nam cætera diverſa, & quaſi repugnantia diſſident a juſtitia. *Col. l. l.*

[illegible]

DIALOGUS III.

DE

QUOESTU & EMOLUMENTIS IN RE
RUSTICA.

ARGUMENTUM.

I. <i>Ere rustica fructus multi-
plex.</i>	IV. <i>Prædiorum divisio, &
exactio pensionum.</i>
II. <i>Minoris quæstus causa cul-
tura neglectus.</i>	V. <i>Voluptas quæsitæ, non u-
tilitas.</i>
III. <i>Colonorum socordia.</i>	VI. <i>Terra hodie non minus,
quam olim erat, secunda.</i>

I.
E re ru-URB. Quæ tu heri pro rei rusticæ ubertate & scriptoribus
Romanis

Romanis prædicasti, ornata quædam oratio est, & mentis ^{ifica fru-}
contemplatio, sed ab usu rerum & experientia aliena: si enim ^{Bus mul-}
copiosum adeo ex agris meteremus fœnus, rusticos nostros ^{tiplex.}
oporteret esse ditissimos, & me cum illis. Sed cum & plerique eorum redigantur ad incitas, ego vero centesimam unciam ægre referam, verba esse video, quæ mihi dedisti. EURAS. Te quidem, Urbane, in exemplum duci posse haud arbitror, qui fundum non colere, sed exhaurire, conductorem locumpletare, te pessumdare constituisti, eidem non fœnus tantum, sed fundum funditus destruendum concedens. Te enim ipso auctore didici, majores tuos, qui fundum per villicum coli curantes rebus præsentibus aderant, prope quincunces retulisse. Quibus tuis verbis adhibeo fidem; quoniam in prædio tam amplo & bene culto, ut tuum erat, quotidiana, quamvis singula modica, nascuntur commoda, villis minoribus minime communia: ex quibus progressu temporis res nostra familiaris amplificari mirum in modum potest, adeo ut quævis anni tempora, menses & dies velut naturæ tributa persolvere, sol & sidera, atque omnia demum elementa, vigente semper, atque nunquam fatigante officio, in agriculturæ felicitatem adlaborare videantur. Vix enim mitescere incipiunt hiberna frigora, quas nobis non illa benigna mater prægnans fœcundo sinu effundit in hortis florum, olerumque virentium, nec exiguo ære constantium, divitias? pecudum quanta copia, porcellorum, subrumorum, agnorum, vitulorum lactentium in stabulis? in gallinario quid non promittunt gallinæ, pulli pullastræ, capones? in columbario columbæ, & pipiones? in chenoboscio anseres, anatesque? Aperiente se æstate quam multi arborum fructus, quam variae ex hortis herbæ, olera, legumina in foro venduntur? Quid jam melle ipsa uberius? quæ non in omni frumenti genere natu-

ræ largitas? Quid non bona fide creditum enixa reddit in tot lini, avenæ, hordei, filiginis, & tritici jugeribus? his collectis jam onustæ suis opibus se se nobis offerunt vites, & omnis generis arbores. Mox piscinæ, aucupium, & venatio non exiguos pendunt fructus. Nec ipsa horrida hiems emolumentis est sterilis, qua butyrum, caseus, mel, pecora faginata, linum, lana, ligna cæsa multo pretio venduntur, ut nil jam dicam de ovis, lacte, ejusque flore, de lactucis, radicibus, leguminibus aliisque commodis, quæ ex tam magno prædio, urbi vicino, ad quotidianum usum necessaria, metuntur. Itaque ex municipiis Romanis patresfamilias optatissimum sibi putabant, filios suos rei familiari maxime servire, & in prædiis colendis operam multam consumere, quas divitias & delicias conductor tuus destructo in aliquot sequentes annos fundo exhaustit. URBAN. Et unde hæc tanta clades? EURAS. Pecore ad minorem numerum redacto, fœno, stramentis, ipsoque lætamine vendito, atque secundis etiam fructibus omnis fœcunditas solo subducitur, ut non solum paulo post duplo minus fructuum reddat, sed & altero tanto seminum indigeat, demum vero etiam penitus enervetur. Nil jam dicam de negligenti aratione agrorum, aut aquatione pratorum, de silvis excisis, de exiguo effœti pecoris numero, de instrumentis destructis, de sepibus, muris tectisque non reparatis, & quæ sunt alia minora quidem, sed quia plurima, plurimum tamen detrimenti afferunt. URB. Damnas igitur fundi elocandi rationem? EURAS. Si ipse rebus adesse possis, damno maxime, velut damnavit Columella L. I. præf. nostro potius, inquit, accidere vitio, qui rem rusticam pessimo cuiquam servorum, velut carnifici, noxiam dedimus, quam majorum nostrorum optimus quisque optime tractaverit. URB. Nostra igitur præsentia ager reddetur fœ-

cun-

II.
*Minoris
quæstus
causa cul-
turae ne-
glectus.*

III.
*Colono-
rum so-
cordia.*

cundior? EURAS. Aut certe villicus fidelior; quamvis nec prius illud pia quadam superstitione ductus neget Plinius *L. XVIII. S. 4.* quænam ergo, quærens, tanta ubertatis causa erat? ipsorum tum manibus imperatorum colebantur agri, gaudente terra vomere laureato, & triumphali aratore: sive illi eadem cura semina tractabant, qua bella, eademque diligentia arva disponebant, qua castra: sive honestis manibus omnia lætius proveniunt, quoniam & curiosius fiunt. At nunc eadem illa vincti pedes, damnatæ manus, inscripti vultus exercent: non tamen furda tellure, quæ parens appellatur, colique dicitur & ipsa: honore his absumpto, ut non invita ea & indignata id credatur fieri. *Plin. l. l.* Ipsimet igitur nobis hæc commoda subtrahimus, dum aut spe præsentis lucris fundos pensione & supra vires majori, quæ non nisi destructo fundo præstari paucis annis potest, aut vilissimo conductori elocamus, ut propterea Columella *L. I. præf.* quidquid nobis proventuum dilabatur, ab hac mala nostra administratione profectum opinetur. Præterea alienigenas aut e longinquo venientes nunquam admittendos esse censeo, postquam L. Volusium asseverantem audivi, patrisfamilias felicissimum fundum esse, qui colonos indigenas haberet, & tanquam in paternâ possessione natos, jam inde a cunabulis longa familiaritate retineret. *Col. L. I. c. 7.* non solum quod plus scientiæ & experientiæ habeant in hoc fundo, sed plus etiam fidei & reverentiæ in dominum. PHILOM. Favet huic consilio Claudianus:

Felix qui propriis ævum transegit in arvis,

Ipsa domus puerum, quem videt ipsa senem.

URB. Memini olim non inopes solum cives, sed & opulentos parum utilitatis cepisse e re rustica, redactosque ad incitatus reliquisse: quis ergo his, felicissimo illo ævo, subtraxit emo-

lumenta? EURAS. Iidem ipsi exteri, & pessimi coloni: cum enim bello Punico finito omnes relicto aratro, crescente in immensum luxu, in urbem ipsa felicitate sua jam laborantem correpissent, agrosque servis barbaris colendos dedissent, pessum ibat omne commodum. PHILOM. Lucanus certe *L. I. Pharsal.* haud est veritus hanc pessimam culturæ rationem inter causas ruentis imperii afferre:

Paupertas fugitur, totoque arcessitur orbe,
Quo gens quæque perit. Tunc longos jungere fines
Agrorum, & quondam duro sulcata Camilli
Vomere, & antiquos Curiorum passa ligones
Longa sub ignotis extendere rura colonis.

URB. Cur vero ipsi nostri rustici, etsi fundis suis sedulo, diligenterque insistent, facultatibus non tantum parum proficiunt, sed labuntur etiam, ut prædiis suis cedere cogantur? EURAS. Id quidem minime terræ vitio, sed temporum, diversorumque casuum injuriæ tribuendum censeo: ea enim est regionis nostræ conditio, ut ob fundorum angustias vires resumere ægre possit, qui semel majus ab adversa fortuna accepit detrimentum, quale aut funesta incendia, aut eluviones, aut pecorum lues, aut grandines & pruinae etiam ditioribus inferunt. Communis autem, proximaque difficilioris hodie oeconomiae causa est, quod villæ cum fundis in tot partes, quot liberi, & alii heredes, plerumque scindantur, aut pro lubitu vendantur minutatim, ut, quod justum olim unius filii erat herediolum, in nepotibus jam plurium familiarum æquum sit patrimonium, oneribus decimarum, tributorum, clientelæ, & multo aere alieno sæpe in unum rejectis, qui, etsi totum fundum possideret, iis præstandis ægre par esset. Si quis vero etiam in prædii, aut partis illius possessionem mittitur, frequenter jam ita obærat accedit, ut ipse potius victum, sumptus

IV.
*Prædiorum divi-
sio & ex-
actio pen-
sionum.*

sumptus & operam quincuncibus usuris emat, ac ut scenus recipere possit. Iisdem difficultatibus luctantur, qui hæreditario quidem jure, aut parentum voluntate prædium adeunt, ex quo tandundem legitimæ partis nomine cæteris liberis exsolvant, nullo alio possessionis beneficio, ac quod tot rationibus atque nominibus obnoxii, ut iis expungendis annui proventus ægre sufficiant. Accedit & illud, quod tributa, pensiones &c. in singulos annos fundis & prædiis rusticis, nec non vectigalia mercibus ad rem maxime rusticam necessariis fere imponantur: o quam æquum, bonumque foret, si exactiones istæ mercibus ad luxum & voluptatem tantum facientibus, negotiatoribus, & sceneratoribus irrogarentur! **URB.** Sufficiebant duo jugera, & sat dives erat Respubl. cum a Romulo viritim divideretur ager Romanus. *Varr. L. I. c. 10.* **EURAS.** Quam multi etiam ex nostris se felices dicerent, si singuli bina jugera sine ære alieno possiderent. Sed cum plures gravi ære sint obruti, quid mirum, si urgentibus semper sortem usuris amplum etiam patrimonium tot sumptus non sustineat? Id ipsum illis contingit, qui prædia cariori pretio coemunt, ac ut iis fructus respondere possint. Hujus rei autem non a rei rusticæ sterilitate, sed nominum multitudine petenda est ratio; videmus enim eos, qui ære alieno sunt liberati, ex fundo etiam non magno, non exiguas rei familiaris facere accessiones, non alio utique quam terræ beneficio. Habent enim agricolæ rationem cum terra, quæ nunquam recusat imperium, nec unquam sine usura reddit, quod accepit, sed alias minore, plerumque majore cum scenore. *Cicer. de senect.* **URB.** Miserum profecto scenus, quot tot laboribus, nullis deliciis constat. **EURAS.** Perfecti agricolæ ad duas metas dirigere debent, ad utilitatem, & voluptatem: utilitas quærit fructum, voluptas delectationem. Priores partes agit, quod

V.
*Voluptas
 quæ sita,
 non utili-
 tas.*

quod utile est, quam quod delectat. Nec non ea, quæ faciunt honestiorem agrum: pleraque non solum fructuosiorem eundem faciunt, ut cum in ordinem confita sunt arbuta, atque oliveta: sed etiam vendibiliorem, atque adjiciunt ad fundi pretium; nemo enim eadem utilitate non, formosius quod est, emere mavult pluris, quam si est fructuosus turpis. *Varr. L. I. c. 3.* Verum hæc ipsa non minus gravis, quam frequens est diminutorum proventuum causa, dum prædia nostra non tam utilitati, quam voluptati, quæ omni charybdi voracior, servire jubemus, hortis maxime & ædificiis pretiosis. Fructuosior est certe fundus propter ædificia, scribit Varro, si potius ad antiquorum diligentiam, quam ad horum luxuriam dirigas ædificationem: illi enim faciebant ad fructuum rationem: hi faciunt ad libidines indomitas. Itaque illorum villæ rusticæ erant majores, quam urbanæ, quæ nunc pleræque contra: illic laudabatur villa, si habebat culinam rusticam bonam, præsepas laxas &c. Idem cætera ut essent in villa hujusmodi, quæ cultura quæreret, providebant. Nunc contra villam urbanam quam maximam, ac politissimam habeant, dant operam. *Varr. L. I. c. 13.* Et *L. II. in præf.* scribit, quod hac sua ætate non putent se habere villam, si non multis vocabulis Græcis particulatim loca essent distincta, qualia procætium, palæstra, apodyterium, peristylum, ornithon, peristereon, oporothea. Villarum igitur olim alia facies, atque adeo alia etiam emolumenta: nec tamen ingrata oculis, velut de prædio Scrofæ Varro *L. I. c. 2.* testatur, quod fundi ejus propter culturam jucundiore spectaculo sint, quam regie polita ædificia aliorum, cum hujus spectatum veniunt villas, non ut apud Lucullum, ut videant pinacothecas, sed oporotheas. *URN.* Nihil igitur commoditati nostræ tribuis? *EURAS.* Commoditati plurimum: sed non omnia voluptati.

Modus

Modus hic probatur, inquit Plinius *L. XVIII. S. 7.* ex Catone, ut neque fundus villam quærat, neque villa fundum. Quærit autem fundus villam, cum villa minor, quam modus fundi exigat: quærit villa fundum, cum major est villa, quam modus villæ postulet: majora enim tecta, monet Varro *L. I. c. 4.* & ædificamus pluris, & tuemur sumptu majori. Villa igitur, si respondentes illi fructus expectas, fundo respondeat, non ut fecerunt juxta diversis eadem ætate exemplis *L. Lucullus*, & *Q. Scævola*, cum villa Scævolæ fundus careret, villa Luculli agro. *Plin. l. l.* quorum alter majores, alter minus amplas, quam postulavit modus agri, villas extruxit, cum utrumque sit contra rem familiarem. *Col. L. I. c. 4.* Quo in genere cenforia castigatio, minus arare, quam vertere. *Plin. l. l.* Prætereo plures alios, quos voluptatis gratia facimus immodicos sumptus, aut quos luxu consumimus fructus. **URB.** Nec ego, nec alius quisquam ex villa urbana fructus expectat: sed nec jam olim ex rustica tulere, ut propterea jam frequens fuerit illa querela, agricolas opprimi, & rerum inopia ex Italia pelli. **EURAS.** Aliud hujus mali caput erat nos minime contingens: etenim Romani devicta Italia ceperant jure belli haud parum suburbani, & longinqui agri. Eum universum partim sub hasta vendidere: partim tenuioribus civibus utendum fruendumque locavere exigua pensione imposita. Paulatim tamen divites finitimos agros ad se quisque trahere, & egenos pellere cœperunt. Horum avaritiam coercuit quidem lex Stolonis supra quingenta jugera possideri prohibens: sed frænum rupit cupiditas: vi, fraude, pretio agros fere omnes pauperibus pulsos obtinuerunt divites; propterea Plinius *l. l.* scripsit: latifundia perdidit Italiam, quod & inopes cives fundis pulsos, & tam lati fundi non amplius culti sint. Altera hujus querelæ causa deductio coloniarum

De Re Rustica.

E

rum

rum erat, qua ex Romuli instituto devictis finitimis oppidis pars agrorum in emeritos milites viritim dividebatur, ut tam urbs superflua multitudine levaretur, quam victi exaurirentur, ne ad arma respiciant, ac denique, ubicunque Romanus vicerit, ibi habitet, habeatque praesidium. Sed Corn. Sulla non in agros ab hoste captos, sed in ipsam Italiam viginti tres legiones, & J. Caesar viginti millia in agrum Campanum deduxit. Hinc illae lachrymae. URB. Ego vero ob alias

VI.
Terra hodie non minus, quam olim erat fecunda.

longe rationes frustra nos expectare illos fructus, quos majores nostri retulerunt, existimo, aeris nempe hodie minus benigni, terraeque senescentis vitio. PHILOM. In sententiam nempe Lucretii discedis, quam *L. II.* exprimit:

Jamque adeo affecta est ætas, effœtaque tellus,

Vix animalia parva creat, quæ cuncta creavit

Secula, deditque ferarum ingentia corpora partu.

Neque enim dubium est, inquit Seneca *Epist. 90.* quin meliora mundus nondum effœtus ediderit. EURAS. Non me latet isthæc opinio, quam nec Plinius *L. VII. S. 16.* referre omisit, cuncto mortalium generi minorem indies mensuram fieri, consumente ubertatem feminum exustione, in cujus vires nunc vergat ævum. Hanc a Stoicis accepit, cataclysmum conflagrationemque alternatim sibi in rerum natura succedere credentibus. Qua de re plura habet Seneca *L. III. Nat. quæst. c. 7.* Sed si giganteum, ut Juvenalis *Satyr. XV.* ait,

- - - genus hoc vivo jam decrefcebat Homero,

quid causæ, quin jam pygmæis & Plinii *L. VII. S. 2.* trispithamis, ternos dodrantes non excedentibus, minores simus, quos, quoniam a gruibus infestantur, insidentes arietum, caprarumque dorsis, armatos sagittis veris tempore universo agmine ad mare descendere, & ova, pullosque earum alitum consumere, aliter futuris gregibus non resisti, casus eorum

luto,

luto, pennisque & ovorum putaminibus construi, fama fuit. Terræ igitur virtutem per ætatem mundi jam senescentis lassatis veluti feminibus cum antiquis illis exhaustam ais? Ego vero sum ex iis, ut cum C. Plinio juniore *L. VI. Epist. 21.* rem eloquar, qui mirer antiquos, non tamen, ut quidam, temporum nostrorum ingenia despicio: neque enim lassæ & effœta natura, ut nihil jam laudabile pariat. Jam igitur Columellæ ævo culpabant agrorum infœcunditatem, cœlique noxiam frugibus intemperiem, existimantes, ubertate nimia prioris temporis defatigatum & effœtum solum nequire pristina benignitate præbere mortalibus alimenta. Quas ego causas, inquit iste, procul a veritate abesse certum habeo, quod neque fas existimare, humi naturam, quam primus ille mundi genitor perpetua fœcunditate donavit, quasi quodam modo sterilitate affectam: neque prudentis credere, quæ divinam & æternam juventam sortita, communis omnium parens dicta sit, quia & cuncta peperit semper, & deinceps paritura sit, velut hominem consenuisse. *Col. L. i. præf.* Nec te offendet, quod solenni veterum dicendi modo, & errore divinam & æternam juventam terræ statuat: sed ad hoc animum advertas velim, quod si tellus diuturnis fessa laboribus indies deficeret, jam sterile oporteret nostrum esse solum: cum tamen post tantum annorum decursum nihil degeneraverit. Quapropter merito fugillat Tremellium, qui illectus nimio favore priscorum de simili materia differentium, falso credidit, parentem omnium terram, sicut muliebrem sexum ætate anili jam confectam, progenerandis esse fœtibus inhabilem. Quod ipsum quoque confiterer, inquit, si in totum nullæ fruges provenirent; nam & hominis tum demum declaratur sterile senium, non cum definit mulier trigeminos, aut geminos parere, sed cum omnino nullum conceptum edere valet. Ita-

que transactis juventæ temporibus, etiamsi longa vita superest, partus tamen annis denegatus non restituitur. At e contrario seu sponte, seu quolibet casu destituta humus, cum est repetita cultu, magno scœnore cessationis colono respondet. Non ergo est exiguarum frugum causa terræ vetustas, si modo, cum semel invasit senectus, regressum non habet, nec reviviscere, aut repubescere potest. Sed ne lassitudo quidem soli minuit agricolæ fructum; neque enim prudentis est adduci tanquam in hominibus nimia corporis exercitatione, aut oneris alicujus pondere, sic cultibus & agitationibus agrorum fatigationem accedere. *Col. L. II. c. 1.* **URS.** Communis tamen opinio, & in novalibus quidem certis etiam experimentis firmata est, agros quosdam & vineas initio & præstantia, & copia fideiiores fuisse, quos modo de commendata illa fecunditate multum remisisse, velut senilis ætatis vitio, incomperto est. **EURAS.** Decantata hæc & popularis querela soli senescentis inopiam accusat, cum culpam omnem in culturæ socordiam conferre deberet: novalia autem uberioribus fructibus exuberant, quoniam a succisis herbis & frondibus, longaque quiete pingue alimentum recipiunt, quo consumpto parcius quoque fruges reddunt, non quod annis enecentur; sed macrore, aut inedia. Quod ipsum Columella Tremellio talia objectanti reposuit: Neque enim idcirco rudis, inquit, & modo ex silvestri habitu in arvum transducta fecundior haberi terra debet, quod sit requietior & junior: sed quod multorum annorum frondibus & herbis, quas suapte natura progenerabat, veluti faginata largioribus pabulis, facilius edendis educandisque frugibus sufficit. At cum perruptæ rastro & aratris radices herbarum, ferroque succisa nemora frondibus suis defierunt alere matrem, quæque temporibus ætumni frutetis & arboribus delapsa folia superjaciebantur,

MOX

mox conversa vomeribus & inferiori solo, quod plerumque est exilius, permista, atque absumpta sunt: sequitur, ut destituta pristinis alimentis macrescat humus. Non igitur fatigatione, quemadmodum plurimi crediderunt, nec senio, sed nostra scilicet inertia minus benigne arva respondent, licet enim majorem fructum percipere, si frequenti, & tempestita stercoreatione terra refoveatur. *Col. L. II. c. 1.* Huic accedit Plinius *L. XVII. S. 3.* ubi cum ex Catonis sententia terram cariosam, velut sterilem & exesam nullo aratro proscindendam monuisset, non annorum numero & longo labore, sed natura sua infœcundam esse asserit: est enim, inquit, interpretatione vitiorum quædam non ætate, quæ nulla in ea intelligi potest, sed natura sua, anus terra, & ideo infœcunda ad omnia, atque imbecilla. Vides igitur, quod non ætas, sed culturæ neglectus terræ fœcunditatem exhauriat.

DIALOGUS IV.

DE

JUCUNDITATE VITÆ RUSTICÆ.

A R G U M E N T U M.

I. <i>Jucunditas vitæ rusticæ ostenditur ex mira naturæ fœcunditate in proferendis omnis generis fructibus.</i>	III. <i>Exemplis summorum virorum.</i>
II. <i>Ex penu domestica semper repleta.</i>	IV. <i>Ex urbis molestiis.</i>
	V. <i>Virgilii & Horatii carmine.</i>

EURAS. ^{I.} Nec minor est deliciarum, quam fructuum agre-^{Jucunditas vitæ rusticæ ostenditur}
stium campus, & ingenita quædam animi propensio etiam
iis, qui quondam a voluptatibus ruris maxime erant alieni,^{ut}

*ex mira
naturæ
fecundi-
tate in
proferen-
dis omnis
generis
fructibus.*

ut postea hunc eximium mundi mundum, sic argutari liceat, postea sine tacito quodam gaudii sensu aspicere nequaquam valuerint. Quid igitur mirum, multos, postquam imperii habenas tenuerunt, in hoc vitæ genere felicitatem suam collocasse, & ab aratro ad curiam, a prædio ad dictaturam vocatos post insignes victorias depositis fascibus ad styviam, ad jugera sua rediisse? URB. Oportet hos magnos fuisse philosophos, sui que oblitos. EURAS. Immo commodorum suorum studiosissimos, utpote qui in omni vita nullos sibi lætiores affulsisse dies testati sunt. URB. Et quæ illæ deliciæ? EURAS. Has ex magno illo Romanæ eloquentiæ principe Cicerone intelliges, qui M. Catonem virum summum, triumpho & censura super cætera insignem, magis tamen etiamnum claritate litterarum, præceptisque generi Romano datis, inter prima vero agri colendi, illius ævi confessione optimum, ac sine æmulo agricolam, *Plin. L. XIV. S. 5.* loquentem inducens ait: venio nunc ad voluptates agricolarum, quibus ego incredibiliter delector, quæ nec ulla impediuntur senectute, & mihi ad sapientis vitam proxime videntur accedere. URB. Perge, perge, jam totus auris fio. EURAS. Quamquam non modo fructus quidem me, inquit, sed etiam ipsius terræ vis, ac natura delectat, quæ cum gremio molli- to, ac subactō semen sparsum excepit, primum id occæcatum cohibet, ex quo occatio, quæ hoc efficit, nominata est: deinde tepefactum vapore & complexu suo diffundit, & elicit herbescentem ex eo viriditatem, quæ nixa fibris stirpium sensim adolefcit, culmoque erecta geniculato, vaginis jam quasi pubescens includitur. E quibus cum emerferit, audit frugem spicæ ordine structam, & contra avium minorum mor- sus munitur vallo aristarum. Quid ego vitium satus, ortus, incrementa commemorem? satiari delectatione non possum, ut

ut meæ senectutis quietem, oblectamentumque noscatis. Omitto enim vim ipsam omnium, quæ generantur a terra, quæ ex fici tantulo grano, aut ex acino vinaceo, aut ex cæterarum frugum, aut stirpium minutissimis seminibus tantos truncos, ramosque procreat: malleoli, plantæ, sarmenta, vites, traduces, propagines nonne ea efficiunt, ut quemvis cum admiratione delectent? vitis quæ natura caduca est, & nisi fulta sit, ad terram fertur: eadem ut se erigat, claviculis suis quasi manibus, quidquid est nacta, complectitur, quam serpentem multiplici lapsu & erratico, ferro amputans coercet ars agricolarum, ne silvescat sarmentis, & in omnes partes nimia fundatur. Itaque ineunte vere in iis, quæ relicta sunt, existit tanquam ad articulos sarmentorum ea, quæ gemma dicitur, a qua oriens uva se ostendit, quæ & succo terræ; & calore solis augescens, primo est peracerba gustu: deinde maturata dulcescit, vestitaque pampinis, nec modico tepore caret, & nimios solis defendit ardores. Qua quid potest esse tum fructu lætius, tum aspectu pulchrius? cujus quidem non utilitas me solum, sed etiam cultura, & ipsa natura delectat, adminiculorum ordines, capitum conjugatio, religatio, propagatio sarmentorum, vitiumque ea, quam dixi, aliorum amputatio, & aliorum immissio. Quid ego irrigationes, quid agri fossiones repastinationesque proferam, quibus sit multo terra fecundior? quid de utilitate loquar stercoreandi? - - - Homerus Laertem lenientem desiderium, quod e filio capiebat, colentem agrum, & eum stercorentem facit. *Cicer. de senect.* URB. O antiqui moris & saporis hominem! Sed perge, lubens enim Catonem Ciceroniano ore loquentem audio. EURAS. Nec vero segetibus solum & pratis, & vineis & arbutis res rusticæ lætæ sunt, sed etiam hortis & pomariis, tum pecudum pastu, & apum examinibus,
tum

tum florum omnium varietate. Nec consitiones modo delectant, sed etiam insitiones, quibus nihil invenit natura solertius. Possum persequi multa oblectamenta rerum rusticarum; sed ea ipsa, quæ dixi, sentio fuisse longiora. Ignoscetis autem, nam & studio rerum profectus sum, & senectus est natura loquacior. *Id. I. I.* PHILOM. Liceat mihi longiorem sermonem paucis Horatii *L. II. Sat. 2.* suspiriis interpellare:

O rus! quando ego te aspiciam, quandoque licebit

Nunc veterum libris, nunc somno, & inertibus horis

Ducere sollicitæ jucunda obliviam vitæ.

URB. Ego vero delicias illas nescio, quas in consitione, & insitione positas fingit Cato. EURAS. Easdem ipse explicans, nemo est, inquit, tam senex, qui se annum putat non posse vivere; sed iidem laborant in eis, quæ sciunt nihil ad se omnino pertinere. Scrunt arbores, quæ alteri seculo profint -- Nec vero dubitat agricola, quamvis senex, quærenti, cui ferat, respondere: diis immortalibus, qui me non accipere tantum a majoribus voluerunt. *Id. I. I.* Suum dein de agricultura-

II.
*Ex penu-
domestica
semper re-
pleta.*

tionis voluptate, quem interrumpistis, sermonem prosequitur: mea quidem sententia haud scio an ulla beator esse possit, neque solum officio, quod hominum generi universo cultura agrorum est salutaris, sed & delectatione, quam dixi, & saturitate, copiaque omnium rerum, quæ ad victum hominum, & cultum etiam deorum pertinent. Et quoniam hæc quidem desiderant, in gratiam jam cum voluptate redeamus; semper enim boni, assidue domini referta cella vinaria, olearia, & penuaria est, villaque tota locuples est: abundat porco, hædo, agno, gallina, lacte, caseo, melle. Jam hortum ipsi agricolæ succidiam alteram appellant: tum conditiora facit hæc supervacanei etiam operis aucupium, atque venatio. Quid de pratorum viriditate, aut arborum ordinibus, aut vi-

nearum,

nearum, olivetorumve specie dicam? brevi expediam: agro bene culto nil potest esse nec usu uberius, nec specie ornatus: ad quem fruendum non modo non retardat, verum etiam invitat, atque allectat senectus. -- Sibi igitur alii habeant arma, sibi equos, sibi hastas, sibi clavum & pilum, sibi natationes & cursus -- Multas ad res peritiles Xenophonis libri sunt, quos legite, quæso, studiose, ut facitis, quam copiose ab eo agricultura laudatur in eo libro, qui est de tuenda re familiari, qui œconomicus inscribitur. Atque ut intelligatis, nihil ei tam regale videri, quam studium agri colendi: Socrates in eo libro loquitur cum Critobulo: Cyrum minorem Persarum regem præstantem ingenio atque imperii gloria, cum Lyfander Lacedæmonius vir summæ virtutis venisset ad eum Sardis, eique dona a sociis attulisset, & cæteris in rebus comem erga Lyfandrum atque humanum fuisse, & ei quemdam satum agrum diligenter consitum ostendisse: cum autem admiraretur Lyfander & proceritates arborum & directos in quincuncem ordines & humum subactam atque puram & suavitatem odorum, qui efflarent e floribus; tum eum dixisse: mirari se non modo diligentiam, sed etiam solertiam ejus, a quo essent illa dimensa & descripta, & ei Cyrum respondisse: atqui ego ista sum dimensus, mei sunt ordines, mea descriptio: multæ enim istarum arborum mea manu sunt satæ. Tum Lyfandrum intuentem ejus purpuram & nitorem corporis ornatumque Persicum multo auro multisque gemmis dixisse: recte vero te Cyre beatum ferunt, quoniam virtutis tuæ fortuna conjuncta est. *Cic. de senect.* Hinc non miror oraculum a Gyge, rege tunc amplissimo terrarum, quis eo esset felicior, consultum respondisse, Aglaum Psophidium esse felicior. Senior hic in angustissimo Arcadiæ angulo parvum, sed annuis victibus large sufficiens prædium colebat, nunquam

III.

*Exemplis
juniorum
virorum.*

De Re Rustica.

F

ex

ex eo egressus, atque minima cupidine minimum in vita mali expertus. *Plin. L. VII. S. 47.* Hæc cum fusiora sint, prætereo alia paucis jam hic delibata vitæ rusticæ oblectamenta, quæ generatim his verbis complexus est Tullius: illa quanta benignitas naturæ, quod tam multa ad vescendum, tam varia, tam jucunda gignit: neque ea uno tempore anni, ut semper novitate delectemur & copia. *Cic. L. II. de nat. deor.* *URB.* Fateor, velut ista in admirationem rapiunt, ita florum brevis conditio in quemdam mœrorem. *EURAS.* Hanc naturæ providentiam probe considerans *Plinius L. XXI. S. 1.* scribit: flores vero odoresque in diem gignit, magna, ut palam est, admonitione hominum, quæ spectatissime floreat, celerime marcescere, *URB.* Digna Romano philosopho sententia: & si stabit a me fortuna propitia, his quidem ducibus & ruris & horti delicias capturus ero; nescio enim, quæ jam urbanæ vitæ molestia afficiar. *EURAS.* Majorene ac *Plinius* ille junior? scripsit hæc de re gravem sane ad *Minucium Fundanum* epistolam. *URB.* Recita illam: veterum enim Romanorum verba plus cæteris ad figendam, quo volunt, meam voluntatem valent. *EURAS.* Mirum est, scribit itaque, quam singulis diebus in urbe ratio aut constet, aut constare videatur pluribus cunctisque non constet. Nam si quem interroges, hodie quid egisti? respondeat: officio togæ virilis interfui, sponsalia aut nuptias frequentavi. Ille me ad signandum testamentum, ille in advocationem, ille in consilium rogavit. Ita hæc quo die feceris necessaria, eadem si quotidie fecisse reputes, inania videntur; multo magis, cum secesseris: tunc enim subit recordatio, quot dies, quam frigidis rebus absumpsi! Quod evenit mihi, postquam in *Laurentino* meo aut lego aliquid, aut scribo, aut etiam corpori vaco, ejus futurus animus sustinetur: nihil audio, quod audiisse, nihil

IV.
Ex urbis
molestiis.

nihil dico, quod dixisse poeniteat. Nemo me apud quemquam sinistris sermonibus carpit: neminem ipse reprehendo, nisi tunc me, cum parum commode scribo: nulla spe, nullo timore sollicitor, nullis timoribus inquietor: mecum tantum & cum libellis loquor. O regiam, sinceramque vitam! o dulce otium, honestumque ac pene omni negotio pulchritus! o mare! o litus! verum secretumque *sanctius*, quam multa inventis? quam multa dictatis? Proinde tu quoque strepitum istum inanemque discursum & multos ineptos labores, ut primum fuerit occasio, relinque, teque studiis, vel otio trade; satius est enim, ut Attilius noster eruditissime simul & facetissime dixit, ociosum esse, quam nihil agere. *C. Plin. L.I. Epig.* URB. Vale igitur urbs, valete importuni strepitus, & molestæ curæ! PHILOM. Sine, ut Maronis versibus applaudam tibi: *Georg. L.II.*

O fortunatos nimium, bona si sua norint,
Agrícolas! quibus ipsa procul discordibus armis
Fundit humo facilem victum justissima tellus.

Si non ingentem foribus domus alta superbis
Mane salutantum totis vomit ædibus undam:

Nec varios inhiant pulchra testudine postes,
Illusasque auro vestes; Ephyreiaque æra:
Alba nec Assyrio fucatur lana veneno:

Nec casia liquidi corrumpitur usus olivi,
At secura quies, & nescia fallere vita,

Dives opum variarum, ac latis otia fundis,
Speluncæ, vivique lacus, & frigida Tempæ,

Mugitusque boum, mollesque sub arbore somni
Non absunt. Illis saltus; ac lustra ferarum,

Et patiens operum; parvoque assueta juvenus,
Sacra deum, sanctique patres; extrema per illos
Iustitia excedens terris vestigia fecit.

F 2

EURAS.

V.
*Virgilii
& Horatii
carmine.*

EURAS. Largior es in recitandis versibus. PHILOM. Amat Urbanus noster veterum poetarum testimonia: & ne exhaustam putes esse memoriam, aliud ex Horatio Epod. II. carmen addam:

Beatus ille, qui procul negotiis
Ut prisca gens mortalium,
Paterna rura bobus exercet suis,
-Solutus omni scœnore:
Neque excitatur classico miles truci,
Neque horret iratum mare:
Forumque vitat, & superba civium
Potentiorum limina.
Ergo aut adulta vitium propagine
Altas maritat populos:
Inutilesque falce ramos amputans,
Feliciores inserit;
Aut in reducta valle mugientium
Prospectat errantes greges;
Aut pressa puris mella condit amphoris;
Aut tondet infirmas oves.
Vel cum decorum mitibus pomis caput
Autumnus arvis extulit,
Ut gaudet insitiva decerpens pyra,
Certantem & uvam purpuræ,
Qua muneretur te Priape, & te, pater
Silvane, tutor finium.
Libet jacere modo sub antiqua ilice,
Modo in tenaci gramine:
Labuntur interim ripis aquæ,
Queruntur in silvis aves,
Fontesque lymphis obstrepunt manantibus,
Somnos quod invitet leves.

URB.

URB. Siste, jam satis est, jam vester sum, jam fas mihi esto extra civicos tumultus ruri agere, ac in hac sede terrenæ beatitatis ociari: absit, ut ego hoc prædium, ut tantas ego delicias vendam. EURAS. Haud satis maturum est tuum votum, Urbane, &, quod prius parum humane oderas, nunc intempestive amas; desidiae nempe & voluptatis, non utilitatis, ac honestæ quietis diversorium quæris. Ecce! prædium hoc tuum ante paucos dies venditum ibas: sed die serio, illud deserturus, an te quoque & socordiam tuam deferes? nunc illud retinere desideras; sed num etiam ignaviam illam tuam? Vide igitur, ne in pectore tuo alas fontem, fomitemque mali. URB. Vendam igitur & non vendam? EURAS. Hodie quidem nec constituas vendere, nec retinere. URB. Quid autem cras. EURAS. Cato c. 2. quidem velut oraculum editurus palam pronunciat: patremfamilias vendacem, non emacem esse oportet. Sed hoc de fructibus dixit, non de prædio; quod, velut haud expedit e vestigio emere, ita multo minus emptum protinus vendere: sed præ omnibus advertendum, quod Varrone teste *L. I. c. 2.* Italici homines colendo spectasse videntur, possetne fructus pro impensa ac labore redire. Priusquam igitur aut vendere, aut retinere statuas, vitæ rusticæ fundique cognitionem te habere oportet, ne aut pretiosum temere dimittas, aut sanitati & rebus tuis minus commodum cæce retineas. URB. Rogo igitur, obtestorque te, Eurasi, lumen manumque porrige, & cum Philomuso ad prædium bis mille passibus ab urbe distans concede, ut vobis duobus hujus rei capiam cognitionem. EURAS. Nobis ducibus? immo antiquis scriptoribus, quorum auctoritati plurimum tribuis. Navabo itaque operam, ut eorundem præceptis te imbuam. Et quoniam hodie sol jam ad occasum festinat, secundum hanc diem te conveniamus diis agrestibus perlitaturi.

DIALOGUS V. VALETUDINI MAGIS CONSULI RURI; QUAM IN URBE.

ARGUMENTUM.

I. <i>Auram ruri esse salubriorem.</i> II. <i>Peterum usu & testimonio probatur.</i> III. <i>Exercitatio corporis valetudini necessaria &</i> IV. <i>Ruri opportunior.</i> V. <i>Ejus modi varii.</i> VI. <i>Mensa ruri frugalior.</i> VII. <i>Cibi simplices &</i> VIII. <i>Salubres.</i> IX. <i>Cibi multiplices multiplicium causa morborum.</i> X. <i>Majorum nostrorum cibus simplex fuit.</i>	XI. <i>In urbe varius esse cœpit.</i> XII. <i>Cujus luxus damnatus &</i> XIII. <i>Laudatur ciborum simplicitas.</i> XIV. <i>Animum ruri esse liberior.</i> XV. <i>In urbe curis implicatum.</i> XVI. <i>Affidua sui observatione.</i> XVII. <i>An, & qualis philosophia mensis adhibenda?</i> XVIII. <i>Sermonis libertas &</i> XIX. <i>Vacatio ab occupationibus, atque</i> XX. <i>Multis odiis ruri agenti concessa laudatur.</i>

PHILOM. Urbis amatorem Fuscum (*Urbanum*) salvere jubemus
 Ruris amatores: hac in re scilicet una
 Multum dissimiles, ad cætera pene gemelli.
 Fraternalis animis, quidquid negat alter, & alter
 Annuimus pariter vetuli, notique columbi.
 Tu nidum servas: ego laudo ruris amœni
 Rivos, & musco circumlita saxa, nemusque.
 Quid quæris? vivo & regno, simul ista reliquit.
 Quæ vos ad cœlum effertis rumore secundo.

Horat. L. I. Epist. 10.

Quous-

Quousque igitur in urbe hærebis, Urbane? Et rei familiaris & corporis cura in rus invitat & evocat dominum. **URS.** Quam tu mihi corporis curam? an majorem hanc credis ruri futuram, quam domi? **EURAS.** Cura quidem corporis atque etiam molestia minor erit, sed firmitior valetudo; hanc enim ipsa aura salubrior conciliat. **URS.** Salubriorem auram in villa, quam in urbe prædicas? **EURAS.** Et tu dubitas etiam, postquam hanc causam omnis medicorum turba declamavit toties? Et quoniam adhuc in salebris hæres, non quidem, ac si tam dubia tibi, quam factu difficilis, res videatur, valetudo an in villa, an in urbe curetur præstabilius, priusquam ad colendum agrum abeamus, amore valetudinis tuæ religionem istam eximam. Et Celsi quidem sententia, sanum hominem oportet modo ruri esse, modo in urbe; sæpius in agro, & neque egere medico. *L. I. c. r.* In urbe autem cur tanta ægrotantium multitudo, cur tanta turba medicorum de vita nostra non sine quæstu negotiantium? At ruri quam rari morbi, quam rari medici & funera, ut ejus rei consilio properes & principes in villas suas confugiant, corpore gravioris cœli incommodis, quibus in urbe conflantur, affecto naturalis auræ usurpaturi delicias, ut hujus beneficio multi aut restitutam valetudinem debeant, aut nunquam læsam, palam profitentes, ipsam loci naturam, situm & positionem, liberum oculorum prospectum, benignos ventorum ab ortu & occasu accessus, spirationes e montibus emissas, munificos illos hic ex fertilibus campis, hic ex apricis collibus, illic ex opacis nemoribus, istic ex amœnis vallibus, suavi frugum, florum arborumque odore mistos afflatus, mitigatosque & amnium & fontium frigore calores præstantissimæ medicinæ vicem subiisse, quam inter pingues illos urbis fumos, vapores putresque foetores nunquam invenissent. Propterea Plinius

L. XXVIII.

I.
*Auram
ruri esse
salubriorem.*

II.
Veterum
usu & te-
stimonio
probatum.

L. XXVIII. S. 14. inter alias ab animo hominis pendentes medicinas imprimis prodesse scribit locorum mutationem: & Cæsar *L. VIII. de bell. Gall.* se tantum itinerum fecisse memorat, quantum satis esse ad mutationem locorum, propter salubritatem existimabat. Veteres autem Romanos rusticationi valetudinis causa plurimum tribuisse plurimis exemplis admo-
neor, & medicum ne novisse quidem, primus enim eorum Archagatus anno Urbis DXXXV. Peloponneso Romam venit, *Plin. L. XXIX. S. 6.* qua ipsa ætate patresfamilias relictis falce & aratro intra murum correpserunt & manus movere maluerunt in theatro ac circo, quam in segetibus: prius tamen illud institutum dum servaverunt, utrumque sunt consecuti, ut & cultura agros fecundissimos haberent, & ipsi valetudine firmiores essent. *Varr. L. II. c. 1.* Quamvis vero ab hac vivendi ratione Romani recesserint, commutatio tamen locorum tam frequens fuit, ut non solum eorum, quorum amœna positio & opportunitas regionis plures alliciebat, sed & desertorum & asperrimorum nullum invenisses tam triste exilium, in quo non aliquis animi causa moretur. *Senec. consol. ad Helv. c. 6.* **URB.** Cur igitur tanta hominum multitudo relicto rure in urbe confluit, vitæ, an mortis desiderio? **EURAS.** Salubrioris auræ fiducia certo non convolarunt, sed popularis. Alios adducit ambitio, scribit Seneca *l. l.* alios necessitas officii publici, alios imposita legatio, alios luxuria, opulentum & opportunum vitiis locum quærens: alios liberalium studiorum cupiditas, alios spectacula; quosdam traxit amicitia, quosdam industria latam ostendendæ virtuti nacta materiam: quidam venalem formam attulerunt, quidam venalem eloquentiam: nullum non hominum genus concurrat in urbem & virtutibus & vitiis magna pretia ponentem. Ex quibus planum tibi erit, paucos aut nullos fore, quos valetu-
dinis

dinis ratio in urbe confidere iussit: sed quam ingentem tibi dare possem civium Romanorum turbam, quos eadem ex urbium pulcherrima & orbis domina in rus, in agros, in villam evocavit. Videris, credo, hodiernam, legerisque antiquam Italiam villis, prædiisque consistam, in quibus, ut Strabo de Pisis, Liguriaque loquens testatur, velut more Perfarum regias quasdam struunt, adeo in deliciis habuere procul a cœtu hominum vitam agere. Propterea Plinius junior *L. V. Epist. 6.* villam suam commendans scribit: ætatis mira clementia, semper aer spiritu aliquo movetur, frequentius tamen auras, quam ventos habet. Hinc senes multi: videas avos, proavosque juvenum: audias fabulas veteres, sermonesque majorum: cumque veneris illo, putes alio te seculo natum. Addit denique: quod ipsum salubritati regionis, ut purius cœlum, ut aer liquidior, accedit: ibi animo, ibi corpore maxime valeo - - - mei quoque nusquam salubrius degunt. *PHILOM. Be-*
ne igitur Horatius l. l.

Vivere naturæ si convenienter oportet,
 Ponendæque domo quærenda est area primum:
 Novistine locum potiolem rure beato?
 Est, ubi plus tepeant hiemes? ubi gratior aura
 Leniat & rabiem canis & momenta leonis,
 Quum semel accepit solem furibundus acutum?
 Est, ubi divellat somnos minus invida cura?
 Deterius Libycis olet aut nitet herba lapillis?
 Purior in vicis aqua tendit rumpere plumbum,
 Quam quæ per pronum trepidat cum murmure ri-
 vum?

Nempe inter varias nutritur silva columnas,
 Laudaturque domus, longos quæ prospicit agros.

De Re Rustica.

G

EURAS.

III.
*Exercita-
 tio corpo-
 ris vale-
 tudini ne-
 cessaria*

EURAS. Auram salubrem, situm prospectumque jucundum plerumque grata animo corporique per agros & silvas deambulatione, aliave exercitatione captare solemus, cui inter alia illa quinque communia valetudinis auxilia plurimum tribuit Asclepiades, adeo ut universum prope genus humanum circumegerit in se, non alio modo, quam si cœlo emissus advenisset. *Plin. L. XXVI. S. 7.* Celsus quoque *L. I. c. 1.* exercitationem istam approbans scribit: oportet navigare, venari, quiescere interdum, sed frequenter se exercere; siquidem ignavia corpus hebetat, labor firmat: illa maturam senectutem, hic longam adolescentiam reddit. *PHILOM.* Palinurus certo *Plauti Curcul. At. II. 1.* præsentissimam in ambulando constituit medicinam, cum intestina omnia exputescere sibi deploraret *Capadox*:

- - - - lien necat: renes dolent:

Pulmones distrahuntur: cruciatur jecur:

Radices cordis pereunt: hiræ omnes dolent:

Lien directu' st.

respondebat enim:

- - - - ambula: sane optimum' st.

unde & in proverbium abiit, ut abeuntibus precemur; bene ambula. Velut etiam de incolumitate advenientis quærimus; benene ambulasti? *Plaut. Trucul. At. II. 4.* ac si in ambulatione omnis vis & virtus valetudinis nostræ esset posita. EURAS, Nec minus *Plinius L. XXVIII. S. 14.* audacter pronunciat: imprimis vero prodest ambulatio, gestatio, & ea plurimis modis; equitatio stomacho & coxis utilissima; phthisi navigatio. Multo adhuc confidentius *Avicenna* asserit, posse homines, si debito tempore exercitio ac labore uterentur, omnibus medicis & medicamentis carere. Neque enim, ut credam, quietem & somnum a prandio & cœna digestionem pro-

proficere admittit Plinius, qui *L. XI. S. 118.* asseverat, cibos somno concoquere corpulentiae, quam firmitati utilis esse, athletasque maluisse eos ambulatione perficere. **URB.** Etiam in ædibus urbanis deambulationi minus laboriosæ vacare licet. **EURAS.** Et quoties per amicos, per negotia non licet? Et licet etiam, sed haud erit, ut lubeat: non enim aut ^{IV. Ruri} oportu-
pedes, aut oculi, aut animus in ambulacro domus eam ca-^{nior.}
piunt voluptatem angusta decursione illa, quam ruri percipiunt gratæ viriditatis, copiosæ segetis, pinguis pecoris, ac futuri quæstus consideratione. Neque etiam ambulatio illa, quam in urbe te peracturum promittis, tam opportuna est valetudini, ut Celsus *L. I. c. 1.* advertit, atque hæc non ita plana, inquires, commodior est; siquidem melius ascensus quoque & descensus cum quadam varietate corpus moveat - - melior autem est sub dio, quam in porticu: melior, si caput patitur, in sole, quam in umbra: melior in umbra, quam parietes & viridaria efficiunt, quam quæ tecto subest; melior recta, quam flexuosa. Et *L. II. c. 15.* de gestatione agens ejus plura assignat genera, quæ sunt pro viribus cujusque & ^{V. Ejus modi varii.} di varii.
pro opibus - - gestationum lenissima est navi, vel in portu, vel in flumine: vehementior in alto mari navi: vel lectica, aut scamno: acrior vehiculo: atque hæc ipsa & intendi & leniri possunt. Ex quibus proverbium illud natum credo, cujus Plutarchus *de præcept. sal.* mentionem facit: jucundissima navigatio juxta terram: ambulatio juxta mare. Denique corpus exerceri commode monet Celsus *l. l.* clara lectione, armis, pilis, cursu, ita tamen, ut ne his quidem, athletarum exemplo, vel certa lex esse, vel immodicus esse labor debeat; stulta est enim, inquires & minime conveniens litterato viro, occupatio exercendi lacertos & dilatandi cervicem ac latera armandi. Damnat propterea exercitationes illas, quarum la-

bor spiritum exhaurit & inhabilem intentioni ac studiis acrobatis reddit. Quid enim tanta defatigatione opus, quæ vires extenuet? sunt exercitationes & faciles & breves, inquit, quæ corpus & sine mora laxent, & tempori parcant, cujus præcipua ratio habenda est. *Epist.* 15. Nec tamen jubet severus philosophus, ut semper immineamus libro & pugillaribus, sed demus aliquot intervallum animo & corpori, ita tamen, ut non resolvatur, sed remittatur, cui rei servire gestationem asserit, quæ corpus concutit, & studio non officit: possis legere, inquit, possis dictare, possis loqui, possis audire, quorum nihil nec ambulatio quidem vetat fieri. Nec intentionem vocis contemnit: vetat tamen eam per gradus & certos modos attollere & deprimere, sed ut modeste descendat, & moderatoris sui temperamentum habeat, nec indocto & rustico modo desæviat; non enim id agitur, ut exerceatur vox, sed ut exercent. *Senec. l. l.* Cæterum deambulationem suadens haud præcepisse videri desiderat, ut ea ad artificiosæ saltationis præcepta religiose componatur, quamvis non defuturos magistros moneat, quos fames & panis lucrandi studium vanissimam artem docuit. Aliquando vestatio, iterque & mutata regio vigorem dabunt, hic ipse observat *L. de tranquill.* & *Epist.* 55. se a gestatione non minus fatigatum fatetur, quam si tantum ambulasset, quantum sedit; labor est enim & diu ferri: dubitat autem, an non eo major, quia contra naturam est, quæ pedes dedit, ut per nos ambularemus: mihi tamen necessarium erat, inquit, concutere corpus, ut sive bilis infederat faucibus, discuteretur, sive ipse ex aliqua causa spiritus densior erat, extenuaret illum jactatio, quam profuisse mihi sensi; ideo diutius vehi perseveravi, invitante ipso littore. Amabat igitur Seneca multis quidem negotiis implicitus & juxta philosophus in ambulationibus apertis

apertis vagari: ut scribit *L. de tranquill. c. 15.* quod alimentum & virium loco sit, ut cœlo libero & multo spiritu augeat, attollatque se animus, per agros & villas ac juxta littus vehi, gestari, aut ambulare, ac, ut ait, ex consuetudine circumspicere, qui oculis offerebatur, situm locorum. Laudat propterea Scipionis & Vatiæ villam: illam, quod in ea Carthaginis Horror latuerit, cui Roma debebat, quod tantum semel capta sit. *Epist. 86.* Hanc vero villam totius anni vocat, incommodis Baiarum carentem & fruentem voluptatibus; dignam profecto meliori hero, in quam hic otium suum pigrum & senile tantum contulerat. Honestiori usui suum Ciceroni Tusculanum fuit, corporis scilicet animique exercitationi, quo ita delectabatur, ut, cum illo venisset, tum denique sibi met ipsi placeret, quod in ea velut in opportuno quodam diversorio requiesceret. *L. I. Epist. ad Attic.* non ignarus corpora quidem exercitatione & defatigatione ingravescere, animos autem se exercendo levare. *L. de senect.* Sicut igitur eodem teste, nec medici, nec imperatores, nec oratores, quamvis artis præcepta perceperint, quidquam, sine usu & exercitatione, magna laude dignum consequi possunt, ita nec nos firmam valetudinem sine corporis exercitatione: stagnans enim sanguis, aquarum instar, putrescit, nisi motu cieatur. Et hunc in urbe raro, nusquam vero commodius quam in villa sive deambulando, sive equitando, sive gestando, sive navigando, sive vectando, sive venando suscipies; nam non est, quod contemnas hoc studendi genus, ut C. Plinius *L. I. Epist. 6.* de venatione scribit, mirum est, ut animus hac agitatione motuque corporis excitetur. Et *L. V. Epist. 6.* ibi animo, ibi corpore maxime valeo, nam studiis animum, venatu corpus exerceo. **URB.** Quem tu ab urbe exulem ad exercitationem & laborem, hunc etiam ad victum aridum, ad

VI.

Mensaru-
ri fruga-
lior,

panem nigrum & sordidum damnabis, obtentu nempe valetudinis, aut potius vitæ rusticæ conditione, quam amplecti volumus: hac autem dira frugalitatis larva, ut vitam prorogari hominibus posse mihi persuadeam, tantum abest, ut famem potius mortemque latere credam. PHILOM. Næ tu vanos timores times, quos ut tibi eximam, palam edico cum Plauti *Coco Pseud. Act. III. 2.*

- - vel ducenos annos poterunt vivere,

Meas qui esitabunt escas, quas condivero.

URB. Quam tu mihi grandi promissor hiatu? EURAS. Crede igitur mihi, rem summam cibariam, coci præfecturam in villa adibo: non quidem cum C. Matio lauta instructurus convivia, sed & valetudini & rei familiari consultum iri volens honesto magis quam splendido cibo gratam & frugalem adornaturus mensam, ad quam quotidiani victus ventrem tecum afferas, nam nobis abunde sunt ea, ut Columella loquitur *L. XII. c. 44.* quæ ex facili rusticæ simplicitati non magna impensa possunt contingere. URB. Afferam utique quotidiana corporis exercitatione obsonante famem. EURAS. Hanc igitur sex missibus propulsandam spero: spes autem cænatica unius scutellæ circumscribetur levamento: extra id tempus micam aut guttam tangere nefas esto. PHILOM. Dispeream, si quis, postquam sex ferculorum prandio funus fecerit, fame jugulandus sit. URB. Sed illa sapiant palato. PHILOM. Sapiant: nulla tamen lege adstringaris, ut in singula edas stragem. EURAS. Æqua isthæc conditio, ut a cibo, quo corpus reficitur, gula non abhorreat: etenim nec voluptas nobis, ut Stoicis, tanquam hostis repudianda est: nec ut Epicureis summum bonum in voluptate ponendum: excogitemus alacritatem lascivia carentem. *Macrob. L. II. Satur. c. 1.* PHILOM. Recte igitur Martialis *L. XIV. Epigr. 207.*

Non

Non fatis est ars solo coco servire palato :

Namque cocus domini debet habere gulam.

EURAS. Nec illud crimini dandum Epicuro, quod eo usus fuerit cibo, qui & suavissimus, & ad concoquendum facillimus esset atque inflationem nullam haberet: nam, licet dulcedine voluptatis tantum, cibos capere severior philosophia prohibeat, non tamen propterea ea solum, quæ ingrati acerbique saporis sunt, fercula stomachanti stomacho ingerenda præcipit: flatulentos vero, crudos, ad digerendum difficiles, ac vitiosi succi cibos ab iis, qui non ruris, sed ingenii labore defudant, melior medicina proscribit. Sint igitur cibi illi tenues, molliculi, faciles, simplicesque; nec struices quædam patinariæ, quarum vel unius molem expugnare labor sit Herculis, & plenus fastidii; perniciosissimum enim in omni quidem vita, quod nimium, præcipue tamen corpori, minuique, quod gravet, quolibet modo utilius. *Plin. L. XI. S. 119.* distenduntur enim corpora & animi cum corpore tumescunt. *Senec. de ira L. II. c. 20.* Nec defunt multorum exempla, qui, cum facultates & valetudinem convivando in urbe prodigissent, ruri agentes rationibus cum culina putatis & ære alieno emerferunt & morbo, simplicis nempe cibi beneficio, quales rus suppeditat. Nam, ut bene advertit Plinius *l. l.* homini cibus utilissimus simplex: acervatio saporum pestifera, & condimento perniciosior: difficulter autem perficiuntur omnia in cibus acria, nimia & avidè hausta: & æstate, quam hieme difficilior & in senectâ, quam in juvena. Egregia est hujus rei adhortatio Plutarchi in *præcept. sal.* ut assuefaciamus, nec puerorum more aversemur rationem illam victus, verum appetentiæ sensum familiarem reddamus & domesticam, ne dum cibum simplicem nullo adhibito pulmento vel condimento capimus, stomachemur. Siquidem recte est dictum, inquit,

VII.
Cibi simplices,

inquit, vitam delige optimam: efficiet tibi consuetudo eam jucundam: & sigillatim, ut unumquodque exploranti ex usu est: præsertim victum oportet & corporis curam in optima valetudine ita comparare consuetudine, ut placida naturæ, ut assueta & familiaris sit. Nec diffitetur, difficile esse cum ventre contendere, qui auribus, ut dixit Cato, caret. *PHILOM.* Verum & illud te non latebit Horatii *Serm. L. II. Sat. 2. & 7.*

Jejunus raro stomachus vulgaria temnit.

- - - - - ficcus inanis

Sperne cibum vilem.

- - - - - cum sale panis

Latrantem stomachum bene leniet.

- - - - - si nusquam es forte vocatus

Ad cœnam, laudas securum olus.

VIII.
*& Salu-
bras.*

EURAS. Ad quod ipsum attendens Asclepiades medicamento-
rum usum ex magna parte sustulit, & ad ipsius victus ratio-
nem potius omnem curam suam transtulit. *Cels. L. V. præf.*
Nam medicina quondam paucarum fuit scientia herbarum; nec
mirum est, scribit Seneca, tunc illam minus negotii habuisse,
firmis adhuc solidisque corporibus & facili cibo, nec per ar-
tem voluptatemque corrupto; qui postquam cœpit non ad
tollendam, sed ad irritandam famem quæri, & inventæ sunt
mille condituræ, quibus aviditas excitaretur, quæ desideran-
tibus alimenta erant, onera sunt plenis - - Immunes erant
ab istis malis, qui nondum se deliciis solverant, qui sibi im-
perabant, sibi ministrabant. Corpora opere ac vero labore
durabant, aut cursu defatigati, aut venatu, aut tellure ver-
sata: excipiebat illos cibus, qui nisi esurientibus placere non
poterat. Itaque nil opus erat tam magna medicorum supelle-
tili, nec tot ferramentis, aut pyxidibus. Simplex erat ex
simplici

simplici causa valetudo: multos morbos multa fercula fecerunt. *Senec. Epist. 95.* Crates, qui seditiones & tyrannides ex deliciis & luxu in urbibus nasci arbitrabatur, per jocum monēbat, ne prae lenticula semper augendo patinam in seditionem nos conjiciamus: tu vero tibi ipsi subicias, Cratis monitum assumens reponit Plutarchus, ne prae lenticula augendo semper patinam, neque semel nasturcium & oleam transvolvando ad farcimem & piscem in seditionem corpus conjicias; namque cibaria viliora modo naturali appetentiam retinent: at popinarum ingeniosa commenta & architectorum hujusmodi operosae cupiditatis terminos voluptatis semper promovent longius, & id, quod conducit, praetereunt. *Plutarch. l. l.* Videmus enim illos, qui simplici ac vulgari cibo utuntur familiarem quodam modo habere sanitatem, ac ruri, in quo facile parabilibus ac domesticis cibis vesci solemus, ignota esse illa monstra morborum, quibus docta ad nos interimendos varietate ciborum in urbe consistamus, ut adeo nobis non constare non possit, id genus alimoniae non magis copia, quam varietate esse inimicum; cruditates siquidem illae, ut eleganter deducit Macrobius, nascuntur aut qualitate succi, in quem cibus vertitur, si non sit aptus humori, qui corpus obtinuit: aut ipsius cibi multitudine, non sufficiente natura ad omnia, quae congesta sunt, concoquenda. Qui simplicem cibum sumit, facile quo succo corpus ejus vel juvetur, vel gravetur, usu docente cognoscit: qui autem multiplici cibo alitur, diversas patitur qualitates ex diversitate succorum: hinc morborum scaturigo, qui ex repugnantium sibi humorum discordia nascuntur. Deinde quia non omnium, quae esui sunt, una natura est, non omnia simul concoquuntur, sed alia celerius, tardius alia, & ita fit, ut digestionum sequentium ordo turbetur. Cum igitur tot tamque diversa in follem ventris reje-

De Re Rustica.

H

Et

IX.
Cibi mul-
tiplices
multipli-
cium cau-
sae morbo-
rum.

Et a ferre & concoquere stomachus nequeat, eo ægrefcente, qui paterfamilias dici meruit, vita in ancipiti est, titubante alimonie meatu, cui natura tanquam rationis capaci velle ac nolle contribuit. Et ita fit, ut, velut cibum solus venter accipit & alimonia ejus dispersa per universos membrorum meatus ossa quoque & medullas & ungues nutrit & capillos, ita, si pars corporis ægrescat, in ipsum quasi infirmiore ultima illa retrimenta labuntur, ex quibus nascuntur morborum causæ. Explicata dein per diversa concoctionum genera functione naturali, profequitur: si fuerit ultimi succi justo uberior multitudo, hanc a se repellit pars corporis illa, quæ sanior est, & sine dubio labitur in infirmam, quæ vires non habet repellendi; unde alieni receptio distendit locum, in quem ceciderit, & hinc creantur dolores. Hæc est ergo triplex causa vel podagræ, vel cujuslibet morbi, multitudo humoris, fortitudo membri a se repellentis, & recipientis infirmitas. Invenietur, quid impeditenti ex multiformi nascatur alimonia, necesse est; diverforum enim ciborum diversa natura est: & sunt qui celerius, sunt qui tardius digeruntur. Cum ergo prima digestio vertit in succum, quia non simul accepta omnia vertuntur, quod prius versum est, dum alia tardius vertuntur, acescit. Alia quoque, quibus tarda digestio est, velut ligna humida, quæ urgente igne fumum de se creant, sic & illa imminente igne naturæ fumant, dum tardius concoquuntur. Cibus autem simplex non habet controversam moram, dum simul in simplicem succum vertitur: nec digestio ulla turbatur, dum omnes sibi statâ momentorum dimensione succedunt. Multiformis alimonie quoque deprehenditur causa morborum: nam pulmentorum varietas recipit varia condimenta, quibus gula, ultra quam naturæ necesse est, lacescitur: & fit inde congeries, dum prusitu desiderii amplius vel certo de

de singulis parva libantur; nam ut scribit Seneca *Epist.* 2. fastidientis stomachi est multa degustare; quæ ubi varia sunt & diversa, inquinant, non alunt. Hinc Socrates suadere solitus erat, illos cibos potusque vitandos, qui ultra sitim famemve sedandam producant appetentiam. *Macrob. L. VII. Saturn.* c. 4. Nollem tamen tibi auctor esse, ut severa illa simplicitate ciborum utaris, quam primo Macrobius visus est commendasse, unum unicum nempe, ac semper sibi æqualem, nulla arte, sed natura veluti præparatum cibum. *URB.* Panem coctum dicis, aut carnes igne expeditas. *PHILOM.* Immo olera & fructus teste Varrone *L. II. c. 1.* & Ovidio *L. IV. Fastor.* ubi hunc ordinem progressumque ciborum pandit:

Mensis erat primis virides mortalibus herbæ,

Quas tellus nullo sollicitante dabat.

Et modo carcebant vivaci cespite gramen;

Nunc epulæ tenera fronde cacumen erant,

Postmodo glans nata est: bene erat jam glande reperta:

Duraque magnificas quercus habebat opes.

Prima Ceres homini ad meliora alimenta vocato

Mutavit glandes utiliore cibo.

Illa jugo tauros collum præbere coegit:

Tum primum soles eruta vidit humus.

EURAS. Unde Varro *L. I. de vit. Pop. Rom.* scribit, quod ne quidem pistoris nomen fuerit, nisi ejus, qui far pinsebat. Et *Plinius L. XVIII. S. 28.* testatur, pistores Romæ non fuisse ad Persicum usque bellum, annis ab urbe condita super DLXXX. ipsos panem fecisse Quirites, certumque esse Atteji Capitonis sententia, tostum panem cocos lautioribus coquere solitos; cocum siquidem & pistorem apud antiquos eundem fuisse accipimus. *Fest. L. III.* ubi assert hunc Nævii versum:

Cocus edit Neptunum, Venerem, Cererem.

H 2

Et

Et explicat, per Cererem panem, per Neptunum pisces, per Venerem olera significari, velut familiari Romanis cibo. PHILOM. Extant adhuc Romanæ frogalitatís maxime in villis usurpatæ vestigia, cum mensæ non alia inferrentur fercula, adhuc Horatii ætate

- - - præter olus fumosæ cum pede pernae.
Ac mihi seu longum post tempus venerat hospes,
Sive operum vacuo gratus conviva per imbrem
Vicinus; bene erat, non piscibus urbe petitis,
Sed pullo atque hædo; tum pensilis uva secundas
Et nux ornabat mensas cum duplice sicu.

Horat. Serm. L. II. Sat. 2.

URB. Ridet tamen contemnitque velut fastidia asserentes viles simplicesque cibos ipse Horatius *Serm. L. II. Sat. 8.* ut sunt

- - - - - acria circum
Rapula, lactucæ, radices: qualia lassum
Pervellunt stomachum: sifer, alec, foccula Coa.

Atque ideo *Sermon. L. II. Sat. 2.* quærit:

Quali igitur victu sapiens utetur? & horum
Utrum imitabitur? hac urget lupo, hac canis angit.

EURAS. Rationis gubernaculo & appetentiam illam & simplicitatem ciborum temperandam esse monet Macrobius *L. VII. c. 5.* si ergo cibo vivimus, inquit, & cibum appetentia sola commendat, elaborandum nobis est commento varietatis, ut hæc semper provocetur, cum præsto sit ratio, quia intra moderationis terminos temperetur. - - - Nec sic admitto varietatem, ut luxum probem. Et dum magis ostentui, quam usui servitur, silvarum secretum omne lustratur, & peregrina maria sollicitantur; ita enim fit, ut etiam si sanitatem fumentium mediocritas observata non sauciet, ipse tamen luxur

rum

rum sit ægritudo. URB. Ea ipsa ratio, quæ ruri, etiam in urbe appetentiam illam coercere poterit. EURAS. Non advertis latentis captionis insidias, quas tibi urbs struit, extruendo splendidis dapibus oneratam mensam: hanc tibi rus facili tantum ac simplici adornat cibo; ut adeo haud ita difficile sit, carere epulis nunquam oblati: operosum autem ait Plutarchus *l. l.* in conviviis & invitationibus assuetam suam temperantiam retinere, nisi omnibus velis cum nimia torvitate odiosus & importunus haberi. PHILOM. Quotusquisque est enim, qui invitanti dicat cum Horatio *l. l. Epist. 7.*

Si me vivere vis sanum, recteque valentem,
Quam mihi das ægro, dabis ægrotare timenti,
Mecænas, veniam.

EURAS. Cum igitur res plena difficultatis sit, tot, tamque frequenter oblati se semper arcte continere epulorum deliciis, quas ruri agentes non tam defugimus, quam nescimus, in urbe innumerabiles esse morbos non miraberis, scribit Seneca *Epist. 95.* transeo pistorum turbam, transeo ministratorum. per quos signo dato ad inferendam cœnum discurritur. Dii boni! quantum hominum unus venter exercet. Et paulo supra dixit: vide, quantum rerum per unam gulam transitarum permisceat luxuria, terrarum, marisque vastatrix: necesse est itaque inter se tam diversa dissideant, & hausta male digerantur, aliis alio nitentibus. Nec mirum, quod inconstans variusque ex discordi cibo morbus est: & illa ex contrariis naturæ partibus in eundem compulsa redundat; inde tam nullo ægrotamus genere, quam vivimus. URB. Mordacior in carpendis urbis moribus nunquam non fuit Annæus philosophus. EURAS. Sed nihilo mitior Columella *l. l. præf.* ut apti veniamus ad ganeas, inquit, quotidianam crudelitatem Laconicis (lactucis) excoquimus & exsucto sudore sitim

XI.
*In urbe
varius esse
cœpit:*

XII.
*Cujus in-
xus da-
mnatur,*

quærimus, noctesque libidinibus & ebrietatibus, dies ludo vel somno consumimus, ac nosmet ipsos ducimus fortunatos, quod nec orientem solem videmus, nec occidentem. Itaque istam vitam socordem persequitur valetudo: nam sic juvenum corpora fluxa & resoluta sunt, ut nihil mors mutatura videatur. **URB.** Quinam illi morborum greges? **EURAS.** Si promittas te non offendi, afferam integrum ex ista convivendi luxuria natum. Sed noli rogare, quod impetrare nolueris, **URB.** Qui offendar? Et si moleste excipiam, quod enixe rogo, punienda est mea levitas obsequendi facilitate. **EURAS.** Accipe igitur laudati Senecæ verba, non mea: inde pallor, inquit, & nervorum vino madentium tremor, & miserabilior ex cruciatibus, quam ex fame macies: inde incerti labantium pedes & semper, qualis in ipsa ebrietate, titubatio: inde in totam cutem humor admissus, distentusque venter, dum mala assuescit plus capere, quam poterat: inde effusio luridæ bilis & decolor vultus, tabesque in se putrescentium, & retorti digiti articulis obrigescentibus, nervorum sine sensu jacentium torpor, aut palpitatio sine intermissione vibrantium: Quid capitis vertigines dicam? quid oculorum auriumque tormenta & cerebri æstuantis verminationes, & omnia per qua exoneramur, internis ulceribus affecta? Innumerabilia præterea febrium genera, aliarum impetu sævientium, aliarum tenui peste repentium, aliarum cum horrore & multarum membrorum quassatione venientium? quid alios referam innumerabiles morbos, supplicia luxuriæ - has ufuras voluptatum pendimus ultra modum fasque concupitarum. *Senec. Epist. 95.* **URB.** Sunt profecto hæc morborum genera in urbibus frequentiora. **PHILOM.**

Quæ nisi divitibus nequeunt contingere mensis.

Horat. L. II. Serm. Sat. 4.

Nempe

Nempe inamarefcunt epulæ fine fine petitæ,

Illufque pedes vitiofum ferre recufant

Corpus.

Ib. Sat. 7.

EURAS. Ut igitur ifta lues denique vincatur, adverfus tantam morum everfionem omnia tentanda effe monet; & *L. de confol. c. 9.* o miferabiles! exclamat, quorum palatum, nifi ad pretiofos cibos, non excitatur. Pretiofos autem non eximius fapor aut aliqua faucium dulcedo, fed raritas & difficultas parandi facit; alioquin fi ad fanam illis mentem placeat reverti, quid opus eft tot artibus ventri fervientibus? quid mercataris? quid vaftatione filvarum? quid profundi perfcutatione? paffim jacent alimenta, quæ rerum natura omnibus locis difpofuit: fed hæc velut cæci tranfeunt, & omnes regiones pervagantur, maria trajiciunt, & cum famem exiguo cibo poffint fedare, magno irritant. URB. Ipſus ego haud raro hunc conviviorum luxum, & æri & cuti, parum amicum deſtatus ſum, quem ex antiquis Germaniæ moribus fluxiſſe ſuſpicabar. EURAS. Immo Romanis: etſi enim illi ſolemnibus epulis multum indulferint, luxu tamen ab his facile ſuperabantur: exemplo ſit illud, quod in indice quarto Metelli illius pontificis apud Macrobiũ *L. II. c. 9.* in hæc verba legitur: ante cœnam echinos, oſtreas crudas quantum vellent, peloridas, ſpondylos; turdum, aſparagos. Subtus gallinam altilem, patinam oſtrearum, peloridum, balanos nigros, balanos albos: iterum ſpondylos, glycomaridas, urticas, ficedulas, humbos, capragines, aprungos, altilia ex farina involuta, ficedulas, murices & purpuras. In cœna ſumina, ſinciput aprugnum, patinam piſcium, patinam ſuminiſ, anates, querquedulas elixas, lepores, altilia aſſa, amyllum, panes Picentes. An dicam concoqui talia, aut potius ſumpta putrefcere? En! quam merito in hos Urbis Romaniæ mores invectus Plinius

nius

nus *L. XXVI. S. 28.* scribat: plurimum homini negotii alvus exhibet, cujus causa major pars mortalium vivit: alios enim cibos non transmittit, alios non continet, alios non capit, alios non conficit: eoque mores venere, ut homo maxime cibo pereat. Pessimum corporum vas instat, ut creditor, & sæpius die appellat. Hujus gratia præcipue avaritia expetitur: huic luxuria conditur: huic navigatur ad Phasin: huic profunda vadi exquiruntur, & nemo vilitatem ejus æstimat consummationis sæditate. Ergo numerosissima est circa hanc medicinae opera. *Plin. l. l.* PHILOM. Igitur post lauta urbis

XIII.
Et Laudatur ciborum simplicitas.

convivia

Accipe nunc, victus tenuis quæ quantaque secum
Afferat. Imprimis valeas bene: non variæ res
Ut noceant homini, credas, memor illius escæ,
Quæ simplex olim tibi federit. At simul assis
Miscueris elixa, simul conchylia turdis,
Dulcia se in bilem vertent, stomachoque tumultum
Lenta feret pituita. Vides, ut pallidus omnis
Coena desurget dubia? quin corpus onustum
Hesternis vitiis animum quoque prægravat una,
Atque affligit humo divinæ particulam auræ.

Horat. L. II. Serm. Sat. 2.

URB. Beatius esse in urbe opimis ferculis, salubrius vero
Ruri simplicibus cibis vesci quis ibit inficias? PHILOM.

Rure ego viventem, tu dicis in urbe beatum.
Cui placet alterius, sua nimirum est odio fors.
Stultus uterque locum immeritum causatur inique:
In culpa est animus, qui se non effugit unquam.

Horat. L. I. Epist. 14.

EURAS. Tantum cibi & potionis adhibendum monet Cicero
de senect. ut resiciantur vires, non opprimantur; hanc ergo
sanam

sanam & salubrem formam vitæ tenere memento, ut corpori tantum indulgeas, quantum valetudini satis est, *Senec. Ep. 3.* quod ne quidem auctore facilius ruri, quam in urbe præstiteris. Nec vero corpori soli subveniendum est, sed etiam menti: atque animo multo magis; nam hæc quoque, nisi tanquam lumini. oleum instilles, extinguuntur senectute. *Cicer. l. 1. liberio-*
rem,
 Urb. Bæoticum ænigma loqueris: quod illud animi oleum?
 EURAS. Libertas est & tranquillitas animi, ignotum in urbe bonum. Etsi enim bene moratus venter pars magna valetudinis sit, major tamen bene moratus animus, a quo illa ob id, quod animam inter & corpus intercedit commercium, maxime pendet, adeo ut, si animus æger sit, sanum salvumque corpus esse non possit. Ideo præcepit Plato apud Plutarch. *Præcept. Salu.* ne corpus absque animo, neque absque corpore agitemus animum, ne contingat nobis, quod bos conseruo suo camelo, qui parte oneris eum sublevare nolebat, post mortem suam eventurum dixit, tu vero, inquires, & me & omnia hæc brevi portabis. Et quamvis teste Seneca, *Epist. 28. & 55.* locus non multum conferat ad animi tranquillitatem, si vitia nostra circumferamus, aut animi onus non deponamus; animi tamen tranquillitas plurimum confert ad valetudinem corporis; ideo suadet eum locum eligendum, qui cæteris quietior, turbis ac vitiiis minus opportunus; nam ut loca gravia, inquit, etiam firmissimam valetudinem tentant, ita bonæ quoque menti, nedum adhuc perfectæ & convalescenti sunt aliqua parum salubria. Quid autem gravius foro? quid molestius turbis? quid insolentius populo? PHIL-
 LOM. Horatius certo incommoda, quæ vitam urbanam comitantur, referens, negat se aut a curis, aut periculis, aut invidia liberum, beatum tranquillumque animum inter urbis Romanæ turbas habere posse *L. II. Serm. Sat. 6.*

De Re Rustica.

I

- - Romæ

 XIV.
*Animus
 ruri esse
 liberio-*
rem,

XV.
In urbe
curis im-
plicatum,

- - - Romæ sponforem me rapis: eja,
Nec prior officio, quisquam respondeat, urge:
Sive Aquilo radit terras, seu Bruma nivalem
Interiore diem gyro trahit, ire necesse est.
Postmodo, quod mi obstat, clare certumque locuto,
Luctandum in turba: facienda injuria tardis.
Quid vis insane? & quas res agis? improbus urget
Iratīs precibus. Tu pulses omne quod obstat.

- - - at simul atras

Ventum est Exquiliās, aliena negotia centum
Per caput & circa saliant latus: ante secundam
Roscius orabat sibi adesses ad puteal cras:
De re communi scribæ magna atque nova te
Orabant hodie, meminisses Quincte reverti.
Per totum hoc tempus subiectior indiem & horam
Invidiæ - - -

Quicumque obvius est, me consulit: o bone (nam te
Scire, deos quoniam propius contingis, oportet).
Numquid de Dacis audisti? nil equidem: ut tu
Semper eris derisor? at omnes Dī exagitent me,
Si quidquam. Quid? militibus promissa Triquetra.
Prædia Cæsar, an est Itala tellure daturus?
Jurantem me scire nihil, mirantur, ut unum
Scilicet egregii mortalem altique silenti.

Perditur hæc inter misero lux, non sine votis.

XVI.
Assidua
sui obser-
vatione.

EURAS. Haud vacat ire per singulas urbis molestias: aliquas
tantum afferam jam ab antiquis notatas damnatasque velut
tranquillitatis libertatisque animi inimicas. Has inter est illa
studiose quæsitā ac assidua sui observatio, de qua Seneca *L.
de tranquill. c. 15.* est & illa sollicitudinum non mediocris ma-
teria, si te anxie componas, nec ulli simpliciter ostendas,
qualis

qualis multorum vita est, ficta & ostentationi parata. Torquet enim assidua observatio sui & deprehendi aliter, ac solet, metuit: nec unquam cura solvimur, ubi toties nos æstimari putamus, quoties aspici. Nam & multa incidunt, quæ invitos denudent: & ut bene cedat tanta sui diligentia, non tamen jucunda vita, aut secura est, semper sub persona viventium. At illa quantum habet voluptatis sincera & per se ornata simplicitas nihil obtendens moribus suis? Subit tamen & hæc vita contemptus periculum, si omnia omnibus patent: sunt enim qui fastidiant, quidquid propius audierunt. Sed nec virtuti periculum est, ne admota oculis revilescat: & satius est simplicitate contemni, quam perpetua simulatione torqueri. Modum tamen rei adhibeamus, multum interest, simpliciter vivas, an negligenter. *Senec. l. i.* Negligenter vivere nec ruri quidem licet, in urbe nec sine molesta illa sui observatione, animoque ad illius mores composito. Huic affinis altera incommoditas ex illo parum opportuno nec sibi constante vestium luxu nata, cujus iniquas leges vir probus ac sapiens ruri facile contemnere, in urbis vero conspectu non servare non potest. Qua in re nescio, an quis mollior aut superstitionior Q. Hortensio, utpote qui in præcinctu omnem decorem ponebat: fuit enim vestitu ad munditiem curioso &, ut bene amictus iret, faciem in speculo ponebat, ubi se intuens togam corpori sic applicabat, ut rugas non forte, sed industria locatas artifex nodus constringeret & sinus ex composito defluens nodum lateris ambiret. Is quondam cum incederet elaboratus ad speciem, collegæ de injuriis diem dixit, quod sibi in angustiis obviis offensu fortuito structuram togæ destruxerat, & capital putavit, quod in humero suo locum ruga mutasset. *Macrob. Saturn. L. II. c. 9.* Non offendunt te molles adeo & delicati mores, ut ne in vestibus quidem,

dem, quas ad tegendum corpus nobis natura tribuit, id quod commodum tibi atque opportunum videbitur, sequi possis, sed populi consuetudinem & disciplinam, ne dissidere videaris a publicis moribus, a quibus sive pendeas, sive descendas, nunquam vacuus erit animus aut vestis odiose, aut populi invisi molestia. Major adhuc in ferendis ferendisque sermonibus occurrit difficultas. Nec jam de aliis dicam, quam convivatibus, qui quam torti, quam steriles, quam fraude & simulatione confuti sunt, ii melius noverint, quibus non genio suo morem gerere, sed omnibus servire propositum est, qua nescio quid dirius servitute? ferendum inter pocula sermonem, qui aliquam commendationem & litteratam disputationem habeat, ut nullum diei tempus docte aliquid vel lepide proferendi vacuum relinquatur, Plutarchus *L. VIII. Quasi. conviv.* monet: absit tamen omnis furor & ferocia a Musis, habeatque ille voluptatis amplius, severitatis minus: neque enim recte institutus animus requiescere aut utilius, aut honestius usquam potest, quam in aliqua opportunitate docte ac liberaliter colloquendi: interrogandique & respondendi comitate, ut crateri liquoris ad lætitiā nati adhibeatur non modo lympharum, sed Musarum quoque admixtione temperies. *Macrobius. L. I. & VII. Saturn.* Urr. Philosophiam etiam mentis adhibendam censes? EVRAS. Dubitabat ille, an conviviis interesse possit, aut potius tanquam censoria quædam & plus nimio reverenda materfamilias penetralibus suis se continere, ac minime se miscere Libero, cui etiam tumultus familiarēs sunt, cum ipsa hujus sit verecundiæ, ut strepitum non modo verborum, sed ne cogitationum quidem in sacrarium suæ quietis admittat. Sed absit, reponit alter apud Macrobiū *L. VII. c. 1.* ut philosophia, quæ in scholis sollicitè tractat de officiis convivalibus, ipsa convivia reformidet; tanquam

XVII.
An, &
qualis
philosophia
mentis
adhibenda?

quam non possit rebus asserere, quæ solet verbis docere, aut nesciat servare modum, cujus in omnibus humanæ vitæ actibus terminos ipsa constituit. Cur enim, ubi sermo permittitur, honestus sermo prohibetur? maxime, cum non minus, quam dulcedo vini, hilarent verba convivium. Quando autem philosophiæ triclinii pando fores, non de ipsis profunditatis suæ secretis inter pocula loquetur, nec nodosas & anxias, sed utiles quidem, faciles tamen quæstiones movebit. Quam insipienter enim syllogismis philosophicis fercula condires? dialectica enim, ut Plutarchus de præcept. sal. perhibet, super coenam modo dulciariorum, quæ ex granis mali Punici facta sunt, tum minime grata est palato, tum mire capiti dolorem & fatigationem creat. Absint non solum conlatrantium clamores illi & convicia, verum & omnis quæsitæ philosophiæ jactatio, quæ Seneca teste *Epist.* 103. multis fuit periculi causa insolenter tractata & contumaciter. Licet sapere sine pompa, sine invidia. Secum æstimet, hortatur Macrobius, præsentium ingenia convivarum: & si plures peritos, vel saltem amatores sui in convivii societate repererit, sermonem de se patiatur agitari; quia velut paucae litteræ multum dispersæ inter multas vocales in societatem vocis facile mansuescunt, ita rariores imperiti gaudentes consortio peritorum aut consonant, si qua possunt, aut rerum talium capiuntur auditu. Et si opportunitas necessariae reprehensionis emergerit, sic a philosopho proficietur, ut & testis & efficax sit. Quid mirum, si feriet sapiens non sentientes, cum interdum sic reprehendat, ut reprehensus hilaretur.

URB. Verum omne id genus philosophandi mores nostri respuant, importunumque vocant antiquatæ scientiæ magistrum. EURAS. Atque ideo dixi, etiam sermones in urbanis conviviis plenos esse periculi, & multis molestiis obnoxiosos

XVIII.
Sermonis
libertas

cum e contrario in villa ob ipsius loci simplicitatem non solum verba, sed & animum effundere liceat in sinus amicorum, velut in Tusculana villa in sedibus, quæ erant sub platano, confidentes viri consulares L. Crassus, Q. Mucius Scaevola & M. Antonius de oratore: in viridi opacæque ripa inter processissimos populos M. Tullius & T. Pomponius Atticus de philosophia: in æde Telluris M. T. Varro, Fundanius, Agrius, & Agrasius de re rustica disertissime disputarunt; quam confabulandi rationem nostra ætate sublatam fuisse haud semel vehementer dolui. *PHILOM.* In villa vero Horatio teste *L. II. Sat. 6.*

Sermo oritur, non de villis domibusque alienis,
Nec male, necne lepos saltet: sed quod magis ad nos
Pertinet, & nescire malum est, agitamus: utrumne
Divitiis homines, an sint virtute beati?
Quidve ad amicitias, usus, rectumve trahat nos:
Et quæ sit natura boni, summumque quid ejus.

XIX. *EURAS.* Hæc si nullam tibi ægritudinem asserunt, supersunt
et Vacatio ab oc- plura in urbe incommoda, quæ animum multis curis aut ma-
cupationibus, cerent, aut certo implicent, ut nunquam ab illis vacuus dici,
aut sibi libere vacare possit. Aspice, quamdiu computent,
scribit Seneca, quamdiu insidientur, quamdiu timeant, quam-
diu colant, quamdiu colantur, quantum vadimonia sua, atque
aliena occupent, quantum convivium, quæ jam ipsa officia sunt;
videbis, quemadmodum illos respirare non sinant vel mala
sua, vel bona. Denique inter omnes convenit, nullam rem
exerceri bene posse ab homine occupato: non eloquentiam,
non liberales disciplinas: quando districtus animus nihil altius
recipit, sed omnia velut inculcata respuit. Nihil minus est
hominis occupati, quam vivere. *Senec. de brev. vit. c. 6.*
Et tu, qui tantum vitam commodam & jucundam agere, sed
præ

præ cæteris valetudinem curare consueveras, tot negotiis implicatus, ne sentias quidem te vivere, atque ante scias, te pervenisse ad vitæ terminum, quam appropinquasse! Quid jam dicam de publicis muneribus, de officiis civilibus, de fori negotiis, de administratione Reipublicæ? an credis hisce talibus vel ad horam animum eximi parte sollicitudinis? puto potius vires atteri assiduo labore, qui tamen nunquam sine odio, sine invidia, sine offensione exerceri potest. Etfi enim laudabile sit, utilem se civibus efficere, ac in mediis officiis pro Republica ponere, sed quia in hac tam insana hominum ambitione, tot calumniatoribus in deterius recta torquentibus, parum tuta simplicitas est, & plus futurum semper est, quod obest, quam quod succedat, a foro quidem & publico recedendum est. *Senec. de tranq. c. 3.* Quamvis enim te abscondas, prodesse tamen singulis poteris & universis ingenio & consilio; eo enim animo ad otium sapiens secedit, ut agat, per quæ posteris profuit. Hac ratione *Seneca de otio sap. c. 32.* Zenonem & Chrysippum dicit majora egisse, quam si duxissent exercitus, gessissent honores, leges tulissent, quas non uni civitati, sed toti humano generi tulerunt. URN. Ab odio igitur, invidia, contemptu & improborum artibus me in prædio delitescens tutum fore promittis? EURAS. Promittere tibi hoc non magis possum, idem tibi respondet philosophus, quam in homine temperante bonam valetudinem: & tamen facit temperantia bonam valetudinem. Perit aliqua navis in portu: sed tu quid accidere in medio maris credis? quanto huic periculum paratius foret multa agenti molientique, cui ne otium quidem tutum est? pereunt aliquando innocentes, quis negat? nocentes tamen sæpius. *Senec. Epist. 14.* Securum te igitur reddere minime potest: securiorem tamen te ruri fore ait: a contemptu quidem, si velut Brutus privatam agens vitam

XX.
atque
Multis o-
diis ruri
agenti
concessa
laudatur.

vitam delitescas; nemo homini contempto pertinaciter, nemo diligenter nocet. Spem improborum vitabis, si nihil habueris quod cupiditatem alienam & improbam irritet. Invidiam effugies, si te non ingesseris oculis, si bona tua non jactaveris, si scieris in fiau gaudere. Odium autem ex offensa sic vitabis, neminem laceffendo gratuito, a quo te sensus communis tuebitur. Nihil tamen æque proderit, quam quiescere & minimum cum aliis loqui, plurimum secum. *PHILOM.* Ad hæc ubi amplior campus, quam in villa? Illuc aspirabat *Horatius Serm. L. II. Sat. 6.*

Hoc erat in votis: modus agri non ita magnus,
Hortus ibi & tecto vicinus jugis aquæ fons,
Et paulum silvæ super his foret: auctius atque
Di melius fecere: bene est: nihil amplius oro.
- - - - - o si angulus ille
Proximus accedat, qui nunc denormat agellum.
Nec mala me ambitio perdit.

EURAS. Illuc, qui Rempublicam tractare solebant, tranquillitatis causa recesserunt. Dici memini, scribit Cicero *de orat. I.* Iudorum Romanorum diebus L. Crassum, quasi colligendi sui causa se in Tusculanum contulisse. Ipse Tullius filio suo roganti, ut de ratione dicendi, quæ Græce tradidit, Latine reddere posset, respondit, quam primum esset otium: otium autem primum summum datum est, quoniam aliquando Roma exeundi potestas data est. En! otium, quietem, tranquillitatemque animi, & quæ sine his haberi non potest, corporis valetudinem non Romæ, sed ruri quærebant. *PHILOM.* Non possum imperare mihi, quin ad Horatium meum redeam, qui cum notum illum induxisset apologum *L. II. Sat. 6.*

Rusticus urbanum murem mus paupere fertur
Accepisse cavo, veterem vetus hospes amicum:

ac

ac rusticus paulo post urbanum convenisset, atque pretiosa inter fercula, bonisque rebus lætum convivam egisset, tandem his verbis institutæ fabellæ exitum expedit:

- - - - - cum subito ingens
Valvarum strepitus lectis excussit utrumque:
Currere per totum pavidi conclave, magisque
Exanimes trepidare, simul domus alta molossis
Personuit canibus. Tum rusticus: haud mihi vita
Est opus hac, ait, & valeas: me silva cavusque
Tutus ab insidiis tenui solabitur ervo.

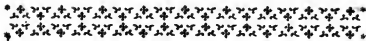
URB. Teneo, quæ dicis: nec diutius defraudabo ingenium meum, sed citis quadrigis in villam properare cogito: vos amico amice amicam manum porrigite. EURAS. Dabimus operam, ut, quæ scire amas, ruri agenti proxime ad rem rusticam facientia suggeramus veterum scriptorum præcepta. Hæc vero, ne agrestia nimis tibi videantur, quæstionibus quibusdam non injucundis interpolabimus: Tu vero ipso rerum usu & novæ physicæ experimentis perpolies.

URB.

His me consolor: victurus suavius, ac si
Quæstor avus, pater atque meus, patruusque fuisset.

Horat. L. I. Sat. 4.

DIALOGUS VI. DE COGNITIONE FUNDI.

A R G U M E N T U M.

I. <i>De lectione, imitatione & experientia in re rustica.</i> II. <i>De præsentia domini.</i> III. <i>De officiis domini.</i> IV. <i>De opera assidue adhibenda.</i>	V. <i>De triplici forma naturalis fundi, campestri, collina & montana.</i> VI. <i>De forma fundi artificiosa.</i> VII. <i>De modo fundi.</i>

EURAS. Multo mane ades, Urbane, quo rustici, non urbani homines domo exire solent. URB. Non mirum, qui me illorum institutioni tradere decrevi, ita ut hujus rei cupido etiam ademerit somnum, cum constanter mihi viderer te ex Romanis illis scriptoribus audire differentem. PHILOM. Vide, ne, dum somniando laboras, etiam laborando somnies. URB. Erectus ero. EURAS. Immo lento pede insistamus, & ne tempus moleste & prodige teratur, prævia agricolationis principia præmittamus: post quæ pedetentim, velut medici quosdam fastidientes ægros, ad levia opera & exercitia te ducam. URB. Primo quidem me non ad ligonem, aut styvam, sed ad Catonem & Varronem condemnabis. EURAS.

I.
De lectione, imitatione & experientia in re rustica.

Bene divinaſti: hos igitur veteres de re rustica scriptores, priusquam cum agricolatione contrahas, advocato in consilium! nec tamen sic mente dispositus, velut summam totius rei sententiis eorum consecutus; quippe ejusmodi scriptorum monumenta magis instruunt, quam faciunt artificem. Col. L. I. c. I. URB. Multi profecto hos auctores legunt, parum tamen in ipsa scientia proficiunt. Quid ergo studiose etiam legentes

legentes perficit. EURAS. Usus & experientia dominantur in artibus; nam ubi quid perperam administratum cesserit improspere, vitatur, quod sefellerat illuminatque rectam viam docentis magisterium. Quare nostra praecepta non consummare scientiam, sed adjuvare promittunt. Nec statim quisquam compos agricolationis erit his perlectis rationibus, nisi & obire eas voluerit & per facultates potuerit. Ideoque hæc velut adminicula studiosis promittimus, non profutura per se sola, sed cum aliis. *Col. l. l.* URB. Voluntas igitur, ut velit, ac facultas ut possit ejusmodi rationes tenere a Columella requiritur. EURAS. Prudentia etiam, ut bene impendat; quæ ipse uberius his verbis explicat: qui studium agricolationi dederit, antiquissima sciat hæc sibi advocanda: prudentiam rei, facultatem impendendi, voluntatem agendi; nam is demum cultissimum rus habebit, qui & colere sciet & poterit, & volet. Neque enim scire, aut velle cuiquam satis fuerit sine sumptibus, quos exigunt opera: nec rursus faciendi, aut impendendi voluntas profuerit sine arte, quia caput est in omni negotio, nosse quid agendum sit, maximeque in agricultura, in qua voluntas facultasque citra scientiam sæpe magnam dominis afferunt jacturam, cum imprudenter facta opera frustrantur impensas. *Col. l. l.* URB. Voluntati, quam habeo, facultates, quas possum, adjungam: sed artem, qua ratione consequar, nondum perspectam habeo. EURAS. Bivium nobis ad culturam dedit natura, Varronis verba sunt *L. I. c. 18.* experientiam & imitationem: antiquissimi agricolæ tentando pleraque constituerunt, liberi eorum magnam partem imitando. Nos utrumque facere debemus & imitari alios & aliter ut faciamus experientia tentare quædam, sequentes non aleam, sed rationem aliquam. URB. Et quos imitari jubes? EURAS. Diligens paterfamilias, cui cordi est ex agri

cultu certam sequi rationem rei familiaris augendæ, maxime curabit, ut ætatis suæ prudentissimos agricolas de quaque re consulat & commentarios antiquorum sedulo scrutetur atque æstimet, quid eorum quisque senserit, quid præceperit? an universa, quæ majores prodiderunt, hujus temporis culturæ respondeant? an aliqua dissonent? *Col. L. I. præf.* Propterea Plinius *L. XVIII. S. 7.* monet, peritiam villicorum in cura habendam esse. *URB.* Quos igitur villicos consulam? *EURAS.* Varro *L. I. c. 19.* priores fundi possessores & vicinos cæteris præfert, dum sumus novicii, inquit, triplici regula agendum nobis: superioris domini instituto & vicinorum &

II.
De præ-
sentia do-
mini.

experientia quadam. *URB.* Dabo & huic rei operam: cætera labore alieno facturus. *EURAS.* Ac ne ista quidem præfidia, Columella *L. I. c. 1.* monet, nec assiduus labor & experientia villici, nec facultates & voluntas impendendi tantum pollet, quantum vel una præsentia domini; quæ nisi frequens operibus intervenierit, ut in exercitu cum abest imperator, cuncta cessant officia. Ideo maxime reor, inquit, hoc significantem Pœnum Magonem suorum scriptorum primordium talibus auspiciis sententiis: qui agrum parabit, domum vendat, ne malit urbanum, quam rusticum larem colere. Cui magis videlicet cordi fuerit urbanum domicilium, is exiguos ex prædio rusticos capiet fructus: aut si hos expectat, prius illud vendat. Quod ego præceptum, Columella adjungit, si posset his temporibus observari, non immutarem. Magonem isthæc inclementer atque non ex utilitate publica scripsisse Plinii *I. I.* opinio est: excusat tamen duriora præcipientem, ut appareat assiduitatem desideratam ab eo. *URB.* Nulla igitur, aut certe remotiora nulla ab illis comparanda prædia, quos fori negotia frequenter in urbe ligant? *EURAS.* Rem tenes ex Columellæ sententia: nunc quoniam plerosque nostrum,

nostrum, inquit, civilis ambitio sæpe evocat, ac sæpius detinet evocatos, sequitur, ut suburbanum prædium commodissimum esse putem, quo ut occupato quotidianus excursus facile post negotia fori contingat. Censeo igitur, idem *L. I. c. 2.* scribit, in propinquo agrum mercari, quo & frequenter dominus veniat & frequentius se venturum, quam sit venturus denunciaret: sub hoc enim metu cum familia villicus erit in officio. *URB.* Meum igitur prædium maxime opportunum, quo & excurrere, & remeare fere eadem hora possum. Sed quid de remotioribus? *EURAS.* Qui longinqua rura mercantur, vivi cedunt servis suis: quoniam quidem & illi tam longa dominorum distantia corrumpuntur & corrupti post flagitia, quæ commiserunt, sub expectatione successorum, rapinis magis quam culturæ student. *Col. L. I. c. 1.* *URB.* Id ipsum pessimo exemplo didici, cum raro aut nunquam mea rura invisisset. *EURAS.* Ignorabas nempe, quo Cato fertur fuisse usus, præceptum: mercaturis agrum esse revivendum sæpius eum, quem velint mercari; nam prima inspectione neque vitia, neque virtutes abditas ostendit, quæ mox retractantibus facilius apparent. *Col. L. I. c. 4.* Prædium cum parare cogitabis, monet laudatus Cato *c. 1.* sic in animo habeto, uti ne cupide emas, neve operæ tuæ parcas visere, & ne satis habeas semel circumire. Quoties ibis, toties magis placebit, quod bonum erit. Et *c. 4.* scribit: ruri si recte habitaveris, libentius & sæpius venies, fundus melior erit, minus peccabitur, fructi plus capies: frons occipitio prior est. Columella igitur *L. IV. c. 18.* oculos & vestigia domini res agro saluberrimas recte vocat. Et *L. III. c. 21.* illud Virgilii Georg. II. assumens:

Et quocunque dens circum caput egit honestum,
adjungit: verum quocunque domini præsentis oculi frequen-

III.
De officio
Domini.

ter accessere, in ea parte majorem in modum fructus exuberat. Ideo majores fertilissimum in agro oculum domini dixerunt. *Pin. L. XVIII. S. 8.* Et *Palladius L. I. T. 6.* praesentia domini, scribit, provectus est agri. Perfa quoque ille apud *Xenophontem in oconom.* interrogatus, quæ res potissimum faginare equum? respondit: oculus domini. *URB.* Ipse igitur operi manum adjiciam? aut quid agam iners, aut certe laboris parum gnarus? *EURAS.* Igitur quidquid dabitur occasionis, ruri moretur dominus; quæ non sit mora segnis, nec umbratilis; nam diligentem patremfamilias decet agri sui particulas omnes & omni tempore anni frequentius circumire, quo prudentius naturam soli, sive in fructibus & herbis, sive jam maturis frugibus contempletur: nec ignoret, quid quid in eo recti fieri poterit; nam illud vetus est, & *Catonis*: agrum pessime multari, cujus dominus, quid in eo faciendum sit, non docet, sed audit villicum. *Col. L. I. c. 2.* Paterfamilias ubi ad villam venit, scribit *Cato*, fundum eodem die, si potest, circumeat: si non eo die, at postridie. Ubi cognovit, quomodo fundus cultus siet operaque, quæ facta infectaque sient, postridie ejus diei villicum vocet, roget quid operis siet factum, quid restet, satisne tempori opera sient confecta, possitne, quæ reliqua sient, conficere? *Cat. l. c. 2.* *URB.* Hæc quidem cum serenum est cælum. *EURAS.* Cum tempestates pluviae fuerint, videto, quot dies, quæve opera per imbrem fieri potuerint, villam purgari, frumenta transferri, sterces foras efferri, sterquilinum fieri, semen purgari, fossas veteres tergeri, viam publicam muniri, vepres recidi, hortum fodiri, pratum purgari, virgas vinciri, spinas runcari, expinsi far, mundicias fieri - - rationes putare, argentariam; frumentariam, quid venierit, quid exactum sit - - si quid desit in annum, uti paretur, quæ supersint, uti veneant: pecus

pecus consideret, auctiōem uti faciat: vendat frumentum, boves vetulos, armenta dellicula (reicula) &c. *Cat. l. l.* URB. Superi! plura incumbunt domino, quam famulis. EURAS. Dubitas etiam? Quid vero Philomusus secum? PHYL. OM. Festivam illam Phædri L. II. 8. fabulam de cervo, qui se bubili condidit, cui ex bobus unus:

- - - - - salvum te cupimus quidem:
Sed ille, qui oculos centum habet, si venerit,
Magno in periculo vita (versatur) vertetur tua.
Hæc inter ipse dominus a cœnâ redit:
Et quia corruptos viderat nuper boves,
Accedit ad præsepe: cur frondis parum est?
Stramenta desunt? tollere hæc aranea
Quanti est laboris? dum scrutatur singula
Cervi quoque alta est conspicatus cornua:
Quem convocata jubet occidi familia,
Prædamque tollit. Hæc significat fabula:
Dominum videre plurimum in rebus suis.

URB. Credamne tantum operæ adhibendum rei rusticæ, cuius fructus naturæ potius, quam artis & laboris emolumenta sunt? EURAS. Hoc ipsum Plinius L. XXIII. S. 1. Pomodam inter & Tellurem discrimen posuit: quod hæc omnia per laborem, illa pleraque suapte natura largiatur: & Cato cæteris præceptis velut princeps præmisit: in re rustica operæ ne parcas. *Plin. L. XVIII. S. 6.* Cogitato, si nihil fiet, nihilominus sumptum futurum. *Cat. c. 39.* Sive enim operi labore insistant, sive otio torpescant famuli, iidem semper sunt sumptus, minime proventus iidem. Atque ideo opera omnia maturè conficias, monet Cato, face: nam res rustica sic est, si unam rem sero feceris, omnia opera sero facies. *Cat. c. 5.* Unum enim ac solum dominatur in rusticatione, quid

IV.
De opera
assidue
adhibenda.

quid quid exigit ratio culturæ, semel facere: quippe cum emendatur vel imprudentia, vel negligentia, jam res ipsa decoxit, nec in tantum postmodum exuberat, ut & se amisissam restituat, & quæstum temporum præteritorum refarciat. *Col. L. I. c. 8.* Nam etsi multum prodest scientia, plus tamen obest imprudentia, vel negligentia, maxime in rusticatione, cujus disciplinæ caput semel est secisse, quid quid exegerit ratio culturæ - - Prælabentis autem temporis fuga quam sit irreparabilis, quis dubitet? Ejus igitur memor, præcipue semper caveat, ne improvidus ab opere vincatur. Res est agrestis insidiosissima cunctanti. *Colum. L. XI. c. 1.* Hæc cum Columella scripsisset, & illum ex Hesiodo versum attulisset (cujus sensus est: semper autem dilator operis vir cum detrimentis luctatur) prosequitur: quare vulgare illud de arborum positione rusticis usurpatum: serere ne dubites, id villicus ad agri totum cultum referri judicet credatque, prætermittas non duodecim horas, sed annum periisse, nisi sua quaque die, quod instat, effecerit; nam cum propriis pene momentis fieri quidque debeat: si unum opus tardius, quam oporteat, peractum sit, cæteræ quoque, quæ sequuntur, culturæ post justa tempora serius adhibentur, omnisque turbatus operis ordo spem totius anni frustratur. *Idem l. 1.* Atque inde nihil est foedius agricolis, quam gestæ rei poenitentia. *Plin. L. XVII. S. 19.* adeoque nihil sero faciendum in agricultura omnes censent, iterumque suo quæque tempore facienda. Ex tertio præcepto: prætermissa frustra revocari. *Idem L. XVIII. S. 8.* **URB.** De hac philosophia amo te plurimum, videns magnam ex negligenti opera non solum temporis, sed & rerum imminere jacturam. **EURAS.** Jam propius ad cognitionem fundi accedamus. **URB.** Optime, nam & prædium nostrum jam ingredimur. **EURAS.** Non prædium,

dium, sed parvum quoddam regnum hic habes, Urbane. Quæ enim jucunda variantis naturæ forma, quæ amplitudo, quæ situs amoenitas, quam apte omnia in unius sepi tutela disposita! URB. Non ego urbanam hanc laudem, sed ut, quæ sit fundi forma, edisseras, expecto. EURAS. Formæ cum
 duo genera sint, una, quam natura dat, altera, quam satio-
 nes imponunt: prior quod alius ager bene natus, alius male: V.
De tripli-
ci forma
naturali
fundi,
campestri,
collina &
montana.
 posterior, quod alius fundus bene constitutus sit, alius male. *Varr. L. I. c. 6.* hinc aliam natura vario fundi situ, conditio-
 ne & habitu, aliam ars & industria humana bona malave
 cultura tribuit; hinc illa naturalis, hæc artificiosa compella-
 tur. Dicam prius de naturali. Igitur cum tria genera sint a
 specie simplici agrorum, campestre, collinum, & montanum,
 est ex his tribus quartum, ut in eo fundo, in quo hæc duo
 vel tria sunt, ut multis locis licet videri. *Varr. l. l.* campum,
 non æquissima situm planicie, nec perlibrata, sed exigue
 prona: collem, clementer & molliter assurgentem: montem,
 non sublimen & asperum, sed nemorosum & herbidum calli-
 dissimi rusticarum rerum maxime probaverunt. His autem
 generibus singulis senæ species contribuuntur: soli pinguis,
 vel macri: soluti, & spissi: humidi, & sicci: quæ qualitates
 inter se mixtæ vicibus, vel alternatæ plurimas efficiunt agro-
 rum varietates: eas enumerare non est artificis agricolæ.
Col. L. II. c. 2. URB. Vides in meo prædio hic quidem a-
 grum campestrem, illic collinum modeste assurgentem, istic
 montana loca, supra quæ alpes & horrida juga: demum &
 quartam speciem ex illis tribus compositam: sed quid inter-
 sit, non intelligo. EURAS. Ex Varrone discis: e quibus tri-
 bus fastigiis simplicibus sine dubio infimis, inquit iste, alia
 cultura aptior, quam summis, quod hæc calidiora quam sum-
 ma: sic collinis, quod ea tepidiora quam infima, aut summa.

De Re Rustica.

L

Hæc

Hæc apparent magis ita esse in latioribus regionibus, simpli-
cia cum sunt. Itaque ubi lati campi, ibi magis æstus, & eo
in Apulia loca calidiora, ac graviora. Et ubi montana - -
quod leviora, & ideo salubriora. Qui colunt deorsum, ma-
gis æstate laborant: qui sursum magis hieme: verno tempo-
re in campestribus maturius eadem illa feruntur, quam in su-
perioribus; & celerius hic, quam illic coguntur: nec non
sursum, quam deorsum tardius feruntur ac metuntur. Quæ-
dam in montanis prolixiora nascuntur ac firmiora propter fri-
gus, ut abietes, ac sappini. Hic, quod tepidiora, populi ac
salices: sursum fertiliora, ut arbutus, ac quercus: deorsum,
ut nuces Græcæ, ac mariscæ fici. In collibus humilibus so-
cietas major cum campestri fructu, quam cum montano: in
altis contra. Propter hæc tria fastigia formæ discrimina quæ-
dam fiunt sationum, quod segetes meliores existimentur esse
campestres, vineæ collinæ, silvæ montanæ: plerumque hi-
berna iis esse meliora, qui colunt campestria, quod tunc pra-
ta ibi herbose, putatio arborum ibi tolerabilior. Contra æsti-
va montanis locis commodiora, quod ibi tum & pabulum
multum, quod in campis aret: ac cultura arborum aptior,
quod tum illic frigidior aer - - - Hæc atque hujuscemodi
tria fastigia agri ad colendum dispariliter habent momentum.
Varr. L. I. c. 6. Quapropter vel a majoribus traditum, possi-
denti, vel empturo fundum præcipua cura sit scire, quod ma-
xime regionis genus probetur, ut vel careat inutili, vel mer-
cetur laudabilem. Quod si voto fortuna subscriperit, agrum
habebimus salubri cœlo, uberi gleba, parte campestri,
parte alia collibus vel ad orientem, vel ad meridiem
molliter devexis, terrenisque aliis cultis, atque aliis sil-
vestribus & asperis - - - Campus in prata & arva sali-
etæque & arundineta digestus ædificio subjaceat. Colles alii
vacui

vacui arboribus, ut solis fegetibus serviant, quæ tamen modice ficcis ac pinguibus campis melius, quam præcipitibus locis proveniunt. Ideoque etiam celsiores agri frumentarii planicies habere & quam mollissime devexi, ac simillimi debent esse campestri positioni. *Col. L. I. c. 2.* URB. Qua ratione meliores illi, qui paulum devexi, ac qui ad libellam plani sunt campi? EURAS. Campester locus ille melior, qui totus æquabiliter in unam partem vergit, quod is, cum aquæ non habent delapsum, fieri solet uliginosus: eo magis, si est inæqualis, eo deterior, quod fit propter lacunas aquosus. *Varr. l. 1.* URB. Hæc igitur diversa fundi forma ipsius etiam soli diversam inducit conditionem, ut aliud pingue, vel macrum, aliud solum, vel spissum, aliud humidum, vel ficcum, atque adeo etiam miram pro diversa frugum naturam perficit varietatem. In moderate ficcis & pinguibus, molliter deflexis humilioribus collibus melior proventus segetum, ac in montanis, ac præcipitibus locis: adeoque locus campester in unam partem æquabiliter vergens magis commendatur, quam æquata planicies: & collis modeste turgescens tam segetes habet lætiores, quam vineas. EURAS. Gaudeo vehementer, quod jam rusticari incipias. Atque ex his sequitur secundum illud, scribit Varro, quali terra solum fit fundi, a qua parte vel maxime bonus, aut non bonus appellatur: refert enim quæ res in eo feri nascique & cujusmodi possint. Non enim eadem omnia in eodem agro recte possunt; nam ut alius est ad vitem appositus, alius ad frumentum, sic de cæteris alius ad aliam rem. *Varr. L. I. c. 7.* Viden' quam multa tuo huic prædio convenient? URB. Forma, quam non naturæ beneficio, sed hominum industria debemus, ad voluptatem faciet, non ad utilitatem. EURAS. Immo magis ad hanc, quam ad illam. De formæ cultura hoc

VI.

De forma
fundi ar-
tificio/a.

dico, verba Varronis sunt, quæ specie fiant venustiora, sequi, ut majore quoque fructu sint: ut qui habent arbuta, si sata sunt in quincuncem, propter ordines atque intervalla modica. Itaque majores nostri ex arvo æque magno, sed male confito & minus multum & minus bonum faciebant vinum & framentum, quod quæ, suo quidque loco, sunt posita, ea minus loci occupant & minus officit aliud alii a Sole ac Luna & vento. Hoc licet conjectura videre ex aliquot rebus, ut nuces integras, quas uno modio comprehendere possis, quod putamina suo loco quæque habet natura composita, cum easdem, si fregeris, vix sesquimodio concipere possis. Præterea quæ arbores in ordinem satæ sunt, eas æquabiliter ex omnibus partibus Sol ac Luna coquant: quo fit ut uvæ & oleæ plures nascantur & ut celerius coquantur; quas res duas sequuntur altera illa duo, ut plus reddant musti & olei & pretii pluris. *Varr. L. I. c. 7.* **URB.** Certissimum esse video, quod cum suo quodque loco positum, minorem locum occupet, vites quoque & arbores per ordinem positas æqualiter Solis, Lunæ, pluviae ac ventorum beneficio frui, fructus celerius coqui ac reddi uberiores; ut adeo nobis etiam magis proficius bene cultus agellus, quam amplissimus fundus neglectus. Omnes igitur sumptus in culturam conjiciam. **EURAS.** Ne quid nimis, Urbane! manu ferendum, non thylaco: nihil enim minus expedit, quam agrum optime colere. *Plin. L. XVII. S. 7.* **L.** Tarius Rufus millies centena sestertium millia coemendis colendisque agris impendit, atque rem omnem cultura optima ita pessime decoxit, ut eo mortuo nemo se pro hærede gesserit. Propterea Plinius *l. l.* modum judicem rerum omnium utilissimum, & bene colere necessarium, optime colere damnosum esse dixit. Et Cato *c. 1.* scito idem agrum quod hominem, quamvis quæstuosus sit, si sumptuosus erit, relinqui non

non multum. URBS. Idem Plinius *l. l.* nihil damnosius esse asserit deserto agro: quid ergo damnat agrum optime colere? EURAS. Bene igitur colam, ne desertus jaceat: non vero optime, seu maximis sumptibus, ne ipse fame peream. Hinc Catonis oraculo obsequaris velim, qui interrogatus, quid est primum? respondit: bene colere. Quid secundum? bene arare. Quid tertium? stercorare. *Cat. c. 61. & Plin. L. XVIII. S. 49.* Sed tui hi agri devastatae arae praebent speciem, ac si ab Evandri temporibus nec aratrum, nec lätamen sensissent. O! si saltem partem illorum melius exoluisset; nam, ut scribit *De modo fundi.* Palladius, fecundior est culta exiguitas, quam magnitudo neglecta - - Modum tene aestimatis facultatibus tuis in assumptione culturae, ne superatis viribus, excedente mensura, turpiter deferas, quod arroganter assumis. *Pallad. L. I. T. 6.* Hinc Columella, quod unus de septem sapientibus in perpetuum posteritati pronunciavit, adhibendum modum mensuramque rebus, non solum aliud acturis, sed & agrum paraturis dictum cupit intelligi, ne majorem, quam ratio calculorum patiat, emere velit; quam in rem laudat illa Virgilia verba:

- - - - - laudato ingentia rura,

Exiguum colito

cum & acutissima gens Pœnorum dixerit: imbecilliorē agrum quam agricolam esse debere; quoniam cum sit colluctandum cum eo, si fundus praevaleat, allidi dominum; nec dubium, quin minus reddat latus ager non recte cultus, quam angustus eximie. Nec dubitat asserere, septena illa jugera post exactos reges viritim divisa majores quæstus antiquis retulisse, quam nunc præbeant amplissima verva. Velut etiam Curius Dentatus, deferente sibi post insignem victoriam populo, quinquaginta soli jugera repudiato eo munere plebeja mensura

contentus fuit. *Col. L. I. c. 3.* perniciosum intelligi civem, dicens, cui septem jugera non essent satis; cum etiam dona amplissima imperatorum, ac fortium civium fuerint, quantum quis uno die plurimum circumaravisset. Et hinc modum agri inprimis servandum antiqui putavere; quippe ita censebant, satius esse minus ferere & melius arare: latifundia perdidisse Italiam & provincias. *Plin. L. XVIII. S. 4. & seq.* Et quamvis propulsis hostibus agri & imperii fines proferrentur, criminosum tamen senatori fuit ultra quinquaginta (quincenta in *Varr. L. I. c. 2. Liv. L. VII. c. 10. Plin. l. l. Val. Maxim. L. VIII. c. 6.* leguntur) jugera possedisse, suaeque lege C. Licinius damnatus est, quod mille jugerum agri cum filio possideret, emancipandoque filium fraudem legi fecisset. *Liv. l. l.* Modus ergo, qui in omnibus rebus, ut bene Columella *l. l.* concludit, etiam parandis agris adhibebitur; tantum enim obtinendum est, quanto est opus, ut emisse videamur, quo potiremur, non quo oneraremur ipsi atque aliis fruendum eriperemus, more præpotentium, qui possident fines gentium, quos nec circumire equis quidem valent - - - Modus autem erit sua cuique moderata voluntas facultasque; neque enim satis est, possidere velle, si colere non possis. **URB.** Frustra de modo fundi differis, qui & nostram & antiquam mensuræ rationem nescio. **EVRAS.** Jugum vocant, quod juncti boves uno die exarare possint: versum dicunt centum pedes quoquo versum quadratum: jugerum quod quadratos duos actus habet: actus quadratus qui & latus est pedes CXX. & longus totidem. *Varr. L. I. c. 10.* Et Plinius *l. l.* actus in quo boves agerentur cum aratro uno impetu iusto: hic erat CXX. pedum duplicatusque in longitudinem jugerum faciebat. Ergo duo actus, infert Columella *L. V. c. 1.* jugerum efficiunt longitudine pedum CCXL. latitudine pedum CXX.

CXX. Nostis hujus provinciæ moribus jugerum vocamus, quod tres equi uno die exarare possunt. Atque adeo non satis certa aut æqualis hæc est dimensio. Iusta tamen censetur esse, si ager sit in CC. passus minores, seu circiter CCCXXXIII. pedes in longitudine & XXXVI. passus seu LX. pedes in latitudine porrectus, seu quoquoersum quadratum CXVIII. passus, seu CLXXXVI. pedes numeret.

DIALOGUS VII.

DE

VARIA FUNDI, BONÆ MALÆVE
TERRÆ NATURA.

ARGUMENTUM.

I. <i>Varia fundi, terræque natura.</i>
II. <i>Quæ præstabilior?</i>
III. <i>Est æque fructuum diversa natura, nec omnia terræ tribuenda.</i>
IV. <i>Quæ sit terra cariota.</i> | V. <i>Quæ dulcis & amara.</i>
VI. <i>Quomodo dignoscatur.</i>
VII. <i>De aliis signis bonæ terræ.</i>
VIII. <i>Quæ sit terra tenera.</i>
IX. <i>De sapore terræ.</i>
X. <i>Quæ terra optima.</i> |
|--|---|

EURAS. Explorata fundi dimensione, quam per tuos suscipies, ejus quoque natura & conditio indaganda est, qualis fundi, terræque natura, ut Varro loquitur, solum sit fundi, a qua parte vel maxime bonus, aut non bonus appelletur; refert enim, quæ res in eo feri, nascique & ejusmodi possint: non enim eadem omnia in eodem agro recte possunt; nam ut alius est ad vitem appositus, alius ad frumentum, sic de cæteris alius ad aliam rem. Varr. L. I. c. 7. Jam varias difficillimasque terrarum species

species pernoscere, atque in his ipsis habere cognitum, quid recuset collis, quid campestris positio, quid cultus, quid silvester ager, quid humidus & graminosus, quid siccus & spurcus, ratione quoque dispicere, *Col. L. I. præf.* hoc opus, hic labor est. Terra igitur, ut Varro *L. I. c. 9.* indicat, alia lapidosa, alia argillofa, eaque aut magis, aut minus temperate, & ideo alia humidior, alia aridior, alia pinguior, alia macrior, alia calidior, alia frigidior, alia densior, alia rarior, alia gravior, alia levior (nec enim vacat per omnes species evagari) quæ qualitates inter se mixtæ plurimas efficiunt agrorum varietates. *Col. L. II. c. 2. & L. III. c. 12.* **URB.**

II.
Quæ præ- Ex tam varia, tam diversa fundi natura, quæ sit felicior, ac
stabilior? rebus nostris quæstuosior, fac, intelligam. **EURAS.** Præp-
 mis dicendum est, Columella respondet, ex omnibus quæ
 terra progeneret, plura campo magis, quam colle, plura pin-
 gui solo, quam macro lætari. De siccanis & riguis non
 comperimus, utra numero vincant, cum utique pene infinita
 sint, quæ siccis, quæque humidis locis gaudent; sed ex his
 nihil non melius resoluta humo, quam densa provenit. Ad
 confirmandam hujus rei veritatem illud Virgilii *Georg. II.*
 afferens:

Et cui putre solum: namque hoc imitatur arando,
 ait: neque enim aliud est colere, quam resolvere & fermentare
 terram; ideoque maximos quæstus ager præbet. Idem
 pinguis ac putris, quia cum plurimum reddat, minimum po-
 scit: & quod postulat, exiguo labore atque impensa confici-
 tur. Præstantissimum igitur tale solum jure dicatur. Proxi-
 mum deinde huic pinguius densum, quod impensam coloni
 laboremque magno foetu remuneratur. Tertia est ratio loci
 rigui, quia sine impensa fructum reddere potest - - Nullum
 deterius habetur genus, quam quod est siccum pariter & den-
 sum

sum & macrum; quia cum difficulter tractetur, tum ne tractatum quidem gratiam refert: nec relictum pratis vel pascuis abunde sufficit. Quapropter ejusmodi agrum velut pestilentem refugiendum esse monet, nam sive exerceatur, sive cesset, aut mortem affert, aut teterrimam mortis comitem famem, si Græcis Camœnis habemus fidem clamitantibus: fame miserrima emori & fatum sequi. *Col. L. II. c. 2.* Atque sic magna tria discrimina terræ: quod refert, utrum sit macra, an pinguis, an mediocris. Quoad culturam pinguis fecundior ad multa, macra contra: itaque in iis - - - neque arbores prolixas, neque vites veraces, neque stramenta videre crassa possis - - arbores plerasque ac prata retorrida & muscosa. Contra in agro pingui - - licet videre segetes fructuosas ac refribiles, & arbores prolixas, & omnia sine musco. In medioeri autem terra - - - quo propius accedit, ut non sit macra, quam ut sit jejuna, eo ad omnes res commodior, quam si inclinavit ad illud quod deterius. *Varr. L. I. c. 9.* **URN.** Qua autem ratione constare potest, quod fundi hujus natura culturæ patiens sit & idonea? **EURAS.** Non male inquit Varro *l. l.* signa sumi posse aut ex ipsius terræ conditione, aut ex fructibus, quæ nascuntur ex ea. **PHILOM.** Bene igitur monet Virgilius Georg. I.

Ac prius ignotum ferro quam scindimus æquor,
Ventos & varium cœli prædicere morem
Cura sit, ac patrios cultusque habitusque locorum,
Et quid quæque ferat regio, & quid quæque recuset:
Hic segetes, illic veniunt felicius uvæ,
Arborei foetus alibi.

URN. Cum igitur terra pinguis maxime opima ac omnium optima sit, illa quoque omnes nobis ubique fructus large promittet. **PHILOM.** Hoc ut fiat, vel in pinguiissima etiam, ci-

De Rs Russica.

M

tius

III.

*Est æque
fructuum
diversa
natura,*

*nec omnia
terræ tri-
buenda.* *tius* scarabæus dabit mel, aut culex lac: non legisti scilicet
Virgilium *L. II. Georg.* canentem:

Nec vero terræ ferre omnes omnia possunt:

Fluminibus salices, crassique paludibus alni

Nascuntur: steriles saxosis montibus orni:

Littora myrtetis lætissima: denique apricos

Bacchus amat colles, Aquilonem & frigora taxi.

EURAS. Alia enim loca apposita sunt ad scœnum, alia ad frumentum: alia ad vinum, alia ad oleum - - - Neque enim in pingui terra omnia feruntur recte: neque in macra nihil; certius enim in tenuiore terra ea, quæ non multo indigent fœco - - Sic alia, quæ humidum locum quærunt - - Item alia, quæ arida loca sequuntur: sic umbrosis locis alia feras. *Varr. L. I. c. 23.* Eadem de causa sunt, quæ non possunt vivere nisi in loco aquoso, aut etiam aqua, & indiscriminatim, ut alia in lacubus, ut arundines - - - In Gallia transalpina intus ad Rhenum, cum exercitum ducerem, aliquot regiones accessi, ubi nec vitis, nec olea, neq̃ poma nascerentur. *Id. L. I. c. 7.* Plura hac de re paulo ante diximus. *Dialog. VI. S. 5.* *URB.* Cœli itaque ipsorumque fructuum natura, non diversa terræ indole hanc induci varietatem dicas. *EURAS.* Multa plagæ conditioni, plura naturæ fructuum, sed quod hic feliciter nascantur, quam illic, plurimum terræ benignitati debemus: eo enim lætiores prodeunt, quo tellus magis ipsorum naturæ respondet; quod pluribus exemplis J. Græcinus apud Columellam declarat: neque enim ninium calidum solum posse tolerare vitem, quia inurat: neque prægelidum, quoniam velut stupentes & congelatas radices nimio frigore moveri non sinat; neque humidum, quoniam cum se promunt vites modico tepore evocant humorem terræ iusto majorem, qui putrefacit deposita semina. Rursus nimiam siccitatem destitueret

tuere plantas dicit naturali alimento, aut in totum necare, aut scabras & retorridas facere: perdenfas humum coelestes aquas non sorbere, nec facile perflari, facillime perrumpi & præbere rimas, quibus sol ad radices stirpium penetret, eademque velut conclaufa & coractata femina comprimere atque strangulare: raram supra modum velut per infundibulum transmittere imbres, & sole ac vento penitus siccati atque exarescere: gravem terram vix ulla cultura vincibilem: levem vix ulla sustineri: pinguiſſimam & lætiſſimam luxuria, macram ac tenuem jejuniò laborare. Opus est, inquit, inter has tam diversas inæqualitates magno temperamento, quod in corporibus quoque nostris desideratur, quorum bona valetudo calidi & frigidi, humidi & aridi, densi & rari certo & quasi examinato modo continetur. *Col. L. III. c. 12.* Quæ autem hic de vite, ea de omni genere fructuum dicta accipe, ita ut si illi regionis conditio non resistat, accedente benigna terræ qualitate, seu quæ naturæ illius arrideat, quidve lætius creſcat, utpote cui uni, ut ait Plinius *L. II. S. 63.* rerum naturæ partium, eximia propter merita, cognomen addidimus maternæ venerationis. *URB.* Ita jam satis mihi aperta: sed quibus ex signis terræ fœcunditas dignosci possit, incius sum & rudis. *EURAS.* Hac ipsa in re scriptores maxime colliduntur; cum alii ex tactu, alii ex colore, alii ex sapore, alii ex aliis signis ejus fertilitatem metiuntur: alii nigram, alii rubram, alii cinericiam, alii argillosam, alii sabulosam, alii levem & solutam, alii spissam & gravem præferunt. *URB.* Juvat hanc pugnam intueri. *EURAS.* Cato breviter atque ex more suo vitia determinat: terram cariosam caveto, ne ares, neve ploſtrum, neve pecus impellas: si ita non caveris, quo impuleris, triennii fructum amittes. *Cat. c. 5.* Terram cave cariosam tractes. *Id. c. 34.* Quid putamus hac appellatione tan-

IV.
Quæ sit
terra ca-
riosa.

topere reformidari, quærit Plinius *L. XVII. S. 3.* ut penè vestigiis quoque interdicat? redigamus ad ligni cariem, & inveniemus illa, quæ in tantum abominatur, vitia, aridæ, fistulosæ, scabræ, canescentis, exesæ & pumicosæ. Plus dixit una significatione, quam possit ulla copia sermonis enarrari. Est enim interpretatione vitiorum quædam, non ætate - - - sed natura sua anus terra & ideo infœcunda ad omnia, atque imbecilla. **URS.** Unde hæc terræ caries, si non instar anus senescat? **EURAS.** Rustici apud Columellam *L. II. c. 4.* eam cariosam fieri dicunt, cum post longas siccitates levis pluvia superiorem partem glebarum madefacit, inferioremque non attingit - - - Quæ sic subacta sunt arva continuo triennio sterilitate afficiuntur. Nostri rustici mortuam & infœcundam vocant, qualis vomere altius impresso eruitur. Sunt autem variae dissimillimæque terrarum species, ut observat Columella *L. I. præf.* quarum non nullæ colore, non nullæ qualitate fallunt. Atque in aliis regionibus nigra terra, quam pullam vocant, est laudabilis: in aliis pinguis rubrica melius respondet: quibusdam putres arenæ fœcunditate vel robustissimum solum vincunt: in Asia densa & glutinosa terra maxime exuberat. Plurimi antiquorum, qui de rebus rusticis scripserunt, quasi confessa, nec dubia signa pinguis ac frumentarii agri esse tradiderunt dulcedinem soli propriam, herbarum & arborum proventum, nigrum colorem & cinereum. De cæteris vero signis, an non fallant, Columella ambigit *L. II. c. 2.* Corn. vero Celsum admirari non desinit, sic sententia & visu deerrasse, ut oculis ejus tot paludes, tot etiam campi salinarum non occurrerent, quibus fere contribuuntur prædicti colores; nullum enim temere videmus locum, qui modo pigrum contineat humorem, non eundem vel nigrum, vel cinerei coloris; nisi forte in eo fallor ipse, inquit, quod non putem

tem, aut in solo limosæ paludis & uliginis amaræ, aut in maritimis areis salinarum gigni posse læta frumenta. Hoc argumento cum iudicaret antiquos esse convictos, colorem haud esse certam bonitatis notam, frumentarium agrum aliis terræ qualitatibus dicit æstimandum, præprimis dulcedine, qua si solum careat, parum est, et si colore præstare videatur. ^{V.} *Quæ dulcis & amara.* Pli-
nius tamen *L. XVII. S. 3.* terram falsam præcise ac in omnibus non rejicit, eique multa melius credi autumat, utpote tutiora a vitis innascentium animalium; & *S. 47.* in terra falsa palmas feri, & vitibus lachrymosis aquam falsam aspergi, eaque lentiscum ali suadet. At Columella *L. III. c. 9.* falsam terram maxime vitibus inimicam, eumque succum radicibus subministrandum ducit, qui nec amarus, nec falsus sit, ne saporem vini corrumpat & incrementa virentium veluti quadum scabra rubigine coerceat, si modo credimus Virgilio dicenti:

Salsa autem tellus & quæ perhibetur amara,

Frugibus infelix, ea nec mansuescit arando:

Nec Baccho genus aut pomis sua nomina servat.

Vitis vero præ cæteris omnibus succum ex vicina terra provocat, eique simile grati aut ingrati saporis vinum nobis præbet. *URS.* Qua ratione saporem terræ explorare licebit?

EURAS. Saporem quoque dignoscemus, si ex ea parte agri, ^{VI.} *Quomodo dignoscatur.* quæ maxime displicebit, effossæ glebæ & in fictili vase ma-

defactæ dulci aqua permisceantur ac more fœculenti vini diligenter colatæ gustu explorentur; nam qualem traditum ab eis retulerit humor saporem, talem esse dicemus ejus soli.

Col. L. II. c. 2. Id ipsum Columella *L. de arbor. c. 3.* perhibet: agrum antequam vineis obferas, explorato, qualis saporis sit: talem enim etiam gustum vini præbebit. Sapor autem comprehendetur, si terram aqua diluas, & cum colaveris,

tum demùm aquam degustes. Aptissima vitibus terra est arenosa, sub qua consistit dulcis humor. Citra hoc experimenta multa sunt, ut iterum Columella *L. II. c. 2.* observat, quæ & dulcem terram & frumentis habilem significant, supernascentium nempe herbarum fœtus, ut juncus, calamus, gramen, trifolium, ebulum, rubi, pruni silvestres & alia complura, quæ etiam indagatoribus aquarum nota, non nisi dulcibus terræ venis educantur. A contrario vero terram amaram, five macram, si quis probare velit, ex animadversiohe Plinii demonstrant atræ degeneresque herbæ: frigidam autem retorride nata: item uliginosam tristia: rubricam oculi argillamque, operi difficillimas, quæque rastra ac vomeres ingentibus glebis onerent. Quamquam non quod operi hoc & fructui sit adversum. Item e contrario cineraceam & sabulum album; nam sterilis densa callo facile deprehenditur vel uno ictu cuspidis. *Pin. l. l. S. 3.* Et cum hæud raro contingat, ut superficies nos fallat ac læta gramina proferat, aratro autem profcissa cariosam solummodo terram effundat, ideo Columella *L. II. c. 2.* studiose addit: nec contentos nos esse oportet prima specie summi soli, sed diligenter exploranda est inferioris materiæ qualitas, terrena nec ne sit. Frumentis autem sat erit, si æque bona subierit bipedanea humus: arboribus altitudo quatuor pedum abunde est. Hæc cum ita exploraverimus, agrum sationibus faciundis expediemus. Virgilius *L. II. Georg.* laudat:

VII.
*De aliis
signis bo-
næ terræ.*

Quæ tenuem exhalat nebulam fumosque volucres,
Illa tibi lætis intexet vitibus ulmos.

Verum Plinius *l. l.* non eadem, inquit, arboribus convenit & frugibus plerumque: nec pulla ubique optima vitibus, aut quæ tenues exhalat nebulas. Nec rubrica a multis probatur eodem Plinio teste: creta tamen & argilla cunctis ad vinearum gene-

generibus anteponitur: fabulum vero album multisque in locis nigrum, item rubrum, etiam pingui terræ permixtum, infœcundum est. Argumenta quoque judicantium sæpe fallunt, scribit Plinius; non utique lætum solum est, in quo proceræ arbores nitent, præterquam illis arboribus, velut nihilominus Virgilius *l. l.* optimum frumento solum statuit:

Optima frumentis non ullo ex æquore cernes
Plura domum tardis decedere plaustra juvencis.
Aut unde iratus silvam devexit arator
Et nemora evertit multos ignava per annos.

Quid enim, inquit Plinius *l. l.* abiete procerius? aut quæ visisse possit alia in loco eodem? Nec luxuriosa pabula pinguis soli semper indicium habent: nam quid laudatius Germaniæ pabulis? & tamen statim subest arena tenuissimo cespitum corio. PHILOM. Id tamen ipsum meliores inter notas posuit Virgilius *l. l.*

Quæque suo viridi semper se gramine vestit.

EURAS. Nec semper aquosa est terra, cui proceritas herbarum: non hercules magis, quam pinguis adhærens digitis, quod in argillis arguitur. *Plin. l. l.* PHILOM. Etiam istud signum laudatur a Virgilio *l. l.*

Pinguis item quæ sit tellus, hoc denique pacto
Discimus: haud unquam manibus jactata fatiscit,
Sed picis in morem ad digitos lentescit habendo.

EURAS. Scio & a Columella & Palladio *L. I. T. 5.* approbari: nam perexigua conspergitur aqua gleba manumque subigitur: ac si glutinosa est & quoties levissimo tactu pressa inhærescit & picis in morem ad digitos lentescit habendo. - - eademque illisa humo non dissipatur, ea res admonet nos, inesse tali materiæ naturalem succum & pinguedinem. *Col. l. II. c. 3.*

Hi

Hi ipsi dignoscendæ pinguedinis terræ tradunt & hanc regulam: scrobe effossa & iterum repleta, si cum aliquo quasi fermento abundaverit, pinguis est terra: cum defuerit, exilis: cum convenerit æquata, mediocris. *Col. l. l.* PHILOM. Id ipsum experimentum ligato sermone Virgilius nobis reliquit:

Nunc quocunque modo possis cognoscere, dicam,
 Rara sit, an supra morem si densa, requiras:
 Altera frumentis quoniam favet, altera Baccho,
 Densa magis Cereri, rarissima quæque Lyæo.
 Ante locum capies oculis, alteque jubebis
 In solido puteum demitti, omnemque repones
 Rurfus humum & pedibus summas æquabis arenas.
 Si deerunt, rarum petorique & vitibus almis
 Aptius uber erit: sin in sua posse negabunt
 Ire loca & scrobibus superabit terga repletis,
 Spissus ager, glebas cunctantes crassaque terga
 Expecta & validis terram proscinde juvencis.

EURAS. Huic tamen experimento tam magnam fidem haud videtur habere Plinius, ut densa atque rara ad hunc modum deprehendi possit. Nec gravis aut levior justo deprehenditur pondere, ultra inquit; quod enim pondus terræ justum intelligi potest? quibus verbis Virgilium notat canentem:

Quæ gravis est, ipso tacitam se pondere prodit,
 Quæque levis.

VIII.
 Qua fit
 terra te-
 nera.

URB. Parum adhuc in hac scriptorum pugna, quæ terra dicenda sit optima, intelligo. EURAS. Catonis c. 151. monitum est: per ver serito in loco, ubi terra tenerrima erit, quam pullam vocant. Quem locum Plinius *l. l.* in hæc verba explicat: erit igitur optima & operi & satis. Intelligere modo libeat dictam mira significatione teneram & quidquid optari

optari debet, in eo vocabulo invenietur. Illa temperatæ u-
bertatis, illa mollis facilisque culturæ, nec madida, nec si-
tiens: illa post vomerem nitescens, qualem fons ingeniorum
Homerus in armis a deo cælatam dixit, addiditque miracu-
lum nigrescentis, quamvis fieret in auro: illa quam recentem
exquirunt improbæ alites vomerem comitantes, corvique ara-
toris vestigia ipsa rodentes. URB. Nigram igitur, sed iux-
ta mollem ac resolutam dicis. EURAS. Ne tamen sapor i-
hil videatur deferre Plinius, hunc ex Cicerone locum adjun-
git: meliora unguenta sunt, quæ terram, quam quæ crocum
sapiunt. Quæ ne obscura videantur, addit: hoc enim maluit
dixisse, quam redolent. Ita est profecto, illa erit optima,
quæ unguenta sapiat. Quodsi admonendi sumus, qualis sit
terræ odor ille, qui quæritur, contingit sæpe etiam quiescen-
te ea sub occasum solis, in quo loco arcus cœlestis dejecerit
capita sua, & cum a siccitate continua immaduit imbre, tunc
emittit illum suum halitum divinum ex sole conceptum, cui
comparari suavitas nulla possit. Is esse odor in commoda de-
bebit, repertusque neminem fallit ac de terra odor optime
judicabit. Talis fere est in novalibus cæsa vetere silva, quæ
consensu laudatur. *Pin. l. l.* Palladius denique in hæc verba
mentem suam aperuit: in terris quærenda fœcunditas: ne
alba & nuda sit gleba: nec macer sabulo sine admistione ter-
reni: nec creta sola, ne arenæ squalentes, ne jejuna glareæ,
ne aurosi pulveris lapidosa species, ne falsa, vel amara, ne
uliginosa terra, ne tofus arenosus atque jejunos, ne vallis
nimis opaca & solida (squalida) sed gleba putris & fere ni-
gra & ad tegendam se graminis sui crate sufficiens, aut misti
coloris, quæ etsi rara sit, tamen pinguis soli adjunctione glu-
tinetur. Quæ protulerit, nec scabra sunt, nec retorrida, nec
fucci naturalis egentia. Ferat, quod frumentis dandis utile

IX.
*De sapore
terræ.*

X.
*Quæ ter-
ra opti-
ma.*

De Re Rustica.

N

signum

signum est, ebulum, juncum, calamum, gramen, trifolium non macrum, rubos pingues, pruna silvestria. Color tamen non magnopere quærendus est, sed pinguedo atque dulcedo - - Sed cum sint genera terrarum plurima, ut pinguis & macra, spissa vel rara, sicca vel humida, & ex his pleraque vitiosa, tamen propter seminum differentiam sæpe necessaria maxime: eligendus est pinguis ac resolutus ager, qui minimum laborem poscit & fructum maximum reddit. Secundi meriti est spissus, qui labore quidem maximo, tamen ad vota respondet. Illud vero deterrimum genus est, quod erit siccum simul & spissum & macrum vel frigidum, qui ager pestiferi more fugiendus est. *Pallad. L. I. T. 5.* *URB.* Nigram igitur, quæ sua natura, non ex uligine talis sit, facilem, levem, mollem, friabilem, resolutam, ac ut omnia dicam, teneram, & quæ imbres in sinum recipiat, nec cænosa fiat, præstantiorem, ac fere omnibus frugibus gratiorem video: argillosa enim plerumque parum fecunditatis habet: sabulosa segetes adurit & gramina: uliginosa putres & inertes reddit: rubrica haud raro velut caries absumit, licet quandoque minus inimica. *EURAS.* Usus nempe & experientia dominatur in hac foli molitione: & omnium rerum sunt quædam in alto secreta, ut ait Plinius *l. l.* suo cuique corde pervidenda.

•••••

DIALOGUS VIII. DE COELI SALUBRITATE.

ARGUMENTUM.

I. <i>Commendatur provinciæ nostræ salubritas a temperata cœli plaga &</i> II. <i>Fructuum ubertate.</i> III. <i>Fundi salubritas præ cæteris æstimatur, tum</i>	IV. <i>A situ villæ, tum</i> V. <i>Ab aeris accessu salubris, tum</i> VI. <i>Ex hominum pecorumque nec non etiam fructuum specie.</i>

URBAN. Quid rei ridens occurris nobis hodie festivior, EURASI? EURAS. A jucundissima disceptatione tibi adsum, Urbane, inter philosophos juvenes concitata, quæ regio naturæ situ cœlique temperie in Europa saluberrima. URB. Quæ tulit palmam? EURAS. Quorundam opinione Gallia. URB. Est adolescentibus pestilens, & calamitosa parentibus, cæterum pulcherrima. EURAS. Arridebat aliis Italia, aliis Germania. URB. Et quæ tibi? EURAS. Vos, qui multas perambulastis terras, ecquam cultiorem Italia vidistis? Ego vero - - nullam arbitror esse, quæ tam tota sit culta. Varr.

L. I. c. 2. URB. Certissimo: sed æstas est præservida, ac nimis caloribus torrida; hinc nostram provinciam paulo salubriorem duco. EURAS. Est enim Germaniam inter & Italiam, magnos inter algores & calores velut media: sine dubio, scribit Varro l. l. quoniam salubrior pars septemtrionalis est, quam meridiana: & quæ salubriora, illa fructuosiora.

URB. Hac autem ratione interior Germania, quæ ad Septemtrionem vergit, multo erit felicior. EURAS. Hæc temperatior pars est, quam interior: nam intenus pene sempiternæ hiemes - - Em! ibi tu quicquam nasci putas posse, aut col-

N 2

natum?

I. Comendatur provinciæ nostræ salubritas a temperata cœli plaga

II.
 Et
*Fructuum
 ubertate.*

naturū? verum enim est illud Pacuvii: Sol si perpetuo sit, aut nox, flammeo vapore aut frigore terræ fructus omnes interire. *Varr. l. l.* Potest autem de nostra cœli plaga illud prædicari: salubris utrimque mixtura, fertilis ad omnia tractus, magna & in calore temperies, ritus molles, sensus liquidus, ingenia fecunda totiusque naturæ capacia. *Plin. L. II. S. 80.* Est enim hæc nostra patria, quod ad loci salubritatem facit plurimum, fluminibus, amnibus & perlucidis rivis distincta, perennibus dulcissimarum aquarum fontibus ditata, altis montibus, lætis silvis & opimis pascuis obsepta, omnisque generis præstantium ac sapidissimorum fructuum feracissima, ut paucis mutatis dici de ea possit, quod Varro *l. l.* de Italia: quid - - utensile non modo non nascitur, sed etiam non egregium sit? quod far conferam Campano? quod triticum Appulo? quod vinum Falerno? quod oleum Venafro? non arboribus consita - - est, ut tota pomarium videatur? *Varr. l. l.* Neque etiam me Italiæ injuriam facturum spero, si quæ in laudem ejus Plinius dixit, mutuaturus sim: jam vero tanta ea vitalis ac perennis salubritatis cœli temperies, tam fertiles campi, tam aprici colles, tam innoxii saltus, tam opaca nemora, tam munifica silvarum genera, tot montium afflatus, tanta frugum & vitium olearumque fertilitas, tam nobilia pecori vellera, tot opima tauris colla, tot lacus, tot amnium fontiumque ubertas, totam eam perfundens. *Plin. L. III. S. 6.* Et iterum: pulcherrima artium præstantia, ingeniorum claritatibus, jam situ, ac salubritate cœli atque temperie, accessu cunctarum gentium facili, littoribus portuosis, benigno ventorum afflatu (etenim contingit procurrentis positio in partem utilissimam & inter ortus occasusque mediam) aquarum fertilitate, pabuli ubertate. Quidquid est, quo care vita non debeat, nusquam est præstantius: fruges, vinum, olea,

olea, vellera, lina, vestes, iuveni - - Metallis auri, argenti, æris, ferri, quamdiu libuit exercere, nullis cessit: & iis nunc in se gravida pro omni dote varios succos & frugum pomorumque sapores fundit. *Plin. L. XXXVII. S. 77.* URB. Tu auri frumentique montes. EURAS. Hos equidem haud tibi, aut omnibus, salubre tamen regionis hujus cœlum polliceor. Hæc igitur tanta naturæ benignitas aeris quoque indicat salubritatem: nec tamen propterea, quod provincia quædam salubris dicatur, omnis ejus fundus hoc gaudet cœli beneficio, ad quod tamen inprimis spectabant Italici homines, ^{III. Fundi sa-} ^{lubritas} utrum saluber locus esset, nec ne. *Varr. L. II. c. 2.* Quæ ^{præ cæ-} ^{ris aspi-} ^{matur} propter cum sit sapientis non ubique emere, nec aut ubertatis illecebris aut deliciarum concinnitate decipi: sic vere industrii patrisfamilias est, quidquid aut emerit, aut acceperit, facere fructuosum atque utile. *Col. L. I. c. 4.* URB. Et ego fundum utilem vellem, si invenirem. EURAS. Utilissimus autem is ager, qui salubrior est, quam alii, quod ibi fructus certus: contra quod in pestilenti calamitas, quamvis in feraci agro, colonum ad fructus pervenire non patitur; etenim ubi ratio cum orco habetur, ibi non modo fructus est incertus, sed etiam colentium vita. Quare ubi salubritas non est, cultura non aliud est, atque alea domini vitæ ac rei familiaris. *Varr. L. I. c. 4.* ut si nihilominus quis vellet incolere, talis velut mente captus ad agnatos & gentiles deducendus sit. *Col. L. I. c. 3.* Unde Attilius Regulus ille Punico bello bis consul aiebat: neque fecundissimis locis insalubrem agrum parandum, neque effœtis saluberrimum - - malus est ager, cum quo dominus luctatur. *Plin. L. XVIII. S. 6. Col. l. 1.* URB. An nulla scientia calamitatem istam diminuendam autumas? EURAS. Haud scio: ita enim salubritas, quæ ducitur e cœlo ac terra, non est in nostra potestate, sed in naturæ:

IV.
tum
A situ
villæ.

ut tamen multum sit in nobis, quod, graviora quæ sunt, ea diligentia leviora facere possumus. *Varr. l. l.* quoniam & gravioris cœli multa remedia priores tradiderunt, quibus mitigetur pestifera lues, haud secus ac in exili terra cultoris prudentia & diligentia maciem soli vincere potest. *Col. l. l.* URB. Remedia illa scire desidero. EURAS. Etenim si propter terram aut aquam odoremve, quem aliquo loco eructat, pestilentior est fundus: aut propter cœli regionem ager calidior sit, aut ventus non bonus flet, hæc vitiæ emendari solent scientia ac sumptu: quod permagni interest, ubi sint positæ villæ, quantæ sint, quo spectent, porticibus, ostiis ac fenestris. An non ille Hippocrates medicus in magna pestilentia, non unum agrum, sed multa oppida scientia servavit? Sed quid ego illum voco ad testimonium? nonne hic Varro noscer, cum Corcyræ esset exercitus ac classis, & omnes domus repletæ essent ægrotis ac funeribus, immisso fenestris novis Aquilone & obstructis pestilentibus januaque permutata cæteraque ejus generis diligentia suos comites & familiam incolumes reduxit? *Varr. L. l. c. 4.* URB. Video villæ situm conferre plurimum. EURAS. Et ideo quod inchoatur ædificium, sicut salubri regione, ita saluberrima parte regionis debet constitui; nam circumfusus aer atque corruptus plurimas affert corporibus nostris causas offensus. Sunt quædam loca, quæ solstitiis minus concalefcunt, sed frigoribus hiemis intolerabiliter horrent - - Sunt, quæ tepent hieme, sed æstate sævissime candent - - Petatur igitur aer calore & frigore temperatus, quem fere medius obtinet collis, quod neque depressus hieme pruinis torpet, aut torret æstate vaporibus: neque elatus in summa montium perexiguus ventorum motibus aut pluviis omni tempore anni sævit. Hæc igitur est mediæ collis optima positio, loco tamen ipso paululum intumefcente,

mescente, ne, cum a vertice torrens imbris conceptus effluxerit, fundamenta convellat. *Col. L. I. c. 4.* URB. Non cuique obtingit ea situs felicitas, ut aut tam commode collis assurgat, aut flumen alluat. EURAS. Sin summotus longius a collibus erit amnis & loci salubritas editiorque situs ripæ permittet superponere villam profluenti: cavendum tamen erit, ut a tergo potius, quam præ se flumen habeat, & ut ædificii frons averfa sit ab infestis ejus regionis ventis & amicissimis adverfa, cum plerique amnes æstate vaporatis, hieme frigidis nebulis caligent; quæ nisi vi majore inspirantium ventorum submoventur pecudibus hominibusque conferunt pestem. Optime autem salubribus, ut dixi, locis ad orientem vel meridiem, gravibus ad septentrionem villa obvertitur. *Col. L. I. c. 5.* Et quoniam de villæ positione & valetudinis quidem gratia nobis sermo, operæ pretium est plarium scriptorum asserre animadversiones & testimonia, quos inter primus denuo Varro *L. I. c. 12.* redeat, cujus hæc sunt verba: vitandum ne in eas partes spectet villa, ex quibus ventus gravior afflare soleat, neve in convallicava: & ut potius in sublimi loco ædifices, qui quod perflatur, si quod est, quod adversarium inferatur, facilius discutitur. Præterea quod ab sole toto die illustratur, salubrior est, quod & bestiolæ, si quæ prope nascuntur & inferuntur, aut efflantur, aut aritudine cito pereunt. Nimbi repentini ac torrentes fluvii periculosi illis, qui in humilibus ac cavis locis ædificia habent. Plinius *L. XVIII. S. 7.* monet: convenit nec juxta paludes ponendam esse, neque adverso amne; quamquam Homerus omnino e flumine semper antelucanas auras insalubres verissime tradidit: spectare in æstuosis locis septentriones debet, meridiem in frigidis, in temperatis exortum æquinoctialem. Columella *L. I. c. 5.* ejus rei aliam rationem subjungens scribit:

bit: nec paludem quidem vicinam esse oportet ædificiis, nec junctam militarem viam, quod illa caloribus noxium virus eructat & infestis aculeis armata gignit animalia, quæ in nos densissimis examinibus involant: tum etiam natricum serpentiumque pestes, hiberna destitutas uligine, coeno & fermentata colluvie venenatas, emittit. Ex quibus sæpe contrahuntur cæci morbi, quorum causas ne medici quidem perspicere queunt: sed & anni toto tempore, situs atque humor instrumentum rusticum supellectilemque & inconditos conditosque fructus corrumpit - - Propter quæ cenſeo ejusmodi vitare incommoda, villamque nec in via, nec pestilenti loco, sed procul & editiore situ condere, ut frons ejus ad orientem æquinoctialem directâ sit; nam ejusmodi positio medium temperatumque libramentum ventorum hiemalium & æstivorum tenet: quantoque fuerit ædificii solum pronius orienti, tanto & æstate liberius capere perflatus & hiemis procellis minus infestari & matutino regelari ortu poterit, ut concreti rores liqueſcant; quoniam fere pestilens habetur, quod est remotum ac sinistrum soli & apricis flatibus: quibus si caret, nulla alia vis potest nocturnas pruinas & quodcunque rubiginis aut spurcitiae resedit, siccare atque detergere. Hæc autem cum hominibus afferant perniciem, tum & armentis & virentibus eorumque fructibus. Bene igitur Varro *L. I. c. 12.* statuit, dandum operam, ut potissimum sub radicibus montis silvestris villam ponas, ubi pastiones sint laxæ, ita ut contra ventos, qui saluberrimi in agro flabunt. Quæ posita est ad exortus æquinoctiales aptissima, quod æstate habet umbram, hieme solem. Sin cogare secundum flumen ædificare, curandum, ne adversum eum ponas; hieme enim fiet vehementer frigida, & æstate non salubris. Advertendum etiam, si qua erunt loca palustria & propter easdem causas, & quod arescunt, & crescunt

crescunt animalia quædam minuta, quæ non possunt oculi consequi, & per aera intus in corpus & os ac nares perveniunt, atque efficiunt difficiles morbos. **URB.** Aquarum terrarumque vitii ars & industria humana quandoque mederi, nulla autem scientia cælum ipsum emendare potest. Aut quæ solertia ingenii crassum cum tenui, caliginosum cum lucido, nebulosum cum sereno, humidum cum sicco, pinguem cum subtili, immoderatum cum temperato, turbidum cum placido poterit commutare? Hæc cum superent humani ingenii vires, ego tamen valetudinis meæ religiosus observator, salubris saltem cœli signa noscere & investigare desidero. **EURAS.** Aëris igitur salubritatem declarant loca ab infimis vallibus libera & nebularum noctibus absoluta. *Pallad. L. I. T. 3.* **URB.** Eo quidem situs beneficio & villa mea & plures aliæ gaudent, nec tamen omnes purum probatumque cælum habent. **EURAS.** Solis ventorumque vis auram puram foeculenta, perspicuam nebulosa, levem gravi, subtilem pingui haud raro viciare solet. **URB.** An locum ventis expositum formidare jubeor? **EURAS.** Gravior est aura quam ventus, qui tamen, etsi incommodus, præferendus est cœlo, ^{V. Tum ab aeris sa-} semper ^{lubris ac-} ^{cessu} quieto; hoc enim, si omnis agitationis est expers, torpescit, pigrescit & crasse/cit: ventorum vero impulsu pestilentibus halitibus dissipatis & dissolutis purgatum hilarescit. Horum impetum oppositi montes, colles, & silvæ accidere atque comprimere solent, ut tanquam de pugna & longo itinere fessi spirare potius quam furere videantur. **URB.** Agnosco quoddam montium officium. **EURAS.** Non hoc tantum: nam montes natura sibi fecerat ad quasdam compages telluris visceribus densandas, simul ad impetus fluminum domandos, fluctusque frangendos, ac minime quietas partes coercendas.

De Re Rustica.

O

Plin.

Plin. L. XXXVI. S. 1. Illi autem venti sunt maxime valetudini nostræ inimici, qui ab Austro & locis palustribus aut foetidis proficiscuntur. *URB.* Per me & Eurus, & Notus, & Boreas flare desinat. *EURAS.* Cave, dixeris: non enim ex una causa ventos aut invenit, aut per diversa disposuit: sed primum, ut aera non sinerent pigrescere, sed assidua vexatione utilem redderent, vitalemque tracturis: deinde ut imbres terris subministrarent, iidemque nimios compescerent; nam modo adducunt nubes, modo diducunt, ut per totum orbem pluviæ dividi possent. In Italiam Auster impellit, Aquilo in Africam rejicit - - quid quod fruges percipi non possunt, nisi flatu supervacua admixta servandis ventilarentur, nisi esset quod segetem excitaret & latentem frugem ruptis velamentis suis, quæ folliculos agricolæ vocant, adaperiret. Quid quod omnibus inter se populis commercium dedit & gentes dissipatas locis miscuit? Ingens naturæ beneficium, si illud in injuriam suam non vertat hominum furor. *Senec. Nat. quæst. L. V. c. 18.* *URB.* Cedo, cedo, non tibi, sed Senecæ. Tu notas salubris aeris me docere perge. *EURAS.* Salubritati igitur illa mihi commodissima fedes videtur, in qua teporis humorisque temperatio quædam & vicissitudo, seu humida quædam siccitas & siccus humor, ne corpus aut iniquo calore resolvatur, aut humore in tabem abeat; hinc *Plinius L. XVIII. S. 7.* villam in æstuosis locis septemtriones spectare jubet, meridiem in frigidis, in temperatis exortum æquinoctialem. Præter hæc aeris salubritatem declarant, scribit *Palladius L. I. T. 3.* habitatorum considerata corpora, si eis color sanus, capitis firma sinceritas, inoffensum lumen oculorum, purus auditus, fauces commeatum liquidæ vocis exercent. Hoc genere benignitas aeris approbatur: his autem

VI.
Tum ex
hominum
pecorum-
que, nec
non etiam
fructuum
specie.

tem contraria noxium cœli illius spiritum consistuntur. Quibus tamen signis non nimium tribuens Plinius *l. l.* salubritas loci, inquit, non semper incolarum colore detegitur; quoniam assueti etiam in pestilentibus durant. Præterea sunt quædam partibus anni salubria: nihil autem salutare est, nisi quod toto anno salubre est. **URB.** Mihi tamen salubris fundi non fallax argumentum est, si incolæ ejus loci corpore valido, erecto, vegeto, colore vivido, concinna membrorum figura, acri oculorum obtutu, manu prompti, ad labores impigri, ad munia sua apti & alacres: juvenes si liberali, læta ac decora facie, colore nitido, indole bona, ad opera, ad artes, & opificia dociles: si multi & admodum senes, iique valentuli & vivaces: a contrario de loci illius salubritate haud prosperum quid divinarem, si pauci, morbidique senes: si sine igne succoque juvenus: si cæteri facie macilenta, tumida, pallida, livida, colore exanguis, ventre obeso, languidis flaccidisque membris, si strabi, strumosi, surdastris, lippientes: si ingenio hebetes, plumbei, stolidi, bardi. **EURAS.** Nec desunt, qui idem argumentum ad pecora quoque ducunt, ut si firmis, validisque præstent membris: sanis integrisque visceribus: oculorum, capitis aliisque non afficiantur incommodis: partus edant præstabiles: pabulum cum voluptate consumant, pretiumque ejus reddant cum scœnore. Arborum quoque fructuumque variorum ubertas salubris soli quoddam indicium dicitur, si illæ non solum diu, sed & venustissime vireant floeantque: & hi laudatissimi saporis, succi & coloris sint: verum & illæ longam durent in ætatem: & hi aut in apothecis & granariis conditi non facile putifcant & corrumpantur: qua ratione etiam ædificia citius scabra & cariota malignam tellurem, noxias exhalationes & afflatus prodere

volunt. **URB.** Cur convalles, humiliora & depressa loca a nebulis libera non multum probas? **EURAS.** Quoniam nivium procellis & eluvionibus sunt obnoxia, haustoque humore immodico putent madore perpetuo, cujus afflatu & corpora & ædificia & frumenta, arma, libri, & supellex omnis vitiatur: æstivis caloribus & percussis solis radiis incolæ pene exuruntur: aut hujus fulgoribus destituti umbrarum nocte in eruditatem & torpedinem aguntur. Venti conscripti compressique nullibi violentius sæviunt, & si ab his quædam induciæ, mox aer contracta spissitudine velut stagnum & lacuna aerea pigrescit. **URB.** Bene igitur majores mei villam in loco edito posuerunt. **EURAS.** Optimo consilio: sed cum pleraque valetudinis incommoda ad genus terræ, genus aquæ, halitum tetrum, aerem fervidiorem, afflatum venti nocentioris, aut noxias tempestates referantur, & de plerisque jam disseruerimus, salubris tamen aquæ, tum pro homine, tum pro pecore, habenda sit ratio, de hujus necessitate proxime nostrum sermonem conferemus.

DIALOGUS

DIALOGUS IX. DE AQUA.

ARGUMENTUM.

I. <i>Aquam in villa necessariam esse.</i> II. <i>Aquarum diversitas.</i> III. <i>De aqua pluviâli.</i> IV. <i>De aqua ex cisternis, puteis, rivis & amnibus.</i> V. <i>De aqua ex natis fontibus.</i> VI. <i>De quibusdam miraculis aquarum.</i>	VII. <i>Vitia aquarum sunt limus & cœnum.</i> VIII. <i>De sapore, odore & colore aquæ.</i> IX. <i>De levitate aquæ.</i> X. <i>De frigore aquæ.</i> XI. <i>De aliis signis bonæ mælavæ aquæ.</i> XII. <i>De aquarum duſſibus.</i>

EURAS. Quandoquidem aquarum elementum cæteris omnibus imperat, *Plin. L. XXXI. præf.* nunc de eo nobis sermo *Aquam in villa necessariam esse.* I.
 erit. URB. Earum quidem inopia prædium meum minime laborat; nam & flumen alluit & decurrens ex monte rivus pervagatur: hic scaturientes fontes, illic puteum habet. Quæ ex his aut hominum valetudini, aut animalium, aut frugum hortorumque ubertati saluberrima, discere lubenter cupio.
 EURAS. Recte id petis, quoniam sine aqua omnis arida & misera agricultura: sine successu ac bono eventu frustratio est non cultura. *Varr. L. I. c. 1.* ut facilius quarumcunque rerum, quam illius inopiam perferamus, cum sine hac nec gramina in pratis, nec olera in hortis, nec pecora, nec homines vendi munere fungi possint, quoniam humor hic omnibus humo prodeuntibus non minus nascendi & augescendi, quam fructus pariendi auctor est, ut propterea Pindarus optimam rerum aquam dixerit. Igitur de bonitate aquæ ita omnibus clarum est, ut pluribus non sit differendum. Quis enim du-

II.
*Aquarum
diversitas*

bitet, eam maxime probatam haberi, sine qua nemo nostrum vel prosperæ vel adversæ valetudinis vitam proroget. *Col. L. I. c. 3.* Quamvis vero aqua necessaria, non tamen omnis omnibus optima; est enim varia atque diversa: aut stant omnes aquæ, aut fluunt: aut colliguntur, aut varias habent venas. Aliæ sunt dulces, aliæ variæ, asperæ quippe interveniunt, falsæ, aut medicatæ. Indicat vim sapor. Habent præterea multa discrimina: primum tactus, frigidæ calidæque sunt. Deinde ponderis: leves & graves sunt. Deinde coloris: puræ sunt & turbidæ, cæruleæ, lucidæ. Deinde salubritatis: sunt enim salubres & utiles: sunt mortiferæ. Sunt, quæ cogantur in lapidem. Quædam tenues, quædam pingues: quædam alunt: quædam sine ulla bibentis ope trans-eunt: quædam haustæ fecunditatem afferunt. *Senec. Nat. quæst. L. III. c. 2.* Et velut vasorum, quibus infunduntur, saporem, odorem, & colorem induunt, sic & terrarum, per quas labuntur. Hinc per glareosam dulces, per lapidosam frigidæ, per sulphuratam calidæ, per fodinas & certa mineralia salubres & acidæ redduntur. Est autem aqua viva, jugis perennis, nunquam deficiens, saliens, caduca in fontibus, fluens in rivis & fluminibus, puteana in puteis, coelestis seu pluvialis collecta in cisternis, stagnans & refes in stagnis, palustris, lacustris, nivalis, glacialis, roralis. *URB.* Diu expecto, quam ex his præferendam dicas. *EURAS.* Præstantiæ ordinem hunc scriptores nostri tradunt: septa villæ habeant aquam: si non, quam proxime: primum, quæ ibi sit nata: secundum, quæ influat perennis. Si omnino aqua non est viva, cisternæ faciundæ sub tectis & lacus sub dio, altero loco, ut homines, altero ut pecus uti possit. *Varr. L. I. c. 11.* Sit autem vel intra villam, vel extrinsecus inductus fons perennis - - - ad æstuum temperandos calores

res & amoenitatem locorum plurimum conferunt salientes rivi, quos si conditio loci patietur, qualescunque, dummodo dulces, utique perducendos in villam censeo - - Si deerit fluens unda, putealis quærat in vicino, quæ non sit haustus profundus, non amari saporis, aut falsi. Hæc quoque si deficient, & spes arctior aquæ manantis coegerit, vastæ cisternæ hominibus, piscinæque pecoribus instruantur, colligendæ aquæ tandem pluviali, quæ salubritati corporis est accommodatissima. Sed ea sic habetur eximia, si fistilibus tubis in contentam cisternam deducatur. Huic proxime fluens unda e montibus oriunda, si per saxa præceps devolvitur. - - Tertia putealis vel collina, vel quæ non in infima valle reperitur. Deterrima palustris, quæ pigro lapsu repit: pestilens quæ in palude semper consistit. *Col. L. I. c. 5.* Et *L. IX. c. 1.* si naturalis defuit aqua, vel inducitur fluens, vel infossi lacus signino confertuntur, qui receptam pluviatilem contineant. **URB.** Cum tanti momenti ad bonam corporis temperationem aquæ conferant, ut Romani non solum oppida condituri, sed & castra stativa metaturi, pecudum exta sollicitè rimati sint, & si jecinora livida, aut infecta invenissent, id malum aquarum vitio tribuentes mox castra moverint, quæ tandem signa probatæ salubritatis nobis fidem tot inter varias aquas facient? **EURAS.** Bene mones, nam quæritur inter medicos, cujus generis aquæ sint utilissimæ? stagnantes pigrasque merito damnant: utiliores, quæ profluunt, existimantes, cursu enim percussuque ipso extenuari atque proficere. *Plin. L. XXXI. S. 21.* Miratur propterea cisternarum usus ab aliquibus maxime probari, afferentibus hanc rationem, quoniam levissima sit imbrum aqua, ut quæ subire potuerit ac pendere in aere: ideo & nives præferunt imbris, nivibus etiam glaciem, velut assinium coacta subtilitate: leviora enim hæc esse & glaciem

III.
De aqua
pluviali.

ciem multo leviores aqua. Et tamen non solum Columella *l. l.* aquam pluvialem salubritati accommodatissimam & Palladius *L. l. c. 17.* ad bibendum omnibus anteferendam, verum & medicorum princeps Hippocrates *L. de aer. & aq. c. 4.* & cum eo Celsus *L. II. c. 18.* scribit: aqua levissima pluvialis est, deinde fontana: tum ex flumine: tum ex puteo: post hæc ex nive, aut glacie: gravior his ex lacu: gravissima ex palude. Horum sententiam refelli interest vitæ, scribit Plinius: inprimis enim levitas illa deprehendi aliter quam sensu vix potest, nullo pene momento ponderis aquis inter se distantibus. Verum leve est hoc argumentum, cui non solum Seneca *l. l.* verum & experimenta plurima adversantur, quibus major minorve levitas aquarum dilucide explorari potest. Fortius vero stringit iis, quæ sequuntur: nec levitatis in pluvia aqua argumentum est, inquit, subiisse eam in cælum, cum etiam lapides subire appareat, cadensque inficiatur halitu terræ. Quo fit, ut plurimæ aquæ fordium inesse plurimum sentiantur, citissimeque ideo calefiat aqua pluvia - - Pluvias quidem aquas celerrime putrescere convenit, minime durare in navigatione. *Plin. l. l.* Constat igitur vapores illos, priusquam in pluvias resolvantur ex variis atque etiam corruptissimis aquis collectos, halitu terræ & caloribus solis infectos, plurimas sordes & ingratum saporem vehere, denique citissime putrescere, atque ob id ipsum agris hortisque saluberrimas esse, quia pingues. Aquas, quæ ex nive aut glacie fiunt, omnes esse pravas testatur Hippocrates *l. l.* eo quod id, quod in ipsis clarum, leve & dulce est, excernatur, & evanescat, quod vero turbidum & ponderosum relinquatur. Nivem quidem glaciemque subtilissimum elementi ejus videri miror, verba sunt Plinii *l. l.* appposito grandinum argumento, e quibus pestilentissimum potum esse convenit. Nec verò pauci

pauci inter ipsos e contrario ex gelu ac nivibus insaluberrimos potus prædicant, quoniam exactum sit inde, quod tenuissimum fuerit. Minui certe liquorem omnem congelatione deprehenditur & rore nimio scabiem fieri, pruina uredinem, cognatis & nivis causis. URB. Salubriores igitur a-

quas ex puteis quam ex cisternis haurimus? EURAS. Op-
pido Plinii opinione: certo illæ, inquit, quibus exercitatio-
nis ratio crebro hausta contingit & illa tenuitas colante terra.
URB. Aqua rivi & amnis puteali citra dubitationem præstan-
tior. EURAS. Nec tamen propterea Plinius omnes statim

IV.

*De aqua
ex cister-
nis, pu-
teis, rivis
& amni-
bus.*

amnum, torrentiumque aquas utiles & salubres censet, sed aliis alias aptiores; cujus rationem reddit: neque æqualis amnium plerumque gustus est, magna alvei differentia; quippe tales sunt aquæ, qualis terra, per quam fluunt, qualesque herbarum, quas lavant, succi. Ergo iidem amnes parte aliqua inveniuntur insalubres. Mutant saporem & influentes rivi, ut Borysthenem, victique diluuntur: aliqui vero & imbre mutantur. URB. Probatissimæ igitur saluberrimæque genuinorum fontium aquæ, quales plurimi in nostris montibus

V.

*De aqua
ex nativis
fontibus.*

& summis quandoque jugis oriuntur? EURAS. Plerosque non salubres modo, sed &, si loqui fas est, sapidissimos inveni. URB. Atqui hi ipsi ex collectis nivium, pluviarum & subidentibus paludum, aut permeantibus rivorum, torrentiumque aquis originem ducunt. EURAS. Ducant licet (neque enim in hac philosophica disceptatione ad alia properantes aquam consumemus) ipsa tamen percussione & percussione in ipsius terræ sinu velut cribro fæcibus purgantur, lævigantur, & extenuantur. Si vero antiquorum sententiam amplectamur, fontium origines ad ipsum mare referendæ sunt, ex quo per ductus subterraneos etiam in altissimos montes, velut sanguis ex hepate, per venas contendit, ut nihilo magis mirum sca-

De Re Rustica,

P

turire

turire aquam ex montis vertice, ac quod sanguis ex fronte vena secta emicet. Hac ratione Seneca explicat, quod nec omnis fons perennis, nec constanter salubris ac sapidus esse possit: placet naturæ regi terram, inquit, & quidem ad nostrorum corporum exemplar, in quibus & venæ sunt & arteriæ: illæ sanguinis, hæ spiritus receptacula. In terra quoque sunt alia itinera, per quæ aqua, & alia, per quæ spiritus currit, adeoque illam ad similitudinem humanorum corporum natura formavit, ut majores quoque nostri aquarum appellarint venas. Sed quemadmodum in nobis non tantum sanguis est, sed multa genera humoris, alia necessarii, alia corrupti, ac paulo pinguioris - - sic in terra quoque sunt humoris genera complura - - Cæterum, ut in nostris corporibus, ita illa sæpe humores vitia concipiunt: aut ictus, aut quassatio aliqua, aut loci senium, aut frigus aut æstus corrumpere naturam, & sulphuratio contraxit humorem, qui modo diuturnus est, modo brevis. Ergo ut in corporibus nostris sanguis, cum percussa vena est, tamdiu manat, donec omnis effluxit, aut donec venæ scissura subsedit atque interclusit, vel aliqua alia causa retro dedit sanguinem: ita in terra solutis ac patefactis venis rivus aut flumen effunditur. Interest quantum aperta sit vena, quomodo consumpta aqua sit: modo exiccatur aliquo impedimento, modo coit, velut in cicatricem comprimitque, quam fecerat: viam: modo illa vis terræ, quam esse mutabilem diximus, definit posse alimenta in humorem convertere: aliquando autem exhausta replentur: modo per se viribus recollectis & modo aliunde translatis; sæpe enim inania, apposita plenis, humorem in se attrahunt: sæpe terra, si facilis est, ipsa in tabem resolvitur & humescit. Idem evenit sub terra, quod in nubibus, ut spissetur, gravioremque, quam ut manere in natura sua possit, gignat

gnat humorem. Sæpe colligitur roris modo tenuis & dispersus liquor, qui ex multis in unum locum confluit, sudorem aquileges vocant, quia guttæ quædam vel pressura loci eliduntur, vel æstu evocantur. Hic tenuis unda vix fonti sufficit: at ex magnis causis magnisque conceptibus excidunt amnes: non nunquam leniter, si aqua pondere suo se tantum detulit: non nunquam vehementer & cum sono suo: si illam spiritus intermixtus ejecit. *Senec. Nat. quæst. L. III. c. 15.* URB. Quis ductus illos fervoresque subterraneos ceu quosdam spiritus vitales aut detexit, aut construxit? EURAS. Respondet Plinius *L. II. S. 66.* quod ita formasse artifex natura credi debet, ut, cum terra arida & sicca constare per se ac sine humore non posset; nec rursus stare aqua, nisi sustinente terra, mutuo implexu jungerentur: hac sinus pendente: illa vero permeante totam intra, extra, supra, venis ut vinculis discurrentibus, atque etiam in summis jugis erumpente: quo spiritu acta & terræ pondere expressa, siphonum modo emicat: tantumque a periculo decidendi abest, ut in summa quæque & altissima exiliat. Qua ratione manifestum est, quare tot fluminum quotidiano accessu maria non crescant. URB. Nihil igitur pluviae conferunt? EURAS. Fere nihil: non enim esse pluvialem hanc aquam, quæ vastissima flumina a fonte statim, magnis apta navigiis deferat, ex hoc intelligas licet, quod per hiemem æstatemque par est a capite dejectus. Pluvia potest facere torrentem: non potest autem æquali inter ripas suas tenore labentem. Aquam non faciunt imbres, sed incitant. *Senec. l. l. c. 9.* URB. Magna profecto aquarum miracula proxime elapsis annis prodita sunt, cum hic fontes

VI.
De quibusdam
miraculis
aquarum.

arescerent, hic novi scaturirent: illic saporem amitterent, istic assumerent: alii jucunde olerent, alii amari fluerent, fastidium moventes & nauseam: alii semper ante hac pellucidi,

jam turbidi & purgamenta ejectiones. EURAS. Sæpe motu terræ itinera turbantur & ruina interscindit aquas, quæ rentæ novos exitus quærunt & aliquo impetu faciunt, aut ipsius quassatione terræ aliunde alio transferuntur. Apud nos evenire solet, ut amisso canali suo flumina primum refundantur: deinde quia perdiderunt viam, faciant, quod accidisse ait Theophrastus in Coryco monte, in quo post terrarum tremorem nova vis fontium emerfit. *Sen. l. l.* Sunt enim illic specus vasti, sunt ingentes recessus & spatia suspensis hinc inde montibus laxa. Sunt abrupti in infinitum hiatus, qui sæpe illapas urbes receperunt & ingentem in alto ruinam condiderunt. Hæc spiritu plena sunt; nihil enim usquam inane est & stagna obsessa tenebris & locis amplis. *Sen. l. l. c. 16.* URB. Mirabiles hos effectus certis horis redire quis explicet? EURAS. Quemadmodum quartana ad horam venit, quemadmodum podagra ad tempus respondet, quemadmodum purgatio, si nihil obstitit, statum diem servat, quemadmodum præsto est ad mensem suum partus: sic aquæ intervalla habent, quibus se retrahant & quibus redeant. Quædam autem intervalla minora sunt, & ideo notabilia: quædam majora, nec minus certa. Et quid hoc mirum est, cum videas ordinem rerum & naturam per constituta procedere? hiems nonquam aberravit: æstas suo tempore incaluit: autumnus verisque, ut solet, facta mutatio est: tam solstitium, quam æquinoctium suos dies retulit. Sunt & sub terra minus nota nobis jura naturæ, sed non minus certa: crede infra, quidquid vides supra. *Senec. l. l.* Cæterum nollem ego aut pro hujus vulgatæ sententiæ, aut omnium de aquis proditorum miraculorum veritate fundere sanguinem. Nos bonæ vitiosæque

VII.
Vitia aquarum
aqua notas investigabimus. Limus aquarum vitium est.
Plin. L. XXXI. S. 22. Pallad. L. l. T. 4. Hinc Ovidius

L. III.

L. III. Metamorph. purissimas descripturus aquas dixit: *sunt limus & cœnum.*
Fons erat illimis nitidis argenteus undis.

Nescio autem quo argumento Plinius ductus perhibeat: si tamen idem annis anguillis scateat, salubritatis indicium habetur. Quod si verum est, oportet lacum Benacum, & quem transmittit, Mincium aquas ducere saluberrimas, utpote ad cujus emerfus, eodem Plinio teste *L. IX. S. 38.* annuo tempore, Octobri fere mense, fluctibus glomeratæ volvuntur, in tantum mirabili multitudine, ut in excipulis ejus fluminis, ob hoc ipsum fabricatis, singulorum millium globi reperiantur.

Ante omnia autem damnantur amaræ, & quæ, cum forbentur, statim implent. *Plin. L. XXXI. S. 22.* cujus causam ad gravitatem & ponderosum aquæ corpus referunt. *Athenæ.*

L. II. Dein illi fontes, qui cœnum faciunt, quique malum colorem bibentibus. *Plin. l. l. Vitruv. L. VIII. c. 5.* Latentis cœni periculum faciunt, dum candido superfusæ linteo nullas lases aut maculas creat. Refert & si vasa ænea inficiunt: aut si legumina tarde percoquant: si liquatæ leniter terram relinquunt decoctæque crassiss obducunt vasa crustis.

Plin. Vitruv. l. l. Pallad. L. IX. T. 10. Saporis vero odoris- VIII.
ve argumentum majori dubio est expositum. Plinius *L. XV. De sapore, odore & colore*
S. 37. negat aquis odorem ullum, aut eum salubrem & naturalem, sed potius vitium esse: nullus (sapor) hic aquis, in-
aqua.

quit, nec succus quidem, ut tamen eo ipso fiat aliquis ac suum genus faciat. Sentiri quidem aquæ saporem ullum succumve vitium est. Magnum his omnibus in odore momentum & magna cognatio, qui ipse nullus est aquis: aut si sentitur, omnino vitium est. Mirum tria naturæ præcipua elementa sine sapore esse, sine odore, sine succo: aquas, aera, ignem. Et iterum *L. XXXI. S. 22.* Est etiamnum vitium non foetidae modo, verum omnino quidquam respicientis, jucundum

fit illud licet, gratumve, & ut sæpe ad viciniam lactis accedens. Aquam salubrem aeri quam simillimam esse oportet - - De cætero aquarum salubrium sapor odorve nullus esse debet. Plinii partes tuetur etiam Palladius *L. I. T. 4.* ubi ait: sit perspicui coloris, neque ullo aut sapore, aut odore vitietur. **URB.** Quid autem acidulæ? quid sapidissimi juxta ac limpidissimi in supremis alpebus ac montium nostrorum jugis scaturientes fontes? quam dulcis illis, quam jucundus, quam salubris sapor? **EURAS.** Nullus quidem est, adverte animum ad Plinii verba, ut tamen eo ipso sit aliquis, sed in suo genere, ac velut cognatio quædam cum sapore, in quo bonitatis aquæ magnum positum est momentum. **URB.** Unde igitur sapor accedit aquis? **EURAS.** Seneca *Nat. quæst. L. III. c. 20.* quatuor agnoscit, nec tamen omnes vitiosas asserit. Ex solo prima est, per quod feruntur. Secunda ex eadem simulatione ejus nascitur. Tertia ex spiritu, qui in aquam transfiguratus est. Quarta ex vitio, quod sæpe concipiunt corruptæ per injuriam. Hæ causæ saporem dant aquis varium: hæ medicaminum potentiam: hæ gravem spiritum odoremve pestiferum: hæ levitatem, gravitatemque aut colorem, aut nimium rigorem. Interest utrum per loca sulphure, an nitro, an bitumine plena transeant. Talibus igitur & ipse Plinius *l. I. S. 32.* salubrem medendi virtutem adscribit: sulphurata nervis, inquit, aluminata paralyticis, aut simili modo solutis: bituminata aut nitrofa - - bibendo atque purgationibus. Nobis vero de aquis istis medicis sermo non est. Nec tamen ausim dicere, alias dulces, pellucidas, leves, ac contracta ex fodinis & mineralibus cujusdam tenuissimi velut saporis specie aut affinitate gratissimas, atque longo itinere colatas & defæcatas, æstate frigiditas, hieme temperatas, ac inter altas nives & glacies velut ex tepido quodam sinu profilientes
aquas

aquas valetudini parum amicas esse. Testatur ipse Plinius omnes fontes æstate, quam hieme gelidiores esse. *L. II. S. 106.* Et *L. XXXI. S. 29.* asserit, omnem aquam hieme dulciorem, æstate autem minus, autumnino minime, minusque per siccitates. Damnat quidem Palladius *L. I. c. 4.* illas, quæ de metallis originem sumunt. Hic enim metallorum vocabulo haud veniunt æris fodinæ, ex quibus Vitruvii testimonio *L. VIII. c. 3.* saluberrimæ aquæ oriuntur, sed calcis marmorisve fodinæ, qua acceptione usus etiam est Plinius *L. XXXVI. S. 28.* omnia, inquit, crurum vitia in iis lapidinis sanantur, cum in metallis omnibus crura vitientur. Et cum eodem plures alii *Lucan. Pharf. L. IV. v. 303. Stat. Silv. III. 1. Sedul. I. 139.* URB. Leviolem vero aquam, quam pretiosioreni esse dicunt, qua ratione agnoscam? EURAS. Deprehendi vix posse autumabat Plinius *L. XXXI. S. 23.* quidam statera, scribit, iudicant de salubritate, frustrante diligentia, quando perrarum est, ut levior sit aqua. Ex quibus verbis tamen apparet, jam veteres indicante quadam statera de pondere levitateque aquæ iudicasse, quam & ipse agnovit Plinius *L. II. S. 106.* modo maiorem, modo minorem esse: dulces mari invehuntur, inquit, leviores haud dubie, ideo & marinæ, quarum natura gravior, magis invecsta sustinent. Sed deprehendi vix posse censebat, quoniam rude adhuc illis erat libramenti instrumentum. Certior igitur salubritatis nota visa est Plinio *L. XXXI. S. 23.* inter pares meliorem esse, quæ calefiat, refrigereturque celerius. Quod & Celsus *L. II. c. 18.* observavit: ex his, quæ pondere pares sunt, eo melior quæque est, quæ celerius & calefit & frigescit: quoque celerius ex ea legumina coquantur. Bona denique aqua frigus tepore suo mulceat, æstatisque incendia frigore moderetur. *Pallad. L. I. c. 4.* Ut autem frigida sit, necessaria est ei opacitas, & quod

IX.

De levitate aquæ.

X.

De frigore aquæ.

ad

ad perennitatem pertinet, ut illa vado exiliat vena non e lateribus; nam ut tactu gelida sit, etiam arte contingit - - Neronis Principis inventum est, decoquere aquam, vitroque demissam in nives refrigerare; ita voluptas frigoris contingit sine vitiiis nivis. *Plin. l. l.* Cum enim glaciem superfundit aquæ non probarent medici, vas vini aut aquæ potui paratum immittebant vasi nivem glaciemque continenti, ut hujus quidem frigus, non autem cæteram asperitatem concipiat, innocenti bibentis commodo & voluptate. Invehitur tamen in hos mores Seneca *Nat. quæst. l. IV. c. 13.* quid hac diligentia consecuti sumus? quærens, nempe ut gratuitam mercedemur aquam. Nobis dolet, quod solem emere non possumus, quod hic aer etiam delicatis divitibusque ex facili, nec emptus venit. O quam nobis male est, quod quicquam a rerum natura in medio relictum est. - Aliquid adhuc quærite illa frigidius, quia pro nihilo est familiaris rigor. Tu ergo, Urbane, fuge tanto pretio quæsitum frigus, illudque serva Columella *l. X. v. 285.*

Nec rigidos potare juvat, nec sole tepentes.

XI. *De aliis signis bonæ malæve aquæ.* URB. Observatis his aquæ dotibus haud erit, ut valetudini meæ timeam. EURAS. Haud erit: sed quia solet his omnibus ad speciem custoditis occultiore noxam tectior servare natura, ipsam quoque ex incolarum salubritate noscamus: si fauces bibentium puræ sunt, si salvo capite, in pulmonibus ac thorace aut nulla est, aut rara causatio; nam plerumque has noxas corporis ad inferiorem partem, quæ supra sunt corrupta demittunt, ut vitiato capite ad pulmones vel stomachum morbi causa decurrat, tunc culpandus aer potius invenitur. Deinde si venter aut viscera, vel latera, vel renes nullo dolore aut inflatione vexantur, si vitia nulla vesicæ sint. Hæc atque his similia si apud incolas pro majori parte constare videris

deris, nec de aere aliquid, nec de fontibus suspiceris. Pallad.
L. I. c. 4. **URB.** Ferunt in ipso fundo notas dari & indicia,
 vitiosæ, an salubres aquæ oriantur? **EURAS.** Plinius atque
 Palladius *l. l.* hæc fere habet: reperiuntur in convallibus ma-
 xime, & quodam convexitatis cardine, aut montium radicibus.
 Multi septemtrionales ubique partes aquosas existimavere;
 qua in re varietatem naturæ aperuisse conveniat. Addit ta-
 men studiose Plinius: nihil in his perpetuæ observationis ju-
 dicabitur. Aquarum sunt notæ juncus, aut arundo, aut herba
 (Bechion de qua in superioribus dixit) multumque alicui loco
 pectore incumbens rana: salix enim erratica & alnus, aut vi-
 tex, aut arundo, aut edera sponte proveniunt & corrivatio-
 ne aquæ pluvie in locum humiliorem a superioribus defluent-
 tis, augurio fallaci. Post hæc affert plura alia jam a Vitruvio
L. VIII. c. 1. tradita, quæ cum ad aquilegum vanas observa-
 tiones & divinationes pertineant, prætermitto, sed Plinii
 tantum animadversionem subjungo: aqua semper dulcis in ar-
 gillofa terra: frigidior in tofo; namque & hic probatur; dul-
 ces enim, levissimas facit, & colando continet sordes. Sa-
 bulum exiles, limosasque promittit. Glarea incertas venas,
 sed boni saporis. Sabulum masculum & arena & carbunculus
 certas stabilesque & salubres. Rubra saxa optimas speique
 certissimæ. Radices montium saxosæ & silex hoc amplius ri-
 gentes. *Plin. l. l. S. 28.* Nostri fontem illius aquæ & sapidif-
 simum & saluberrimum habent, quem circa plurima gignun-
 tur nasturcia, ac nigri lapilli nullo musco vestiti jucunde cum
 strepitu ebullientem cingunt: in cujus vicinia nullæ languidæ
 scaturigines: pumex, marmor, aut lapis, ex quo calx coqui-
 tur, nullus: sed tum silex, tum glarea, tum herbidum flori-
 dumque solum. **URB.** Cum sæpe longius deducenda sit aqua,

De Re Rustica.

Q

XII.
*De aqua-
 edic-
 rum du-
 hat,
 ribus.*

hat, aut saporis amittat, assequi possumus. EURAS. Ducitur aut forma struili, aut plumbeis fistulis, aut canalibus ligneis, aut fictilibus tubis. Si per formam ducetur, solidandus est canal, ne per rimas aqua possit elabi, cujus magnitudo pro aquæ mensura facienda est. Si per planum veniet inter sexagenos, vel centenos pedes sensim reclinetur structura in sesquipedem, ut vim possit habere currendi. Si quis mons interiectus occurrerit, aut per latera ejus aquam ducemus obliquam, aut ad aquæ caput speluncas librabimus, per quarum structuram perveniat. Sed si vallis se interferat, erectas pilas vel arcus usque ad aquæ justa vestigia construemus, aut plumbeis fistulis clausam dejici patiamur & explicata valle confurgere. *Pallad. L. IX. c. 9.* URB. Laudo ego plumbeas has fistulas. EURAS. Perpetuum profecto opus & quo ad salientes fontes arcendosque ab aquis æstivos calores nihil aptius, atque in antiqua illa Roma fere nihil pretiosius, cum, Strabone teste, unaquæque domus propemodum haberet fistulas & canales, quibus aquam induceret; ut nuper quidam scripserit, ex illo plumbo novam Romam posse excitari. Sed, ut observat Vitruvius *L. VIII. c. 7.* minime fistulis plumbeis aqua duci videtur, si volumus eam habere salubrem. Hæ enim aquas noxias reddunt; nam cerussa plumbo creatur attrito, quæ corporibus nocet humanis. *Pallad. l. l.* Præfert propterea tubulos fictiles, seu ex testa, quod saporem meliorem aut tribuant, aut conservent, & sumptu minori ducantur. A fonte duci fictilibus tubis utilissimum est, scribit Plinius *L. XXXI. S. 31.* crassitudine binum digitorum, commissuris pyxidatis, ita ut superior intret, calce viva ex olea lævigatis. Nos hodie minore tum sumptus tum valetudinis periculo tubulis ligneis utimur. URB. Ex qua arbore? EURAS. Pinus, piceæ, alni ad aquarum ductus in tubos cavantur; ob-

rutæ

rutæ terra plurimis durant annis: eadem si non integantur, cito senescunt; mirum in modum fortiores, si humor extra quoque superfit. *Plin. L. XVI. S. 81.* Apud nos tubuli ex larice & tæda rubra cavati longissimam ætatem ferunt. **URS.** Quid vero formæ illæ strucliles, quibus aquæ a Romanis ducebantur? **EURAS.** Hi, cum aquarum abundantia non solum ad potum, sed ad balnea, ad publicos fontes, ad hortos, ad fullonicas, ad circos requireretur, fornicibus lateritiis non fontes aut rivos, sed fluminum alveos inducebant in urbem, ut propterea Plinius *L. XXXVI. S. 24.* scripserit: si quis diligentius æstimaverit aquarum abundantiam in publico, balneis, piscinis, domibus, euripis, hortis suburbanis, villis, spatioque advenientis aquæ extractos arcus, montes perfossos, convalles æquatas, fatebitur, nihil magis mirandum fuisse in tota orbe terrarum. De Claudio certe idem Plinius *l. l.* & Suetonius *in Claud. c. 20.* narrat, eundem ad Ficinum lacum emittendum per tria passuum millia, partim effossio monte, partim exciso, post undecim annos canalem ægre abolvissæ, quamvis continuo triginta hominum millia sine intermissione laborarent; quæ neque concipi animo, nisi ab iis, qui videre, neque humano sermone enarrari possunt. Atque adeo non male Julius Frontinus, ipse olim aquarum curator, dixit: magnitudinis Romani imperii formas has, seu aquarum ductus præcipuum esse indicium. Tuum autem Tusculum, Urbane, latericiis his fornicibus non indiget. Sed cum aqua jam effluxerit hodie, cras cætera absol-
vemus.

DIALOGUS X.

DE

IIIS, QUÆ EXTRA FUNDUM SUNT.

ARGUMENTUM.

I. <i>Via commoda ad villam voluptati servit &</i>	V. <i>Incommoda ex malo.</i>
II. <i>Utilitati:</i>	VI. <i>De oppido.</i>
III. <i>Non tamen via publica.</i>	VII. <i>De flumine.</i>
IV. <i>Comoda ex bono vicino &</i>	VIII. <i>De operariis.</i>

URBAN. **V**adimonium deseruisti heri, Philomuse, & quid erat causæ? PHILOM. Quia de aqua vobis sermo fuit. URB. Haud erat, ut naufragium facere timeres. PHILOM. Timebam non timore naufragii, sed quoniam aquam bibens nihil boni pariet; etenim

Nulla placere diu, neque vivere carmina possunt,
Quæ scribuntur aquæ potoribus.

URB. Non arida est poetarum vena etiam cum de fontibus loquuntur. PHILOM.

Possum nil ego sobrius: bibenti
Succurrunt mihi quindecim poetæ.

Et quo de negotio vobis hodie sermo seritur? EURAS. Cum in villam nos evocaverit Urbanus, itineris molestias disquisitione eorum, quæ extra fundum sunt, cujus appendices vehementer pertinent ad culturam propter affinitatem, Varr.

I. *Via commoda ad villam voluptati servit* L. I. c. 16. non injucundo sermone fallamus. URB. Quæ illa? EURAS. Primum id, quod pedibus terimus, via bona est, cujus sollicitudo nos admonet Cato c. 1. via bona, celebrisque. URB. An via hæc, quæ ducit ad prædium, non bona videtur?

tur? EURAS. Optima, & fere ad Romanum genium, qui vias in urbe sternebant silice, extra illam glareâ substruebant. *Liv. XLI. c. 27.* PHILOM. Hinc Tibullus:

Namque opibus congesta tuis hic glareâ dura

Sternitur: hic apta jungitur arte fulex.

URB. Gaudeo, vos tandem non ad curandam tantum œconomiâ, sed ad commoditatem etiam voluptatemque respexisse.

EURAS. Ego ejusmodi opera non tam ad commoditatem voluptatemque, quam potius ad utilitatem refero, velut Dionysius Halicarnassæus *L. VIII.* testatur, Romanos ad impendii sumptuumque modum in parandis viarum munitionibus respexisse, ut ex iis etiam imperii opes tam provenerint, quam eluxerint.

URB. Qua ratione ad impendii sumptuumque modum mihi privato? EURAS. Multum sane confert prædiorum iter commodum. Primum, quod est maximum, ipsam præsentiam domini, qui libentius commeaturus sit, si vexationem viæ non reformidet, *Col. L. I. c. 2.* nihil enim illi magis ad

II.
Es
Utilitati.

tædium & fatigationem ac via tristis & aspera: cujus tamen oculi & vestigia res agro saluberrima. *Col. L. IV. c. 18.* Deinde ad invehenda & exportanda utensilia, quæ res frugibus conditis auget pretium & minuit impensas rerum investarum; quia minoris apportentur eo, quo facili nisu perveniatur. Nec nihil esse etiam parvo vehi, si conductis jumentis iter facias, quod magis expedit, quam non tueri propria. Servos quoque, qui secuturi patremfamilias sunt, non ægre iter pedibus ingredi. *Col. L. I. c. 3.* Varro talium sumptuum rationem habens eundem fundum, inquit, fructuosiorem faciunt vecturæ, si viæ sunt, qua plaustra agi facile possint. *Varr. L. I. c. 16.* Prius itaque, circumspicias, quos evectus habeat ad exportanda, quæ pecunia mutanda sunt & foras danda, uti eo cum introcas, uti inde exiri possit. *Cat. c. I.* PHILOM.

Provide, ne tibi contingat, quod capro apud Phædrum *L.*
IV. 8. nam

Cum decidisset vulpes in puteum infcia,
 Et altiori clauderetur margine,
 Devenit hircus sitiens in eundem locum:
 Simul rogavit, esset an dulcis liquor
 Et copiosus. Illa fraudem moliens,
 Descende amice! tanta bonitas est aquæ,
 Voluptas ut non possit satiari mea.
 Immisit se barbatus. Tum vulpecula
 Evasit puteo, nixa celsis cornibus;
 Hircumque clauso liquit hærentem vado.

III.
 Non ta-
 men via
 publica.

Habes viarum non voluptatem tantum, sed etiam usum: quæ
 nisi vianibus nobis tam grata & apta foret, & seriorum & jo-
 corum nos materia defecisset. *URB.* Apta quidem his com-
 modis hæc est via: publica tamen haud est. *EURAS.* O quam
 bene! qua enim magis via irrepunt vitia, quam publica? *Plin. L. XXXVI. S. 1.* Quapropter Columella *L. I. c. 5.* re-
 cte monet: oportet nec junctam militarem viam; ut nempe
 villa tuta sit a vi & vitiis, quibus raro abstinent, qui bella
 velut scelerum confugium sequuntur & inde sibi coronam
 quærunt. Quamvis vero hodie ad antiquos mores instaurata
 sit militum disciplina, ut violenti & feroces in hostes tantum
 esse jubeantur; aliud tamen adhuc est, ob quod aversumur
 viam publicam: hæc prætereuntium viatorum populationi-
 bus, & assiduis divertentium hospitiiis infestat rem familiarem.
Col. l. 1. *PHILOM.* Nam ut Plautus *Curcul. Act. I. 1.* alia
 quidem acceptione, dixit:

Nemo ire quemquam poplica prohibet via,
 Dum ne per fundum septum facias semitam.

URB.

URB. Hospitis tamen habenda est cura. PHILOM. O te Jovem Hospitem! non te latet, quod Pindarus *Olymp.* 8. Græco carmine cecinit:

Nam divis reverendus & immortalibus ille est,
Quicumque appulerit multis erroribus actus,
Nunc uti ego.

EURAS. Nec omnes ejicio, nec admitto; sæpe enim & hospes indigenam ejicit: sæpe rebus adversis superveniens gratus, sæpe & gravis est; hinc Euripides in *Alcest.*

- - - - an non mihi jure optimo
Invisus hospes, qui in malis advenerit?

Eorum quidam quo plus sunt poti, plus sitiuntur. Potest autem quidquam esse absurdius, quam quo minus viæ restat, eo plus viatici quærere? *Cicer. de senect.* Sed ne de via deslectamus ad semitam, Columellæ solum tibi cordi esse monitum cupio: ne nimis infestetur res familiaris, sive hospes sese invitans ille sit, sive invitatus; quamvis hunc inter & illum magna sit differentia: multum enim apparatus interest apud invitatum hospitem & oblatum; hujus enim venter quotidiano ac frugali victu contentus esse jubetur: ille vero lautam & oppiparam expectat mensam. In quo hospitalitatis officio gradum & ordinem secundum mores populi Romani servandum esse duco: primum juxta parentes locum tenebant pupilli fidei tutelæque nostræ crediti: secundum eos proximum locum clientes habebant, qui se se itidem in fidem patrociniūque nostrum dederunt: tum in tertio loco hospites: postea cognati affinesque. *A. Gell. Noct. Attic. L. V. c. 10.* Præter viam, agrum paraturos ante omnia intueri oportet - - & vicinum. Singula magnas interpretationes habent, nec du-

IV.
Commoda
ex bono
vicino

bias - - Et inprimis Catonis humanissimum utilissimumque, ut diligant vicini. Causas reddit ille, nos existimamus nulli esse

esse dubias. *Plin. L. XVIII. S. 6. & seq.* Hinc Virgilius :

Sis bonus, o, felixque tuis.

Catonis *c. 4.* monitum est: vicinis bonus esto: familiam ne fiveris peccare. Cujus rei rationem affert Plinius *l. 1.* Cato, inquires, in conterminis hoc amplius æstimari jubet, quo pacto niteant: in bona enim regione bene nitent. Ad quod proin animum advertere jubemur, atque a bono vicino & fidelius & liberius licebit explorare. Itaque de familiæ magnitudine & reliquo instrumento commodissime scies, quantum pares, si tria animadverteris diligenter: in vicinitate prædia cujusmodi sint, & quanta, & quot quæque hominibus colantur, & quot additis operis, aut demtis melius & deterius habeas cultum. *Varr. L. I. c. 18.* Alia comoda ex boni vicini necessitudine provenientia Cato *c. 4.* prodit: facilius tua vendes, inquit: opera facilius locabis: operarios facilius conduces: si ædificabis, operis, jumentis, materia adjuvabunt: si quid usu venerit, benigne defendent. Quibus nos commonefacit, quantum emolumenti positum in vicino bono propter officia mutua & quotidianam consuetudinem. Sunt enim quædam officia, scribit Cicero *L. I. Offic.* quæ aliis magis, quam aliis debeantur; ut vicinum citius adjuveris in fructibus percipiendis, quam aut fratrem, aut familiarem: ut propterea Themistocles prædium venditurus hoc quoque per præconem addi jusserit & promulgari, quod etiam vicinum bonum habeat. *Plutarch. in Apopht. c. 38.* URB. Optarem etiam vicinum habere locupletem: sed tamen magis, ut ipse domi habeam, secundum illud: precare vicino ut habeat, magis tamen ollæ. Ita enim est ingenium meum, ut emere malim, quam rogare: & beneficium reddere, quam accipere: neque enim levi mercede emit, qui precatur: aut parvum pretium accipit, qui rogatur. EURAS. Tu igitur semper rebus omnibus

bus adeo abundabis, ut vicini auxilio nunquam indigeas, nunquam verearis maleficia? Cn. Pompejus tamen ille nunquam agrum mercatus est conterminum, *Plin. l. l.* suspicor, ne aut bonam viciniam amitteret, aut acquireret, ut vulgo dicitur, *falsuginosam*. **URB.** Hæc commoda & incommoda singulis fere annis cum vicino vertuntur. **EURAS.** Prævenit objectionem hanc Columella, dum ait: de vicini commode non est quidem certum, quem non nunquam mors, aliæque nobiscum diversæ causæ mutant. Et ideo quidam respuunt Catonis sententiam, qui tamen multum videntur errare; nam quemadmodum sapientis est, fortuitos casus magno animo sustinere, ita dementis est, ipsum sibi malam facere fortunam, quod facit, qui nequaquam vicinum suis numis parat, cum a primis cunabulis, si modo liberis parentibus est oriundus, audisse potuerit:

οὐδ' ἂν βους ἀπολοῖτ' εἰ μὴ γαιτὼν κακὸς εἴη.

id est: sed neque bos unquam periret, nisi quis malum vicinum haberet. Quæ verba Hesiodus boni vicini commoda laudaturus dixit, ad Cumanorum Æolidem incolentium respiciens consuetudinem, qua vicini contra fures latronesque communi consilio arma capiebant & expilatis succurrebant. Quod non solum de bove dicitur, Columella scribit, sed etiam de omnibus partibus rei rusticæ familiaris, adeo quidem, ut multi prætulerint carere penatibus, & propter injurias vicinorum fedes suas profugerint. Affert dein exempla plurimarum gentium, quæ patrium solum non alia ratione mutarunt, ac quia malos vicinos ferre non potuerant. Ne vero vicinum suum nominare cogatur, qui nec arborem prolixiorem stare nostræ regionis, nec inviolatum seminarium, nec pedamenti quidquam adnexum vineæ, nec etiam pecudes negligentius pasci finit, rem paucis expedit, jure, inquit,

V.
Et incommoda ex malo.

De Re Rustica.

R

M. Por-

M. Porcius talem pestem vitare censuit, & inprimis futurum agricolam præmonuit, ne sua sponte ad eam perveniret. *Col. L. I. c. 3.* Hinc & Varro *L. I. c. 16.* dixit: refert, infesta regio sit, nec ne: multos enim agros egregios colere non expedit, propter latrocinia vicinorum. *PHILOM.* Operæ pretium me facturum reor, si afferam cæteros in hanc rem *Hesiodi* versus Latine redditos *L. Opera & dies.*

Si qua domi inciderit tibi res, tunc illico omiffis

Adfunt vicini Zonis, cinguntur at ipsi

Affines: noxa est vicinus ut improbus ingens.

Contra ita maxima commoditas, si commodus adfit.

Deest honor huic, bona quem vicinia deficit: at nec

Intereat bos, ni vicinus ubi improbus adfit.

Videtur & alluisse in suis eclogis Virgilius, cum cecinit:

Nec mala vicini pecoris contagia lædent.

Est iterum:

Mantua vae miseræ nimium vicina Cremonæ.

URS. Liber est animus ab omni periculo injuriæ. *EURAS.*

An etiam terra, quam colis? in qua conterminos pellimus furtoque vicini cespitem nostro solo adfodimus. *Plin. L. II. S. 68.*

Vide ne experiaris illud Plautiniani senis vetus verbum.

Mercat. IV. 4.

Aliquid mali esse propter vicinum malum.

Refert etiam, ut recte Varro *l. l.* monuit, ad fructus, quem admodum vicinus in confinio confitum agrum habeat; si enim ad limitem quercetum habet, non possis recte secundum eam silvam ferere oleam, quod usque eo est contrarium natura, ut arbores non solum minus ferant, sed etiam fugiant, ut introrsum in fundum se inclinent, ut viris adfita ad olus facere solet. Ut quercus, sic juglandes magnæ & crebræ finitimæ fundi oram faciunt sterilem. Itæ & in omnibus aliis malo vicino

dino nunquam deerit, quin tibi pessimus esse possit. Post hæc VI.
De oppi-
do. Cato inter prima spectari jubet, ut operariorum copia prope sit, oppidumque validum, ut navigiorum evectus vel itinerum. *Plin. L. XVIII. S. 6.* Igitur oppidum validum prope fiet. *Cat. c. 1.* URB. Cur istud? sodes, ediffere. EURAS. Rationem reddit uberrime Varro: si quo neque fructus nostros exportare expediat, neque inde, qua opus sunt apportare - - si viæ, aut fluvii, quæ portentur, aut non sunt, aut idonei non sunt - - quæ vicinitates evectus habent idoneos, quæ ibi nascuntur, uti vendant & illinc invectus opportunos ad ea, quæ in fundo opus sunt, quod propterea sunt fructuosa. Multi enim habent in prædiis quibus frumentum aut vinum aliudve quid desit importandum. Itaque sub urbe colere hortos late expedit, sic violaria & rosaria, item multa, quæ urbs recipit, cum eadem in longinquo prædio, ubi non sit, quo deferri possit venale, non expediat colere. Item si ea oppida, aut viciniae, aut etiam divitum copiosi agri ac villæ, unde non care emere possis, quæ opus sunt in fundo, quibusque quæ supersint, venire possint; ut quibusdam pedamenta, aut perticæ, aut arundo, fructuosior sit fundus, quam si longe sint importanda, non nunquam etiam, quam si colendo in tuo ea parare possis. *Varr. L. 1. c. 16.* Duplex igitur ex frequentis oppidi vicinitate beneficium fundo nostro accedere cense. Varro, quod & nostræ merces rusticæ levi vecturæ impendio vendi, & quæ in nostro fundo desiderantur, facili quoque negotio possint comparari; cum in ejusmodi oppido nec magna rerum abundantia, nec etiam consumptio abesse possit. Quanta autem ex vicino flumine rerum compendia obveniant, præcis notavit Seneca *de benef. L. IV. c. 5.* flumina hæc amoenissimis flexibus campos cingentia, illa præbitura commercii viam, vasto & navigabili cursu vadentia. Hinc Plinius *L. XXXI. S. 1.* non male dixit, omnes terræ vires seu facultates esse quoddam aquarum

VII.
De flumi-
ne.

VIII.
De operariis.

beneficium. Est & illud ex vicino oppido maxime præstabile emolumentum, quod & medici, & operariorum, & opificum manus prompta sub manum nobis sit, ad quos evocandos magni quandoque faciendi sumptus abstrahendique a labore agricolæ; aut id genus hominum pretioforum, ut olim, constanter magnis impensis alendum: aut certe morbo morteve illorum haud raro totius agricolationis cursus sistitur, in qua tamen omnis mora & cunctatio suo non caret impendio. Hinc Romanis semper servandi opificis cura fuit, adeo ut Carthagine nova capta, licet cæteri incolæ aut in servitutem, aut in classem in supplementum remigum dati, opificibus tamen ad duo millia hominum spes propinqua libertatis facta, si ad ministeria belli enixe operam navassent. *Liv. L. XXVI. c. 47.* Itaque in hoc genus coloni potius anniversarios habent vicinos, quibus imperant, medicos, fullo-nes, fabros, quam in villa sua habeant: quorum non nunquam unius artificis mors tollit fundi fructum - - Si enim ab fundo longius absunt oppida, aut vici, fabros parent, quos habeant in villa. *Varr. l. l.* Inanem jam præstarem operam, si commoda illa, quæ ex ipsa operariorum copia, dum frequens adjacet oppidum, recensere velim, quos ex eo genere parandos esse monet Varro *L. I. c. 17.* qui laborem ferre possint, nec XXII. annis minores, & ad agriculturam dociles sint, quales est difficile, dum forte tempestivus fructus præcipitat foenifecium, messem, aut vindemiam, etiam quantocunque pretio ex longinquis locis conducere, maxime in tanta soli & culturæ diversitate, ac varia regionis consuetudine, ubi nec eadem ratio operarum haberi, nec idem modus potest teneri. *Plin. l. l. S. 72. Pallad. L. I. T. 6.* URB. Gaudeo itaque vehementer a meo prædio nec viam, nec flumen, nec vicum, abesse, cujus incolæ & emphyteutico juri & jurisdictioni meæ subjecti sunt: ab urbe vero, ut videtis, mediæ fere horæ spatio disjungor. EURAS. O te beatum!

DIALO-

DIALOGUS XI.

DE
MATERIA ÆDIFICIORUM.

A R G U M E N T U M.

I. <i>Damna ex silvarum excidio.</i>	IV. <i>Quomodo cadenda materia.</i>
II. <i>Quæ apta ædificiorum materia.</i>	V. <i>Quo anni tempore.</i>
III. <i>Arborum cum homine affinitas.</i>	VI. <i>An Luna habenda sit ratio?</i>
	VII. <i>Luna virtus in quibusdam aliis observatur.</i>

URBAN. Et enī dum imus, dum garrimus, venimus ad villam, in quam priusquam te recipiam, exteriorem ejus faciem ut explores, dein ædes ipsas discutias, velim. EURAS. Egone? qui in arte architectonica fere ignarissimus. Non hujus, sed rei rusticæ quædam veterum scriptorum non inutilia præcepta me traditurum promisi. URB. Age igitur, & rustici saltem præceptoris manus ex antiquis illis subi, quos earum rerum, quæ ad prædium rusticum pertinent, suspicor non fuisse incisos. EURAS. Quæ me legisse memini, ita tecum communia faciam, ut te non tam erudire, quam rudi ac rustica narratione distingere velle videar. Dabis veniam offendenti. URB. Extra lutum pedes habes. EURAS. Sed! heu me! URB. Quid circumspicis? quid files? quid gemis? EURAS. Silvam excisam & devastatam atque in fœcundo solo ac tanto ambitu raras arbores, easque novellas tantum, & a villa remotas, cum tamen propinquas semper reservari oporteret in occurrentes domesticos usus. An nullus silvæ custos, qui fures abigat, capras ovesque arceat? aut an licuit con-

ductori totas silvas excindere & venditare? **URB.** Huic quidem licebat, cum nemo prohiberet. **EURAS.** Heu quanta jactura rei familiaris! si enim tam amplum prædium vivis cædisque silvis destituitur, non solum dominus magnis deliciis ex aucupio & venatione, sed & magnis commodis ex trabalibus, tignalibus, assamentis, scandulis, assulis, carbonibus, struibus, ac ex glandibus proventuris privatur: denique etiam sumptibus reficiendorum in villa ædificiorum, nempe in horreo, stabulis, tectis, nec non pro palis, sepibus, orgiis atque aquarum canalibus conficietur. Hinc fuit & arborum cura legibus priscis, cautumque est XII tabulis, ut qui injuria cecidisset alienas, lucret in singulis æris XXV. *Pin. L. XVII. S. 1.* **URB.** Plus damni & flagitii factum est mihi, ac credideram: sed quid hæc ad ædificium? **EURAS.** Maxi-

II.
Quæ apta
ædificio-
rum ma-
teria.

me; vocantur enim ejus materia, quod ex iis prima hominum constructa domicilia; materiæ enim causa reliquas arbores natura genuit. *Pin. L. XVI. S. 24.* Nec tamen omnes aptæ ad ædificia: sed quæ in montanis regionibus oriuntur & procerius adolescunt & diutius vivunt & cæcæ longius conservantur, quod habeant longiores umbras & majorem ex imbre & nivibus humorum abundantiam, quoniam arbores sætæ exinanitas & foliorum quoque amissione languidas naturale est avidè esurire; cibus autem earum imber. *Pin. L. XVII. S. 2.* hinc etiam talis materia multo firmitior; etenim quæcunque communia sunt montibus plaxisque, majora sunt aspectuque pulchriora in campestribus: meliora materie crispioraque in montibus. *Id. L. XVI. S. 31.* Imo quæ Aquilonem respiciunt procerius solidiusque crescunt, velut & illæ, quæ in apricis locis nascuntur: in ipsis autem arboribus, scribit Plinius *l. l. S. 76.* robustiores Aquiloniæ partes: & in totum deteriores ex humidis opæisque: spissiores ex apricis ac diuturnæ.

Tales

Tales enim ad validioris venti impetum sese firmitus muniunt; non est arbor solida & fortis scribit Seneca *L. quar. bon. vir. mal. c. 4.* nisi in quam frequens ventus incurrat: ipsa enim vexatione constringitur, & radices certius figit. Et Plinius *L. XVII. S. 2.* Aquilone maxime gaudent, densiores ab afflatu ejus lætioresque & materiæ firmioris. Habent enim arbores quamdam cum hominibus affinitatem, quorum hi in urbibus nati molles & delicatuli, montani vero duri & robusti.

III.
Arborum
cum homi-
ne affini-
tas.

PHILOM. Est enimvero nihil certius illo *Ovid. L. I. Metam.*

Et documenta damus, qua sumus origine nati.

EURAS. Hanc cum corpore animantis comparisonem descripturus Plinius *L. XVI. S. 72.* ait: humor & cortici arborum est, qui sanguis earum intelligi debet - - atque in totum corpori arborum, ut reliquorum animalium, cutis, sanguis, caro, nervi, venæ, ossa, medullæ: pro cute cortex - - proximi plerisque adipēs: ii vocantur a colore alburnum: mollis ac pessima pars ligni, etiam in arbore facile putrescens, teredini obnoxia, quare semper amputabitur. Subest huic caro, cui ossa, id est materiæ optimum - - Nec omnibus adipēs carnesve largæ, sicuti nec animalium acerrimis - - Ossā non habent sorba, carnem sambuci, & plurimam ambæ medullam - - In quarundam arborum carnibus pulpæ venæque sunt. Discrimen earum facile: venæ latiores candidioresque pulpæ fissilibus insunt; ideo fit, ut aure ad caput trabis, quamlibet prælongæ, admota, ictus ab altero capite vel graphii sentiatur, penetrante rectis meatibus sono. Unde deprehenditur, an torta sit materies nodisque concisa. Quibus sunt tubera, sic sunt in carne glandia. *Plin. l. l.* Ex hac ipsa cum animatis affinitate recte conficitur, infœcundas fœcundis firmiores esse, silvestres omnisque humani cultus expertes robustiores hortensibus & sativis (etenim, quod non humana ope prove-

nit,

IV.
Quomodo
cædenda
materia.

nit, materiæ est magis aptum. *Col. L. de arbor. c. 1.*) ex fer-
tilibus ferotinas superare præcoces, & quæ acutæ præstare
dulcibus: ex acutis vero & asperis potiores, quæ fructus a-
cerbiores proferunt & rariores: quæ minus medullæ alunt,
plus habent roboris & firmitatis. Nec novellæ ad materiem,
nec veteres utilissimæ. *Plin. L. XVI. S. 74.* **URB.** Magnum
quoque momentum in eo positum esse ferunt, quomodo &
quo tempore arbores sternantur; quoniam & sapientissimum
Regum Salomonem ad excitandum templum a rege Tyri Hira
petiisse legimus *Paral. L. II. c. 2. ut mittat servos, qui nove-
rint cædere ligna.* **EURAS.** Res hæc in præsentî foro ver-
titur: primo itaque non nulli detruncatæ arbori caput relin-
quant integrum, ut in id succus sese & humor recipiat: alii
arborem ad mediam medullam incidunt, altero dimidio cum
arbore stante relicto, quamdiu per vulnus humor ille stillabit
& depluet, qui in arbore emoriens sanienam quamdam & putre-
rem generat: eo autem dilapso prostrata arbor nullam fene-
strum admittat. *Plin. l. 1. Pallad. L. XII. T. 15.* Frondibus
quoque aut ramis denudanda est arbor, ut circumquaque ex-
ucta operi fidelius serviat. An vero illud nihil vanitatis ha-
beat, dum dicunt, arbori, quæ cædatur, adalligata amphis-
bæna non algere cædentes, faciliusque succidere, *Plin. L. XXX. S. 25.* dubito vehementer: ego certe lignatorem, qui
algeret, parum laboris insumpsisse judicarem. Cæsas arbores
per rores trahi, nescio qua religione ductus Cato c. 31. pro-
hibet: an cæsas velut putredine infici timet? viventes certe
lentis roribus quadam scabie vitiari affirmant. *Plin. L. XVII. S. 37.* Trahis igitur advectæ primo vere exasciantur, in
struem suppositis singulis ligneis culcitellis, ut Australibus
ventis exiccentur: colliguntur ac asseribus teguntur, ne aut
subito solis æstu ferveant, aut a pluvijs putredinem contra-
hant;

hant; densari enim ac maturam adipisci firmitatem per unum, alterumve annum debent, quam ad opus accommodentur. URB. Materiam collegisti, priusquam tempus cædendi præfinires. EURAS. Avidius interrogas, ac ut responso te assuequi valeam. Arbores igitur, quæ ad interetes & rotundos usus destinatæ, tempestive & dum germinant cædendæ, cortice alias inextricabili: cætera vero ad ædificia tigna, quibus securis aufert corticem, a bruma ad Favonium, seu a Calend. Decemb. ad VI. Id. Febr. aut si prævenire cogamur, Arcturi occasu, & ante eum Fidiculæ: novissima ratione solstitio. Vulgo satis putant observare, ne qua dedolanda arbor sternatur ante editos suos fructus. Robur vere cæsum terebinem sentit: bruma autem neque viatur, neque pandatur, alias obnoxium etiam, ut torqueat sese findatque. *Plin. L. XVI. S. 74.* Vere siquidem omnes arbores vim vigoremque in frondes anniversariosque fructus exerentes humore turgescunt: dum vero per autumnum maturitate foetuum frondes emoriuntur, succus e terra in radices descendens robori suo ac datæ a natura soliditati restituit, hiberno frigore adstringente & comprimente. Vere enim omnes arbores fiunt prægnantes, scribit Vitruvius *L. II. c. 9.* & omnes suæ proprietatis virtutem efferunt in frondes anniversariosque fructus: cum ergo inanes & humidæ temporum necessitate fuerint, yanæ fiunt & raritatibus imbecillæ; uti etiam corpora muliebria cum conceperint, a foetu ad partum non judicantur integra: neque in venalibus ea, quæ sunt prægnantia, præstantur sana; ideo quod in corpore præseminatio crescens ex omnibus cibi potestatibus detrahit alimentum in se, & quo firmior efficitur ad maturitatem partus, eo minus patitur esse solidum idipsum ex quo procreatur. PHILOM. Nulla similitudo huic similior. EURAS. Cato vero, quem primo loco nomi-

V.
Quo anni
tempore.

De Re Rustica,

S

nare

VI.
An luna
habenda
sit ratio.

nare oportuisset, universum statuit: robur, materies item prodrica, ubi solstitium fuerit ad brumam, semper tempestiva est. Cætera materies, quæ semen habet, cum semen maturum habet, tum tempestiva est. Quæ materies semen non habet, cum glubebit, tum tempestiva est. Ea quæ semen viride & maturum habet, uti semen de cupresso, de pino, quidvis anni legere possis. *Cat. c. 17.* URB. Huic soli, nullis aliis observationibus obtemperandum autumas? EURAS. Infinitum refert & lunaris ratio: nec nisi a vicesima in tricesimam cædi volunt. Inter omnes vero convenit, utilissimum in coitu sterni, quem diem alii interlunii, alii silentis Lunæ appellant. *Plin. l. 1.* Ubi hanc temporis rationem præfinivisse asserit Tiberium Cæsarem, cum ad restituendum pontem naumachiarum larices in Rhætia cædi juberet: cum & ipse in capillo toncendo servaret interlunia: & M. Varro adversus defluvia id observari præciperet a pleniluniis: & Cato hominum summus in omni usu de materiis hæc adjiceret: hanc atque aliam materiam omnem, cum effoderis luna decrescente, eximito - - - nisi intermestri Lunaque dimidiata ne tangas materiam. *Plin. l. 1.* Re ipsa etiam præceptum istud a Catone traditum in præsens *cap. 31. & 37.* legimus: & ab antiquis observatum fuisse eorum produnt testimonia: sic enim & Columella *L. IX. c. 2.* sensit: nec minus in ædificiis succidere arborem convenit: sed utraque melius fiunt Luna decrescente ab vigesima usque in tricesimam; quoniam omnis materia sic cæsa judicatur carie non infestari. Et Palladius *L. II. T. 22.* hoc etiam mense cædenda materies est ad fabricam, cum Luna decrescit. PHILOM. Haud mirum veteres superstitionis hujus opinionis fuisse, cum & Lunæ divinitatem assererent, velut Jovem patrem, Tellurem matrem, qui omnes fructus agriculturæ cælo & terra continent, compellabant, & eodem errore ducti

Solem

Solem & Lunam, cum quædam feruntur, eorumque tempora consulebant. *Varr. L. I. c. 1.* EURAS. Merito ridemus eos, qui omnia agriculturæ opera tam superstitiosa solitudine ad cursum Lunæ dirigunt, ut non consulto ejusdem afflatu & motu nihil eorum suscipiant (qua de re alias redibit sermo) nec tamen propterea Lunæ divinitatem tribuo; quod dicam, eam in non nullis vim quamdam habere & virtutem, ut, cum plenissimum a Sole lumen accipit, quædam majori humore turgescant, &, cum exiguo cornu fulget, sese contrahant. Nec enim, ut Philomusi objectioni respondeam, aut Jovem, aut Junonem, aut Tellurem, aut Apollinem colimus, quod ætheri, telluri & Soli nos plura debere profiteamur. An enim arbores illæ non lætius florent, quærit Varro *L. I. c. 7.* quas æquabiliter ex omnibus partibus Sol ac Luna coquunt? His igitur cœlestem quamdam nomenclaturam, ut ait Plinius *L. II. S. 5.* interpretatione naturæ, seu per quamdam significationem vis & potestatis in hæc terrena tribuerunt; unde Euripides apud Ciceronem *L. II. de nat. deor.*

Vides sublime fufum immoderatum æthera
Qui terram tenero circumjectu amplectitur?
Hunc summum habeto divam, hunc perhibeto Jovem.

Et Virgilius *L. II. Georg.*

Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther
Conjugis in gremium lætæ descendit, & omnes
Magnus alit, magno commistus corpore, fœtus.

Aer autem - - interjectus inter cœlum & mare Junonis nomine consecratur, quæ est soror & conjux Jovis, quod & similitudo est ætheris & cum eo summa conjunctio. Effeminarunt autem eum, Junonique tribuerunt, quod nihil eo

S a

mollius

mollius - - Jam Apollinis nomen est Græcum, quem Solem esse volunt. Dianam autem & Lunam eandem esse putant, cum sol dictus sit, vel quia solus ex omnibus sideribus est tantus - - Luna a lucendo nominata sit. *Cicer. l. l.* Lunam igitur observabant, quod potens in hæc corpora, aliis quidem amica, aliis inimica sit: horum humores suo motu commovens, ut ea crescente augeantur, & decresciente minuantur. *URB.* Quænam illa, quæ, sed indubitata fide, crescant, aut decrescant? *EURAS.* Ut alia præteream, ostreas, conchyliæque appello, quibus isthæc eventa auctoritate summa & constanti experientia asseruntur: ostreis & conchyliis omnibus contingere, scribit Tullius *L. II. de divin.* ut cum Luna crescant pariter, pariterque decrescant. Et Horatius *L. II. Sat. 4.*

VII.
Lunæ virtus in quibusdam aliis observatur.

Lubrica nascentes implent conchylia Lunæ.

Jam quidem lunari potestate ostrearum conchyliorumque & concharum omnium corpora augeri ac rursus minui. Quin & foricum fibras respondere numero Lunæ, exquisivere diligentiores: minimumque animal formicam sentire vires sideris interlunio semper cessantem. *L. II. S. 41.* Quo vera conjectatio existit, haud frustra spiritus sidus Lunam existimari. Hoc esse, quod terras saturet, accedensque corpora impleat, abscedens inaniat; ideo cum incremento ejus augeri conchyliæ & maxime spiritum sentire, quibus sanguis non sit. *Id. l. l. S. 102.* Id ipsum observatum a Palladio *L. XIII. T. 6.* ubi scribit: nunc etiam quibus littus in fructu est, ubi Lunæ juvabit augmentum, quæ omnium clausorum maris animalium, atque concharum jubet incremento suo membra turgere. Paulo fusiori narratione hanc experientiam profequitur A. Gellius *L. XX. c. 7.* cum enim cœnantibus nobis, inquiring,

inquiens, magnus ostrearum numerus Roma esset missus, eæque inuberes ac macræ viderentur; Luna, inquit Annianus, nunc videlicet senescit, ea re ostrea quoque sicuti alia quædam tenuis exustaque est. Et cum quæreretur, quænam alia senescente Luna tabescerent, illum affert Lucilii verbum:

Luna alit ostrea & implet echinos, muribus fibras
Et pecu addit.

Eadem autem ipsa, quæ crescente Luna gliscunt, eadem deficiente deficere asserens, velut & ælurorum oculos ad eadem Lunæ vices aut ampliores fieri, aut minores. Quam in rem commentarium Plutarchi in Hesiodum adducens ait: cœpetum revirescere & congerminare decedente Luna: contra autem inarescere adolescente: eamque causam esse dicunt sacerdotes Ægyptii, cur Pelusiotæ cœpe non edant, quia solum olerum omnium contra Lunæ aucta atque damna vices minuendi & augendi habet contrarias. Nec de his tantum, sed & aliis animantibus, immo de homine quoque varios effectus asserunt: quo turpior homini incitia est, fatenti præcipue jumentorum quorundam in oculis morbos cum Luna increfcere ac minui. *Plin. L. II. S. 41.* veluti veterina tantum quædam ad crementa Lunæ morbos sentiunt. *Id. L. XI. S. 55.* De quibus Vegetius *Art. veterin. L. III. c. 33.* scribit: quadam ratione lunari animalia, sicut homines frequenter corruunt & intermoriuntur. De homine autem singulariter notat Plinius *L. II. S. 41.* sanguinem hominum cum lumine ejus augeri ac minui in omnia eadem penetrante vi. Quod ipsum etiam Jul. Firmicus observavit *L. IV. præf.* scribens: nam & crescentis Lunæ augmenta in corporibus nostris & deficientis luminis damna sentimus; medullæ enim humani

corporis cum Luna crescunt: cum vero inanis cœperit luminibus destitui, tenuati corporis fatigatione languescunt. Et ut nil dicam de hominibus, qui ad hoc Lunæ imperium aut vultu intumescunt, aut de mente deturbantur, omnia maria non solum plenilunio purgantur, *Plin. L. II. S. 101.* verum & tam menstruus quam quotidianus æstus maris virtute hujus sideris aut accedentis aut recedentis, nec aliter potest commodius explicari: neque enim mare tantum ita intumescit & decrefeit, sed quælibet aqua nitro & sale mixta, dum radiis Lunæ exponitur, ebullit & fervescit. Hæc igitur si vera sint, haud alienum a ratione videbitur, arbores quoque, Luna se reficiente, multis humoribus abundare: quæ si his intumescences cædantur, haud mirum, si minus idoneæ ad ædificia, quæ eo succo corrupto & emoriente vermibus, carie & raritatibus non possunt non scatere. Nec tamen in hac observatione adeo religiosus sum, ut ad diem vel horam arboris cædendæ curam adstrictam velim, velut apud Plinium *L. XVI. S. 74.* quidam dicunt, ut in coitu & sub terra sit Luna, quod fieri non potest, nisi noctu: aut ut credam, si competat coitus in novissimum diem brumæ, illa sit æterna materies: sed solum rationem quamdam comparisonemque, adolefcentem inter senescentemque esse habendam juxta illud

Varronis monitum *L. I. c. 33.* ut si quæ senescente fieri conveniret, melius quanto minus haberet ignis id astrum.

DIALOGUS

DIALOGUS XII.

DE
QUARUMDAM ARBORUM USU
ET EMOLUMENTIS.

ARGUMENTUM.

I. <i>De abiete & picea.</i>	IX. <i>De ilice & subere.</i>
II. <i>De pino & pinastro.</i>	X. <i>De esculo & fraxino.</i>
III. <i>De larice.</i>	XI. <i>De tilia, carpino & acere.</i>
IV. <i>De taxo.</i>	XII. <i>De populo.</i>
V. <i>De alno.</i>	XIII. <i>De salice.</i>
VI. <i>De betula.</i>	XIV. <i>Voluptas ex arboribus.</i>
VII. <i>De fago.</i>	XV. <i>Silvæ emolumenta.</i>
VIII. <i>De quercu & robore.</i>	XVI. <i>Unde lignorum penuria.</i>

EURAS. Cum arboribus tam varia sit natura ac tam diversa conditio, ut aliæ sub divo, aliæ in umbra valeant, aliæ indureant in aere, aliæ in aquis perennes fiant: aliæ humoris, aliæ solis impatientes sint: aliæ sustinendis fundamentis, aliæ levibus tantum usibus serviant, earum, quas regio nostra profert & velut familiares habemus, habilitatem ad nostros usus paucis explicatam dabo, ut in quæ officia sint aptandæ, non usquequaque ignoremus. URB. Scire isthæc ardentissime gestio. PHILOM. Et ego cupide cupio. EURAS. Abies e cunctis amplissima est & foemina etiam prolixior: materie mollior utiliorque: arbore rotundior: folio pennato densa, ut imbres non transmittat, atque hilarior in totum. *Plin. L. XVI. S. 19.* Situs in excelso montium ceu maria fuge-

I.
*De abiete
& picea.*

fugerent. *Id. l. l. S. 18.* PHILOM. Et tamen de eadem Virgilius *L. II. Georg.*

- - - casus abies visura marinos.

nam ut Claudianus refert *L. II. de rapt. Proserp.*

Apta fretis abies.

EURAS. Et recte, quoniam hæ (larix & abies) omnium arborum altissimæ ac rectissimæ. Navium malis antennisque propter levitatem præfertur abies. *Plin. l. l. S. 76.* Materies vero præcipua trabibus & plurimis vitæ operibus. *Id. l. l. S. 18.* Nam ad fabrorum intestina opera medulla sectilis: optima quadripartitis materies & mollior quam cæteræ. Intellectus in cortice protinus peritis. Abietis, quæ pars a terra fuit, enodis est: hæc, qua diximus ratione, fluviata decorticatur, atque ita sapinus vocatur: superior pars nodosa duriorque susterna - - Pondus sustinere validæ abies, larix etiam, in transversum positæ. Ponderi renituntur, nec temere rumpuntur, priusque carie, quam viribus deficiunt - - Firmissima in tectum abies. Eadem valvarum repagulis & ad quæcunque libeat intestina opera aptissima - - Eadem & curribus, maxime fociabilis glutino, in tantum, ut findatur ante, qua solida est. *Id. l. l. S. 76. & seq.* Abies mascula, seu, nisi mea me fallat opinio, picea etiam dicta, abieti adeo similis, ut peritos etiam fallat, sed diversa materies, quæ abieti pulcherrima, piceæ ad fissiles scandulas cupasque & pauca alia fecamenta. *Id. l. l. S. 18.* Montes amat atque frigora: feralis arbor & funebri indicio ad fores posita, ac rogis virens. *Ib.* Ejusdem fere naturæ & familiæ videtur esse pinus, & quæ arbores ad hanc referuntur; etenim in Europa sex genera cognatarum arborum ferunt; ex iis pinus atque pinafter solum habent capillamenti modo prætenue longumque & mucrone aculeatum. *Plin. l. l.* PHILOM. Arbor celebris, quoniam pinea

II.
De pino
& pina-
stro.

pineae corona victores apud Isthmum coronabantur. *Plin. L. XV. S. 9.* Præterea a Statio vocatur *Silv. L. V. carm. 1.*

- - - - - Silvarum gloria pinus.

EURAS. Inter montes & saxa vastior & procerior invenitur. *Pallad. L. XII. T. 15.* Ad fines prædiorum defendendos sepesque fulciendas ferunt alii circum pinos, *Varr. L. I. c. 15.* dicuntur tamen necare gramina. *Plin. L. XVII. S. 18.* Observat de pino Palladius *l. l.* quod, nisi in ficitate, non duret; cui contra celerem putredinem in Sardinia hoc genere providetur, ut excisæ trabes ejus aut in piscina qualibet anno toto mersæ laterent: post operi futuræ aut arenis obruerentur in littore, ut aggestionem, qua testæ essent, alternis æstibus reciprocans fluctus allueret. URBAN. Et quid Pinafter?

EURAS. Pinafter nihil aliud est, quam pinus silvestris, mira altitudine, & a medio ramosa, sicut pinus in vertice - - - Eisdem arbores alio nomine esse per oram Italiæ, quos tibus vocant, plerique arbitrantur. *Plin. L. XVI. S. 17.* Ejus materies sculptoribus scrinariis & arculariis ad omnia eorum opera læviganda obedientissima. Fructus grandissimus pineis nucibus, altissimeque suspensus, intus exiles nucleos lacunatis includit toris, vestitos alia ferruginis tunica, mira naturæ cura molliter semina collocandi. *Plin. L. XV. S. 9.*

Larici situs idem, eadem fere facies, quæ piceæ & pino, ac ejusdem fere generis, sed materies præstantior longe; incorrupta vis, mori contumax: rubens præterea - - tanta natalium mixtura est. Sed picea minus alta, quam larix: illa (larix) crassior, leviorque cortice, folio villosior, pinguior & densior, molliorque flexu. Alia etiamnum generibus ipsis in sexu differentia. Mas brevior & durior: foemina procerior, pinguioribus foliis & simplicibus atque non rigentibus. Lignum maribus durum & in fabrilis opere contortum: foeminae

III.

De larice.

De Re Rustica.

T

mol-

mollius, publico discrimine in securibus. Hæ in quocunque genere deprehendunt marem, quippe respuuntur & fragofius fidunt, ægrius revelluntur. Ipsa materies retorrída & nigrior maribus radix. *Plin. L. XVI. S. 19.* in humore præcipua - cariam vetustatemque tardissime sentit: namque inventum est pictorum tabellis immortale, nullisque fissile rimis hoc lignum. *Id. l. l. S. 73.* Qui tamen scriptor majorem eidem re ipsa virtutem tribuit *l. l. S. 19.* dum ait, quod nec ardeat, nec carbonem faciat, nec alio modo ignis vi consumatur, quam lapides. Quem errorem etiam teneus Vitruvius *L. II. c. 9.* scribit: hujus materiei si esset facultas apportandi in urbem, maximas haberi in ædificiis utilitates, cum a trajectionibus incendiorum liberarentur, quod tabulæ in subgrundiis ex ea nec flammam, nec carbonem possint recipere. Ejusdem opinionis Palladius quoque fuit *L. XII. c. 14.* Etsi enim resistat ignibus, succumbit tamen, sed sic, ut ardens cum eruptionis crepitu, flammam indignari & a se repellere conari videatur; propterea dixit Plinius *l. l.* laricis morbus est, ut teda fiat. Nec habet nostra patria aut meliorem ad ædificia materiem, aut alia regio nostris laricibus meliores, rubentibus scilicet illis, quæ ventis expositæ in apricis montibus nascuntur, quales Tiberium Cæs. in Rhætia ad restituendum pontem naumachiarium cædi jussisse, supra diximus. Piceæ genus est etiam teda, frequens in patria nostra & quæ in siccis folique expositis locis nata ad tubos aquarum & palos in humido fundo aptissima, & ex qua navalibus muniendis, multosque alios ad usus, pix liquida coquitur, abundantior succo, quam reliqua, parciore liquidioreque, quam picea. *Plin. l. l. S. 21.* Resiniferis arboribus similis etiamnum aspectu est taxus, minime virens, gracilisque & tristis ac dira, nullo succo, ex omnibus sola baccifera. Mas noxio fructu - - in Arcadia tam præfentis

IV.
De taxo.

sentis veneni, ut, qui obdormiant sub ea cibumve capiant, moriantur. *Plin. l. l. S. 20.* Et apibus quidem inimicam esse arborem scribit Virgilius *L. IV. Georg.*

Neu propius tectis taxum sine.

Noxias vero equis bobusque ejus frondes, nec hominibus sub earum umbra quiescendum calente sole, nec vasa ex lignis conficienda, quod cum vertigine temulentos reddat, etiam nostri perhibent. Sunt, qui & toxica hinc appellata dicant venena, quæ nunc toxica dicimus, quibus sagittæ tingantur: repertum, innoxiam fieri, si in ipsam arborem clavus æreus adigatur. *Plin. l. l.* Ejus præterea fumus dicitur necare mures. *Plin. L. XXIV. S. 72.* Et, quæ Claudius uno die proposuit XX. edicta, illud etiam erat: nihil æque facere ad viperæ morsum, quam taxi arboris succum. *Sueton. in Claud. c. 16.* Alnus, quod nec fructum ferat, nec semen, inter infelices damnatasque religione numerabatur. *Plin. L. XVI. S. 45.* nec non, quod ejusdem umbra tum satis, tum piscibus, delapsis foliis exitio esse credatur: sepibus tamen munit, contraque erumpentium amnium impetus, riparum muro in tutela ruris excubat in aqua sata cæsaque densius innumero hærede prodest. *Id. l. l. S. 67.* & ut canit Virgilius *L. II. Georg.*

V.
De alno.

- - - - Crassisque paludibus alni

Nascuntur.

Alnus autem, quæ proxime fluminum ripas procreatur, & minime materia utilis videtur, habet in se egregias rationes: etenim - - in palustribus locis infra fundamenta ædificiorum, palationibus crebre fixa, recipiens in se, quod minus habet liquoris, permanet immortalis ad æternitatem & sustinet immania pondera structuræ & a vitiis conservat. Itaque non potest extra terram paulum tempus durare, ea in humore obruta, permanet ad diuturnitatem. *Vitr. L. II. c. 9.* Est-

- que adeo in humore præcipua alnus nigra - - adacta inter-
ram in palustribus alnus æterna onerisque quantilibet patiens.
- VI.
De betula *Plin. l. l. S. 97. Pallad. L. XII. T. 15.* Betula in hac nostra
plaga frequens ac succifis pinis plerumque succedens est dura,
sed levissima, tum ad varia instrumenta rustica necessaria, tum
sculptoribus & tornatoribus, quia cœlo obediendo facilis,
tum coquis ad focum gratissima. Gaudet frigidis: Gallica
hæc arbor mirabili candore atque tenuitate, terribilis magi-
stratum virgis: eadem circulis flexibilibus, item corbium co-
ctis aptissima. *Plin. l. l. S. 30.* Inter glandiferas arbores primo
- VII.
De fago. occurrit fagus, in sicco utilis, humore corrumpitur. *Pallad.*
l. l. Non durat arbor ista; *Plin. l. l. S. 14.* sed cum cerro &
subere ideo celeriter marcescit, quod parvam habens mixtio-
nem humoris & ignis & terreni aeris plurimum, pervia ra-
ritate, humores penitus recipiat. *Vitruv. l. l.* Quare expe-
rientia haud probat, quod dicit Plinius *l. l. S. 79.* non impro-
batur & fagus in aqua. Cortex ejusdem in magno usu agre-
stium: vasa corbesque ac patentiora quædam messibus conve-
hendis vindemiisque faciunt atque prætexta tuguriorum. *Plin.*
l. l. S. 14. ubi etiam refert, quod si explorator succi madidi
beneficio litteras incidat inscribatque cortici tum minime ap-
parentes, easdem eo siccato fieri conspicuas. Eadem fagus
sestilibus laminis in tenui flexilis capsisque ac scriniis sola u-
tilis. *Ib. S. 84.* Cæterum minus utilis ædificiis atque carboni:
dolata vitiis obnoxia est, quam ob rem solida utuntur: carbo
in ærariorum tantum officinis compendio, quoniam definente
flatu protinus emoriens sæpius recoquitur: cætero plurimis
scintillis. Idem e novellis melior. *Id. l. l. S. 8.* De glande
non est hujus loci ut differam. Quamvis vero fagus & cerrus
celerrime marcescant, tabulata tamen dicuntur diutissime du-
rare, si stratis super paleis vel filice humor calcis nusquam ad
tabulati

tabulati corpus accedat. *Pallad. L. I. T. 9.* Sed his fortius VIII.
De quercu
& robore.
lignum quercus habet & incorruptius. *Plin. l. l.* durabilis, si ter-
renis operibus obruatur & aliquatenus palis. *Pallad. L. XII.*
T. 15. glandibus & gallis inter silvestres arbores utilissima ac
vastissima; visa etenim est annosa quercus everfa vi tempe-
statis & jugerum soli amplexa. *Plin. l. l. S. 56.* Ad plurimos
usus fabrorum lignariorum, scriniariorum, rotariorum, tor-
natorum & vietorum probatissima, maxime ad grandia ædifi-
cia, machinarum fulcra & repagula ac substructiones aqua-
rum dulcium (marinis enim corrumpitur) adeo ut in humido
defossa non senescere dicatur. Cæterum quercus & olea tam
pertinaci odio dissident, ut altera in alterius scrobe depactæ
moriantur: quercus vero & juxta nucem juglandem. *Plin.*
L. XXIV. S. 1. cujus rationem reddit Columella *L. de arb.*
c. 17. quod vermes quidam sunt, qui in radice quercus nascun-
tur & educantur, iique maxime semina oleæ consumunt. Sunt
autem plura quercuum genera, quæ inter robur princeps to-
tam olim Germaniam replens, addensque frigori umbram.
Littora obtinent quercus maxima aviditate nascendi: suffossæ-
que fluctibus aut propulsæ flatibus, vastas complexu radicum
insulas secum afferunt - - In eadem septentrionali plaga
Herciniæ silvæ roborum vastitas intacta ævis & congenita
mundo prope immortalis forte miracula excedit (hæc facies
antiquæ nostræ Germaniæ fuerat). Cæterum robur tota osslea
est - - spississima ex omni materia - - siccissima - - ei-
demque tanta duritia est, ut terebrari nisi madefactum non
queat, & ne sic quidem avelli clavus - - marina aqua cor-
rumpitur - - vere cæsum teredinem sentit: bruma autem
neque viatur, neque pandatur, alias obnoxium etiam, ut tor-
queat sese findatque, quod in subere tempestive cæso evenit.
Plin. L. XVI. S. 1. 72. & seq. Palos ex robore in funetis fieri
T 3 suadent,

IX. suadent, ita fore, ne innascentur his serpentes. *Varr. L. I. De ilice* c. 38. *Col. L. II. c. 15. Pin. L. XVII. S. 8.* Glandifera etiam
 & *subere*. est ilex ac tota ossæa. Secatur in laminas prætenues, colore
 quoque non ingrata: sed maxime fida iis, quæ terantur, ut
 rotarum axibus: ad quos lentore fraxinus utilis, sicut duritia
 ilex & utroque legitur ulmus. Sunt vero & parvi usus fa-
 briliū ministeriorum insignes, ideoque proditum terebris va-
 ginas ex ilice, ulmo, fraxino utilissimas fieri. Ex iisdem
 malleos majoresque pinu & ilice. Est his autem major ad
 firmitatem causa tempestivæ cæsurae, quam immaturæ. *Pin. L. XVI. S. 72. & 84.* Manubria optima sunt iliginea *Colum. L. IX. c. 2.* Ilex mascula, suber fœmina dicitur; est enim
 aut roboris species aut similis: de quo non attinet dicere, quod
 inter materies ædificiorum locum non habeat; est enim mini-
 ma arbor, glans pessima, rara: cortex tantum in fructu, præ-
 crassus ac renascens atque etiam in denos pedes undique et-
 iam explanatus. Usus ejus ancoralibus maxime navium pi-
 scantiumque tragulis & cadorum obturamentis: præterea in
 hiberno fœminarum calceatu. Quam ob rem non infacete
 Græci corticis arborem appellant: sunt & qui fœminarum ili-
 cem vocent: atque ubi non nascitur ilex, pro ea subere utan-
 tur in carpentariis præcipue fabricis. *Pin. l. l. S. 13. Philom.*
 Qui in adversis non merguntur, suberi comparantur a Pinda-
 ro, quò respexisse videtur Horatius de Ulyssæ loquens *Epiſt. I.*

Dum sibi, dum fociis reditum parat, aspera multa
 Pertulit, adversis rerum immerfabilis undis.

X. EURAS. Esculus, quamvis humoris impatiens, pedamentum
 De esculo
 & fraxi-
 no. tamen ex ea minime putrescit, *Pin. l. l. S. 69. L. XVII. S. 34.*
 quapropter ædificiis & ridicis apta materia *Pallad. L. XII. T. 15.* & sine fine durat. *Id. L. l. T. 9.* Sed danda est opera,
 ne commisceantur axes esculinis quernis, quod querni simul

ac

ac humorẽm perceperunt, se torquentes rimas faciunt in pavimentis. *Vitruv. L. VII. c. 1.* PHILOM. Esculus, ex qua corona civica Jovi sacra necebat, tantum radice descendit, quantum corpore eminet, ut ait Virgilius *L. II. Georg.*

Esculus inprimis, quæ quantum vertice ad auras
Æthereas, tantum radice in tartara tendit.

EURAS. Atque inde est, quod vicinis agris, pinguem subtrahendo succum, inimica dicatur. Id vitium etiam fraxino proprium: procera hæc & teres: pinnata & ipsa folio, multumque Homeri præconio & Achillis hasta nobilitata. *Plin. L. XVI. S. 24.* nam Ovidio teste *L. X. Metam.*

- - - & fraxinus utilis hastis.

obedientissima quocunque in opere fraxinus, eademque hastis corylo melior, cornu levior, sorbo lentior. *Plin. l. l. S. 83.* Tabulata ex asseribus fraxinis, non solum ob venarum seriem grafa oculis, sed a carie atque cimicibus immunia dicuntur a nostris. In tilia mas & foemina differunt omni modo; namque & materies mari dura, rufiorque ac nodosa & odorator: cortex quoque crassior ac detractus inflexibilis. Nec semen profert aut florem, ut foemina, quæ crassior arbore, materie candida præcellensque est. Mirum in hac arbore, fructum a nullo animalium attingi: foliorum corticisque succum esse dulcem. Inter corticem ac lignum tenues tunice multiplici membrana, e quibus vincula, tilia vocantur: tenuissimæ earum philyræ, coronarum lemniscis celebres, antiquorum honore. Materies teredinem non sentit. Mollissima tilia: eadem videtur & calidissima: argumentum asserunt, quod citissime ascias retundat. *Plin. l. l. S. 25. & 66.* Est tilia inter tabulares arbores pro sculptoribus, tornatoribus & arculariis ad omnes usus aptissima, velut Columella *L. XII. c. 45.* arculas fagineas aut tiliagineas, quales sunt, in quibus vestimenta forensia conduntur,

XI.
De tilia,
carpino
& acere.

duntur, singulariter præparari jubet ad reponenda varii generis poma. Hujus fere generis est acer & carpinus, quam Vitruvius *L. II. c. 9.* utilissimæ tractabilitatis esse dicit. Acer ejusdem fere amplitudinis, operum elegantia ac subtilitate citro secundum. Plura ejus generis: album quod præcipuicandoris, vocatur Gallicum in transpadana Italia transque alpes nascens. Alterum genus crispo macularum discursu, qui cum excellentior fuit, a similitudine caudæ pavonum nomen accepit, in Istria Rhætiaque præcipuum - - Pulcherrimum vero est bruscum, multoque excellentius etiamnum molluscum, tuber utrumque arboris ejus: bruscum intortius crispum: molluscum simplicius sparsum. Et si magnitudinem mensurarum caperet, haud dubie præferretur citro. Nunc intra pugillares lectorumque filicios aut laminas raro usu spectatur. E brusco fiunt & mensæ nigrescentes - - Etiamnum in siccis natæ præferuntur aquaticis, sicut & fraxini. *Plin. L. XVI. S. 26.* Populi tria sunt genera, alba ac nigra & quæ Libyca appellatur, ab assiduo tremulorum foliorum strepitu nobis nota. Nascitur tepido & frigido humidoque solo. *PHILOM.* Immo etiam in fluviis, ut canit Virgilius *Eclog. VII.*

XII.
De populo.

Fraxinus in silvis pulcherrima, pinus in hortis,
Populus in fluviis.

EURAS. Hujus arboris materiæ temperatum humorem & modicum de terreno ineffe advertit Vitruvius *I. I.* atque adeo ad nobiliores operas aptissimam, candore gratissimam, in sculpturis & tornis valde tractabilem: pro structuris vero limo incrustandis, ut in ovillum, equillum, vaccillum tabulatis cœno obducendis, præ omnibus lignis utilis habetur. Ejusdem folia per solstitium circumagi auctor est Plinius *I. I. S. 35.*

XIII.
De salice.

Salicis, qua nulla aquaticarum utilior - - plura sunt genera, namque in proceritatem magnam emittunt jugis vinearum perti-

perticas pariuntque balteo corticis vincula & aliæ virgas sequacis ad vincturas lentitiæ. Aliæ prætenues viminibus tendendis spectabili subtilitate. Rursus aliæ firmiores corbis ac plurimæ agricolarum suppellectili. Candidiores ablato cortice lenique tractatu vilioribus vasis, quam ut e corio fiant: atque etiam supinarum in deliciis cathedrarum aptissimæ. Cædua falici fertilitas, densior tonsura, ex brevi pugno verius, quam ramo: non, ut remur, in novissimis curanda arbore; nullius quippe tutior est redditus, minorisve impendii, aut tempestatum securior. Tertium locum ei in æstimatione ruris Cato attribuit, prioremque quam olivetis, quamque frumento, aut pratis: nec quia defint alia vincula - - mirumque confuso ligno alicui majores ad vincula esse vires; falici tamen præcipua dos. Findatur Græca rubens: candidior Amerina, sed paulo fragilior, ideo solido ligat nexu. In Asia tria genera observant: nigram utiliorem viminibus: candidam agricolarum usibus: tertiam, quæ brevissima est, helicen vocant. Apud nos quoque multi totidem generibus nomina imponunt: vimineam vocant eandemque purpuream: alteram nitelinam a colore, quæ sit tenuior: tertiam Gallicam, quæ sit tenuissima. *Plin. L. XVI. S. 69. Colum. L. IV. c. 30.* Absit autem procul, velut fraxinus, a vinea, horto & agro, quoniam radices cum fibris late se diffundentibus optimum succum aliis fructibus suffurantur, & lætius in aquis proveniunt; siquidem teste Virgilio, fluminibus falices lætantur; hinc Cato c. 9. salicta locis aquosis, humectis, umbrosis propter amnes feri oportere dixit. Sed qui constitui de materia ædificiorum differere, nescio, quo loquacitatis errore ad arbores silvestres alias rei rusticæ servientes deflexerim: ne igitur extra calcem, ut dicitur, sermo noster decurrens fastidium vobis ferat, nolo longius in hanc silvam lignatum ire. **URB.** Mihi arbores,

De Re Rustica.

.U

quæ

XIV. quæ fructus ferunt, majori in pretio. PHILOM. Tu vero cum
Voluptas Minerva sapias. URB. Cur cum Minerva? PHILOM. Rem
ex arboribus. explicatam dat Phædrus *L. III. Fab. 17.*

Olim quas vellent esse in tutela sua,
 Divi legerunt arbores: quercus Jovi,
 Et myrtus Veneri placuit: Phæbo laurea,
 Pinus Cybelæ, populus celsa Herculi.
 Minerva admirans, quare steriles fumerent,
 Interrogavit. Causam dixit Juppiter:
 Honorem fructu ne videamur vendere.
 At, mehercule, illa, narret, quod quis voluerit,
 Oliua nobis propter fructum est gratior.
 Tunc sic deorum genitor atque hominum fator:
 O nata, merito sapere dicere omnibus:
 Nisi utile est, quod facimus, stulta est gloria.
 Nihil agere, quod non profit, fabella admonet.

EURAS. Dabis veniam extra chorum quandoque saltanti.
 URB. Immo non darem, nisi tam jucunde aliquoties aberraretis: grata siquidem fuit tua narratio, qui pictis etiam silvarum tabellis maxime delector. EURAS. Ad Ludii igitur pictoris factus es genium; qui primus Augusti ætate instituit amœnissimam parietum picturam, villas & porticus ac topiaria opera, lucos, nemora, colles, piscinas, euripos, ætnes, littora, qualia quis optaret, varias ibi ambulantium species aut navigantium, terraque villas adeuntium afeellis, aut vehiculis. Jam piscantes, aucupantesque, aut venantes, aut etiam vindemiantes sunt in ejus exemplaribus. Nobiles palustri accessu villæ succollatis sponsione mulieribus labantes trepidique feruntur: plurimæ præterea tales argutiæ facetissimi salis. *Pin. L. XXXV. S. 37.* Sin autem horum arte hominis picta imago adeo pascit oculos, qua voluptate perfundet animum

res

res ipsa & naturæ artificii industria? quis non jure miretur, arborem umbræ gratia tantum ex alieno petito orbe? platanus hæc est, per mare Jonium in Diomedis insulam, ejusdem tumuli gratia primum inuenta: inde in Siciliam transgressa atque inter primas donata Italiæ, & jam ad Morinos usque pervecta ac tributariam etiam detinens solum, ut gentes vectigal & pro umbra pendant. Dionysius prior, Siciliæ tyrannus, Rhegium in urbem transtulit eas, domus suæ miraculum, ubi postea factum gymnasium - - tantumque postea honoris increvit, ut mero infuso enutriantur, compertum, id maxime prodesse radicibus, docuimusque etiam arbores vina potare. *Plin. L. XII. S. 3.* PHILOM. Hinc Martialis de platano Cæsaribus *L. IX. Epigr. 62.*

Ædibus in mediis totas amplexa penates

Stat platanus densis Cæsariana comis.

Hospitis invicti posuit quam dextera felix,

Cœpit & ex illa crescere virga manu.

Auctorem dominumque nemus sentire videtur,

Sic viret & ramis sidera celsa petit.

Sæpe sub hac madidi luserunt arbore Fauni:

Sæpe sub hac latuit rustica fronde Dryas.

Dumque fugit solos nocturnum Pana per agros,

Terruit & tacitam fistula fera domum.

Atque oluere lares comessatore Lyæo,

Crevit & effuso latior umbra mero.

O dilecta deis! o magni Cæsaris arbor!

Ne metuas ferrum sacrilegosque focos.

Perpetuos sperare licet tibi frondis honores:

Non Pompejanæ te posuere manus.

EURAS. Et sane si Macrobio *L. II. Satur. c. 9.* credimus, Hortensius platanos suas vino rigare consuevit, adeo ut in

actione quadam, quam habuit cum Cicerone susceptam, precario a Tullio postulaverit, ut locum dicendi permutaret secum: abire enim in villam necessario se velle, ut vinum platano, quam in Tusculano posuerat, ipse suffunderet. Aliam in Lydia platanum adeo adamavit Xerxes, ut posthabitis Jovis operibus eidem servierit, integrum diem illic cum exercitu moratus, torques, armillasque suspendens, curatoremque relinquens, quasi custodem amasiæ. *Ælian. Var. hist. L. II. c. 14.* Alia in Lycia tam digno miraculo, ut Licinius Mucianus ter consul prodendum etiam posteris putarit, epulatum intra eam se cum duo de vicesimo comite, large ipsa toros præbente fronde, ab omni afflatu securum, optantem imbrium per folia crepitus; lætiorem, quam marmorum nitore, picturæ varietate, laquearium auro, cubuisse in eadem. *Plin. L. XII. S. 5.* URB. Et quid te celem majorum meorum institutum? silvulam hic vides, illic vastissimam tiliam? sub hac avus amabat sedens lectione curas fallere & labores: in illa pater deambulando. EURAS. Has si arbor aut silva delicias, quæ putas jam posse parere commoda? nec enim immerito prædia, quæ vario arborum genere confitas silvas habent, dicuntur pretiosissima, cum ex omnibus prope terræ opibus nihil ad plures usus faciat, majoraque præstet emolumenta, quam silva, ut non vana sit Plinii *l. l. præf.* admiratio, usu comperta, quænam qualisque esset vita, sine arbore ulla, sine frutice viventium? hinc merito *L. XII. S. 1.* scripsit: mille sunt usus illarum, sine quibus vita degi non possit: arbore fulcamus maria, terrasque admovemus: arbore exædificamus tecta: ex arbore simulacra numinum fuere, nondum pretio excogitato, belluarum cadaveri, antequam, ut a diis nato jure luxuriæ, eodem ebore numinum ora spectarentur & mensarum pedes. Ex filvis siquidem hodie magno pretio compara-

mus

XV.
Silva e-
molumen-
ta.

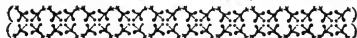
mus materiam ad omnis generis ædificia, ad tecta, ad scandulas, ad palos, pedamenta, sepimenta, ac rustica instrumenta pro vasis, doliis, labris, ac innumera alia ad usus arculariorum, tornatorum, diverforumque aliorum opificum, ad focum, ad furnum, ad polentam, ad calcem lateresque coquendos: & dum hæ arbores cæduntur, aliæ densiori pro-
genie a stirpibus perpetuo successu renascuntur, quarum multæ etiam ante mortem vestigal pendunt, aut ex frondibus, aut glande, aut baccis, aut resina & lachrymis cum sœnore: aliæ equis bobusque alimenta præbent ex foliis, maxime caprino ovilloque pecori, quod potius silvestribus saltibus delectatur, quam pratis. *Varr. L. II. c. 3.* URB. Mihi hic admiratio & quæstio, unde hodie tanta lignorum caritas? EURAS. Ex consumptione majori, minori ubertate, minimaque nemorum cura & cultura. A ducentis siquidem annis duplo major est incolarum numerus, ut ex tabulariis constat, quibuscum excrevit & ædificiorum & sepimentorum, & foci-
rum & furnorum & officinarum & utensilium & supellectilis multitudo: in pascua, in prata, in agros totæ silvæ excisæ: aliæ inventis fossilibus, argenti, æris, ferrique venis ever-
sæ: aliæ pro iisdem ærariis officinis: aliæ pro coquendo sale in perpetuum ignis alimentum consumptæ. Quibus tot tantisque cladibus facile perspicias universis prope provinciæ arboribus præmaturam accelerari mortem, ut paucæ ad senectutem perveniant, sed in primo flore succidantur, nulla cura, nulla venia data novellis: sublatis etiam ad finum stramentis, quæ sunt arborum lætamen & contra frigora tegumentum, quo fit, ut ipsa etiam semina evertantur. Accedit, quod in campestri regione nulla sint nemora, sed omne solum agris pratisque excultum: montium, vero juga, olim proce-

XVI.
Unde li-
gnorum
penuria.

ris arboribus, quarum supersunt vestigia, confita, hodie trifiti calvitie denudata atque etiam fruticibus orbata sint, quæ aut feminum inopia non succrescunt, aut a caprino pecore carpuntur, aut sævis longisque hiemum rigoribus deurrunt. URB. An nostra ætate hiemes asperiores credam, quas tamen singulis annis rediisse constat? EURAS. Non eo inficias, easdem semper prægelidas fuisse, montium tamen jugis illarum alpinum, quæ perpetua glacie rigent ac fere annua nivium accessione magis inhorrescunt, propinquitate graviore ipso temporis progressu contingunt, cum edita montium frigidissimorum ventorum incremento ceu exitiali peste plus indies devastari videntur: aut certo, quod nullæ relictæ sint arbores, a quibus aut ad novam sobolem semina spargantur, aut ventorum, & nivium procellarumque vis retundatur.

DIALO-

DIALOGUS XIII.

DE

LAPIDIBUS, LATERIBUS, CALCE ET ARENA.

ARGUMENTUM.

I. <i>Occasio sermonis de lapicidinis.</i>	V. <i>De variis dotibus marmoris.</i>
II. <i>De variorum lapidum usu.</i>	VI. <i>De laterum inventoribus.</i>
III. <i>De primis marmoris scalarioribus.</i>	VII. <i>De materia laterum.</i>
IV. <i>De bono & malo usu marmoris.</i>	VIII. <i>De materia & usu calcis.</i>
	IX. <i>De qualitate arenæ.</i>

EURAS. Sermo, qui modo ligneus, jam lapideus fiet: lapicidinas enim conspicio, quibus insigne tum operarum tum vecturarum compendium facimus, si non procul, aut in ipso fundo nostro inveniuntur. Eas Cadmus Thebis Ægyptiis, aut in Phœnice: Thraſon vero muros invenit. *I. Occasio sermonis de lapicidinis.* *Plin. L. VII. S. 57.* Quid hæc ad rem rusticam, inquires? sed ut neque lapicidinæ, neque arenariæ ad agriculturam pertinent, respondet Varro *L. I. c. 2.* sic figlinæ: neque ideo non in quo agro idoneæ possunt esse exercendæ, atque ex eis capiundi fructus, ut etiamſi ager secundum viam & opportunus viatoribus locus, ædificandæ tabernæ diverſoriæ, quæ tamen, quamvis sint fructuosæ, nihilo magis sunt agriculturæ partes. Non enim si quis propter agrum, aut etiam in agro profectus domino agriculturæ acceptum referre debet, sed id modo, quod ex ſatione terra fit natum ad fruendum. Varronis itaque opinio-
ne lapicidinæ ad agriculturam non pertinent, ſicut nec figlinæ,

næ, argenti fodinæ, & alia metalla, quæ sine dubio in aliquo agro fiunt, aut si quis plures textores in fundo habeat: quia tamen fundum vehementer adjuvant, strictim de talibus sermo fieri potest: nec obstrigillamus Sasernas, quod in suis de agricultura libris inferuerint, quomodo cimices interficendi sint, aut Catonem, quemadmodum placentam facere oporteat, apud quos & alios scriptores permulta similia reperiuntur. De quibus multo magis mihi indulgebis quædam verba facere, quem fundum & ædes lustrare iusseras. **URB.** Tibi vero haud facile venia danda esset, si sermonem, quam de his

II.
De variorum lapidum usu. coepisti, repente abscinderes. **EURAS.** Ex lapidinis igitur aut ligone eruuntur lapides, aut effringuntur vestibus, aut potius multo laboris compendio hodie pulvere nitrato dirumpuntur maxime duriores: molliores siquidem, velut tofus ædificiis inutilis est moralitate mollioriæ. *Plin. L. XXXVI. S. 48.* albus enim etiam serra dentata, ut lignum scinditur: tractabilis tamen in opere & laboris patiens, sed sub tecto duntaxat: in apertis vero & patentibus locis aspergine, gelu, gelicidiis pruinisque rumpitur in testas, nec contra humorem & auram maris robustus, a falsugine exesus dissuit. *Vitruv. L. II. c. 7.* In lapide rubro, ut vocat Plinius *l. l. S. 50.* remedium esse ferunt, si æstate & non hieme eximantur, nec ante biennium tectis inferantur, quo ventis, frigore, calore, imbris prius domiti constantes reddantur adversus omnes tempestatum injurias. Nigri filices, ut idem advertit, optimi: fluviatiles vero, velut semper madent, ita noxios & putres humores spargunt: qui vero multum calcis continent, facile incendiis dissolvuntur. Lapidem, qui a nostris quadrati dicuntur, in fundamentis non satis fideles: supra illud pro pilis & angulis firmissimi, nec sentiunt vetustatem. **URB.** Tota hæc vicinia non solum abundat durissimis lapidibus, sed redun-

redundat etiam faxis. Verum missa faciamus vulgaria, cum haud procul marmoris lapidinae apertae sint. EURAS. ^{III.} *De pri-* Mar-
more scalpendo primo omnium inclaruerunt Dipœnus & Scyl-^{mis mar-}
lis, in Creta insula geniti, etiamnum Medis imperantibus, prius-^{morum}
quam Cyrus in Persis regnare inciperet, hoc est Olympiade ^{sculptori-}
circiter L. quamvis, cum ii essent, jam fuerit in Chio insula
Malas sculptor, quem Olympiadum origini æqualem fuisse
ostendit Plinius *l. l. S. 4.* velut etiam hanc artem tanto vetu-
stiorem fuisse, quam picturam, aut statuariam, quarum utra-
que cum Phidia coepit Olympiade LXXXIII. Hæc vero ars
velut magnos usus, ita & maximos abusus intulit. Cum e-
nim pretiosa in soli nostri visceribus haberemus marmora, ^{IV.}
alia tamen a disitis locis ingentibus sumptibus petita sunt, ad ^{De bono}
voluptatem tantum & ostentationem, ac si ea pretiosiora, quæ ^{& malou-}
cariora, aut exotica, ut propterea faceto sale in eos luserit ^{su mar-}
Cicero, qui muros ex Chiorum marmore versicolores macu-
las habente extruxerant, multo magis mirarer, inquiring, si
Tibertino lapide fecissetis. Et Romæ quidem primus totius
domus parietes marmore operuisse Mamurra traditur, ob id a
Catullo *Carm. 30.* profectus: Marcus vero Lepidus primus
omnium limina ex Numidico marmore in domo posuit, magna
reprehensione: L. Crassus denique primus peregrini marmoris
columnas habuit in Scauri palatio, quem ob id M. Brutus in
jurgiis Venerem Palatinam appellavit. *Plin. l. l.* qui his allatis
ultra scribit: secum quis cogitet, cum pretia horum audiat,
eum vehi trahique moles videat, quam sine his multorum
fuerit beator vita? ista facere, immo verius pati mortales,
quos ob usus, quasve ad voluptates alias, nisi ut inter macu-
las lapidum jaceant? ceu vero non tenebris noctium dimidiæ
parti vitæ cujusque gaudia hæc auferentibus? ingens ista re-
putantem subit etiam antiquitatis rubor. Extant censoriæ le-

De Re Rustica.

X

ges

ges, glandia in cœnis gliresque & alia dictu minora apponi vetantes : marmora invehī & maria hujus rei causa transiri, quæ vetaret, lex nulla lata est. URB. Non Chia, non Paria, non Carystia, aut Numidica in villa mea nitent marmora, sed quæ, ut vulgo dicitur, domi nata. EURAS. Nec ego nitorem istum scalpo carpove, sed peregrinum : & immodicum luxum removendum cupio, qui utilitatis nihil, vanitatis multum, plurimum vero sumptuum parit. Majores certo nostri columnis utebantur in templis, nec lautitiæ causa, nondum enim ista intelligebantur, sed quia firmiores aliter statui non poterant. *Plin. l. l.* Propterea etiam Varro *L. l. c. 57.* triticum in ea granaria condi suadet, cujus parietes & solum opere tectorio marmorato loricandi. Immo & columbariorum levissimo marmorato totos parietes ac cameras oblinendas esse ducit : *L. III. c. 7.* nec ab oporothecis simile opus censet esse alienum, ideoque in cameras, inquiens, marmorato & parietes, pavimenta que faciunt, quo frigidius sit : in quo etiam quidam triclinium sternere solent cœnandi causa. Et ne hoc intemperatam quamdam profusionem dicamus, addit : etenim in quibus luxuria concesserit, ut in pinacothecæ faciant, quod spectaculum datur ab arte, cur non quod a natura datum imitantur. *Varr. L. l. c. 59.* PHILOM. Si in hos viles & rusticos usus marmora consumamus, exhaurientur denique in honestiora ornamenta lapicidinæ. EURAS. Minime, si Plinio *l. l.* credimus, qui inter plura alia Italiæ miracula auctore Papirio Fabiano refert, marmora in lapicidinis crescere, exemptoresque affirmare, compleri sponte illa montium ulcera : quæ si vera sunt, addit : spes est nunquam defuturam luxuriam. URB. Miror ego sæpius in tanta colorum varietate lusum naturæ, dum aliud marmor candidum, aliud viridius, aliud cæruleum, luteum aliud, aliud serpentium maculis simile,

V.
De variis
dotibus
marmoris

simile, aliud undatim crispum, aliud non minus in varios colores, quam figuras distinctum conspicio. EURAS. Quotumque enim loco non suum marmor invenitur? Inter præcipuas ejus dotes est nitor, quem admittendi non omne genus est patiens: eminebat autem illud in templo Dianæ, in cujus contemplatione admonebant æditui parcere oculis: tanta marmoris radiatio erat. *Plin. l. l. S. 4.* Cæterum secandi marmor in crustas, nescio, an Carizæ fuerit inventum - - Primum marmoreos parietes habuit scena M. Scauri, non facile dixerim sectos, an solidis glebis positos: nondum enim secti marmoris vestigia invenerat Italia. Sed quisquis primus invenit secare, luxuriamque dividere, importuni ingenii fuit. Arena hoc fit & ferro videtur fieri, serra in prætenui linea premente arenas, versandoque tractu ipso secante - - Jam quidem quacunq; arena secare e fluviiis omnibus fraus artificum ausa est, quod dispendium pauci admodum intelligunt: crassior enim arena laxioribus segmentis terit & plus erodit marmoris, majusque opus scabritia polituræ relinquit. Ita sectæ attenuantur crustæ; rursusque Thebaica polituris accommodatur & quæ sit e Poro lapide, aut e pumice. *Plin. l. l. S. 9.* Cum autem non ubique lapides suppetant, nec omne genus operi obsequens, nec ad omnem usum commodum, nec ad gratiam aptum, nec ad perennitatem firmum, ex lateribus composuere ædificia. Et quamvis laterarias domos constituisse primi Euryalus & Hyperbius Athenis, cum antea specus essent pro domibus, Gellio Dokius lutea ædificia, exemplo sumpto ab hirundinum nidis, tegulas Cinyra invenisse dicatur *Plin. L. VII. S. 57.* Moses tamen divino edoctus eloquio laterum inventionem usumque longe antiquiorem fuisse testatur *Genes. XI. v. 3.* familias Noe loquentes inducens: *Venite, faciamus lateres & coquamus eos igni: habueruntque lateres*

VI.
De laterum in-
ventori-
bus.

pro faxis & bitumen pro cemento. Et apud Babylonios quidem Epigenes, gravis auctor, apud eundem Plinium *l. l.* commemorat DCCXX. annorum observationes siderum coëtilibus latertulis inscriptas fuisse. URB. Lapidēs pluris, an lateres facis? EURAS. Græci, præterquam ubi e silice fieri poterat structura, parietes latericios prætulere: sunt enim æterni, si ad perpendicularum fiant. *Plin. L. XXXV. S. 49.* Et a terræ motibus quidem extructis e silice ædificiis majus periculum imminet: cum contra latere terreno facti parietes minore noxa quatiuntur. *Id. L. II. S. 84.* Cæterum lapides crudi dicuntur, qui ad solem siccantur: illini quidem crates parietum luto & lateribus crudis extrui quis ignorat? *Plin. L. XXXV. S. 48.* Sed igne cocti contra quascunque injurias firmiores sunt.

VII.
De materia laterum.

URB. De qua terra duci lateres suades? EURAS. Id te maxime scire oportet: non enim de arenoso, neque calculoso, neque sabuloso luto sunt ducendi: quod ex his generibus cum sunt ducti, primum fiunt graves: deinde cum ab imbribus asperguntur, dilabuntur & dissolvuntur: paleæque, quæ in his ponuntur, non coalescunt propter asperitatem: faciendi autem sunt ex terra albida, cretosa, sive de rubrica, aut etiam masculo sabulone. *Vitruv. L. II. c. 3.* URB. Quo anni tempore confici oportet? EURAS. Ducendi sunt per vernal tempus & autumnale, ut uno tenore siccescant. Qui enim per solstitium parantur, ideo vitiosi sunt, quod summum corium Sol æriter cum percoquit, efficit, ut videantur aridi: interius autem fiunt non sicci: & cum postea siccescendo se contrahunt, perrumpunt ea, quæ erant arida: ita rimosi efficiuntur & imbecilli. *Vitruv. l. l.* Neque etiam ut ducti fuerint, protinus in fornacem sunt immittendi, nisi prius in umbra potius, quam sole siccati fuerint. Maxime autem utiliores erunt, addit *Vitruvius*, si ante biennium fuerint ducti, namque non antea possunt

possunt penitus siccescere. Si necessitas coegerit per hibernum tempus fingere, illico siccissima arena operiuntur: si per mediam æstatem, humectis paleis: sic enim non findentur, neque contorquebuntur. Quin & intritam ipsam eorum, priusquam fingantur, macerari oportet. Terra pumicosa, cum subigi potest, utilissima pro lateribus. *Plin. l. l.* Sic autem magnas habent utilitates; teste Vitruvio, quod neque in ædificationibus sint onerosi, & cum ducuntur, a tempestatibus dissolvantur. Fiunt autem sic, scribit Palladius *L. VI. T. 12.* terra creta diligenter & omni asperitate purgata, mista cum paleis diu macerabitur & intra formam lateri similem deprimitur. Utebantur triplici forma seu genere lapidum, non modo utilitatem, sed gratiam & elegantiam quæritantes. Lydion longum sesqui pede, latum pede: alterum tetradoron; tertium pentradoron. *Plin. l. l.* Quod si latericios parietes in prætorio facere volueris, illud servare debebis, ut perfectis parietibus, in summitate, quæ trabibus (tegulis) subjacebit, structura testacea cum coronis prominentibus fiat sesquipedali altitudine, ut si corruptæ tegulæ aut imbrices fuerint, parietem non possint penetrare perpluvia. *Pallad. L. I. T. 9.* Laterum vero sine calce rarus est usus. Babylonii quidem bitumen ita fer-
VIII.
De materia & usu calcis.
ruminatis muris intritæ vicem præbuit, & Pœnis pix: calce autem hi asperitatem vini mitigabant, unde scite in Carthaginienses dictum: ad testam os pice; ad vinum calce uti. *Plin. L. XXXVI. S. 48.* quod quis non etiam validus expaverit? *Plin. L. XXIII. S. 24.* Romani vero pice pro doliis, calce pro domibus utebantur, ut nos filere præcise de ea haud possumus, ne esse videamur, quod Caligula de Seneca dicebat, quod sit arena sine calce. *Sueton. in Calig. c. 53.* Hac enim parcius adhibita, firma haud subsistunt ædificia: nam ruinarum urbis ea maxime causa, quod furto calcis sine ferrumine suo coe-

menta componuntur. *Plin. L. XXXVI. S. 55.* Hodie calce e fornace recenti & calida cœmentum coquitur: veteres non alia, ac quæ longo tempore macerata jam fermentaverit. *Vitruv. L. VII. c. 2.* intrita, quo vetustior, eo melior, scribit Plinius *l. l.* testaturque, in antiquarum ædium legibus inveniri, nec recentiore trima uteretur redemptor, ideoque nulla tectoria eorum ruinas sædavisse. Dicebantur autem redemptores, qui operam suam locaverant, aut certo pretio opus faciendum conducebant; qualem fere Cato *c. 16.* partiarium vocat, aut calcarium, qui calcem coquit & subministrat. Lapides, ex quibus coquitur, aridi sint: putrescentes & exhausti non habentur idonei; quoniam tertia parte minus habere ponderis calcem oportet, quam lapis habuerit. Qui terrei & sabulosi impuram reddunt calcem, nec ad quævis opera probabilem, velut & varii. Lapidem bonum in fornacem quam candidissimum, scribit Cato *c. 38.* quam minime varium indito. Propterea diligentia adhibenda est, uti de albo saxo aut filice coquatur: & quæ erit ex spisso & duriore, erit utilior in structura: quæ autem ex fistuloso, in tectoriis; quia mollior & dulcior & opera splendidiora reddit. *Vitruv. L. II. c. 5.* Palladius *L. I. c. 10.* laudat etiam columbinum, ex colore hujus avis dictum, seu filicem fluviatilem, globosum, fuscum, prædarum, e torrentibus & fluminum ripis collectum: sed cum semper veluti madens sit, utilior calx coquitur ex effosso lapide & molari, quia est quædam pinguior natura ejus. *Plin. l. l. S. 53.* Fornacem calcariam fuscæ describit Cato *c. 38.* cujus verba omitto, cum hodie paulo alia ejusdem structura. Cæterum probatur ea calx, quæ ignibus purgata candicans, levis & sonora est, aspersaque aqua multo crepitu acrem vaporis vim in altum evomit: quod obstupescens Plinius *l. l.* mirum! inquit, aliquid, postquam arserit, accendi aquis: calx tamen

tamen latentem ignem reprimens aqua superfusa exardescit. Aquis igitur restincta calx in cœmentum componitur, quæ tum primum soliditatem præstat, si pro arenæ qualitate tertia aut quarta pars calcis misceatur. Quod si verum est, heu! quantum hodie operum subtrahitur firmitati. Advertunt etiam, calcem suis & cognatis, præsertim ex eadem fodina erutis lapidibus inhærere tenacius, quam exteris: & glebas integras lapidum in calcem præstantiores esse resolutis pulverosisque fragmentis: hæc enim non solum cœmentum minus firmum reddunt, sed tantundem etiam eidem operi nequaquam sufficiunt. Sed de primi hujus assertionis capitis veritate non tam dubito, quam non dubito vanitate. Jam descendamus in arenam, cujus naturam, quæ sit utilis, aptaque ædificiis tradit Vitruvius *L. II. c. 4.* & Palladius *L. I. c. 10.* Arenæ fossiciæ

IX.

De qualitate arenæ.

tria sunt genera, inquiunt, nigra, cana, rufa: omnium præcipue rufa melior: meriti sequentis est cana: tertium locum nigra possidet. **URB.** Arenam discernis a sabulo? **EURAS.** Sabulum crassius est, idque vel durum, vel molle: illud marem, hoc scœminam appellant. Sabulum, & præcipue masculum, ad struendas vias, arena ad componendum cœmentum legitur: hæc aut fossicia est, qualis ex arenario foditur, ac de qua jam plura dixi: aut fluvialis, quæ ex flumine ejicitur glareæ: aut marina, quæ in littore maris colligitur. Ex iis, quæ compressa manu edit stridores, erit utilis fabricanti. Item si panno vel linteo candidæ vestis inspersa & excussa nihil maculæ reliquerit aut fordis, egregia est. *Pallad. l. l.* Ea vero non probatur, quæ lenis, colore odoreve terræ lutæ naturam habet: quæ aquam limosam reddit & turbulentam: quæ statim herbe'cere incipit: quæ diu jam aeris injuriis exposita putrescit: propterea monet Vitruvius *l. l.* meliores esse, si statim, cum effossæ sunt, calci misceantur: nam diutino

sole,

sole, aut pruina, aut imbre vanescunt. Fossiles arenæ ob pinguitudinem tenaciores & brevi in structura arefcentes, maxime cœmentitiis parietibus celeri siccitate sunt utiliores. Inter fluviatiles, torrentium excellit, & quæ e fluente, post primam crustam abreptam, eximitur: & hæc tectoriis magis poterit convenire. Marina postremo loco ponitur, quoniam & difficulter adhærescit & salugine dissolubilis continuo madescit & subfluit. Quia ergo aut nunquam aut tardius siccatur, & ideo non continuo, sed intermissis temporibus construenda est, ne opus onerata corrumpat: camerarum quoque tectoria falso humore dissolvit. *Pallad. l. l.* Et ecce, Urbane, hic totus apparatus, qui aliis tanto constat impendio, ad manus tibi est, quanto emolumento? Nunc vero ædificium secundum partes communes, quoniam familiariter desideras, paucis lustremus, illa præfatus verba, quibus J. Columella Librum V. in quo de agris commetiendis ei ratio reddenda fuit, auspica-tur: obsequar voluntati tuæ, cum eo, ne dubites, id opus architectorum magis esse, quam rusticorum, desque veniam, si quid in eo fuerit erratum, cujus scientiam mihi non vindico. *Col. l. V. præf.* URB. Ago, suadeo, desidero. Et quid tibi hic magni negotii: non tam tua, quam aliorum verba requiro & sententias. EURAS. O te bellum! etsi enim res notas haberem atque paratas, memoria tamen opus & dispositione, ac, ut sermo noster vinciat, cœmento quodam & suffrenatione verborum, ne sit arena sine calce & disfluat. URB. Neque aliud a te volo. EURAS. Sic volendo volentem me facis & habes, tua tamen benevolentia sustine errantem.

DIALOGUS XIV.

DE
PARTIBUS REI ÆDIFICATORIÆ.

ARGUMENTUM.

I. <i>Quid sit ordinatio & dispositio.</i>	VII. <i>De diversis parietum generibus.</i>
II. <i>Quid eurythmia & symmetria.</i>	VIII. <i>De ornamentis parietum.</i>
III. <i>Quid decor & distributio.</i>	IX. <i>De columnarum officio &</i>
IV. <i>Quæ ad regionem pertinent.</i>	X. <i>Generibus earum.</i>
V. <i>Quæ ad aream requirantur.</i>	XI. <i>De conservandis tectis &</i>
VI. <i>Partitio in quibus consistat.</i>	XII. <i>Ornamentis eorum.</i>
	XIII. <i>De fenestris.</i>
	XIV. <i>De januis & scalis.</i>
	XV. <i>De fundamentis.</i>

EURAS. **V**otis tuis obsecundaturus non tam artis architectonicæ arcana scrutabor, quam potius nomina libabo, ut, dum occurrunt, non tam eorum periti, quam non rudes videamur. Architectura igitur constituitur ordinatione, dispositione, eurythmia, symmetria, decore & distributione. Ordinatio est modica membrorum operis commoditas, separatim, universæque proportionis ad symmetriam comparatio. Dispositio est apta rerum collocatio, quæ idea, seu susceptio operis simulacrum & forma vocatur; cujus tres sunt species: prima est ichnographia, jacens nimirum areæ efformatio & superficialia descriptio: altera orthographia dicta, jam non planum opus & ima tantum operis vestigia exhibens, sed opus erectum cum tecto & parietibus repræsentans, & est erecta frontis imago & adumbrata corporis figura: tertia denique

I.
*Quid sit
ordinatio
& dispositio.*

De Re Rustica.

Y

quæ

quæ sciographia, seu scenographia compellatur, non frontis tantum aut laterum, sed perfecta totius operis in modulum contracti forma, aut effectum ex ligno, creta chartave simulacrum, in quo universum opus singulæque partes & earum dimensiones, numerus, ordo, omniumque rerum ad ædificium, sive constituendum sive exornandum, spectantium, parietum, tectorum, conclavium, columnarum, capitulorum, basium, coronarum, fastigiorum, crustationum, statuarum &c. proponitur, ut velut in speculo ob oculos versetur, quid omitendum, immutandum, aut adjungendum, quæ cuique sedes, quod officium, quantum spatium, quæ latitudo, altitudo, crassitudo, amplitudo, forma, species, quæ sumptuum ratio &c. Sint autem nuda, rudia simpliciaque ejusmodi simulacra, non polita, aut coloribus fucata, nec velut Arcesilai pretiosa, cujus proplasmata pluris venire solita artificibus ipsis, quam aliorum opera. *Plin. L. XXXV. S. 45.* Eurythmia est singu-

II.
Quid eu-
rythmia
& sym-
metria.

larum partium venusta species, commodusque membrorum aspectus, cum videlicet membra operis convenientia sunt, & altitudo latitudini, latitudo longitudini, partesve singulæ respondent. Symmetria est ex ipsius operis membris conveniens consensus atque ex partibus separatis ad universæ figuræ speciem ratæ partis responsus, seu partium omnium inter se convenientia; etenim non habet Latinum nomen symmetria. *Plin. L. XXXIV. S. 19.* Commensus dicitur a Vitruvio *L. III. c. 1.* hac circumscriptione: ut etiam in operum perfectionibus singulorum membrorum ad universæ figuræ speciem habeat consensus exactiorem. A Plinio vero juniore *L. II. Epist. 5.* congruentia & æqualitas, quam nos proportionem vulgo dicimus, compellatur. Etenim, inquit, si avulsam statuæ caput, aut membrorum aliquod inspiceres, non tu quidem ex illo posses congruentiam æqualitatemque deprehendere :

dere: posses tamen judicare, an id ipsum satis elegans esset. ^{III.}
 Decor est emendatus corporis aspectus probatis rebus compo- ^{Quid de-}
 siti ad auctoritatem. Distributio, seu œconomia est copiarum ^{cor & di-}
 locique partim naturæ, partim personis commoda dispensatio, ^{tributio.}

parcaque in operibus sumptus cum ratione comparatio. Di-
 gnissima hanc in rem sunt Vitruvii *L. VI. c. ult.* verba: omni-
 um operum probationes, inquit, tripartito considerantur: id
 est, fabrili subtilitate, magnificentia & dispositione. Cum ma-
 gnificenter opus perfectum aspicietur, ~~impense~~ laudabuntur:
 cum subtiliter, officinatoris probabitur exactio: cum vero
 venustate, proportionibus & symmetriis, habuerit auctori-
 tem, tunc erit gloria architecti. Hæc autem recte consti-
 tuuntur, si is & a fabris & ab idiotis patiaturs accipere con-
 silia. Aliæ omnibus ædificiis communes partes sunt pariter
 sex: earum prima est regio, seu ea patens soli cœlique am-
 plitudo & facies loci, in quo ponitur ædificium. Nihil illa ^{IV.}
 noxium perniciosumve foveat, sed affluat potius commodis, ^{Quæ ad}
^{regionem}
^{pertine-}
^{ant.}

opportunitatibus omnibus, ac maxime salubri cœlo & aqua gau-
 deat; de quibus cum jam in superioribus dixerim, nihil reco-
 quo, velut nec de incolarum natura & vicinorum genio, qui-
 buscum nobis convictus gravis redderetur, molestus aut ple-
 nus periculis. Accessu sit facilis, a strepitu urbis remota,
 commerciis tamen opportuna, ut nec longe quærendum, quod
 nobis desit, nec procul evehendum, quo superabundamus.
 Nec perpetua hieme algeat, nec continuis ardeat caloribus:
 nec violentis ventorum infestetur insultibus: nec veluti per-
 tinaci malacia immotus aer stagnetur: nec terræ motibus, nec
 eluvionibus sit obnoxia: nec malo crudelive domino subiecta.
 His omnibus illud addo ex Seneca, *Epist. 51.* quemadmodum
 aliqua vestis sapienti ac probò viro magis convenit, quam
 alia: nec ullum colorem ille odit, sed aliquem putat parum.

aptum esse frugalitatem professio: sic regio quoque est, quam sapiens vir, aut ad sapientiam tendens declinet, tanquam alienam bonis moribus. Itaque de secessu cogitans nunquam Canopus eliget, quamvis neminem Canopus esse frugi vetat. Ne Bajas quidem: diverforium vitiorum esse coeperunt. Illic sibi plurimum luxuria permittit: illic, tanquam aliqua licentia debeatur loco, magis solvitur. Non tantum corpori, sed etiam moribus salubrem locum eligere debemus: quemadmodum inter tortores habitare nolim, sic ne inter popinas quidem - - id agere debemus, ut irritamenta vitiorum quam longissime profugiamus. Sed regio hæc tua nil vicinitatis cum vitiis habet. URB. Bene interpellas; jam enim su-

V.
*Quæ ad
 aream re-
 quirantur* percilium saliebat & vivus abire cogitabam. EURAS. Altera pars area dicitur, qua certum definitumque id loci spatium indicamus, in quo ponitur ædificium: cui proin omnia regionis commoda non tantum communia sint, sed propria: quamquam alia quædam desiderentur in area prædii rustici, alia urbani, suo proprio loco tradenda. Areæ rotunda figura capacissima: minori tamen sumptu cingitur muro seu aggere. In plano posita semper exaggeranda est, ne aut alluvionibus fluminum aut imbrum, limo sordes contrahat & alia incommoda: ideo firma esse debet & perferendis structuræ oneribus idonea, cujus proin densitas & mollitudo probe indaganda ac ad libellum æquanda, atque margines ejus leuiter deprimendi, ut coelestium aquarum illapsus innoxie emittant. Sed quæ ego in hac tuæ villæ area video commoda & a naturæ quidem magis, quam hominum ingenio opportunitates? quam amplus hic ambitus? quam æquabilis & siccus ad ædes accessus? quis hortus? quæ pomaria? quæ ambulacta? qui fontes? quis rivus? quæ piscinæ? qui illic colles? quæ hic planities? quæ silva? quis fluvius? urbs pene sub oculis est: ut nulla pars suis

fuis deliciis vacet. Videor mihi stare in area Tiburtinæ Gordianorum villæ, cujus prospectum Roma ipsa mirabatur. Quo meliore jure in hac Hadrianus celeberrima nomina, velut Lyceum, Academiam, Prytaneum inscriberet? *Spart. in Hadr.*

URBAN. Omnia belle narras: sed desine demulcere caput.

EURAS. Tertia pars est partitio, quæ aream universam in minores alias secernit, singulas ædificii partes definiendo, quibus veluti sibi respondentibus membris totum ædificii corpus componitur. In hac perficienda architectus etiam omnem ingenii sui vim, artem, curam & diligentiam exerat; hæc enim eeu anima omnes ædificii artus dirigit, & sicut unius membri vitium in totius corporis cedit deformationem, ita, nisi singularum partium habitudo consentiat, ad totius operis facit depravationem. PHILOM. Haud aliter, ac Horatius *de art. poet.*

VI.
Partitio
in quibus
confistat.

Humano capiti cervicem pictor equinam
Jungere si velit & varias inducere plumas,
Undique collatis membris.

EURAS. Si unquam enim ordo quamdam tum utilitatem & commoditatem, tum gratiam & amoenitatem, certo in re ædificatoria, conciliat. Accommodata ergo cuique sedes & positio decernatur: nec amplior, quam postulat usus: nec ætior, quam exigit rei conditio. Præterea velut quælibet ædificii pars proprium sibi officium, ita & locum vendicat, ut in alio nec commode, nec eleganter constitui possit: unde sicut honestiores & publicas non in abdito, aut recessu quodam, ita privatas haud decet constitui in propatulo. Aliæ enim umbris & frigore semper gaudent, nec ventos formidant: aliæ solem & calores, maxime hiberno tempore, admittunt: aliæ infimo ædium loco bene ponuntur: aliæ in media,

aut suprema contignatione tantum commode & concinne constituantur: aliæ amplæ & laxæ, angustiores aliæ esse desiderant. Qua de re exempli causa Columella *L. I. c. 5.* scripsit: hiberna & æstiva sic digerantur, ut spectent hiemalis temporis cubicula brumalem orientem: cænationes æquinoctialem occidentem. Rursus æstiva cubicula spectent meridiem æquinoctialem: sed cænationes ejusdem temporis prospectent hibernum orientem. Sint igitur partes omnes totius ædificii pro natura & conditione loci, pro usu & commoditate familiaræ, pro decore & honestate ad rerum agendarum ordinem, numerum, formam & amplitudinem ita dispositæ & collocatæ, ut nulla earum non necessaria, non utilis, non cohærens, non concinna ac ad artis & elegantiae leges perfecta videatur.

VII.
De diversis parietum generibus.

Quarta pars sunt parietes, quorum nomine veniunt structurae illæ, quæ ab humo altius tecto sustentando attolluntur, atque intra ædificium, instar septi & valli, per vacua ducuntur. Paries aut ex arrectis transversisque arundinibus, perticis, lignisve ad similitudinem cratis componitur, & craticius dicitur, quos Vitruvius *L. II. c. 8.* optat, ne inventos quidem fuisse; quantum enim celeritate & loci laxamento profunt, tanto majori & communi sunt calamitati, quoniam ad incendia velut faces sunt parati: aut sunt marmorei: aut e lapide quadrato: aut latericii e crudis lateribus sole siccatis structi, qui olim egregios præstitisse usus dicuntur: aut sunt testacei seu ex latere cocto, de quo & publica opera & regias domos struxere, sunt enim æterni. Alii sunt formacei, quoniam in forma circumdatis utrinque duabus tabulis inferciuntur verius, quam instruuntur, ævis durant, incorrupti imbris, ventis, ignibus, omnique cœmento firmiores. *Pin. L. XXXV. S. 48.* URB. Ufu isthi recesserunt. EURAS. Multo magis qui ab Hammanientibus excitati sunt; hi enim domos sale montibus exciſo

exciso, velut lapide construebant. *Plin. L. V. S. 5.* Præterea alius est paries cæcus, qui fenestram non habet, quo sensu Varro *L. II. de ling. lat.* cubiculum vocat cæcum: alius est communis, quem communi opera vicini excitant: alius est intergerinus, ut vocat Vitruvius, qui inter confines construitur, & quasi intergeritur. *Fest. L. IX.* Græci e lapide duro aut silice æquato construunt veluti latericios parietes: cum ita fecerint, isodomon vocant genus structuræ; cum scilicet omnes lapidum ordines in structura æquales sunt. At cum inæquali crassitudine structi sunt, ita ut versus inferior sit lapidum sesquipedalium, exempli causa, versus vero superior lapidum pedaliū, pseudisodomon compellatur. Tertium est emplecton, tantummodo frontibus politis, reliqua fortuito collocant. *Plin. L. XXXVI. S. 51.* Hac etiam nostri rustici utuntur, scribit Vitruvius *L. II. c. 8.* quum frontes poliuntur, reliqua ita, ut sunt nata, cum materia collocata, alternis alligant coagmentis. Alternas coagmentationes fieri, ut commissuras antecedentium medii lapides obtineant, necessarium est in medio quoque pariete, si res patitur: si minus utique a lateribus. Medios parietes farcire fractis coementis diamicton vocant. Reticulata structura (cum lapides in quadrum secti non jacentes, sed in latus stantes instar scutiarum testularum collocantur) qua frequentissime Romæ struunt, rimis opportuna est. Structuram ad normam & libellum fieri & ad perpendicularum respondere oportet. *Plin. l. l.* Perfecto parieti

VIII.
De ornamentis
parietum.

adificandus est quidam decor aut a natura, aut arte: & quidem dum viret opus, prima arenatio inducenda; quo enim murus recentior & asperior, eo arctius atque tenacius ejus superficiem continebit, nec desciscet. Hæc autem prima tunica, si mollior fuerit, haud sat tenaci morfu comprehensabit parietem. Alteram autem & tertiam non adeo acrem atque mor-

mordacem esse oportet, ne crebris rimulis interfcindatur. Incrustationes vero parietum fiunt aut ex calce, aut gypso, aut obtabulatis, tessulatis, vitris, marmoribus, aut picturis, quas Ludius Augusti ætate Romæ instituisse legitur: nunc vero in totum marmoribus pulsa pictura, scribit Plinius, jam quidem & auro: nec tantum ut parietes toti operiantur, verum & interraso marmore vermiculatisque ad effigies rerum & animalium crustis. Non placent jam abaci, nec spatia montis in cubiculo delitentia: cœpimus & lapidem pingere. Hoc Claudii principatu inventum - - - Montium hæc subsidia deficientium: nec cessat luxuria id agere, ut quam plurimum incendiis perdat. *Plin. L. XXXV. S. 1.* Sed jam paulo ante eo Romanus luxus processerat, ut laquearia, quæ post everfam Carthaginem primo inaurata sunt in Capitolio, etiam in privatis domibus auro tegerentur, cum sua ætas in Catulo damnaverit, quod tegulas æreas Capitolii inaurasset primus. *Id. L. XXXIII. S. 18.* De his cum ad te verba facio, Urbane, magna me voluptas subit cum Seneca *Epist.* 86. ex ipsa villa Scipionis scribente, contemplantem mores Scipionis ac nostros: in hoc angulo ille Carthaginis horror, cui Roma debet, quod tantum semel capta est, abluere corpus laboribus rusticis fessum: exercebat enim opere se, terramque, ut mos priscis fuit, ipse subigebat. Sub hoc ille tecto tam sordido stetit: hoc illum pavementum tam vile sustinuit. At nunc quis est, qui sic lavari sustineat? pauper sibi videtur ac fordidus, nisi parietes magnis & pretiosis orbibus refulgeant, nisi Alexandrina marmora Numidicis crustis distincta sunt, nisi illis undique operosa & in picturæ modum variata circumlitio prætexitur, nisi vitro absconditur camera. Nobilissima dignissimaque parietis species dici possunt columnæ, cum longior earundem ordo aliud haud sit quam perfossi apertique parietes,

IX.
De columnarum
officio.

tes, aut firma quædam perpetuaque muri pars tecti ferendi causa a solo imo usque ad summum ad perpendicularum excitata: olim enim suspendebant granaria lignea columnis, ut undique etiam a fundo perflectentur. *Varr. L. I. c. 57. Plin. L. XVIII. S. 73.* Demum utebantur in templis, nec lautitiæ causa, nondum enim ista intelligebantur, sed quia firmiores aliter statui non poterant. *Plin. L. XXXVI. S. 4.* Sed hodie queritur Seneca *l. l.* quantum columnarum nihil sustinentium, sed in ornamentum positarum impensæ causa? Sic enim Capitolinus in Gordianorum villa via Prænestina ducentas columnas numerabat. Quam multæ aliæ nec ædificii fulciendi causa, nec ornamenti gratia, sed gloriæ nomine hominibus positæ, ut attollantur supra cæteros mortales? Nunc genera earum paucis indicabo. Earum Plinius *l. l. S. 56.* quatuor enumerat: quæ sextam partem altitudinis in crassitudine ima habent, earum basis vero decimam sextam, capitulo porrectiore & cælioris sculpturæ, Doricæ vocantur. Quæ nonam & in basi decimam octavam capitulo simpliciori, extantibus utrinque cornibus arietinis in anfractum convolutis, Ionicæ. Tusculana columna cæteris amplior crassitudine, cujus septimam in altitudine obtinet partem & vigesimam basis habet. Corinthiæ eadem ratio cum Ionica novem & ipsa partibus altitudine superans ambitum: sed Ionici capituli altitudo tertia pars est crassitudinis columnæ: tota altitudo scapi Corinthii & elaboratiori constat epistylis & imitante crispata acanthi aut heliciis in se ipsam redeuntis folia in medio surrecta, in margine circulatim inflexa cum labiis. Quintam his addidere, dictam Italicam, quæ ex harum ornamentis composita. Demum etiam Gothicam, quæ ex cæterarum fere conflata erroribus. Antiqua ratio erat columnarum altitudinis tertia pars latitudinum delubri. In Ephesiæ Dianæ æde primum columnis spiræ sub-

De Re Rustica.

Z

ditæ

X.
&
generibus
earum.

ditæ & capita addita, placuitque altitudinis octava pars in crassitudine & ut spiræ haberent crassitudinis dimidium septimæque partes detraherentur summarum crassitudini. *Plin. l. l.* *URB.* Templi hujus ideam me in arce Ambrosiana vidisse meminisse. *EURAS.* Vidi & ipse sæpius, non tamen visa est probe convenire illi, quam nobis reliquit Plinius *l. l. S. 21.* his verbis: magnificentiæ vera admiratio extat templum Ephesiæ Dianæ ducentis viginti annis factum a tota Asia. In solo id palustri fecere, ne terræ motus sentiret, aut hiatus timeret. Rursus ne in lubrico atque instabili fundamenta tantæ molis locarentur, calcatis ea substravere carbonibus: dein velleribus lanæ. Univerſo templo longitudo est CCCXV. pedes: latitudo CCXX. columnæ centum viginti septem: a singulis regibus factæ: LX. pedum altitudine: ex XXXVI. cælatæ, una a Scopa. *URB.* Nihil certe plus ad ædificiorum ornamentum, gratiam ac dignitatem facit, nihilque intuentes magis afficit, portamque & parietes & genus omne apertionis magis honestat, quam columnæ, etsi simplices illæ sint omnique ornatu destitutæ. *EURAS.* Nihilque etiam plus operæ impensarumque haurit, & haud raro materia ignobilis ad artis leges tractata plus splendoris tribuit, quam pretiosa temere acervata, adeo ut omnis sumptus vanus inanisque sit, nisi componendo accuratus ordo modusque fervetur, ut paribus paria, summa infimis, dextra sinistris respondeant, atque altitudo, latitudo, dimensio & figura columnæ, basi, capitulo & parieti consentiat. Qua in re nemo Græcis Romanisque accuratior, sed neque profusior fuit; unde nollem tibi ad talia aut auctor, aut ductor esse. Igitur, si lubet, ad tectum progredior. *URB.* Lubens audio. *EURAS.* Hujus nomine non tantum supremam ædium partem, qua imbres & nives excipiuntur, sed quidquid latum & longum supra habitantium caput est,

IX.
De conservandis
tectis.

est, contignationes nempe & testudines, intellectum volo, ac maximam in perficiendo ædificio habendam rationem; quoniam non solum nobis contra tempestatum injurias, sed totius ædificii tutela & munimentum est, ut eo deficiente putrescant ex contracto humore materies, labascant muri, latera hiascant, fundamenta corrumpantur, ipsa denique totius domus compositio dissolvatur; tantum interest, ut sarta tecta conserventur. PHILOM. Merito igitur Lysiteles apud Plautum in *Trinumm.* II. 2. se patri commendans dixit:

Neu tibi ægritudinem, pater, parerem, parsi sedulo:

Sarta tecta tua præcepta usque habui mea modestia.

aut a contraria parte Philolaches apud eundem in *Mosell.* I. 2.

Factus nimio nequior atque ædepol ita

Hæc tigna humide putent: non videor mihi

Sarcire posse ædes meas, quin totæ

Perpetuo ruant: quin cum fundamento

Perierint, nec quisquam esse auxilio queat.

EURAS. Eandem phrasin a tectis mutuatus est Tullius *Epist.*

ad famil. 13. hoc mihi da, atque largire, inquiens, ut M. Curium sartum & tectum, ut ajunt, ab omni incommodo, detrimento, molestia sincerum integrumque conserves. Tectum vero aut est testudinatum, aut pectinatum & in angustum surgens, quod pauperes conficiunt scirpis & arundinibus.

PHILOM. Ut iterum Plautus in *Rudent.* I. 2.

Quin tu in paludem is, enecasque arundinem,

Qui pertegamus villam, dum sudum est.

EURAS. Testatur certe Plinius *L. XVI. S. 64.* septemtrionales populos domos suas iisdem operire durareque ævis: Chelonophagos vero testudinum superficie. *Id. L. VI. S. 28.* Et qui Arhim accolunt, belluarum ossibus. *Id. L. IX. S. 2.* In Belgica vero provincia candidum lapidem serra, qua lignum,

faciliusque etiam secant, ad tegularum & imbricum vicem, *Id. L. XXXVI. S. 44.* Alii ædes scandulis tegunt, velut ad Pyrrhi usque bellum iisdem Roma fuit contexta: quibus fissilibus scandulis materia e picea, robore, fago, & ex omnibus, quæ resinam ferunt, præterquam e pinu, materia habebatur idonea. *Id. L. XVI. S. 15.* Non probatur igitur a Seneca *Epist. 90.* sui temporis luxus, quo tecta ex vitro, ære, plumbo, aut auro splendebant: non enim tecta cœnationi epulas recepturæ parabantur, de moribus majorum suorum loquens ait: nec in hunc usum pinus aut abies deferebatur longo vehiculorum ordine vicis intrementibus, ut ex illa lacunaria auro gravia penderent: furcæ utrinque suspensæ fulciebant casam: spissatis ramalibus ac fronde congesta & in proclive, disposita decursus imbribus quamvis magnis erat. Sub his tectis habitare securi: culmus liberos texit: sub marmore atque auro servitus habitat. Pro ornatu tamen quodam aut potius usu & utilitate ad ventorum flamina expedito circumactu agricolis aut villæ domino exploranda non male in tectorum acroteriis, seu summis ædium fastigiis figebant Tritones, seu bractæas & betala: seu eminens radius, ut scribit Varro *L. III. c. 5.* qui ita movetur, ut eum tangat ventus, qui flet, ut intus scire possis. Hujus exemplum Andronicus Cyrrhestes collocavit Athenis turrin marmoream octogonon & in singulis lateribus octogoni singulorum ventorum (octo enim esse tradiderunt) imagines excultas contra suos cujusque flatus designavit, supraque eam turrin metam marmoream perfecit & insuper Tritonem æneum collocavit, dextra manu virgam porrigentem, & ita est machinatus, uti vento circumageretur & semper contra flatum consisteret, supraque imaginem flantis venti indicem virgam teneret. *Vitruv. L. I. c. 6.* Quinta aedificii pars sunt apertiones, per quas aditus exitusque tum hominibus datur,

XII.
 & Ornamentis eorum.

XIII.
 De fenestris.

tur, tum aeri & luminibus: his quidem per fenestras, illis per ostia & scalas. Nulla pars domus cœca sit, ne aut oculus offendatur, aut aer inclusus putrescat. Tot igitur fenestræ, & tantum luminis admittant, quot, & quantum ædificii ratio, locique conditio exigit: nec iusto altiores sint, ne aeris afflatu prohibeamur: nec humiliores, ne prospicientes præcipientes agi vereantur. Respondeant singula singulis, ut illic subtilior aer captari, hic calor & vehementior ventus arceri, aut utrobique spirantis auræ transitus possit admitti. Jugumenta earum sint ex larice, tribus annis probe siccata, ne hiescant commissuræ, sed fideliter claudant, velut a Pœno lignario factæ, ut phrasi Plantina utar, qui ostensurus ædium postes hiare, atque adeo minime a Pœnis in opere lignario clarissimis fabris, conjunctas fuisse, ait in *Mosell. III. 2.*

Intempestive excisos credo, id eis vitium nocet:

Atque etiam nunc satis boni sunt, si sunt inducti pice:

Non enim hæc pultiphagus opifex opera fecit barbarus. Æstivis conclavibus septemtrioni objectis sint plures fenestræ: ad meridiem vero respicientibus pauciores: & ex contraria parte hibernis conclavibus ad septemtrionem positæ sint pauciores: ad meridiem vero plures: nullæ autem in angulis parietum, quos firmissimæ structuræ esse convenit, ne junctura debilitetur. Fenestræ bibliothecæ orientem: oporotheacæ vero Aquilonem spectare jubentur. *Varr. L. I. c. 59. Plin. L. XV. S. 18.* Noveris autem me hac in parte e secta Epicuri, qui latas, non Stoicorum esse, qui angustas fenestras probabant. *Cicer. L. II. Ep. 3. ad Attic.* Sed nolo his rebus dicendis majorem patefacere fenestram: ad januam me recipio, quam ab angulis & columnis remotam ibi constitui oportet, ubi in omnem partem ædificii commodissimus sit aditus. Olim fas haud erat eam revolvere in viam publicam, habebaturque clarissimum

XIV.
De januis
& scalis.

rissimum insigne inter triumphales quoque domos, ut domus Valerii Publicolæ & fratris ejus fores, postquam bis Sabinos devicerant, extra aperirentur & janua in publicum rejiceretur; cum hæ solæ omnium, quæ Romæ fuerunt, in exteriorem partem revolverentur. *Dionys. Halicar. L. V. Plin. L. XXXVI. S. 24.* Servandus præterea ostiorum quidam consensus, sed qui commodo sit domino, non fraudi. Inter apertiones numerantur etiam scalæ, quæ ipsæ tres apertiones continent; quarum una est ipse aditus, seu os scalæ: altera contignationis, in quam ascendimus: & tertia per quam ascensuris lumen subministratur. Sit enim illustris, non caliginosa, ne nos Asclepiadis fatum expectet, qui lapsu per scalam exanimatus est. *Plin. L. VII. S. 37.* Sit lata, non angusta, ne transferendæ ampliori supellectili inutilis fiat, aut gravis oberioribus. Gradus similiter lati sint & humiles, nec continui, sed areola quadam intercepti. Aditus ejus & exitus sit omnibus conspicuus: nec hospitibus arduus: nec incolis molestus: nec tempestatum injuriis expositus. Fores se-ra, pessulo, obicibus, aut repagulis claudi possint. *PHILOM.* Nempe ne tritæ sint, velut pastorum casæ. *URB.* Ostium meum semper erit tui tibi que similium oculissimum: improbis vero oculissimum. Tu vero, Eurasi, mirabilis mihi videris architectus: materiam, lapides, lateres, calcem & arenam præparasti: regionem & aream constituisti: parietes, columnas; tectum & cum fenestris ostia & scalas posuisti, nunquam cogitans de fundamentis, sine quibus cum toto imaginario tuo ædificio in caducum parietem, ut vulgo dicitur, inclinabis: an igitur in arena ædificaturus es? *EURAS.* Næ tu fastidiosus es monito? an architectum agere constitui? certo enim imaginaria sunt hæc omnia, quæ hucusque protuli, seu potius mente præconcipienda, priusquam manum apponas, aut fodias fundamentum. Atque hoc ipsum, de quo nunc loquimur, fundamentum non tam est structu-

ræ pars, quam locus & sedes, in qua structura statuenda venit. Hoc igitur solum sit firmum, siccum & solidum, non herbis, non graminibus, non arboribus cõsitum, non humidum aut palustre, quamvis tale a terræ motibus magis tutum, sed prius calcatis carbonibus substernendum erit, quod paulo ante in templo Ephesino observatum dixi. *Ura.* Et cur carbonibus? *Euras.* In carbonibus nonne miranda est & tanta infirmitas, ut ictu levissimo frangantur, pressu facillimo conterantur: & tanta firmitas, ut nullo humore corrumpantur, nulla ætate vincantur, usque adeo, ut eos substernere soleant. *S. August. L. XXXI. de civit. c. 4.* ne scilicet ille humor inficiat structuram. In bello non licet bis peccare: at in ponendis fundamentis ne semel quidem. In cæteris si quid peccatum sit, lædit levius, emendatur facilius, & perfertur commodius: in fundamentis vero nec excusatio admittitur, nec emendatio. Ipsi autem prætorii situs, scribit Palladius, sit loco aliquatenus erectiore & sicciore, quam cætera propter injuriam fundamentorum, & ut læto fruatur aspectu. Fundamenta autem hoc modo ponenda sunt, ut latiora sint ex utraque parte semipedis spatio, quam parietis insuper struendi corpus increseat. Si lapis vel tofus occurrat, facilis causa est collocandi, in quo sculpti tantum fundamenti forma debeat unius pedis altitudine, vel duorum. Si solida vel constricta invenietur argilla, quinta vel sexta pars altitudinis ejus, quæ supra terram futura est, fundamentis deputetur. Quod si terra laxior fuerit, modo majoris altitudinis obruantur, donec munda sine rudum suspitione occurrat argilla; quæ si omnino desit, quartam meruisse sufficiet. Sed tamen hac in re certa regula constitui nequit, cum semper ad imponendi molem ædificii respiciendum sit, adeo ut non desint exempla, in quibus altitudo fundamentorum magnitudini impositi oneris par fuisse legitur, velut Plinius *L. XXXVI.* testatur, fundamenta obelisci in campo Martio ea altitudine in terram fuisse acta, quæ ille supra fundamenta assurgebat.

DIA-

XV.
Defunda-
mentis.

DIALOGUS XV. DE VILLA URBANA.

A R G U M E N T U M.

I. <i>Qua ætate ædificationi danda opera.</i> II. <i>Damnatur luxus ædificiorum.</i> III. <i>Laudatur moderatus decor.</i> IV. <i>De vestibulo.</i> V. <i>De atrio.</i>	VI. <i>De aliis in infima parte adium.</i> VII. <i>De cellis subterraneis.</i> VIII. <i>De conclavibus & suspellestili.</i> IX. <i>De culina.</i> X. <i>De pinacotheca.</i> XI. <i>De bibliotheca.</i> XII. <i>De museo.</i>

URBAN. *Isthæc* igitur fabris & architectis relicturni villam ipsam lustrabimus. EURAS. Videtur mihi castigatissimæ elegantiz: quis extruxit eam? URB. Avus, ruri a puero, deditus, ante annos fere sexaginta, cum ipse suæ ætatis quadragesimum compleisset. EURAS. O quam probe factum! certo enim cordi habuit Catonis monitum c. 3. prima adolescentia patrem familiæ agrum conferere studere oportet: ædificare diu cogitare oportet: conferere cogitare non oportet, sed facere oportet. Ubi ætas accessit ad annos XXXVI. tum ædificare oportet, si agrum confitum habeas. Et apud Plinium idem Cato dixisse fertur: fundum in adolescentia conferendum sine cunctatione: ædificandum non nisi confito agro: tunc quoque cunctanter: optimumque est, ut vulgo dixere, aliena insania frui, sed ita, ut villarum tutela non sit oneri. *Plin. L. XVIII. S. 6.* URB. Faciliores nempe profusioresque in adolescentia sumus. EURAS. Nec ulla charybdis tam vorax,

quæ

I.
Qua ætate ædificationi danda opera.

quæ tot res tam cito, tam perditæ absorbere potest, quam ædificandi libido. Nero Claudius, licet in omnibus perniciosissimus reipublicæ, non in alia re tamen damnosior, quam in ædificando fuit. *Sueton. in eod. c. 31.* Multos non solum juvenes, sed etiam opulentissimos senes, hæc ædificandi cupiditas redegit ad incitas, ut non opus sit Luculli, Scævolaë & Metelli exempla referre. **URB.** Et quid hodie? **EURAS.** Anguste se habitare nunc putat, cujus domus tantum patet, quantum Cincinnati rura patuerunt. *Val. Maxim. L. IV. c. 4.* ut haud mirum, quod ædes devoraverint fundum. Igitur illas ædificiorum species, in quas patrimonia sua profuderunt, amoenissimas & extructissimas deprehendens, aulas æmulas urbium conditas, domos vice templorum exornatas. *L. Apul. de deo Socrat.* quem ipsum ædificiorum luxum reprehendens *M. Seneca L. II. controuv. 9.* scribit: ædes ipsæ, quas in tantum extruxere, ut domus ad usum & munimentum paratæ, sint nunc periculo, non præsidio: tanta altitudo ædificiorum est tantæque viarum angustia, ut neque adversus ignem, neque ex ruinis ullum ullam in partem effugium sit. Ad delicias dementis luxuriæ lapis omnis eruitur, cædanturque gentium silvæ: æris ferrique usus, jam auri quoque, in extruendis & decorandis domibus; nempe ut auxilii interdiu & nocte ruinam ignemque metuant, qui tectis injectus est fortuitus. - In hos ergo exitus varius ille secatur lapis, ut tenui fronte parietem tegat, quam vinctis severe in hoc pavementum levatum & infusum tectis aurum. O paupertas quam ignotum bonum es! **URB.** Jam vereor te in villam meam recipere, cum te auctore didicerim, quanto hæc ædificia damno nobis sint, minime fructui. **EURAS.** Non omne ædificium damno nobis est, sed utilitati etiam atque necessitati, maxime quod jam perfectum accepimus, velut tu potes feliciter aliena infania frui.

De Re Rustica.

A 2

URB.

II.
*Damnat
 tur luxus
 ædificio-
 rum.*

III.
*Laudatur moderatus de-
 eor.*

URB. Nec omnem etiam ornatum & elegantiam in villa urbana damnas? EURAS. Ne censorius quidem Cato, sed commendat etiam, mandatque pro facultatibus bene ædificare: villam urbanam pro copia ædificato. Patrem familiæ villam rusticam bene ædificatam habere expedit. *Cat. c. 3. & 4.* URB. Quam ob rem istud obsecro frugalis senex? EURAS. In bono prædio, respondet, si bene ædificaveris beneque possiveris: ruri si recte habitaveris, libentius & sæpius venies: fundus melior erit: minus peccabitur: fructi plus capies. *Cat. l. l.* URB. Quam æquam suæ sententiæ rationem reddit? EURAS. Hanc ipsam ex eodem didicit Columella, cum *L. I. c. 4.* scribit: proportionem etiam facultatum quam optime paterfamilias debet habitare, ut & libentius rus veniat & degat in eo. Adjungit & aliam, lectissimæ, ni fallor, uxoris tuæ gratia: jucundius utique viro, si etiam matrona comitabitur, cujus ut sexus, ita animus est delicatior. Quam ob rem amœnitate aliqua demerenda erit, quo patientius moretur cum viro: eleganter igitur ædificet. Temperamentum itaque in his ædificiis adhibendum esse recte monet Palladius *L. I. c. 8.* ædificium pro agri merito & pro fortuna domini oportet institui: quod plerumque immodice sumptum difficilius est sustinere, quam condere. Ita igitur æstimanda est ejus magnitudo, ut, si aliquis casus intercurrerit, ex agro, in quo est, unius anni aut multum biennii pensione reparetur. Hæc rationes, Urbane, si diligenter prius computaremus, non foret, ut patrimonii nostri naufragium facere timeamus. Ego vero omnis omnibus aliis illa Ciceronis verba notatu dignissima esse censeo: ornanda est enim dignitas domo, inquit, non ex domo dignitas tota quærenda: nec domo dominus, sed domino domus honestanda est. Et ut in cæteris habenda ratio, non sui solum, sed etiam aliorum: sic domo clari hominis, in quam & ho-

& hospites multi recipiendi sunt, & admittenda hominum cujusque generis multitudo, adhibenda est cura laxitatis. Ali-
ter ampla domus dedecori domino sæpè fit, si est in ea soli-
tudo, & maxime, si aliquando alio domino solita est frequen-
tari; odiosum est enim, cum a prætereuntibus dicitur: o do-
mus antiqua! heu! quam dispari dominare domino. Quod
quidem his temporibus in multis licet dicere. Cavendum est
etiam, præsertim si ipse ædifices, ne extra modum sumptus
& magnificentia prodeas: quo in genere multum mali etiam
in exemplo est; studiose enim plerique, præsertim in hanc
partem, facta principum imitantur, ut L. Lucullii, summi viri;
virtutem quis? at quam multi villarum magnificentiam imi-
tati sunt! quarum quidem certe est adhibendus modus ad me-
diocritatemque revocandus, eademque mediocritas ad omnem
usum cultumque vitæ transferenda est. *Cicer. L. I. offic.* Nunc
autem cum in vestibulo, id est, neque in via, neque intra æ-
des, sed ante januam stamus, in quo togati clientes patro-
num salutatum venientes, priusquam admitterentur, consiste-
bant, non possum honestam modestamque elegantiam non lau-
dare: nec tamen immodicos sumptus aut insolentem ostenta-
tionem reprehendere, velut Phalereus Demetrius Periclem vi-
tuperabat, quod tantam pecuniam in præclara illa propylæa
projecerit. *Cicer. L. II. offic.* Janua, primus ædium aditus, a
bifronte Jano omnium rerum, ut fingeant, principio dicta,
biforis & arcuata, postes habet antepagmentis utrumque ostii
latus munientibus ornatas, non tamen ex ære, quod Camillo
inter crimina objecit Sp. Carvillius. *Plin. L. XXXIV. S. 7.*
nec Atlantes ex Numidico marmore, ob quod M. Lepidus ma-
gna reprehensione dignus est visus. *Plin. L. XXXVI. S. 8.*
Olim foris & circa limina domitarum gentium imagines erant,
affixis hostium spoliis, quæ nec emptori refigere liceret: tri-

IV.
De vesti-
bulo.

V. *De atrio.* S. 2. Primus intra ædes aditus atrium dicitur, sive ab Atri-
tibus Hetruriæ populis, ut M. Varroni placuit, sive ab atro-
fumi fuliginisque colore, quem a vicina culina, teste Servio,
contrahebat. Atrium M. Scaurus ære & marmore exornabat,
quem luxum minime probans Plinius *l. l.* aliter apud majores
in atriis hæc erant, inquit, quæ spectarentur, non signa ex-
ternorum artificum, nec æra, aut marmora: expressi cera
vultus singulis disponebantur armariis, ut essent imagines,
quæ comitarentur gentilitia funera: semperque defuncto ali-
quo totus aderat familiæ ejus, qui unquam fuerat, populus.
PHILOM. Atque in his etiam imaginibus quantum fumi? no-
tum illud Juvenalis *Satyr. VIII.*

Tota licet veteres exornent undique ceræ

Atria, nobilitas sola est atque unica virtus.

Hinc Seneca *L. III. de benef. c. 28.* nemo altero nobilior, nisi
cui rectius ingenium & artibus bonis aptius. Qui imagines
in atrio exponunt & nomina familiæ suæ longo ordine ac mul-
tis stemmatum illigata flexuris, in parte prima ædium collo-
cant, noti magis quam nobiles sunt. Unus omnium parens
mundus est, sive per splendidos, sive per fordidos gradus, ad
hunc prima cujusque origo perducitur. Non est, quod te ista
decipiant, cum majores tuos percensent. URB. Philosophari
nobis lubet, cum ædificare non liceat. EURAS. Quis iste
VI. *De aliis in infima parte ædium.* locus foribus valvisque ferreis ac latericia testudine ab ignis
voracitate tam probe munitus? URB. Tabularium est, in
quo tabulæ ac scripta monumenta reponuntur. EURAS. O
belle factum! est enim velut omnium rerum & jurium nostro-
rum sacrarium, quod tablinum veteres appellavere & Vitru-
vius

vius *L. VI. c. 4.* cum Festo proximum atrio poni iussit: tablinum proxime atrium locus dicitur, publicarum rationum causa factus: quod antiqui magistratus in suo imperio tabulas rationum ibi habeant. *Fest. L. XVIII.* Plinius quoque *l. l.* scribit, tablina codicibus impleta & monumentis rerum in magistratu gestarum. Et quoniam in eo velut summa & totius rei familiaris cardo versatur, lustratis ædibus visere licebit. **URB.** Non visere tantum, sed ejus instruendi rationem suppeditare. **EURAS.** Faciam. Et quo ille ducit decorus aditus? **URB.** Ad domesticam, seu Deo sacram ædem, cæteris ædificii partibus paulo splendidiorem, ne nescias, patris avique non solum inquilinam, sed primam curam religionem fuisse. Hic famulorum conclavia: hæc porticus vero ad deambulationem & umbram excitata est. **EURAS.** Has domibus adjunxere, ut in eis servorum & concurrentium turba divertetet. Nota est illa Domitiani phengite lapide distincta, e cujus splendore per imagines, quidquid a tergo fieret, provideret. *Sueton. in Domit. c. 14.* **URB.** Istic per quatuor gradus in cellam penariam testudine testam, ac in vinariam per alios octo gradus descenditur. **PHILOM.** Cujus si mihi res summa crederetur cibaria cum Plautino Ergasilo in Captiv. IV. 3.

VII.
De cellis
subterraneis.

Dii immortales! jam ut ego collos prætruncabo tergoribus,

Quanta pernis pestis veniet! quanta labes larido,

Quanta sumini absumedo! quanta callo calamitas!

Quanta laniis lassitudo! quanta porcinariis!

Nam si alia memorem, quæ ad ventris victum conducunt, mora' est.

Nunc ibo ad præfecturam & jus dicam larido,

Et quæ pendent indemnatae pernae, eis auxilium ut feram.

A a 3

URB.

URB. Ego vero tibi, Philomuse, cum Hegione respondeo:

Sume, posce, prome quid vis, te facio cellarium.

PHYL. Descendamus igitur in apothecam vini. EURAS. Recte observavit architectus illud Varronis *L. I. c. 13.* monitum: quod cella vinaria quærat ad dolia aera frigidior. Hinc Vitruvius *L. I. c. 4.* in cellis vinariis tectis lumina nemo capit a meridie: nec ab occidente, sed a septentrione. Atque adeo cellam vinariam septentrioni debemus habere oppositam, frigidam, vel obscuræ proximam. *Pallad. L. I. c. 18.* & submota procul esse debet a balneis, furno, sterquilinio, reliquisque immunditiis, tetræ odorem spirantibus: nec minus a cisternis, aquisque salientibus, ex quibus, qui extrahitur humor, vinum corrumpit. *Col. L. I. c. 6.* Latus cellæ vinariæ, Plinii hæc monita sunt, aut certo fenestras obverti in Aquilonem oportere, vel utique in exortum æquinoctialem. Sterquilinia & arborum radices procul abesse, omniaque odoris evitandi, facillimo in vina transitu, ficos utique & caprificos. Doliis etiam intervalla dari, ne inter sese vitia serpent, contigione vini semper occyssa. *Pin. L. XIV. S. 27.* nam nulla res alienum odorem celerius ad se adducit quam vinum. *Col. L. XII. c. 28.* Sed ne a cella vinaria ad ipsa vina divertamus, ad superiorem contignationem gressum promoveamus, necesse est. URB. Hoc prius in transitu considerantes testudineatum hypogæum, in quod supellex pretiosa exorto incendio, velut in tuto, possit collocari. EURAS. O providam in omnem casum majorum nostrorum curam & cautionem! Scæle, gradusque quam lati, quam commodi, quam illustres! ipsius autem structuræ & membrorum quam elegans species & compositio, quam omnis anguli expertus! URB. Nec mirum, director enim curatorque ædificii Italus erat, qui harum rerum inventionem, & universum in arte architectonica præstant nostris.

VIII.
De con-
clavibus
& supel-
lectili.

stris. Et hæc totius familiæ sedes: hic coenaculum: isthic herus & uxor: illic liberi: hic famulæ: istic æstivum quoddam triclinium: illic culina cum apotheca. EURAS. Pulcherrimo situ & ordine sese singula excipiunt conclavia. Æstivum triclinium, seu cubile salutatorium, ut vocat Plinius *L. XV. S. 10.* tum naturæ debet, tum arti, quod & lumen accipiat, non obnoxium radiis solis & quocunque perflantes ventos, quæ æstus temperetur, admittat, nitido stratum marmore. Et quam egregio penicillo labores rusticos per singulos menses dispositos peritus pictor exposuit, ut velut per otium eosdem familiæ rusticæ dictare possimus! tabulas profecto & a manu artificis & ingeniosa inventione pretiosas! URB. Majorem supellectilis partem, atque omnem fere ornatum in urbem transtuli, cum rus, villamque in hoc tempus defugerem. EURAS. Quo alio ornatu est opus, cum ille, quem natura tribuit, omnes alios arte & ære comparatos superet & præveniat. Mihi certe in suburbanis istis omni luxu potior est rustica quædam simplicitas & non multo labore & industria quæsitæ commoditas. URB. Hic occultus quidam aditus, e quo ab ima in supremam ædium partem, quin a quoquam animadvertatur, ædium hero licet ascendere, & quæ a suis agantur, explorare: novum inventum. EURAS. Immo antiquissimum: pseudothyrum dixere veteres. PHILOM. De tali Virgilianis illos *Æneid. L. II.* versus accipio:

Limen erat, cæcæque fores & pervius usus
 Tectorum inter se Priami, postesque relictæ
 A tergo: infelix qua se, dum regna manebant,
 Sæpius Andromache ferre incomitata solebat
 Ad soceros, & avo puerum Astyanacta trahebat.

EURAS. Cætera conclavia pro honestissima commoditate composita, ac prorsus ad genium & imaginariam quamdam meam villam,

IX.
De culina.

villam, quam secundo a Platonica civitate lapide excitarem, non alio magis decore quam religiosissima munditia commendandam. URB. Culina hæc lucida, a fumi incommodis libera & fonte perenni instructa: nec ullibi fere majorem requiro munditiam, ac in culina. PHILOM. Vellem & ego cum Horatio *Serm. L. I. Sat. 2.* paucis contentus agere,

- - - modo sit mihi mensa tripes &
Concha salis puri & toga, quæ defendere frigus,
Quamvis crassa, queat.

Curare ideo meos jubeo, ut splendor vasis æneis & stanneis sit clarior,

Quam solis radii esse olim, cum sudum'f, solent.

Plaut. Mil. glor. l. 1.

Sed in his quoque mediocritatem adhibendam esse monet Seneca *Epist. 119.* miscere vitia desideriis noli, inquit, ne te Catonis dictum feriat: cultus magna cura tibi, magna virtutis incuria. Cavendum igitur, ne major munditiæ & supellectilis cura in luxum degeneret, qualis ab exercitu Asiatico in urbem invehctus est: tum enim cocus, vilissimum antiquis mancipium, & æstimatione & usu in pretio esse, & quod ministerium fuerat, ars haberi coepta. *Liv. L. XXXIX. c. 6.*

X.
De pinacotheca.

URB. Dum ita philosopharis, jam in superiorem ædium partem ducimur. EURAS. Superi! quam lætus, quam eruditus hic aspectus. URB. In hoc conclavi pinacothecam constituebat parens, in quam quidquid aut ab ætate, aut ab arte, aut a natura, aut a materia, aut ab usu, aut ab artifice pretium existimationemque accipit, physica quoque, mathematica, ac technica instrumenta reponebat, atque adeo thesaurum numismatum, arma, annulos, vestium ornamenta, imagines, simulacra, metallorum genealogias, ac totius naturæ divitias, quas comparaverat, continebat. EURAS. Magni isthæc facio, haud

tamen

tamen cum jactura rei familiaris: id enim merito carpit Seneca *Epist.* 88. an tu existimas reprehendendum, qui supervacua usu sibi comparat, & pretiosarum rerum pompam in domo explicat? non putas eum, qui occupatus est in supervacua litterarum supellestile? plus scire velle, quam sit satis, intemperantiæ genus est. Plinius certe *L. XXXV. S.2.* asserit, ejusmodi pinacothecas quandoque consui, quia honorem sibi in pretio ducunt, nec alio usu, nisi ut frangat heres & fur rapiat. Adeo materiam malunt conspici omnes, quam se nosci. URB. Si tam severe sentis, haud velim, ut in proximum conclave pedem inferas, in quo pater posuerat librorum thesaurum: an æqua tibi de hoc mens? EURAS. Æquissima: propterea cum Tullio *L. I. Epist. 6. ad Attic.* moneo: bibliothecam tuam cave cuiquam despondeas, quamvis acrem amatorem inveneris; nam ego omnes meas vindemias eo reservo, ut illud subsidium senectuti parem. Jam enim veteres non in urbe solum, sed in villis, in balneis & thermis bibliothecas statuerant, & multi quidem, non ut essent studiorum instrumenta, sed cœnationum ornamenta. *Senec. de tranquill. c. 9.* Alii vero, quia corpori curando otiose tunc vacabant: & occasio erat legendi aliquid, hominibus alias occupatis, vel audiendi. Immoderatam tamen libros colligendi cupiditatem jure damnat Seneca *l. l.* his verbis: studiorum quoque, quæ liberalissima impensa est, tamdiu rationem habeo, quamdiu modum. Quo mihi innumerabiles libros & bibliothecas, quarum dominus vix tota vita sua indices perlegit? onerat discentem turba, non instruit: multoque fatius est paucis te auctoribus tradere, quam errare per multos. Quid enim, si hæc ingeniorum opera non in studium, sed in spectaculum, in speciem cultumque parietum comparentur? paretur itaque librorum, quantum satis est ad curam eruditionis, nihil in apparatus. Sed ne a fabrica

XI.
De bibliotheca.

De Re Rustica.

B b

ad

ad libros dilabamur, præ cæteris amalthei hujus concinnitatem admiror: spectat ad orientem, non solum quod usus matutinum lumen exigit, sed etiam ne libri putrescant; nam ut Vitruvius *L. VI. c. 7.* nobis auctor est, quæcunque ad meridiem & occidentem apertiones habent fenestrarum, tineis & humore libros vitiant, quia venti humidi adventantes procreant illas & alunt, infundentesque humidos spiritus pallore volumina corrumpunt. Video pavementum e crustis nitere marmoreis: laquear vero pictis hospitalibus Musis collustrari: codices in armariis e ligno nucis polito & vitro obductis custodiri: mensas pluteosque tum ad usum, tum ad omnem honestam elegantiam compositos: statuas etiam & imagines doctorum virorum, quarum aspectu alitur excitaturque ingenium ad diurnam pretiosi laboris perpersionem; nescio enim qua occulta naturæ vi animique affectu ad effigies trahamur eorum, quorum immortales animæ, ut ait Plinius *l. l.* in locis eisdem loquuntur. **URB.** Proximum conclave sedes & officina patri fuit doctorum cogitationum, omni tumultu strepitumque liberum, altam quietem in hac placida solitudine captanti. **EURAS.** Re ipsa iste est locus non solum a salubritate cæli & situs amoenitate, sed omnibus numeris opportunissimus; ubi non solum quæ aures, nares & oculos offendere, sed & quæ animum avertere possent, procul absunt; Musæ enim silentium & solitudinem amant; propterea Cn. Pompejus, confecto Mithridatico bello, intraturus Possidonii sapientiæ professione clari domum, fores percuti de more a lictore vetuit: & fasces litterarum januæ submisit is, cui se oriens occidensque submiserat. *Plin. L. VII. S. 31.* **URB.** Memini & matri & liberis hoc limen attingere nefas fuisse; adeo ut etiam in vicino conclavi adventantibus sui copiam fecerit & familiaræ negotiis præfuerit. **PHILOM.** Nec enim sine causa poetæ

XII.
Demusæo.

poetæ Musis Heliconem & Parnassium ad habitandum dederunt, ubi nulli fabrorum pulsus, nulli canum iatratus, nulli hominum clamores, plaustrorum stridores nulli interpellarent. URB. Posthac ego in illo rusticis diis perlitabo. Ad tablinum vero lustrandum instruendumque in crastinum tuam condices operam, quam humaniter promissisti. EURAS. Faciam, ut quod optas, eveniat.

DIALOGUS XVI DE TABULARIO.

ARGUMENTUM.

I. <i>Tabularii utilitas.</i>	X. <i>De libris expensorum.</i>
II. <i>Eorundem origo.</i>	XI. <i>De instruendo tabulario.</i>
III. <i>Structura.</i>	XII. <i>Ecclesiastico &</i>
IV. <i>Mundities.</i>	XIII. <i>Civili.</i>
V. <i>Supellex.</i>	XIV. <i>De libris ad tabularium pertinentibus.</i>
VI. <i>Præfectus & scriba.</i>	XV. <i>De indicis necessitate.</i>
VII. <i>Eorum officia.</i>	XVI. <i>De pluribus indicibus consiciendis.</i>
VIII. <i>De libris rationum.</i>	
IX. <i>De libris proventuum.</i>	

URBAN. Ades, Eurasi, ut horam hanc in tabulario non inutiliter teramus. EURAS. Inutilis erit labor, si horæ spatio circumscribatur; adeo enim vasta & necessaria est ejus cura atque notitia, ut nullo rei œconomicæ officio aut bonum familiæ provehatur præstabilius: aut peccetur crassius, & offendatur frequentius, quam ejusdem socordi administratione; adeo magni momenti est hujus perfecta curatio. Aliarum siquidem rerum, cum negliguntur, una unica est jactura: ju-

I.
*Tabularii
utilitas.*

rium vero, quia tractum perpetuum habent cum pessumdan-
tur commoda, anniversarium eorundem neglectu infertur de-
trimentum. Igitur quemadmodum ad curandas res litterarias
excitatæ sunt bibliothecæ, velut omnium scientiarum arma-
mentaria, ita pro defendendis juribus, dominiis, possessioni-
bus & facultatibus nostris, nec non pro perpetuanda rerum
secundum leges & cum auctoritate gestarum memoria sunt
constructa tabularia, in quæ chartæ, diplomata, instrumen-
ta, velut arma civilia seu legalia, eo majori sollicitudine con-
servanda sunt, quo majori amore res ipsas & jura nostra opta-
mus facta tueri. Propterea talia tabularia etiam auctoritate
publica, & in bonum reipublicæ erecta, in quibus nempe ma-
gistratus tabulas rationum & monumenta rerum in magistratu
gestarum, teste Plinio *L. XXXV. S. 2.* reponerant. Alia ve-
ro in privatorum usum & utilitatem propriam collecta sunt,
de quibus tamen veteres scriptores nobis nihil reliquerunt,
adeo ut, quæ nobis hodie ad manus sunt monumenta, non
aurei illius, sed barbari ævi, nec tamen infelix sint proge-
nies: in quibus proin & alios mores, alia jura & consuetudi-
nes, stylum scribendi alium, alia demum etiam verba, quam
Latina invenies. Nec te offendet sermonis asperitas, voca-
bularum barbaries, linguarumque confusio, quæ omnia ætati
illi propria; si rei utilitatem perpendas & majorum in nos
curam. Et quamvis jam Justinianus Imp. *l. 30. Cod. de episcop.*
audient. sanciverit, ut factæ tutorum & curatorum creationes
in ipsis ecclesiæ archivis deponantur, ut sit perpetua rei me-
moriam: in nostra tamen Germania haud videntur ejusmodi ar-
chiva ante Caroli M. aut Ludovici Pii tempora in ecclesiarum
sacraiiis constructa: aut certe non inveniuntur documenta an-
tiquiora. Seculo autem X. jam fuerunt frequentiora; maxi-
me cum virtute legum Alemannicarum per ejusmodi chartas
facta

II.
Eorum
Origo.

pacta firmitatem acciperent, ac omne ab iis jus penderet. Exarabantur autem plura ejusdem diplomatis exempla, quorum unum & alterum paciscentibus tradebatur: tertium vero in chartophylacio ecclesiæ, aut etiam quartum in curia Principis memoriæ conservandæ gratia deponebatur. Hodie vero non solum ecclesiæ & communitates, & quicunque pollent amplioribus fundis, verum & solertiores agricolæ, ob hanc diplomatum utilitatem suas habent arculas & armaria, in quibus documenta domestica possessionis, tituli, immisionis in bona, sententiæ aut amicæ compositionis reponant, nec inerudite sciant aut obligationes defugere, aut jura infracta tueri. Atque adeo illi, quibus fundus est amplior, prædia, vectigalia plura, aut etiam insignia jura jurisdictionis, non tantum ad conservanda hujusmodi monumenta singulare conclave constituent, verum etiam, cum temporis progressu pro negotiorum copia chartarum numerum necesse sit in ingentem cumulum excrescere, tam varii argumenti documenta ad quotidianum usum & utilitatem in plures classes & ordines digerant. **URB.** Memoria teneo patrem avumque in hoc opere defudasse plurimum: ego ad exterarum regiones profectus, dein ad paterna bona rediens, nescius in eo tantum momenti esse positum, nunquam manum admovi. Primo itaque structuram contemplabimur. **EURAS.** Conspicio tabularium tuum opportunissima, III.
Structura. ima videlicet ædium parte, positum, quod jam antiquis placuit; ac propterea proxime atrium posuerunt. Sit enim locus & accessu facilis, & a tumultu familiæ remotus, & ab incendii periculo tutus: atque ideo testudine latericia tectus, & valvis & foribus ferreis clausus. Decet enim, ut præcipuus facultatum nostrarum thesaurus ab omni igni vastantis discrimine quam maxime sit securus. Nam est hujus elementi ratio secunda: se ipsa parit & minimis crescit scintillis - -

IV.
Mundities.

excedit profecto omnia miracula, ullum diem fuisse, quo non cuncta conflagrarent. *Plin. L. II. S. III.* Quoniam vero semper ad superiora tendit, ima ab ejus vi sunt magis tuta: verumtamen uligini, humoribus & putrescenti aeri frequenter obnoxia. Ad hæc igitur avertenda incommoda tablinum constituatur solo siccissimo, ac qui sit liber ab omni humore & nidore; hinc bene etiam arena sitiens & cæmentitia ad restringendos vapores subternitur, ductique ex siccissimis lapidibus parietes cum pavimento specillatis lateribus, qui arcendis humoribus & pulveribus maxime idonei, non nunquam vestiuntur. Fentræ nec magnæ sunt, nec multæ, æque orientem solem excipiant, chlathris ferreis munitæ. Commendatur præ cæteris religiosa munditia: in atomum pedem impingere grave piaculum esto; quoniam his fordibus nihil deterius: pulvis enim humidus tineas creat, quæ etiam in ipsis chartis nascuntur: alia autem minima animalia fordibus a radio solis generantur: *Plin. L. XI. S. 39. & seq.* seu ut scribit Aristoteles *L. V. hist. anim. c. 27.* in aridis gignuntur vermiculi, si humectentur, & in humidis si exiccentur. Simili ratione aer stagnans putrescensque araneos, septipedes, multipedes, oniscos & cutiones generat: ob quas similes librorum pestes sæpius sereno cælo admittenda est benignior aura. Muscas quoque arce, si possis, nam etiam ex his vermiculi gignuntur. *Plin. L. X. S. 87.* Multi abditam quamdam cryptam, seu enthecā quamdam subterraneam fieri fecere, in qua diplomata & documenta pretiosiora in incursione hostili, aut alio quocunque adverso casu ad tempus breve recondant. Sed eadem debet esse mundissima, ne gravius damnum quam hostis, aut ignis afferat. Id verò, quod avide desiderabam, jam conspicio procætium quoddam, seu conclave, in quo tabularii administrator, quæ sunt muneris sui exequatur, velut hoc expe-

expediendis hujusmodi negotiis apprime commodum, lucidum, clausum. URB. Gaudeo pleraque monitis respondere tuis. EURAS. Jam supellex apparanda est: ad manus esto V. *Supellex.*
 mensa longior, sustinendorum plurium codicum & fasciculorum capax: atramentum non solum atrum, sed & nullo tempore extinguendum corrumperendumve: charta seu papyrus, quibus talia negotia velut æri, aut plumbo comittantur, sit præcipuæ firmitatis, ne tam facile gravi aut domini, aut subditorum dispendio vitium patiatur: pro majoris vero momenti negotiis charta Pergamena vervecina, aut etiam vitulina mundissima adhibeatur: cultelli & calami scriptorii fideles: pyxis cum pulvere, seu ossæ arena: pro libris vero jam compactis charta bibula: forcipes, & ad lineas ducendas norma: circinus: glomi filorum ex lino ductorum: candelabra ex lamina: annulus maximus & minor: cera apiaria & Hispanica: gluten pistum ex farina minio tincta. Quibus in rebus minorum fidem atque industriam sæpius tentare interest. Præter ista adesse iubeto calendarium, in quo singulæ dies notatæ sint, quid qualibet pendendum, recipiendum, denunciandum agendumve sit: tabulam chronologicam Pontificum, Imperatorum, Principum provinciarum: tabulam genealogicam & heraldicam tuæ familiæ: ephemerides, seu commentaria, in quæ acta tui prædii de anno in annum sint relata: indiculum non tantum prædiorum, sed omnium personarum tum jurisdictioni, tum dominio directo subjectarum: librum conceptarum epistolarum: denique etiam formulas concipiendorum variorum contractuum, emptionis, venditionis, fidejussionis &c. Non exiguæ hic quidem molestiæ labor, sed tamen maximi momenti, cujus fructus suo tempore colliguntur. URB. Si non tempus, animus me certo deficeret in tundenda hac incude. EURAS. An angustior tibi dies, aut majora & plura nego-

negotia, ac illi, ad cuius domum duodecim fascēs excubabant, M. Tullio, inquam, & J. Cæsari, qui commentabantur indies, aut Augusto, quem ipsa proelii Mutinensis die nec de lectione, nec scriptione quidquam remisisse ferunt? **URB.**

VI. Succumberem ego tot laboribus. **EURAS.** Vigilantia præf-
Præfectus **Æti** & fidelis amanuensis diligentia multo te scribendi onere
Et scriba. levabit, dabitque magnum temporis quæstum, quod alias in calamum dilaberetur. Ita tamen hæc per alios agi curentur, ut te ubique aut rebus adesse præsentem videant, aut videre vereantur, & minimum, quæ diebus singulis agenda sint, præfinies, &, quæ acta; vesperi releges. **URB.** Respiro, respiro, si meæ diligentia quandoque succedere possit vicarius; **EURAS.** Quibus in rebus ipsi interesse non possumus, inquit Cicero *orat. pro Rosc.* in his operæ nostræ vicaria fides amicorum supponitur. **URB.** Quæ præfecti & amanuensis munera?

VII. *Eorum officia.* **EURAS.** Villicus operibus præest, præfectus juribus, ut hæc proin eidem optime debeant esse perspecta, quid, a quibus, a quo tempore pendendum, recipiendumve sit: nec non singula prædia, vestigalia, personas & facultates earum bene noscat. Curam omnem ad rite dirigendum tabularium, velut Oeconomici corporis animam, conferat: In protocol- lum acta publica referat: nil solvat non recepta supputatione & syngrapha, quam suis locis, ceu causam probatam solutionis apponat, & diligenter asservet: rationes a villico & aliis quibuscunque statutis diebus exigat: quotidianos scribæ labores relegat. Cætera potius ad munus oekonomi pertinent, quæ proin opportunius de officio villici dicturi, perpendemus. Amanuensis vero singula in tabulas & adversaria præeunte præfecto referat, illique in perficiendo tabulario ab officiis sit: ephemerides, pacta, contractus, concessiones, chirographa & syngrapha conscribat: omnium proventuum &

ex-

expenforum suis locis inferat rationem & computationem, ac supellectilis conficiat indicem. Sciat autem non solum eleganter & celeriter, quod calligraphiam & tachygraphiam, verum emendatissime, quod orthographiam appellamus, ac rectissime scribere, ut hoc in genere numeris omnibus sit absolutus; cum in œconomiz negotio nihil aut pretiosius, aut damnosius numero. URB. Numero dicis: verum, in quam

VIII.
*De libris
rationum.*

formam redigendæ tam multæ tam variæ rationes sunt, non minus scire percipio. EURAS. Cum, Cicerone teste *L. II. de offic.* res familiaris quæri debeat his rebus, a quibus abest turpitudine: conservari autem diligentia, & parsimonia, iisdem etiam rebus augeri: ideo in diligenter colligendo & prudenter expendendo totius œconomiz fundamentum positum esse scias: summam autem hujus rei ex libris rationum discas, quos sæpius consulas perlustrando, quid in singulos annos & dies aut diligenter collegeris, aut prudenter expenderis? quid emendandum, quid emendatum sit? Et quidem, si res familiaris sit curta & modica, omnes tituli brevi manu in duos contrahuntur, acceptorum nempe, & expenforum. Si vero rerum velut tibi magna sit copia, ampla villa, census multi, prædia vectigalia plura, aliæque jura plurima, in plures quoque divisiones putandæ veniunt rationes, ut singulæ singulas partitiones habeant, quod pridem probavit Cato *c. 2.* oportere scribens, rationes putare argentariam, frumentariam, pabuli causa quæ parata sunt: rationem vinariam, oleariam, quid venerit, quid exactum sit, quid reliquum fiet, quod veneat. Quapropter singulis partitionibus singulares designandæ sunt plagulæ, pro materiæ ubertate aut plures, aut pauciores. Et primo quidem loco veniant rationes argentariæ, seu proven-

IX.
*De libris
proven-
tuum.*

De Re Rustica.

C c

pen-

pensiones, merces ex locatione &c. Post has ponantur rationes rerum in pecunias redactarum: & primo frumentariæ, quot modii tritici, siliginis, hordei, avenæ, fagopyri, & quo pretio venditi. Eodem modo notabuntur proventus ex fructibus minoribus, lino, fabis, ervis, phascolis, lupinis &c. Aliæ rationes ducantur ex re pecuaria in pecunias redacta, qui boves saginati, vaccæ, vituli, oves, capreoli, & quo pretio venditi: quantum lactis, aut ejus floris, butyri, casei &c. venditum. Aliæ, quantum æris ex villatica pactione provenit, exempli causa, ex pavonibus, gallis indicis, columbis, anseribus, anatibus, pullis, caponibus &c. Aliæ, quantum ex fructibus hortensibus, ex floribus scilicet, oleribus, lactucis, leguminibus, pomis, pyris &c. Aliæ, quantum pecuniæ ex silva, quæ assulæ, scandulæ, asseres, pali, trabes, ligna ad focum &c. Atque simili modo putantur rationes vinariæ, oleariæ, aut quæ obveniunt ex pascuis, venatione, piscinis &c. adjuncta tum singulis mensibus, tum in exitu anni summa, ut videri possit, quæ non solum singulis annis majora-minorave emolumenta, sed quomodo etiam pretia rerum crescant, vel decrescant. In alio libro ducantur rationes ipsorum fructuum illatorum, in quo notetur, quot modii tritici, siliginis, hordei &c. illati sint, tum ex propria semente, tum ex decimis, tum ex censu &c. & in fine cujusque generis ducatur computatio, ut postea accepti expensique, nec non residui summa paucis numeris ob oculos versetur. Eodem modo aliæ conscribantur pro fructibus minoribus, pro illato lino, fabis, pisces, lentibus, ciceribus, erviliis &c. Aliæ pratorum, quot ex quolibet prato illatæ vecturæ fœni tum primi, tum autumnalis: quot pro equis, pro bobus, pro vaccis &c. destinatæ. Aliæ pecuariæ, qui fœtus equarum, vaccarum, porcorum, ovium &c. editi: quis pecoris numerus, quæ

quæ factæ permutationes, accessiones &c. Atque eodem modo aliæ pro villatica pastione, pro fructibus hortensibus, aliæ pro silva, aliæ pro venatione &c. **URB.** Gaudeo hac silva proventuum. **EURAS.** Non minor erit expensorum. **URB.** Terres me. **EURAS.** Et tamen adnotare singula necesse est. Velut enim bona ordinatio contubernii seu familiæ sita est in distributione rerum, officiorum, & personarum, ut quæque res in domo suum habeat locum, & quisque locus suam habeat rem, quo appareat statim, quid absit, quid adsit: item quisque domesticus suum munus, & quodque munus suum ministrum, ne respectando alius alium omnes agant incuriose: ita bona rei familiaris administratio consistit in recto acceptorum, ac multo magis etiam expensorum ordine & distributione, ut singula habeant suum locum, rationem & munus, quæ olim quæstorum ærarii provincia fuit. *Tacit. L. XI. c. 22. Annal.* Sic enim ipse Augustus quoque non solum ærarium militare instituit, ut perpetuo ac sine difficultate sumptus suppeteret, sed & rationes imperii publice proposuit. *Sueton. in August. c. 49.* Appianus quoque integrum librum conscripsit, qui quidquid in dandis ludis, in operibus, in magistratibus & officiis expensum, quive proventus & pecuniæ per singulas gentes capiebantur, continebat. **URB.** Quas igitur in exigua mea republica expensarum partitiones faciendas esse ducis? **EURAS.** Hæc quamvis non magna, liber tamen expensorum non erit minimus. Primo enim in hunc referendæ sunt expensæ argentariæ quæcunque, sed varios in titulos dividendæ, insertis suis in locis apochis, quæ semper ob mortalis vitæ conditionem & lubricæ memoriæ atque fidei periculum exigenda, qua creditor de accepto te securum reddat. Aliæ igitur conscribantur expensæ factæ nomine tributorum, vestigalium, collectarum, decimarum, canonis, laudemii &c.

X.
De libris
expensorum.

Aliae, quæ factæ nomine mensæ tum domini, tum famulorum : addito pretio, numero, pondere, seu mensura. Aliae nomine vestimentorum &c. cum apochis mercatorum, sartorum, sartorum &c. Aliae nomine fabricæ seu novorum seu restauratorum ædificiorum, quid in materiam & apparatus, quid in fabros murarios, lignarios, ferrarios &c. impensum. Aliae nomine salariorum, quæ pro famulis omnis generis factæ. Aliae nomine opificum, vitriarii, figuli, lorarii, rotarii &c. aut urbanam, aut rusticam supellestem reficientium. Aliae nomine venationis, quæ in comparata arma & instrumenta, in fectum piscium & ferarum &c. factæ. Aliae nomine piarum causarum, pro templis, pro pauperibus, peregrinis, viduis, pupillis &c. Præter has argentarias contexendæ sunt etiam alie frumentariæ, pecuariæ, vinariæ &c. in quibus adnotetur, quot cujusvis generis frumenti pro mensa domini, pro villico & famulis, pro semente subministrati modii, quot & quo pretio venditi &c. quæ pecora pro culina mactata, vendita, perdita &c. **URB.** Quot non mihi cum rationibus depugnandum est! **EURAS.** Et hæc, nec alia via, recte rationem tenebis. Hi autem labores in procœtio seu atrio perficiuntur; quo relicto jam ipsum tablinum subeamus: ejus structura tam perfecta, ut nec addere quidquam possem, nec adimere: scriniola quoque tam concinne composita, ut una series sera claudi & aperire unica, nec non quælibet facili negotio tecto cooperta possit transferri. Sed quid ista strues, rudis indigestaque moles chartarum? sparsa dispersaque sine ordine temporis & argumenti, sine ulla dispositione jacent omnia. Quam utilitatem sperem ex inextricabili hoc Labyrintho? ne Argus quidem inveniet, si quam sorte scripturam requiram: quærere enim quidquam horum jam Hercules labor sit,

- - diram

XI.
De instru-
endo ta-
bellario.

- - - - - diram qui contudit Hydram,
Notaque fatali portenta labore subegit.

Horat. L. II. Epist. I.

Itaque in re familiari laboriosior est negligentia, quam diligentia: quis enim dubitet, nihil esse pulchrius in omni ratione vitæ dispositione, atque ordine? *Colum. L. XII. c. 2.* URB. Quid est ordo? EURAS. Multitudo quædam composita, ita unius corporis singula membra digerens, ut reddantur ad suum munus habilia. Tu vero barbarum quemdam habere mihi videris exercitum, quem, quia sine ordine, inutilem multitudinem vocabat Alexander. URB. Age igitur, dispone & in ordinem redige legiones, cohortes, manipulos. EURAS. Quoniam tabularii cura multum ad rem œconomicam confert, paucis præstabo, ut eo citius ad rus redire nobis liceat. Et quia tabularium non profana tantum jura & negotia, sed etiam sacra, maxime in locis sacris, continet, ideo his prima facies seu præcipua dicitur, voceturque tabularium ecclesiasticum: alterum civile, in quo tabulæ & documenta publica & privata, ac jura rei nostræ familiaris recondantur. Ne vero facta etiam hac divisione copia confusionem pariat, plura vides scrinia seu armaria, quorum singulis præfigatur argumentum, seu titulus documentorum in eo contentorum: post hunc etiam numerus scrinii affixæ chartæ Pergamenæ inscriptus; & Romanus quidem in tabulario ecclesiastico: Arabicus vero in tabulario civili. Ipsa dein documenta, postquam aut in ecclesiastica, aut civilia discriminata sunt, in titulos scriniis præfixos dividuntur, ac ad chronologiæ leges, ita ut antiquiora præferantur recentioribus, composita seu in ordinem redacta in externa facie sequentibus notationibus signantur. Primo itaque inscribatur majusculis litteris numerus scrinii, ad cujus titulum pertinet, exempli causa N. I. ex quibus digno-

scēs pertinere ad scrinium primum tabularii ecclesiastici. Si vero faciat ad scrinium primum tabularii civilis, his characteribus signetur: *R. r.* Hujus autem scrinii (atque eodem modo omnium reliquorum) documentum primum, seu secundum chronologiam antiquissimum notetur littera A, secundum littera B. tertium littera C. atque sic reliqua secundum ordinem litterarum, quæ duplicari etiam possunt, si in eodem scrinio plura sint quam viginti quatuor documenta, exempli causa AA. Quodsi ad eandem litteram plura pertineant instrumenta, quæ separari haud facile possunt, & sunt velut appendices ad principale, velut se habent ad rationes ædificii variorum opificum apochæ, eadem addito, minusculis litteris *R. r.* *R. 2.* *R. -* designentur, ac filo in unum fasciculum colliguntur. Hac observata numerorum & litterarum diversitate documentum quodlibet & ab altero discernitur & proprium sibi locum facile potest invenire. Denique in quolibet scrinio reponatur indiculus contentorum illic documentorum, addito tum numero majori scrinii, tum littera, tum, ubi videbitur, etiam numero minori. Jam exempla quædam materialium seu titulorum afferam, qui scriniis sunt inscribendi, seu in quos documenta possunt dividi. Et primo in tabulario ecclesiastico:

XII.
Ecclesiastico.

Fundatio. Contineat armarium istud conditi templi, monasterii, parochiæ documenta, litteras foundationis, confirmationis, immisionis, investitionis, possessionis &c.

Privilegia. Exemptiones & immunitates a decimis, collectis, vectigalibus &c.

Consecratio & Patrocinia. Litteras consecrationis ecclesiarum, altarium: translationes dedicationis, immutationes: Patronorum SS. reconciliationes; cæmeterii benedictiones &c.

Indul-

Indulgentiæ. Bullas indulgentiarum, tum vigentium, tum extinctarum, procurationes, publicationes earundem &c.

Confederationes. Pia fœdera, pacta, congregationes: quibus conditionibus, approbationibus, privilegiis, sumptibus: præfectos, præsides, numerum confœderatorum, nomina defunctorum: annuas rationes &c.

Divina officia. Litteras fundationis, anniversariorum, missarum, concionum &c.

Donationes. Census perpetui, juris, prædii, rerum mobilium, & sub quibus oneribus v. g. conservandi perpetui luminis &c.

Jus patronatus. Hujus titulum, usum, possessionem: litteras præsentationis, nominationis, admissionis: quæ in his observata, quæ observanda &c.

Limites. Designationes, descriptiones limitum: actus possessorios, conventiones: positiones lapidum: quo ordine: quo sumptu &c.

Asylum. Ejus jus, possessio, limites: quæ delecta eo gaudeant: nomina eorum, qui gavisi sunt: quos sumptus refuderint: litteras libri com meatus &c.

Decima. Titulum earum, possessionem: novalia &c.

Collecta. Subsidia charitativa, cathedratica: contributiones decimales cum epochis &c.

Rationes. Ecclesiæ annuas: quæ in his observanda, quæ emendanda &c.

Fabrica. Ejus rationes cum epochis in ecclesia Tiburtina: quorum sumptu ædificia reficienda &c.

Inventarium. Referat supellectilis sacræ, altarumque mobilium rerum indiculos &c.

Oeconomus & ædilis. Jus constituendi suscipiendique: fideiussiones & cautiones: instructionem: obligationes & commoda utriusque &c.

Nos-

Nofocomium. Foundationes, donationes: numerum & conditiones fufcipiendorum: victum, veftitum, obligationes eorum: instructionem præfecti, miniftrorum: rationes &c.

Decreta. Pontificum, Epifcoporum, facri officii &c.

Vifitationes. Inſinuationes, introductionem, ordinem, examen, ſumptus, reliqua &c.

Commiſſiones. In cauſa ſponſaliorum, matrimonii, decimarum, abſolutionis a cenſuris &c.

Aſtiones. Fori eccleſiaſtici cum omnibus actis.

Teſtimonia. Natalitia: ſtudiorum: graduum Academicorum: SS. ordinum: commiſſæ curæ paſtoralis: collatæ parochiæ &c.

Obitus. Pontificis, Principis, Epifcopi, Abbatis, Parochi: quæ divina & pompa obſervanda: de ſumptibus funeris: de jure ſepulchri &c.

Electio. Quæ in electione, confirmatione, inſtitutione Abbatibus, Canonici &c. obſervanda.

Studia. Contineat ſtudiorum primam inſtitutionem, methodum, progreſſum, inſtaurationem: quæ abrogata, quæ emendanda: ſumptus &c.

Quæ omnia pro materiæ copia aut inopia in plura ſcrinia diſtribui poſſunt, aut pauciora. Jam & quædam exempla titulorum pro tabulario civili proferam:

XIII. *Statuta provincialia.* In hoc ſcrinium conjiciuntur: libellus
 & *Civili.* conventionis inter Maximilianum I. & ordines provinciæ: concordata inter Principes Tyrol. & Epifcopum Trident. & Brixin. Statutum Tridentinum: ſtatutum municipale Caldarienſe, trium præfecturarum in finibus Baviaræ: conſuetudines antiquæ communium Vilandri, montis Ritini,

Ritini, & Maleti sub Mainhardo Duce Carinth. Com. Tyr.
Sanctiones pragmaticales &c.

Decreta Principum. Pro administranda justitia : in re monetaria : pro cultura agrorum, lignorum &c. ordinationes politicæ &c.

Provincialia. Comitia, rationes, recessus, gravamina, jura, privilegia &c.

Contributiones. Origo, modus, ordo &c. cum syngraphis.

Familiaria. Diplomata nobilitatis, arbor consanguinitatis, officia publica, gradus honoris, pacta familiæ, pacta dotalia, testamenta, legata &c.

Prædia. Et fundi familiæ cum omnibus juribus : si plura fuerint ejusmodi prædia, etiam singulis tribuatur proprium seriniolum v. g. Anconitanum, Bajanum, Caprense, Drepanum &c. in quo ejusdem prædii documenta, jura, limites, privilegia, singularia dominia, lignandi, venandi, pascendique jura describantur.

Prædia vestigalia, seu emphyteutica cum instrumentis tituli, possessionis, subjectionis &c. cum immiſſionibus, reversalibus emphyteutarum, mutationibus, remiſſionibus, cæterisque juribus : & si operæ pretium, singulis prædiis proprium designetur armarium.

Obligationes fundi pro censibus, pro causis piis, canone, laudemio, tributo cum apochis.

Jus venandi & piscandi : titulus, possessio &c. edicta & poenæ in fericidas : inventarium armorum venaticorum : instructio venatoris &c.

Jura jurisdictionis. Instrumenta tituli, possessionis : modus, forma, numerus, litteræ reversales &c. talia sunt, jus concedendi focum, tabernæ, suscipiendi opifices.

De Re Rustica.

D d

Nomi-

Nomina activa. Seu credita cum chirographis, fidejussionibus, hypothecis &c.

Nomina passiva. Seu æs alienum, quod vacare cupio scrinolum, ac ut in eo expuncta tantum nomina pro posterorum memoria cum apochis asserventur.

Inventaria. Seu index totius supellectilis prædii urbani & rustici, officinarum, stabulorum &c.

Salaria & instructiones. Ministrorum, præfecti, prætoris, villici, famulorum &c. Alii, qui occurrere possunt, tituli sunt: *Mola: Officina ferraria: Fontes & aquaductus: Lapidina: Fodina limi & sabuli: Via: Pontes: Ripa: Libelli supplices: Actiones fori* &c. &c. quos præter eo, quibus alia & alia pro rerum copia dicari debent scrinia.

XIV. *De libris ad tabularium pertinentibus* URB. Sunt duæ adhuc facies officio vacuæ, quod illis designas munus? EURAS. Quam probe istæ ac prorsus ad meam mentem non scriniolis, quæ litteris & fasciculis, sed forulis, qui recipiendis libris magis idonei, instructi sunt, ut illa facies libris ad tabularium ecclesiasticum (velut sunt libri baptizatorum, conjugatorum, defunctorum, annales sacri) hæc ad tabularium civile pertinentibus, inserviat, quales sunt protocolla, rationes, urbana, ephemerides, aliaque scripta, quæ ob rerum copiam & connexionem in codices majori forma compingere solemus. URB. Quantum momenti positum sit in his chartis, quibus totius œconomix causa vertitur, agnosco: sed usum earum nondum video, etsi in tot, aut centum alia armaria disposuero chartinacium hunc exercitum, cujus excubiis res sacræ stant & profanæ. EURAS. Id quoque amicitix tuæ dabo: sed rogo obtestorque, animum capias durum ac laboribus assuetum: nisi enim constantissimus sis, te repente abripiet, ingens, turbulentum & verticosum, quod
XV. *De indicis superandum est, mare.* URB. Da, quæso, vastissimi laboris
necessitate indi-

indicem. EURAS. Rem acutetigisti. URB. Da, inquam, indicem hujus artis. EURAS. Jam tenes, ajo, quid quæris? URB. Cave, luseris expectantem. EURAS. Nilopus jurejurando: in cæteris time perfidiam, hac in re non fallo. Indicem, indicem, inquam, seu lexicon rerum, personarum, locorumque his in diplomatibus omnibusque documentis contentorum. URB. Et hic tantus labor, quo Odysseam implere possimus? EURAS. Grave, molestum, ac diuturnum est opus, ut lustrum integrum huic tædio projiciendum censeam, mallemque ad metalla, quam ad hæc transtra damnari. Si verbis meis fidem non adhibes, Scaligerum audi, qui in eos, qui conscribendis lexicis, seu ejusmodi locupletibus indicibus dant operam, hoc epigrammate lufit:

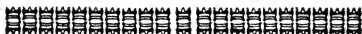
Si quem dura manet sententia judicis olim
 Damnatum ærumnis suppliciisque caput;
 Hunc neque fabrilis læssent ergastula massa:
 Nec rigidas vexent fossa metalla manus:
 Lexica contextat. Nam cætera quid moror? omnes
 Pœnarum facies hic labor unus habet.

URB. Quos igitur & quot tu mihi indices? EURAS. Ne tu XVI.
 uno digito rem omnem monstratam arbitrare: plura siquidem *De pluribus indicibus conscribendis.*
 sunt negotia, quibus omnibus indagandis unus unicus, quamvis longior, minus aptus est indiculus. Tentandæ igitur plures sunt viæ, ut ad metam pertingamus, quæ explicata quidem breves & faciles, sed factû molestæ & difficiles. URB. Brevi igitur & facili negotio desungere: asperum vero & diuturnum opus mihi relinque. EURAS. Primum igitur indicem scriniorum voco, seu materiarum, prout hæc in diversa scrinia est distincta: eidem præmittitur inscriptio, seu titulus, & numerus scrinii: dein incipies a primo diplomate, seu instrumento littera A. signato atque secundum temporis

ordinem summatim explicabis argumentum illius documenti ejusdem semper aut in fronte, aut margine addendo litteras: quo confecta procedes ad cætera. **URB.** Capio. **EURAS.** Hoc labore per totum tabularium feliciter superato ad lexicon rerum, quarum vel in uno diplomate sæpe plures occurrunt, conferes operam, quas omnes postea in ordinem litterarum seu alphabeticum rediges, laudato semper simul diplomatis numero & littera. Exemplum fit vocabulum: *Altare*. Et adnotabis hæc, aut similia: Altare consecratum in honorem D. Pauli - - - Altare profanatum ab hostibus - - - Altare habens indulgentias - - - Altare restauratum sumptibus communitalis - - - Ex tabulario civili exemplo serviat vocabulum: *Abies*. Et hæc forte memoratu digna, aut similia adjunges: Abies insigne scuti gentilitii - - - Abiem cædere prohibetur - - - Abies terminus in silva - - - laudatis semper ut dixi numero scrinii, & littera instrumenti. **URB.** Catenatus profecto labor & omni labore laboriosior: plane tamen utilis, immo necessarius. **EURAS.** Index tertius exhibeat nomina propria & familiarum tam virorum, quam foeminarum, quæ in diplomatibus occurrunt, ita ut, notato ut prius scrinii numero & littera documenti, illius viri vel foeminae acta & memoria paucis referatur exempli causa: *Babus Cornelius* Ministerialis - - - Testis subscripsit in diplomate Frederici - - - Ducit Berenicem - - - Diem supremum obit Veldidenæ - - - **URB.** Hunc quoque laborem confectum fuisse, quis sibi non gratuletur? in perficiendo tamen rerum varietas fatietatem arcebit. **EURAS.** Quartus index repræsentet lexicon quoddam geographicum, urbium, fluminum, rivorum, oppidorum, arcium, montium, prædiorum &c. Exemplum dabit vocabulum: *Veldidena*. dicta Velten & Vilten - - - Wilthina demum - - - Antiqua Romanorum

manorum colonia - - - Multas habet antiquitatis reliquias
 - - - URB. Multam facio & hanc industriam. EURAS.
 Quintus denique a primo seu antiquissimo diplomate per an-
 norum seriem in præsens tempus, argumento cujuslibet sum-
 mation relato, deducendus, nulla habita consideratione ad
 materiam, sed ad chronologiam tantum. Exemplo fit: 1152.
 Henricus Leo Bav. Dux duos mansus ecclesiæ D. Laurentii
 donat - - - 1153. Indulgentiæ ab Eugenio III. Calend.
 Febr. concessæ - - - 1154. Fridericus I. in Italiam profi-
 ciscens cum exercitu confirmat privilegia - - - URB. Sa-
 tur jam prope sum: an nondum in exitu res est? EURAS.
 Summam manum expectat. Adjungas nempe etiam ad totius
 operis perfectionem indiculum sextum, qui secundum ordi-
 nem alphabeticum, ut vulgo vocant, exhibeat vocabula, mo-
 dos loquendi, seu phrasés diplomaticas cum brevi explicatio-
 ne, quæ in tuis documentis occurrunt, exempli causa:
Mansus quid sit? - - - *Hoffmarchia* jura quæ sint? - -
Mallum quid sit? - - - Jam non solum manum de tabula,
 sed & tabulario pedem efferamus. URB. Cras illaturi
 in villam rusticam.

DIALOGUS XVII. DE VILLA RUSTICA.

ARGUMENTUM.

I. *De situ ædium villici.*

II. *De cubiculis & culina.*

III. *De venustate &*

IV. *Situ oporothecæ.*

V. *De situ aræ.*

VI. *De variis modis exteren-
di frumenta.*

VII. *De structura aræ.*

VIII. *De nubilario.*

I. *De situ ædium villici.* EURAS. Absolvimus quæ ad villam urbanam pertinent, or-
do nos ad rusticam ducit. URB. Et quidem per brevem
viam, sed longe lætissimam, adeo ut ipsius prospectus jucun-
ditas tædium itineris minuat. EURAS. Nec est, ut de salu-
britate aeris, situs conditione, aquæ necessitate, quæ in su-
perioribus tradidi, repetam. Illud vero Catonis monitum et-
iam de villa rustica & sæpius recolo: quo neque fundus vil-
lam quærat, neque villa fundum. Rusticæ igitur etiam ædes
famulorum & stabula pecoris numero, atque horrea amplitu-
dini messis respondeant. Vitandum est autem, quod plerique
fecerunt aquæ causa, villas infimis vallibus mergere, & pau-
corum dierum voluptatem præferre habitatorum salutis: quod
etiam magis metuemus, si provincia, quam colimus, de mor-
bis æstate suspecta sit. *Pallad. L. I. c. 16.* Video vero in hac
tua villa illud Varronis *L. I. c. 12.* bellissime observatum: dan-
dum opera, ut potissimum sub radicibus montis silvestris vil-
lam ponas, ubi pastiones sint laxæ, ita ut contra ventos, qui
saluberrimi in agro flabunt. Quæ posita est ad exortus æqui-
noctiales aptissima, quod æstate habet umbram, hieme solem.
Igitur familia, ubi versetur, providendum, si fessi opere, aut
frigo-

frigore, aut calore, ubi commodissime possint se quiete recuperare. *Id. l. l. c. 13.* URB. Hortus & pomaria haud procul assident. EURAS, Profus ad gustum Palladii, qui *L. I. c. 8.* ait: studendum præterea, ut hortis & pomariis cingi possit, aut pratis. Sed & totus fabricæ tractus unius lateris longitudine, in quo frons erit, meridianam partem respiciat, in primo angulo excipiens ortum solis hiberni, & paululum ab occidente avertatur hiemali. Ita proveniet, ut per hiemem sole illustretur, & calores ejus æstate non sentiat. Forma tamen debet esse ejusmodi, ut ad habitationem breviter collectas & æstati & hiemi præbeat mansiones. Quæ hiemi parantur, ita sint constitutæ, ut possit eas hiberni solis totus propemodum cursus hilarare. Imprimis pavimenta opportuna esse debebunt. *Ib. c. 9.* Præterea studendum est in agresti fabrica, ut multa luce clarescant. Deinde ut partes temporibus divisas - - congruis partibus offeramus, id est, æstivas septemtrioni, hibernas meridiano, vernas & autumnales orienti. *Ib. c. 12.* URB. Ædificia villæ rusticæ cum sint aut ædes villici, aut frumentariæ, aut stabula, ordo rerum postulat, ut a domo incipias. EURAS. Igitur præcipuæ tibi curæ sit, ne culina familia male habeat, ut cum opere faciendo lassâ domum redierit, non solum cibo reficiatur, sed calore algoreque afflicta pro capienda nocturna quiete habitatione comoda recipiatur. URB. Hic virorum vides conclavia, illic mulierum: isthic villici & commune omnibus cœnaculum cum culina. EURAS. Multum in hac partitione, etiam in villa rustica possum; nam, ut bene scribit Columella *L. XII. c. 2.* quod excelsissimum est conclave, pretiosissima vasa & vestem desiderat: quod denique horreum siccum atque aridum, frumentis habetur idoneum: quod frigidum, commodissime vinum custodit: quod bene illustre, fragilem suppellectilem, atque ea postulat

II.
De cubi-
culis &

lat opera, quæ multi luminis indigent. URB. Villici conclave proximum ofitio posuere: pastoris stabulo: cæterorum granario. EURAS. Villici proxime januam cellam esse oportet, inquit Varro *L. I. c. 13.* eumque scire, qui introeat, aut exeat noctu, quidve ferat. Et Columella *L. I. c. 6.* ob easdem causas procuratori supra januam conclave constituit, ut villicum possit observare. Bubulis pastoribusque cellæ ponantur juxta sua peccora, ut ad eorum curam sit opportunus excursus. Omnes tamen quam proxime alter ab altero debent habitare, ne villici diversas partes circumeuntis sedulitas distendatur, & ut inter se diligentia & negligentia ejusque testes sint. *Colum. l. l.* URB. Ex qua materia parietes cubiculorum fieri maxime probas? EURAS. Cameras in agrestibus ædificiis ex ea materia utilius erit formare, quæ facile invenietur in villa. *Pallad. L. I. c. 13.* Veteres enim illi, ut advertit Varro *l. l.* providebant, ut essent in villa hujuscemodi, quæ cultura quæreretur, laudabaturque, si habebat culinam rusticam bonam, præsepias laxas &c. URB. Quam dicunt culinam bonam? EURAS. Magna & alta culina ponetur, ut & contignatio careat incendii periculo, & in ea commode familiares omni tempore anni morari queant. *Colum. l. l.* Nam apud Romanos non erat familiæ rusticæ commune cubiculum, sed omnia in culina perficiebantur; hinc denuo Varro *l. l.* culina, ait, videndum, ut sit admodum apta, quod ibi hieme antelucanis temporibus aliquot res conficiuntur, cibus paratur, ac capitur. Quamvis vero hæc & plura alia, quæ prætereo, a moribus nostris recesserint, ad alios usus bene paratur culina magna & alta. URB. Amplo, cui villa adjacet, condendis fructibus pomario hanc, quam vides, aulam statuere officii sui dignitate ac emolumento, quod profert, majorem. EURAS. Sunt pyra pomaque haud inter exiguas rei rusticæ

III.
De venustate.

rusticæ opes, quæ modica impensa ac simplici cultu velut sponte naturæ beneficio gignuntur, redduntque laboris pretium cum fœnore. Propterea veteres illi abjectis omnibus deliciis ad rusticam quamdam parsimoniam compositi, ac maxime ab omni ædificiorum rusticorum luxu abstinentes, in parandis tamen ejusmodi conditivis nunquam restrictiores fuere, tenaces, aut fordidi, ut ea etiam marmore obtexerint, non ad conciliandum quemdam ornatum, sed frigus. Velut ad Cn. Tremellium Scrofam multi spectatum veniebant, non ut apud Lucullum, ut videant pinacothecas, sed oporothecas, *Varr. L. I. c. 2.* Ideoque in iis cameras marmorato, & parietes pavimenta que faciunt, quo frigidius sit: in quo etiam quidam triclinium sternere solent cœnandi causa. Etenim in quibus luxuria concesserit, ut in pinacothecæ faciant, quod spectaculum datur ab arte, cur non, quod natura datum, utantur in venustate disposita pomorum? præsertim quidem, cum id non sit faciendum, quod quidam fecerunt, ut Romæ eoempta poma rus intulerint in oporothecen instruendam convivii causa. In oporothecæ mala manere putant satis commode: alii in tabulis, ut in opere marmorato: alii substrata palea, velut etiam floccis. *Varr. L. I. c. 59.* Cæterum est locus iste servandis fructibus maxime opportunus & a natura & arte, atque omni, quam Varro & Plinius requirit, instructus conditione. **URB.** Quæ illa? **EURAS.** Conditiva mala struthæ - - hæc omnia in loco arido & frigido supra paleas posita servari recte putant. Et ideo oporothecas qui faciunt, ad Aquilonem ut fenestras habeant: atque ut ea perflectentur, curant. Neque tamen sine foriculis; ne, cum humorem amiserint, pertinaci vento vieta fiant. *Varr. l. l.* Plinius vero *L. XV. S. 18.* eadem de re hæc nobis documenta reliquit: in universum vero de pomis servandis præcipitur

De Re Rustica.

E e

(loca,

IV.
& situ o-
porothecæ

(loca, in quibus poma servantur) in loco frigido ac siccò contabulari, septemtrionalibus fenestris sereno die patere: Austros specularibus arcere: Aquilonis quoque afflatu poma deturpante rugis. URB. Ain', specularibus arcere Austros? quæ illa? EURAS. Dubitas, nostro ævo vitreas oportere esse fenestras? an easdem etiam his verbis designaverit Plinius, anceps hæreo, incertus animi, an earum usus Plinii ætate jam cognitus? quamvis enim *L. XXXVI. S. 66. seq.* velut novitium inventum referat cameras ex vitro factas: hæ tamen potius videntur ex tessellato seu Musivo opere contextæ, non fenestræ, has enim suspicor adhuc ex lapidibus translucidis fuisse, aut velo, aut linteo, quod pro voluntate & dimovere licuit, & adducere. URB. Noverunt tamen vitrum malleo ducere in laminas. EURAS. Crebriori id potius, quam certiori fama vulgatum fuisse scribit: ferunt, inquit, Tiberio principe excogitatum vitri temperamentum, ut flexibile esset, & totam officinam artificis ejus abolitam, ne æris, argenti, auri metallis pretia detraherentur: eaque fama crebrior diu, quam certior fuit. Vides, quam timide Plinius id referat potius, quam asserat: at certe de fenestris ex vitrea lamina ductis non facit mentionem. URB. Villici ædibus proxime subjaceat area cum horreis. EURAS. Quam apte ad leges antiquorum: area, si competit, Columella monet *L. I. c. 6.* ita constituenda est, ut vel a domino, vel certe a procuratore despici possit. Et Palladius *L. I. c. 36.* area longe a villa esse non debet & propter exportandi facilitatem & ut fraus minor timeatur, domini vel procuratoris vicinitate suspecta. URB. Hujus meæ LVI. pedes longæ & XI. latæ exasciatis trabibus inter se commissis jam XX. annis constantis probant fabricam, quod in præfens servet, quod ille de viro bono:

V.
& Situ
area.

Ne

Ne quid hiet, ne quis protuberet angulus, æquis
Partibus ut colant, ne quid deliret amussis.

Anson. Idyll. 16.

Nescio vero an structuræ genus etiam antiquorum præceptis
conveniat? EURAS. Id quidem minime: nec mirum, cum
nec modus exterendi frumentum eorum moribus conveniat.
Messis ipsa alibi tribulis in area, alibi equarum gressibus exte-
ritur, alibi perticis flagellatur. *Plin. L. XVIII. S. 72.* URB. *De variis*
Quid tribula, seu tribulum? EURAS. Genus vehiculi omni-
modis ex-
parte dentatum, unde teruntur frumenta, quo maxime in A-
frumenta.
frica utuntur. *Serv. in L. I. Georg.* Varro autem *L. I. c. 52.*

his verbis explicat: e spicis in aream excuti grana: quod fit
apud alios jumentis junctis ac tribulo: id fit e tabula lapidi-
bus, aut ferro asperata, quæ imposito auriga, aut pondere
grandi trahitur jumentis junctis, ut discutiat e spica grana:
aut ex affibus dentatis cum orbiculis, quod vocant plostellum
Pœnicum: in eo quis sedeat, atque agitet, quætrahant, ju-
menta, ut in Hispania citeriore, & aliis locis faciant. Apud
alios exeritur grege jumentorum inacto, & ibi agitato perti-
cis, quod ungulis e spica exteruntur grana. *Columella L. II.*
c. 21. pariter asserit, spicas posse vel baculis excuti, vel ex-
teri pecudibus. Apud nos vero, ut ignorare non poteris, illa
sola tritura obtinet, qua frumentum in area perticis flagella-
tur. URB. Et hanc præ cæteris probas? EURAS. Qua ra-
tione alias præferam, quarum usum & commodum ignoro?
URB. Edictamen, quæ forma areæ apud veteres. EURAS. VII.
Aream esse oportet in agro, sublimiori loco, quam perflare *De stru-*
possit ventus: hanc esse modicam pro magnitudine segetis, *ctura a-*
rea.
potissimum rotundam, & medio paulo extumidam (ut si plu-
erit, non consistat aqua, & quam brevissimo itinere extra a-
ream defluere possit, omne porro brevissimum in rotundo e

medio ad extremum) solida terra pavitā, maxime si est argilla, ne aestu peminosa in rimis ejus grana oblitescant, & recipiant aquam, & ostia aperiant muribus ac formicis. Itaque amurca solent perfundere, ea enim herbarum est inimica, & formicarum, & talparum venenum. *Varr. L. I. c. 51.* **URB.** Jam timebam de his furibus, quos gaudeo me scire tam facili remedio posse arceri. Sed qua ratione aream adeo firmam & solidam reddiderint, nondum video. **EURAS.** Area, si terrena erit, ut sit ad trituram satis habilis, primum radatur: deinde confodiatur, permistisque paleis cum amurca, quæ falem non accepit, extergatur; nam ea res a populatione murium formicarumque frumenta defendit: tum æquata paviculis, vel molari lapide condensetur, & rursus subjectis paleis inculcetur, atque ita solibus æquanda relinquatur. *Colum. L. II. c. 20. Cat. c. 91. & 129. Pallad. L. I. T. 36. & L. VII. T. 1.* Quæ verba ideo afferro, quod etiam pro nostris areis, nunquam super stabula excitandis, quorum vapore pudoreque non solum scæna & frumenta, sed & tabulata putrescunt, sane perquam utiliter ejusmodi substernatur pavimentum. **URB.** Antiqui illi, si quid sapio, pro suo triturae genere aream præstabilius stravissent lapidibus. **EURAS.** Neque hoc ab iisdem prætermisum est: quidam aream, scribit Varro *L. I. c. 52.* ut habeant solidam, muniunt lapide, aut etiam faciunt pavimentum. Et Columella *L. I. c. 6.* teste, area optima est filice constrata, quod & celeriter frumenta deterruntur, non cedente solo pulsibus ungularum tribularumque: & eadem eventilata mundiora sunt, lapillisque carent & globulis, quas per trituram fere terrea remittit area. Unde & Palladius *L. I. c. 36.* præcise monet, ut strata sit filice, vel saxo montis excisa. Nunc ad nubilarium ascendamus, quod in sublimi supra aream ac perslabili loco, atque meridiano soli oppo-

VIII.
De nubilario.

opposito, quo omnis humor ex congestis manipulis ante tritutam exhauriatur, commode constitutum est. Hinc Varro *L. I. c. 13.* ædificium facere oportet, inquit, sub quod tectum totam fundi subjicere possis messem, quod vocant quidam nubilarium. Id secundum aream faciendum, ubi triturus sis frumentum, magnitudine pro modo fundi, ex una parte apertum: & id ob aera, quo & in tritutam prouere facile possis - - - fenestras habere oportet ex ea parte, unde commodissime perflari possit. **URB.** Ex utraque areæ parte cortem vides pro paleis & stramentis, quæ hic quidem ejiciuntur in acervum, illic vero in manipulos collecta congeruntur, ut, cum puer essem, vidisse me memini. **EURAS.** Bene Varro stramentum a stratu dictum conjicit, quod id substernatur pecori *L. I. c. 50.* velut & palea occulcata pedibus pecudum fit ministra fundo, *Id. L. I. c. 13.* ac optimum saturandis agris, ferculum.

DIALOGUS XVIII. DE GRANARIO.

ARGUMENTUM.

I. *De frīs & puteis.*

II. *De nostris granariis.*

III. *An frumenta sint ventilanda?*

IV. *De curculionibus & remediis contra eos.*

V. *De situ & structura granarii.*

VI. *De opere Signino.*

VII. *De virtute amurcæ.*

VIII. *De aliis in granario observandis.*

URBAN. Nunc per gradus hos adeamus granarium: sed timeo vacuum. **EURAS.** In sublimi igitur posuisti? **URB.** *I. De frīs & puteis.*
Certo non apud inferos. **EURAS.** Tamen quidam granaria

E e 3

habent

habent sub terris, speluncas quas vocant *ευγες*, ut in Cappadocia, ac Thracia. Alii, ut in Hispania citeriore, puteos, ut in agro Carthaginensi & Oscensi. *Varr. L. I. c. 57.* URB. Atque in his frumenta sine injuria servari possint? EURAS. Utilissime servari testatur Plinius *L. XVIII. S. 73.* Et Columella *L. I. c. 6.* possunt etiam defossa frumenta servari, sicut transmarinis quibusdam provinciis, ubi puteorum in modum, quos appellant siros, exhausta humus editos a se fructus recipit. Ita enim solerter abscondunt, ut de barbaris illis gentibus narrat Curtius *L. VII.* ut, nisi qui defoderint, invenire non possit. Detegant tamen hodie ejusmodi scrobes, quæ in non nullis Hungariæ locis in præfens usurpantur, quod gramina super easdem nata nocturnum rorem non recipiant. URB. Miror sub terra non suffocari frumentum, aut bestiolis frugibus inimicis non confici. EURAS. Id ne contingat, humorem aeremque excludi omnem oportere ait Varro *l. I.* horum solum paleis substernunt, & curant, ne humor aut aer tangere possit, nisi cum promitur ad usum: quo enim spiritus non pervenit, ibi non oritur curculio. Sic conditum triticum manet vel annos quinquaginta: milium vero plus annos centum. Idem testatur Plinius *l. I.* In Hispania & Africa, in-quiens, ante omnia, ut sicco solo fiant, curant. Præterea cum spica sua conduntur: ita frumenta, si nullus spiritus penetret, certum est nihil maleficum nasci. Advertit tamen Varro *L. I. c. 63.* sub terra qui habent frumentum, quod cum periculo introitur recentis apertione, ita ut quibusdam sit interclusa anima, aliquanto post promere, quam aperueris, oportet. URB. Laudas igitur hoc genus asservandi frumentum? EURAS. Ubi ratio soli admittit, non rejicio: sed in nostris regionibus, quæ redundant uligine, magis illam cum Columella *l. I.* positionem pensilis horrei, & hanc curam pavimentorum & parietum proba-

II.
De nostris
granariis

probamus. **URB.** Quas tu mihi fabulas, quæ monstra? an hortos pensiles Semiramidis & Assyrii regis memoras? **EURAS.** Non ego aerea illa, poetarum fabulis celebrata, ædificia prædico: sed quæ ligneis suffulta columnis, ut aura undique perflari possint; adeo ut non solum a lateribus per fenestras, sed etiam subtus a solo ventus regelere possit. *Varr. L. I. c. 57.* suspendunt enim granaria lignea columnis & perflari undique malunt atque etiam a fundo. *Plin. l. l.* **URB.** Creta notabo hunc locum. **EURAS.** Alii autem carbone; nam ut idem Plinius *l. l.* observat, alii omnino pendente tabulato extenuari granum arbitrantur, & si tegulis subiaceat, confervescere. **URB.** Tegulis illis latericiis certo naturaliter insitum est, ex frumento æstivis caloribus jam tepesfacto vapores provocare, quibus ferverescens putrescit, aut in curculionibus transmigrans avolat. Ventilari igitur oportet. **EURAS.** Multi ventilari quoque vetant: curculionem enim non descendere infra quatuor digitos, nec amplius periclitari. *Plin. l. l.* **URB.** Nec hæc mihi exigua videtur jactura, si quatuor digitorum superficies a curculionibus progressu temporis continuo consumatur. **EURAS.** Recte mones. **URB.** Quis vero inter multos illos, qui id asserat? **EURAS.** Columella *L. I. c. 6.* cæterum optimus scriptor & rerum rusticarum peritissimus auctor est: quod genus exitii, de curculionibus agens inquit, cum incidit, multi opinantur arceri posse si exese fruges in horreo ventilentur & quasi refrigerentur; id autem falsissimum est: neque enim hoc factò expelluntur animalia, sed immiscentur totis acervis: qui, si maneant immoti, summis tantum partibus infestantur; quoniam infra mensuram palmi non nascitur curculio: longeque præstat id solum, quod jam vitiatum est, quam totum periculo subicere. Nam cum exigit usus, facile est, eo sublato, quod vitiatum erit, integro inferiore

III.
An frumenta sint
ventilanda?

IV. riore uti. Nec ego tamen in Columellæ sententiam ab eo multorum testimonio doctus, pace tanti viri dixero. quod noxiæ hæ bestiæ primo quidem superficiem, his vero avolantibus pedetentim integrum corrodant acervum. PHILOM. Neque ego de ejus rei veritate dubito, postquam Virgilium *L.I. Georg.* canentem audiui:

- - - populatque ingentem farris acervum
Curculio.

EURAS. Cum enim aperiente se vere frumenta, filigo nempe & triticum incallescere incipiunt, tum primo tenuissimo quodam stamine, ceu aranei reticulo, granorum sibi coalescentium crusta obducuntur: dein commota non eo celeri cursu defluere, sed velut languentia tarde delabi, ita tamen, ut quiescentia etiam grana gliscere, burrire, ac velut modicissime se se movere videantur: turgente nempe vermiculis acervo: qui denique forma exiguis hepialis non absimiles omnes granarii parietes obfidet. PHILOM. In hujus consideratione defixus miror, quod iners & tardus vermiculus tantam edere possit stragem, cui Plautus *Trinum. IV. 3.* hominem lentum & ignavum comparavit

Curculio est exercitor: is hunc hominem cursuram docet. Totus tamen gurgis seu gula est: hinc idem facetissimus poeta *Curcul. IV. 4.* parasitum, quorum æque magnus est numerus, curculionem compellavit:

Therap. Ubi nunc Curculionem inveniam? *Coppa.* in tritico facillime:

Vel quingentos curculiones pro uno, faxo, reperias. URB. Unde tanta multitudo in hoc genere frumenti, in alio ne unus quidem? EURAS. Non juvat in hoc pluribus philosophari: paucis igitur ex Plinio *l. 4.* expediam: in tritico, inquit, maxime crescunt animalia, quoniam spissitate sua concalescit

calefcit & furfure craſſo veſtitur. Tenuior hordeo palea, exilis & legumini, ideo non generant. His curculionibus aqua ſuffocandis conſilium ſuggerit Varro *L. I. c. 60.* tuendi cauſa promendum id frumentum, quod curculiones exeſſe incipiunt: id enim cum promptum eſt, in ſole ponere oportet aquæ catinos, quod eo conveniunt, ut ipſi ſe necent curculiones.

URB. Ego potius ne generentur, quam ut nati enecentur, expecto remedium. EURAS. Mihi certo nullum præſentius, ac

uſu magis comprobatum, quam crebra ventilatio: adeo ut huius ope a Calendis Aprilis ad æquinoctium autumnale tertio ſemper, quartove die ſuſceptæ frumentum nullo curculione infectum, ac ad ſementem idoneum in ſecundum & tertium annum conſervaverim. Multum tamen ipſius frumenti magis

minusve exſiccati conditio, nec non nubilarii ac granarii poſitio confert. Nobis referre plurimum, ſcribit Plinius *l. l.* tempeſtivitas condendi videbitur. Nam ſi parum toſtum atque robuſtum ſit, aut calidum conditum, inimica naſci neceſſe eſt. URB. Quem igitur ſitum & ſtructuram probas? EURAS.

Quem veteres illi: at triticum condi oporet, verba Varronis *De ſitu & ſtructuræ granarii.* ſunt *L. I. c. 57.* in granaria ſublimia, quæ perſentur vento ab exortu ac ſeptemtrionum regione, ad quæ nulla aura humida

ex propinquis locis aſpiret. Vitruvius *L. I. c. 4.* eundem ſitum approbat: & Columella *L. I. c. 6.* ſcribit: ſed granaria ſcalis adeantur, & modicis fenestellis Aquilonibus inſpirentur: nam ea cœli poſitio maxime frigida & minime humida eſt; quæ utraque perennitatem conditis frumentis afferunt. Unde illorum opinionem & notandam eſſe cenſeo, qui apud Plinium *l. l.* nec afflatus admittunt, nec fenestras habere ullas volunt: ſed alii merito fenestras ab exortu tantum æſtivo, aut ſeptemtrione fieri præcipiunt; ut propterea miretur etiam Plinius, quod Columella Favonium ventum frumento conferre dicat.

De Re Ruſtica.

F f

quod,

quod, licet ficcus, simul tamen tepidus sit. At, ni mea me fallit opinio, Columella *L. II. c. 21.* non tam ad conservanda, quam a paleis immista frumenta vento separanda Favonium vocat eximium, qui lenis æqualisque æstivis mensibus perflat; addit enim: quem tamen operiri lenti est agricolæ: quia dum expectatur, sæva nos hiems deprehendit. Quamvis vero Columella, ut paulo ante diximus, frumenta ventilari prohibuerit, hic tamen repurgari his verbis præcipit: pura deinde frumenta, si in annos reconduntur, repurgari debent; nam quanto sunt expolitiora, minus a curculione exeduntur.

URS. Ex multo igitur pulvere generari autumat: ego autem potius ex ipso frumento aut nunquam exhausto, aut iterum concepto humore incalescente. Jam cætera, contra hos frumenti hostes in extruendo granario, subsidia prosequere.

EURAS. Parietes & solum opere tectorio marmurato loricandi.

VARR. *l. l.* Pretiosum quidem, sed perpetuum, ac ad calores, pulveres, mures, curculionesque arcendos præstantissimum opus. Si minus, dicit Varro, ex argilla mixto acere e frumento & amurca, quod murem & vermem non patitur esse & grana facit solidiora ac firmiora. Catonis jam fuit hæc animadversio, qui *c. 92.* eandem prodidit his verbis: frumento ne noceat curculio, neu mures tangerent, lutum de amurca facito: palearum paulum addito: finito macerescant bene & subigito bene: eo granarium totum oblinito crasso luto: postea conspergito amurca omne, quod lutaveris. Ubi aruerit, eo frumentum refrigeratum condito: curculio non nocebit. Eandem fere structuram Columella refert *L. I. c. 6.* sed dubitanter & parum fidenti animo; timet siquidem ne rimas agat, cui malo proin consulturus scribit: neque me præterit, sedem frumentis optimam quibusdam videri horreum camera contentum, cujus solum terrenum priusquam consternatur, perfos-

sum

sum & amurca recenti, non falsa, madefactum, velut Signinum opus paviculis condensatur. Tum deinde cum exaruerit, simili modo pavimenta testacea, quæ pro aqua receperint amurcam, mistam calce & arena supersternuntur, & magna vi paviculis inculcantur, atque expoliuntur, omnesque parietum & solijuncturæ testaceis pulvinis fibulantur, nam fere cum his partibus ædificia rimas egerunt, cava præbent & latebras subterraneis animalibus - - parietes oblinuntur amurca subactoluto, cui pro paleis admista sunt arida oleastri, vel si ea non sunt, oleæ folia. Deinde cum prædictum tectorium inaruit, rursus amurca respergitur, qua siccata frumentum infertur. Ea res a noxa curculionum & similibus animalium commodissime videtur conditas fruges defendere, quæ nisi diligenter repositæ sint, celeriter ab eis consumuntur. Sed id genus horrei, quod scripsimus, nisi sit in sicca positione villæ, quamvis granum robustissimum, corrumpit situ. *Colum. l. l.* **URB.** VI.

Quod tu mihi opus Signinum memoras? **EURAS.** Inventum est fractis etiam testis sic utendi, ut firmitus durent calce contusis addita. *Plin. L. XXXV. S. 47.* ab urbe Campaniæ nomen habens. *Vitruv. L. VIII. c. 7.* Atque hoc Signino opere *Columella L. VIII. c. 15.* ora lacus, ne corrumpantur violentia restagnantis undæ, & *Palladius L. I. T. 17. & 40.* cisternarum parietes & cameras in balneis consternendas, & *Calliodorus L. V. var. epist. 38.* aquas Ravennam deductas dixit. **URB.** VII.
Audio toties commendari amurcam, cujus pretium & virtus duplex, inquit Varro *L. I. c. 35.* oleum, quod omnibus notum: & amurca, cujus utilitatem quod ignorant plerique - - -ca.

cum is humor modicus, cum ad multas res, tum ad agriculturam pertineat vehementer, quod circum arborum radices infundi solet, maxime ad oleam, & ubicunque in agro herba no-

cet. Ejus promendæ & tuendæ rationem idem Varro *l. l. c. 64.* tradit: varias ejusdem virtutes Cato *c. 91. Et seq.* explicat: plures & paucioribus Plinius *L. XV. S. 8.* cujus verba afferro: amurca subigi areas terendis messibus, ut formicæ rimæque absint. Quin & lutum parietum ac tectoria & pavimenta horreorum frumenti, vestiarius etiam contra teredines, ac noxia animalia amurca aspergi: semina frugum perfundi: morbis quadrupedum, arborum quoque illa medendum, efficaci ad ulcera interiora humani quoque oris. Lora etiam ac coria omnia & calceamina axesque decocta ungi, atque æramenta contra æruginem, colorisque gratia elegantioris: & totam fupellectilem ligneam, ac vasa fictilia, in quibus ficum aridam libeat asservare - - - postremo ligna macerata amurca nullius fumi tædio ardere, seu, ut ait Cato *c. 130.* neque fumosa erunt & ardebunt bene. Pulices fugari amurca per pavimentum frequenter aspersa: & mures adhærere, si amurcam spissam patinæ infuderis & in domo nocte posueris, testatur Palladius *L. I. T. 35.* talpas denique eadem necari, & plura alia, invenire est apud Plinium *L. XVII. S. 47. Et alias.* In tuo autem hoc granario situm & aptas ad claudendum aperiendumque fenestras laudo: septemtrionem enim spectat: austrum aversum habet: ab omni humore, lætamine & stabulis est liberum: frigidum, ventosum, siccum: & nihil custodiendis frumentis commodius, ac quod possint in alterum vicinum locum transfusa refrigerari. Præterea est in plures cellas divisum, ut, si magnus speretur seminum modus, aliam & aliam grano cuique tribuamus. Pallad. *L. I. T. 19.* id enim etiam Columella *L. I. c. 6.* suadet, distincta esse granaria, ut separatim quæque legumina ponantur. Aliqui coriandri folia frumentis miscere ad servandum profutura - - herba conyza sicca pariter, ut Græci asserunt, substrata frumentis addit ætati. *Pallad. l. l.*

URB.

VIII.
De aliis
in granario obser-
vandis.

URB. Et nihil ultra desideras? EURAS. Sunt, qui rubeta rana in limine horrei pede e longioribus suspenſa, invehere jubeant: *Plin. L. XVIII. S. 73.* ad avertenda ſcilicet noxia animalia: velut noſtri buſones, angues, viperas, muſtelas &c. e ſtabulis ſuſpendunt, ut ejus generis animalia ab ingreſſu arceant. Si tamen curculionum vitiis carere velis frumenta, Plinii quidem opinione breviffima obſervatio eſt, ſi interlunio legantur. Quare plurimum referre ait, condere quis malit, an vendere, ita ut vendenda Luna creſcente legenda ſint, quod ſic leſta grandefcant in area: condenda vero in interlunio, ut a curculionum fraudibus ſint ſecura. Sed nolo longius curculiunculos minutos fabulari.

DIALOGUS XIX.

DE

SUPELLECTILI RUSTICA.

ARGUMENTUM.

I. De ſitu horrei inſtrumentorum.	V. De inſtrumentis rei agraria.
II. De ordine in aſſervandis inſtrumentis cuſodiendo.	VI. De falce vinitoria.
III. Magnum eſſe inſtrumentorum numerum.	VII. De inſtrumentis rei pecuaria.
IV. De partibus currus.	VIII. De ſupelleſtili culinar.

EURAS. **P**rocuratori aut certe villico ſit proximum horreum, quo conferatur omne ruſticum inſtrumentum, & intra id ipſum clauſus locus, quo ſerramenta condantur. *Colum. L. I. c. 6.* qui non humido & uliginoſo ſolo, ſed ſicco, atque perſtabili ſtatione ſit poſitus, nam anni toto tempore ſitus at-

I.
De ſitu horrei inſtrumentorum.

que humor instrumentum rusticum supellectilemque & inconditos conditosque fructus corrumpit. *Id. l. l. c. 5.* Quod ipsum Varro *L. I. c. 13.* monuit: faciendum etiam plaustris, ac cetero instrumento omni, quibus cælum pluvium inimicum, in cohorte ut satis magna sint tecta. Hæc enim si intra clausum in consepito, & sub dio, furem modo non metuunt, adversus tempestatem nocentem non resistunt. Et *c. 22.* quæ non possunt esse sub clavi quam maxime facere, ut sint in conspectu oportet. Eo magis ea, quæ in rariore sunt usu, ut quibus vindemia utuntur, ut corbulæ, & sic alia: quæ enim res quotidie videntur, minus metuunt furem. *URB.* Miror profecto summum virum Varronem ad hæc minuta advertisse animum.

II.

*De ordine
in affer-
vandis in-
strumen-
tis custo-
diendo.*

EURAS. Occurrent plura alia ex eodem, ad quæ nos, quamvis moniti, in præsens non respicimus. Villicus igitur, ut Columella *L. XII. c. 2.* observat, post hæc meminisse debet, quæ inferantur, ut idoneis & salubribus locis recondita sine noxa, permaneant. Nihil enim magis curandum est, quam præparare ubi quidque reponatur, ut cum opus sit, promatur. *URB.* Et quam affert hujus rei tam religiose observandæ rationem? *EURAS.* Gravem equidem & conspicuam, sed copiosius explicatam. *URB.* Mihi quidem lacteus ille Columellæ sermo, etsi longior, nunquam erit tam molestus audiendo, quam tibi gravis recitando. *EURAS.* Præparatis igitur receptaculis, data a te venia, ejusdem verba refero, oportebit suo quidque loco generatim atque etiam specialiter non nulla disponere; quo facilius, cum quid expostulabit usus, recipere possit. Nam vetus est proverbium, paupertatem certissimam esse, cum alicujus indigeas, uti eo non posse, quia ignoretur, ubi projectum jaceat, quod desideratur. Itaque in re familiari laboriosior est negligentia, quam diligentia. Quis enim dubitet, nihil esse pulchrius in omni ratione vitæ, dispositione

sitione atque ordine? quod etiam ludicris spectaculis licet sæpe cognoscere; nam ubi chorus canentium non ad certos modos, neque numeris præeuntis magistri consensit, dissonum quiddam ac tumultuosum audientibus canere videtur: at ubi certis numeris ac pedibus velut facta conspiratione consensit, atque concinuit, ex ejusmodi vocum concordia non solum ipsis canentibus amicum quiddam & dulce resonat, verum etiam spectantes, audientesque lætissima voluptate permulcentur. Jam vero in exercitu neque miles, neque imperator sine ordine ac dispositione quidquam valeat explicare, cum armatus inermem, eques peditem, plaustrum equites, si sint permisti, confundant. Hæc eadem ratio præparationis atque ordinis etiam in navigiis plurimum valet. Nam ubi tempestas incescit, & est rite disposita navis, suo quidque ordine locatum armamentum sine trepitatione minister promit, cum est a gubernatore postulatum. Quod si tantum hæc possunt vel in theatris, vel in exercitibus, vel etiam navigiis, nihil dubium est, quin cura villicæ ordinem dispositionemque rerum, quas reponit, desideret. Nam & unumquodque facilius consideratur, cum est assignatum suo loco, & si quid forte abest, ipse vacuus locus admonet, ut, quod deest, requiratur. Si quid vero curari, aut concinnari oportet, facilius intelligitur, cum ordine suo recensetur. *Colum. L. XII. c. 2.* Illud vero minime prætermittendum, quod jam olim ex Varrone *L. I. c. 22.* monui, instrumentum & supellectilem rusticam omnem oportere habere scriptam tam in urbe, quam rure. URB. III.

Cum rusticis sit curta supellex & brevis erit descriptio & sermo noster sterilis. *Euras.* Brevis quidem si villæ ornatum vitæque cultum, copiosus vero, si rerum ad villæ rurisque culturam, fructuumque perceptionem, necessariarum apparatus spectes. Volo igitur, ut, dum de hoc paucis dissero,

ani-

*Magnum
esse instru-
mentorum
numerus.*

animum præsentem afferas. Nec tamen, quod Varro *L. I. c. 17.* instrumentum vocale vocat, in quo sunt servi, aut semivocale, in quo sunt boves, attingam: sed illud, quod dicit mutum, in quo sunt plaustra, instrumenti genus, nec omnia tamen aut singula, aut quorum rarus est usus, sed solum quæ in rei agrariæ & pecuariæ commoda summopere sunt necessaria, paucis percensenda assumam, ea te liberaturus inscientia, qua leves autumas, aut prope nullas a rusticis in hanc rem infumendas impensas. **URB.** Rogo itaque, ut parce rationem ineas, neve, qui capram portare non possum, bovem imponas. **EURAS.** Parcā & verbis & sumptibus: nec de alienis magis quam propriis faciendis impensis liberalis ero: pro rerum tamen necessitate velut e plaustro seu libertate mihi data primo de plaustris loquar, illud præmittens Hesiodi:

IV.

*De partibus cur-
rus.*

Centum autem lignis plaustrum componitur unum. **URB.** Jam fingere incipis & fabulas fabulari. **EURAS.** Ex animo me locutum fuisse, intelliges, si partes unius rotæ, quarum conversione circa axem currus agitur, ad calculos vocemus. Est absis seu curvatura rotæ in quinque partes distincta, & canthis, atque hæ clavīs & annulis rotariis, munitæ. Dein modiolus seu medium rotæ, cui hinc, illinc absidi decem radii innituntur, ejusque centrum, in quod axis immisus est, tubus modalis vocatur: est annulus seu ferrum orbiculare, quo modiolus, ne atteratur, munitur. Jam ipsius corporis curulis compagem considera: axes scilicet, quibus rotæ sunt immissæ: embolium seu obicem in extremo axe præfixum, ne rotæ excidant: sufflamen, quod rotæ injicitur, ne in præceps feratur currus: axungiam, qua axis ungitur, ut facilius rotæ circumagantur. Nunc temonem vertamus, ad cuius tum caput ferro præfixum, tum ad calcem transversis velut ad libram lignis, ceu brachiis equi junguntur. Super temonem

temonem vertitur alter terno seu axis stratus (tignum oblongum curru subtensum) cujus extrema parte, cauda dicta, fibula connectitur tum prior, tum posterior plaustris pars; his incumbunt tigna oneraria, surgentibus utrinque ad latus fulcris alariis cum statumine; quibus obnituntur anterides. En! tot partibus compago plaustris constat, cujus generis sex in ampliori prædio sunt necessaria. **URB.** Heu me! sex? **EURAS.** Dubitas? quid enim fœno secto, aut messe facta, cum hodie fervet cœlum? an non, ut ferbeat etiam opus, dum tria plaustra deonerantur, oneranda alia tria in promptu sint? nam res rustica sic est, dicit Cato c. 5. si unam rem sero feceris, omnia opera sero facies. Et quiscunque in comparanda hac suppellectili parce nimium sumptus facit, restrictos pariter recipiet proventus. Eadem tamen inferior curulis compago diversorum curriculorum subire potest munera, ut modo plaustrum, modo crates, modo sirpea, modo traha videatur, dum nunc fimo, nunc lignis, nunc fœno & frumento, nunc leguminibus convehendis aptatur: ob quas constantes, quas præstat, operas non vane in proverbium abiit: currus edax. Nam aut rotarius, aut plaustrarius, aut faber ferrarius, aut frenarius, aut ephippiarius, aut funarius, aut unguentarius semper invenit, quod reficiat. Adsint præterea alii carri, trahæ, vehicula, vectabula, curricula varii generis, quorum varius & quotidianus est usus; cui enim plaustrum est domus, haud est, ut deportandis oneribus asinos aliunde conducat; unde natum illud: utere curru, de asinis nihil laborans. **URB.** Satis, satis utique de curribus. **EURAS.** Qua autem ratione junges equos, si careas instrumentis? hinc ultra opus est libramentis hic ferreis, illic coriaceis: jugis boum & equorum: loris subjugiis, quibus illa alligantur: frenis & retinaculis: frontalibus, anteis, postilenis, capistris, helicis, thomicis,

De Re Rustica.

G g

cibus,

cibus, sellis, cingulis, variisque loramentis & corrigiis, quibus revinciuntur, cinguntur, & distringuntur; ut nil dicam de clitellis, stragulis, & instratis. **URB.** Ah! desine tandem de his. **PHILOM.**

V.
De instru-
mentis rei
agrariae.

Dicendum, & quæ sint duris agrestibus arma:
Quois sine nec potuere feri, nec surgere messes.
Vomis & inflexi primum grave robur aratri,
Tardaue Eleusinæ matris volventia plaustra,
Tribulaque trahæque & iniquo pondere rastro:
Virgea præterea Celei, vilisque supellex,
Arbutæ crates, & mystica vannus Jacchi.
Omnia quæ multo ante memor provisa repones:
Si te digna manet divini gloria ruris.

EURAS. Et aratra quidem tam simplicia, quam aurita pro magis minusve planæ regionis conditione: *Pallad. L. I. T. 43.* nec non alia ad repastinandum, alia ad arandum. Et si adhuc glebosus sit fundus, opus ligonibus atque cylindris, quibus frangatur: dein occis, quibus comminatur, ne fiat gleba, & postea inoccetur semen: atque rastro, quibus purgetur, ac inæquetur. **URB.** Tu in his enarrandis nimium largus es, semper plurativum numerum usurpans. **EURAS.** Tu vero non animi quidem vitio, sed rerum rusticarum ignorantia durus & parci promus es: nunquamne legisti illud Varro- nis? cujus instrumenti varia discrimina ac multitudo agri magnitudine finitur, quod plura opus sunt, si fines distent late. Proposita itaque magnitudine fundi requirit plostra majora tria: aratra cum vomeribus sex: crates stercorearias quatuor. Item alia. Sic de ferramentis quæ sunt & quot opus ad multitudinem, ut ferreas octo, sarcula totidem, dimidio minus palas. Item alia. *Varr. L. I. c. 22.* Sæpius autem addit: item alia. Jam foenum, dum maturum, secandum est falcibus fœnariis,

nariis, seu seculis, quæ primum malleo extunduntur, deinde cote acuuntur. Arefactum vero rastris, seu rastellis ligneis versandum, tridentibus coacervandum & plaustro imponendum: ac denique furcis bicornibus ferreis in scœnile deponendum. Instante messe parandæ sunt falces messoriæ, sive sicilæ, plaustra frumentaria cum malo cereali & tridentibus ligneis: ad trituram vero, cum in area excutiuntur grana flagellis, seu bacillis loreis vinculis e fuste pendulis, quem triturantes manibus versant, tunduntque spicas: furcillis vero ferreis dentatis stramenta extra aream ejiciunt, ut furcilla extrudi idem sit apud Ciceronem *Epist. ad Attic.* 16. quod vi expelli. Excussa grana olim tantum vannorum, vallorum, & ventilabrorum motu vel jactu ab acerbis purgabantur: hodie vero, licet iis instrumentis ad alios usus carere minime possimus, negotio longe faciliori ad molam trusatilem seu pneumaticam incerniculi jactatione emundantur a paleis ac dimensa, & in saccos, quorum magna tibi sit copia, missa inferuntur granariis. **URB.** Post trituram iterum redibis ad aratrum, ad occam, ad vectabula & vehicula, ad sarracum & carrucam, ad crates & sirpeas, ad feretra & fercula stercoraria, atque adeo ad antiquam silvam. **EURAS.** Silva adhuc supereſt & haud opus, ut acta agamus. Ne tamen sine causa thunnissare videaris, aratri partes, quas prius omisi, referam: sunt enim stiva seu buris, culter, vomer, temo, rallum, quo ferramento raditur vomer, & inhærente terra purgatur. Purgat vomerem, scribit Plinius *L. XVIII. S. 49.* subinde stimulus. cuspidatus rallo. Nec tamen copiosus esse cupio in enerrando numero sudium, palorum & palarum, ligonum, sarcolorum, capreolorum, pectinum, rastrorum, falcium, harspaginum, forficum, sirpicularum, rutrorum, rutellorum, uncorum, uncinorum, securium, bipaliorum, marrarum, irpicum, pasti-

VI.
De falce
vinitoria.

— norum, mergarum, catenarum, catellarum, ferrarum, ferru-
larum (nam & talia arma tractari a rusticis haud raro ratio-
nes postulant) runcinarum, dolabrarum, malleorum & tere-
brarum. Nec falces iterum sine ratione indicavi, quoniam
aliae messoriae, aliae foenariae, aliae stramentariae, aliae rusta-
riae, aliae vinitoriae. Et quamvis nostri officii ac laboris non
sit, singula haec instrumenta describere, falcis tamen vinito-
riae munus & figuram ex Columella dabo: est autem sic dispo-
sita vinitoriae falcis figura, ut capulo pars proxima, quae re-
ctam gerit aciem, culter ob similitudinem nominetur: quae
flectitur, sinus: quae a flexu procurrit, scalprum: quae deinde
adunca est, rostrum appellatur; cui superposita semiformis
lunae species, securis dicitur, ejusque velut apex pronus im-
minens, mucro vocatur. Harum partium quaeque suis mu-
neribus fungitur, si modo vinitor gnarus est. Nam cum in
adversum pressa manu defecare quid debet, cultro utitur:
cum autem retrahere, sinu: cum allevare, scalpro: cum in-
cavare, rostro: cum ictu caedere, securi: cum in angusto
aliquid expurgare, mucrone. *Colum. L. IV. c. 25.* URB.
Plus ingenii, quam utilitatis haec figura habet: quid enim
prohibet simplicis cultri ictu vitem caedere? EURAS. Ra-
tionem hujus idem Columella l. l. reddit: major pars operis,
inquit, in vineam ductum potius, quam caesum facienda est;
nam ea plaga, quae sic efficitur, uno vestigio allevatur: prius
enim putator applicat ferrum, atque ita, quae destinavit, praeci-
dit. Qui caesum vitem petit, si frustratus est, quod saepe e-
venit, pluribus ictibus stirpem vulnerat. Tutior igitur & uti-
lior putatio est - - quae ductu falcis, non ictu conficitur.
Sed minime nescius in ejusmodi rebus saepe magis genus,
quam speciem posse indicari; nec enim omnia omnibus locis
conveniunt, & velut mores & artes atque hominum ingenia,
ita

ita mutantur arma & vocabula. URB. An non a te multiplicantur etiam? EURAS. Non solum nihil addo, sed nec dinumero vannos, vallos, fiscellas, qualos, sportas, storeas e funibus aut junco, tegetes canneas, sirpicula, canistra, modios & semimodios, lintres, hauftra, situlas, trullas, mattelliones, nasiternas, urnas, lacus, labra, dolia, & infundibula. URB. Apparatus iste instruendo Xerxis exercitui sufficeret. EURAS. Jam aures arrige, necdum enim de rebus rei pecuariæ dixi quidquam; sed hæc non tam genere multa sunt, quam numero: mulctra quidem, in quæ lac mulgendo excipitur: cola, per quæ a fordibus purgatur: sinus plurimi, qui sunt vas quoddam rotundum capaci alveo, ut in iis lac asservetur: orcula, in qua vel cujus succussatione ex lactis flore butyrum conficitur: & cadi, in quibus asservatur. Demum ahenum, in quo coquitur caseus, & formæ ligneæ, in quas lac coagulatum, ut serum percoletur, transfertur. PHILOM. De hujusmodi formis, & quæ alibi in usu sunt, fiscellis vimineis Tibullus *L. I. Eleg. 3.*

Tum fiscella levi detexta est vimine junci

Raraque per nexus est via facta sero.

EURAS. Nec de majorum minorumve pecudum aut stabuli instrumentis dicam ultra: nec de alveariis, gallinariis, columbariis, aviariis, ornithonibus, & ornithotrophiis. Sed suppellectilem culinæ rusticæ haud licet omni silentio prætervehi; quamvis enim splendoris nesciat adornare dapes, horret tamen etiam in victu arido & doliari vita vasa sordida: cui rei nostri adeo studiose insistant, ut haud raro culina præ cubiculis nitent, majorque sit focariæ in parandis duobus ferculis rusticanis munditiæ cura, quam cocis nobilium in lautis conviviis. Nec est vasorum penuria, sed pro conditione familiæ major, minorve apparatus. Focus plerumque amplus, supra quem

VII.
De instrumentis rei pecuariæ.

VIII.
De suppellectili culinæ.

lebes, seu ahenum pendulum, follis, chytropus, & forceps: hic labra ænea & lignea, truncus carnarius & plathanus, illiæ una serie ponuntur cacabi, ollæ, ollulæ cupreæ, æneæ, fistiles, varique generis alveoli cum cooperculis, nec non pila cum pistillo: istic iusto ordine pendent pultarii, testa, authepsæ cum climacteribus: tudiculæ, fuscinulæ, cochlearia ferrea, lignea, atque spumaria: demum lances, disci, orbesque testacei & lignei cum radula & cribro. Et, quod mireris, non munda tantum, sed nitida omnia. PHILOM. Dicunt siquidem cum Horatio *L. II. Carm.*

Vivitur parvo bene, cui paternum

Splendet in mensa tenui salinum.

URS. Cur tanta vasorum coquinariorum copia, quibus domus & vestis perlucet quam cribrum crebrius, & tribus bolis solvitur mensa. PHILOM. Nos non Philemonis & Celei temporibus vivimus, ut tantum sit

Virgea præterea Celei vilisque supellex.

Nec Romanorum more pessimos quosque aut compedibus victos ad ruris opera accersimus: sed ingenua fronte, & haud raro facultatibus etiam instructos ministros assumimus, aut villicos, quibus non sordidus servorum, aut caninus panis, sed liberalior, ac pro patriæ more, parabilis victus cum eo decore & munditia est subministrandus, qua in paternis ædibus, ac apud alios honestiores agricolas frui licet, qui apud

nos præ aliis regionibus melioris fortis & mentis sunt, nihil habentes servilis notæ.

DIALO-

DIALOGUS XX.

DE

STABULIS & STERQUILINIO.

ARGUMENTUM.

I. <i>Domi parantur stabula, in pascuis caula.</i>	VI. <i>Quis stercorationem invenerit?</i>
II. <i>Leſſio vulgaris Columella emendatur.</i>	VII. <i>De ejus neceſſitate.</i>
III. <i>De ſitu ſtabulorum.</i>	VIII. <i>De ſtruſtura ſterquilini.</i>
IV. <i>De corte & ſtramentis.</i>	IX. <i>De ejus materia.</i>
V. <i>De piſcina</i>	X. <i>De diverſitate ſtataminis.</i>

URBAN. **S**tabula & piſcinas levi pede tranſibimus. EURAS. I. Quin operæ pretium, ut brevi ſermone perſtringamus. Sunt *Domi parantur stabula, in pascuis caula.* enim aut ovilia, aut caprilia, aut ſuilia, aut equilia, aut buſtilla: caulas autem aut mandras non domi, ſed in remotis *pascuis caula.* pascuis, & alpiſus excitamus, in quas æſtivo tempore pecus noſtrum educimus non rediturum nocte domum; quia & boves & oves & omne ejusmodi armentum deſiderat æſtate opaciſſima nemorum, ac montium alta magis, quam plana paſcua. Similiter & tauri freti viribus per nemora vagantur, liberosque egreſſus reditusque habent. *Colum. L. VI. c. 22. & 23.*

PHILOM. Miror in lapidoſis noſtris alpiſus, ubi nec ſtabula, ſæpe nec caulas habent, non atteri corrumpique ungulas.

EURAS. Atteruntur primo quidem, ſed mox creſcunt & dantur magis, velut & equi in montanis nati firmiores durioresque ungulas præ illis habent, qui in planis, herbidis, uliginosisque locis. Quod ipſum Varro *L. II. c. 8.* de mulis teſtatur: hi, inquit, ſi in paluſtribus atque uliginosis locis nati, habent

habent ungulas molles : iidem si exacti sunt æstivo tempore in montes - - durissimis ungulis fiunt. Et Columella *L. VII. c. 37.* annicula mula recte a matre repellitur, & amota montibus, aut feris locis pascitur, ut ungulas duret. *PHILOM.* Ecce igitur Columella tuus *L. VI. c. 22.* scribit: melius nemoribus herbidis, & frutetis, quam lapidosis locis durantur ungulæ? *EURAS.* Latere in his verbis aliquod librariorum vitium suspicantur viri eruditi: & qui a vulgata lectione minime recedunt, legendum putant: durant juvenulæ. Quam lectionem commendant verba, quæ sequuntur: nec tam fluviis rivosque desiderant, quam lacus. Nec enim ungulæ lacus desiderant, sed juvenæ. Alii vero legendum statuunt: saturantur juvenæ. Quæ lectio cum iis, quæ Palladius *L. IV. T. 11.* scribit, cum integra Columellæ sententia convenit, licet paulo diversa, & postrema hæc sunt verba: melius frutetis & his herba internascente saturantur. Domi igitur pecudibus fient stabula, quæ neque frigore, neque calore infestentur - - - sed omnia stabula sic ordinentur, ne quis humor influere possit: & ut quisque, qui ibi conceptus fuerit, quam celerrime dilabatur, ut nec fundamenta parietum corrumpantur, nec ungulæ pecudum. *Colum. L. I. c. 6.* Atque ideo stabula optima esse ait, saxo aut glarea strata, non incommoda etiam sabulosa: illa quod imbres respuant: hæc quod celeriter forbeant transmittantque: sed utraque devexa sint, ut humorem effundant, spectentque ad meridiem, ut facile siccentur, & frigidis ventis non sint obnoxia. *Colum. L. VI. c. 23.* Et Varro *L. II. c. 5.* lapides subternendos monet, aut quid item. Denique etiam Palladius *L. I. c. 21.* & *L. IV. c. 11.* non solum ab omni humore suspensa esse jubet, verum & quæ equorum vel boum meridianas plagas respicere, non tamen egere septemtrionis luminibus, quæ per hiemem

III.
De situ
stabulo-
rum.

mem clausa nihil noceant, per æstatem tepesacta refrigerent. Et quamvis Columellæ *l. l.* opinione omnis externi frigoris equino armento vacca sit tolerantior, ut facile sub dio hibernet, algor tamen eas & fames macrescere cogit. *Varr. L. II. c. 5.* Hiberno autem tempore bovillum pecus præ equino stabuli calores amat: hoc vero vaporis calorisve ex fimo editi minus patiens esse dicitur; ut propterea, ubi major pecoris est numerus, graviorque vapor pro equis equidia, pro bobus bubilia statuunt. Stationibus equorum supponantur planæ roboreæ cum stramine, ut jacentibus molle sit, stantibus durum. *Pallad. l. l.* Nec minus lata bubilia esse oportebit pedes decem, vel minime novem, Columellæ quidem consilio *L. I. c. 6.* quæ mensura & ad procumbendum pecori, & jugario ad circumeundum laxa ministeria præbeat (quod pro singulis boum paribus cum Palladio *l. l.* accipio) & ne in angustiis conceptum altera alterius elidat, & ut invalida fortioris ictus effugiat. *Colum. L. VI. c. 23.* Præsepes & clathros interesse oportet, monet Cato *c. 4.* ne boves pabulum ejiciant. Major adhuc diligentia adhibenda est, ut ovium pellitarum stabula munda & pura sint, ne lana inquinetur, quo minus vel infici recte possit, vel lavari, ac parari: itaque faciunt lapide strata, ut urina nec ubi in stabulo consistat. *Varr. L. II. c. 2.* Fumarium quoque, quo materia, si non sit jam pridem cæsa, festinato siccetur, in parte rusticæ villæ fieri potest. *Colum. l. l. c. 6.* Alia cors exterior crebro operata stramentis ac palea, quæ occulcata pedibus sit ministra fundo, ex ea quod evehatur. *Varr. L. I. c. 13.* Stramentorum autem nomine venit, quidquid pecori substernitur; & quamvis proprie ad frugum culmos pertineat, si tamen hi deerunt, frondem iligineam legendam dicit Cato *c. 5.* substernendamque ovibus & bubus, ut ungulæ curentur. Itaque hibernæ stabulationi præparanda

De Re Rustica.

H h

sunt

IV.
De corte
& stramentis.

V.
De pisci-
na.

sunt stramenta - - Horum defectio cum pecori, tum agro est utilis: liberantur arva sentibus - - & pecori subiecta plurimum stercoreis efficiunt. *Colum. L. VI. c. 3.* Cato enim dicturus, stercus unde fiat, non tantum stramenta designat, verum etiam lupinum, paleas, frondem iligneam, querneam. Ex segete evellito ebulum, cicutam & circum salicta herbam altam ulvamque: eam substernito ovibus, bubusque frondem putidam. *Cat. c. 37.* Non procul a stabulis piscinæ duæ sunt: una quæ usui pecudis, anatum, anserum serviat: altera, in quam lactucæ, lupinum, vimina & alia macerata nostris opportuna usibus immittantur. *URB.* Næ tu delicatus declamator es omnes commoditatis articulos captans. *EURAS.* Ita captare me jubet Varro *L. I. c. 13.* boves enim ex arvo ætate reducti hic bibunt, hic perfunduntur. Nec minus pabulo dum redierunt anseres, sues, porci. In corte exteriore lacum esse oportet, ubi maceretur lupinum: item alia, quæ demissa in aquam ad usum aptiora fiunt. Eadem fere Columella tradit *L. I. c. 6.* ubi & furnum & pistrium, quantum futurus numerus colonorum postulaverit, circa villam esse oportere ait. Præ cæteris autem cum Catone sterquilinum secundum villam facere oportet præcipit Varro *L. I.*

VI.
Quis ster-
coratio-
nem inve-
nerit?

c. 38. *URB.* An nondum relinquimus hoc oletum? *EURAS.* Nunc primum ad Augiæ & Herculis labores venimus. *URB.* Somnias? *EURAS.* Ditissimus rusticorum foret, qui tanti congesti fimi habeat, quantum ter mille boves pluribus annis Eleo regi reddiderunt. *URB.* Stercorandi autem commoda Augias rex in Græcia invenisse, divulgasse vero Hercules in Italia traditur, quæ regi suo Stercutio, Fauni filio, ob inventum immortalitatem tribuit. *Plin. L. XVII. S. 6.* Stercutumque dictum, quod primus stercore fecunditatem agris comparaverit. *Macr. L. I. c. 7. Saturn.* *URB.* Dignum profecto divinitate

illa

vexum leni clivo & extractum pavitumque solum habeat, ne humorem transmittant. Plurimum enim refert, non adsuccato succo finum vires continere, & assiduo macerari liquore, ut siqua interjecta sint stramentis, aut paleis spinarum vel graminum semina, intereant, nec in agrum exportata segetes herbidas reddant. Ideoque periti rustici, quidquid ovilibus stabulisque conversum progesserunt, superpositis virgeis cratibus tegunt, nec arescere ventis sinunt, aut solis incurfu patiuntur exuri. *Colum. L. I. c. 6.* Præterea advertunt, medio loco palum e robore, aut robusteam quamdam materiam defigi, ita enim fore, ne innascantur his serpentes. *Id. L. II. c. 15.* *Plin. L. XVII. S. 6.* Verumtamen propter odoris horrenda a prætorii avertatur aspectu. *Pallad. L. I. T. 33.* URB. Adeo omnis colluvies agrorum saturitati proficit? EURAS. Fere omnis: falsamenta tamen & fabulosa pinguedinem non conferunt, sed consumunt. *Pallad. l. l.* Quin etiam satis profuit cineris usus & favillæ, qui Transpadanis adeo placuit, ut anteposuerint simo jumentorum: quod quia levissimum est, ob id exurunt - - Et nuper repertum, oleas gaudere maxime cinere e calcariis fornacibus. *Plin. l. l.* PHILOM. Etiam Virgilius, qui sua de agricolatione præcepta ad Circumpadanæ Italiæ ritum composuit, *Plin. L. XVIII. S. 30.* hanc cineris virtutem agnovit *L. I. Georg.*

- - - arida tantum

Ne saturare simo pingui pudeat fola, neve

Effcetos cinerem immundum jactare per agros.

EURAS. Frutex vero lupini succifus optimi stercoreis vim præbet - - licet enim quamlibet frondem, licet e vepribus compositisque congesta colligere: licet filicem sine injuria vicini etiam cum officio decidere & permiscere cum purgamentis cortis: licet depressa fossa - - - cinerem cœnumque cloacarum,

IX.
De ejus
materia.

carum, & culmos, cæteraque, quæ everruntur, in unum congerere - - ubi greges quadrupedum versantur, quædam quotidie, ut culina & caseale, quædam pluviis diebus, ut bubilia & ovilia, debent emundari - - Reliqua deinde in prædictum locum concavum congerenda & assiduo humore satianda sunt, ut herbarum semina culmis cæterisque rebus immista putrescant. Æstivis deinde mensibus non aliter, ac si repastines, totum sterquilinium rastris permisceri oportet, quo facilius putrescat. *Colum. L. II. c. 15.* Denique etiam copia purgaminis, quam minora animalia edunt, in eandem colluviem congerenda. Est autem sterqus, quod anno requievit, segetibus maxime utile, quod vires solidas habeat, nec tamen herbas creet: vetustius vero minus prodest. Pratis recentissimum debet injici, quod plus herbarum progeneret. *Id. l. l. URU.*

Discrimen ergo aliquod in hoc ultimo naturæ purgamento? *De diversitate lataminis.* EURAS. Magnum profecto, etsi in re vilissima. Tria enim stercoreis genera præcipua Columella *l. l.* statuit, quod ex avibus, quod ex hominibus, quod ex pecudibus confit. Avium, inquit, primum habetur, quod ex columbariis egeritur. Deinde quod gallinæ, cæteræque volucres edunt: exceptis tamen palustribus, aut nantibus, ut anatis & anseris: nam id noxium quoque est. Maxime tamen columbinum probamus, quod modice sparsum terram fermentare comperimus. At M. Varro *L. I. c. 38.* principatum tribuit turdorum fimo ex aviariis (turdos enim merulasque magno numero, teste Cornelio Nepote, paulo ante Augusti tempora saginare cœperunt. *Pin. L. X. c. 30.* cujus pabulo etiam boves fuesque, neque alio cibo celerius pinguescunt. Ego arbitror, inquit, præstare ex aviariis turdorum ac merularum, quod non solum ad agrum utile, sed etiam ad cibum ita bubus ac suibus, ut fiant pingues. Addit: tantum pretium eidem tribui, ut, qui aviaria conducunt,

si caveat dominus, stercus ut in fundo maneat, minoris conducatur, quam id, quibus id accedit. Jam tum igitur hæc merx pretio comparabatur: & quidem singulæ fimi vehes ex pecudibus minoribus denario. *Plin. L. XVIII. S. 53.* Præstare tamen columbinum cum Columella scripsit Dionysius Cassius, qui Magonis libros e Punieo in Græcum sermonem vertit, quod sit calidissimum, ac fermentare possit terram, ac ut semen aspergi oportere in agro, non ut de pecore acervatim poni. Secundo loco, quod homines faciunt, Columella ponit, si & aliis villæ purgamentis immisceatur, quoniam per se est naturæ ferventioris, & idcirco terram perurit. Velut & cæteri auctores, teste Plinio *L. VII. S. 6.* humanas dapes ad hoc imprimis advocant. Alii ex his præferunt hominum potus in coriariorum officinis pilo madefacto. Alii per sese aqua iterum, largiusque etiam, quam cum bibitur admixta; quippe plus jam ibi mali domandum est, cum ad virus illud vini homo accesserit. Hæc sunt certamina, quibus invicem ad tel lurem quoque alendam utuntur homines. Aqua igitur corrigendum judicat non solum vini vitium, sed & virus, quod ex humano corpore, per quod transmeat, contrahit: certo enim pro agris est ferventior. Aptior est tamen surculis hominis urina, ut Columella *l. l.* perhibet, quam sex mensibus passus fueris veterascere. Si vitibus aut pomorum arboribus adhibeas, nullo alio magis fructus exuberat: nec solum ea res majorem facit proventum, sed etiam saporem & odorem vini pomorumque reddit meliorem. Tertium locum obtinet pecudum stercus: atque in eo quoque discrimen est & pugna auctorum; aliis hoc, aliis aliud præferentibus; nam Columellæ quidem sententia optimum existimatur, quod asinus conficit, quoniam id animal lentissime mandit, ideoque facilius concoquit & bene confectum atque idoneum protinus arvo
fimum

simum reddit. Nec adversatur Varro *l. l.* eundem cum caprino & ovillo conferens, quem Cato *c. 36.* cum Plinio *l. l.* columbino proximum facit: deinde boum: novissimum jumentorum armentorumque. Minime bonum equinum Varro asserit, sed in segetes: in prata enim vel optimum ut cæterarum veterinarum, quæ ordeo pascuntur, quod multam facit herbam. Quidam etiam bubulo jumentorum præferunt, ovillumque caprino, omnibus vero asininum, quoniam lentissime mandunt. E contrario, Plinii quidem opinione, usus adversus utrumque pronunciat. Idem Plinius *l. l.* Columellam singularis opinionis arguit, quod deterrimum ex omnibus suillum dixerit, cum cæteri omnes proxime spurcitas suum laudent: solus Columella damnat. Nostri certo præ aliis, maxime pro horticulura, magni faciunt, quod nec plantas adurat, sed refrigeret: nec noxia animalia generet, sed pellat: etsi urere vineas dicat Plinius *l. l. S. 46.* nisi quinquennio interposito, aut riguis diluatur. Hæc fuere apud priscos differentia, idem scribit *l. l. S. 6.* simulque præcepta re tali utendi, quando & hic vetustas utilior: visumque jam est apud quosdam provincialium, in tantum abundante geniali copia pecudum, farinæ vice cribris superinjici, foetore aspectuque, temporis viribus, in quamdam etiam gratiam mutato. Ne vero hodie longius in

hoc oleto hæreamus, usus stercoris, qualis in quaque

re debeat esse, tum dicemus, cum singula

prosequemur.

DIALOGUS XXI DE LIMITIBUS.

ARGUMENTUM.

<p>I. <i>Quid sint limites?</i>
 II. <i>De variis limitum signis.</i>
 III. <i>De sacro dirimendorum finium.</i>
 IV. <i>Ejus origo.</i>
 V. <i>De signis hodiernis.</i>
 VI. <i>Quid rigor, cardo & decumanus.</i>
 VII. <i>De arboribus & sepibus.</i></p> | <p>VIII. <i>De dumis, vepribus, palis, viis, fossis & maceriis.</i>
 IX. <i>De rivis & alluvionis jure.</i>
 X. <i>De lapidibus.</i>
 XI. <i>De limitibus recognoscendis.</i>
 XII. <i>De agrimenforibus, & conficienda totius prædii ichnographia.</i></p> |
|--|---|

I.
*Quid sint
limites?*

EURAS. Laboriosa nobis hodie deambulatione est opus: an durant tibi pedes? URB. His equidem possem cursoris instar stipendia mereri: tu vero qui anniversario eorum morbo tentaris, longius iter ægre conficies. In quam rem igitur pedum ministerium requiris? EURAS. Ut præfecturæ & prædii tui fines dimetiamur. URB. Ob id quidem ne pedem efferramus ædibus, nisi ambulationis studio; sunt enim accurate designati. EURAS. Et tenes etiam? URB. Prædii aut agrorum fines recognovi nunquam: præfecturæ vero hic a montium jugis incipiunt, decurruntque secundum rivum in planitiem, dum se in flumen evolvit: atque propter flumen porriguntur per campos in illum collem, quem Gammas appellant: ac primo per seriem illarum arborum ad viam publicam, dein per supercilia montis ac illas rupes signis notatas iterum in montis juga excurrunt. I modo & limites per ardua montium pedes circumscribe. EURAS. Jam satis est, ut de his limitibus non inutilem sermonem faciamus. URB. Auceps ejus

ejus ero. EURAS. Cum ager suis limitibus contineatur, limites vero certis signis notentur, usus obtinuit, quod non tam ex proprietate verbi, quam potius elegantia locutionis, quo signum ponitur pro re signata, limites dicantur ejusmodi signa, cum potius sint indices, testes & custodes limitum, quibus infiguntur. Sic Festus *L. X.* limites in agris nunc terminos esse ait, nunc vias transversas. Hac significatione Aggenus Urbicus *comment. de limit. agror. in Front.* dixit, quod limes sit, quodcunque in agro opera manuum factum est ad observationem finium. Et quamvis limes sua natura in agrotantum inveniatur, ut dextra sinistraque fines privatorum dividat, usurpatur nihilominus etiam ad circumscribendos fines jurisdictionis. Tuae quidem praefecturae limites etiam quidquam antiquitatis habent; nam ut scribit Flaccus Siculus *de div. & assig.* territoria inter civitates & praefecturas alia fluminibus finiuntur: alia summis montium jugis ac divergiis aquarum: alia etiam lapidibus positis praesignibus, qui a privatorum terminorum forma differant. Montium juga, quae Aggenus *l. l.* dicta censet, quod ipsa continuatione jungantur: velut & rivos & flumina dedisse natura videtur ad perpetua quaedam locorum discrimina. Collem autem illum, a te Gammas appellatum, existimo sic dictum a gammis illic positis. Est enim limes gamunatus figuram literae Graecae Γ praeferens; nam si termini transversī positi fuerint, Γ gammam faciunt. *Front. L. II. Fragm.* unde & fundus in gamma jacere dicitur. Gamma autem de petra sicca construitur. *Hygin. de limit. confit.* Arbores terminales non tantum sunt antemissae, sed & aliae, quae quovis modo finem demonstrant. *Paul. V. Sent.* Si arbores finales observabuntur, videndum erit, quae sint arborum genera; nam quidam in finibus naturales qualescunque arbores intactas finales observant, alii diversas: quidam de cunctis

II.
De variis
limitum
signis.

unum tantum genus in finibus relinquunt, quo manifestum jus appareat finales esse: quidam peregrinis loca munierunt, ut materiæ differentia argumento sit. *Flacc. Sic. de condit. agr.* Post hæc via, dum cum limite currit, etiamsi vicinalis est, aut ligharia, aut privata, finem præstat. *Aggen. in Front.* Multi quoque limites exigente ratione per cliva & confragosa loca eunt, qua iter fieri non potest, *Front. apud Aggen.* ducunturque per collium supercilia, quæ teste Boëthio *L. V. de geomet.* sunt quidam colles tumentes, quæ ad agrum declinantes deficiunt, seu devexitates quædam & declivitates, ubi considerandum erit, in quantum spatium devexitas supercillii extendatur, ne mons supercilium sit, intra paucos enim pedes supercilia vocabula accipiunt. *Flacc. Sic.* ubi propter loci difficultatem frequentes inter possessores lites excitatas fuisse monet Frontinus *in fragm.* adeo ut superiores contenti fuerint terminos per summum jugum disponere. Nec videntur antiquæ leges agrariæ rem satis decidisse. Nostris moribus, cum fines ad supercilium montis dicuntur porrigi, tota quidem declivitas ad inferiores possessores usque ad marginem supercillii, planities vero & quæ supra marginem se extendunt ad superiores possessores pertinet. Ubi vero subito supercilia deficiunt, necesse est aut terminum, aut arbores, aut quid aliud designari. *Flacc. Sic.* Petras denique nativas, quæ in finibus incedunt, sæpe notatas invenimus. *Flacc. Sic. Frontin. de colon. Aggen. de contr. agr. P. I.* His præfecturæ terminis rite constitutis, ac tabulis, ut spero, dignissimis in tablino asservatis, ad limites prædii seu agrorum transeamus. His equidem olim nihil sanctius, nihil religiosius: quos cum disponerent, ipsos quidem lapides in solidam terram rectos conlocabant, proxime ea loca, quibus suffis factis defixuri eos erant. Sacrificio facto, hostiaque immaculata cæsa, facibus arden-

III.
De sacro
dirimen-
dorum fi-
nium.

ardentibus injectis sanguinem instillabant, eoque thura & fruges jactabant: favos quoque & vinum aliaque, quibus consuetudo est terminis sacrum fieri. Consumptisque omnibus dapibus igne super calentes reliquias lapides conlocabant, atque ita diligenti cura confirmabant, adjectis etiam quibusdam saxorum fragminibus circumcalebant, quo firmitus starent. Tale ergo sacrificium domini, inter quos fines dirimebantur, faciebant. *Flacc. Sicul.* URB. Quæ origo superstitiosi hujus ritus? PHILOM. Numa Pompilius eundem instituit: cum enim ut suo quisque contentus esset, nec aliena appeteret, definitionibus possessionum constituisset, jussu unoquoque fundos suos lapidibus circumscribere, quos Jovi Terminali sacrauit, institutis deo Termino terminalibus festis: cujus religionis opinione sacrilegum crimen erat, lapidem oculere, aut transferre, ut qui moverit, cum bobus sacer ac detestabilis esset deo. *Dionys. Halicar. L. II. Antiq.* Sacrum autem illud non minus lepide quam eleganter describitur ab Ovidio *L. II. Fast.*

IV.
Ejus origo.

- - - - - solito celebretur honore

Separat indicio qui deus arva suo.

Termine sive lapis, sive es defossus in agro

Stipes ab antiquis sic quoque numen habes.

Te duo diversa domini pro parte coronant;

Binaque ferta tibi, binaque liba ferunt.

Ara fit: huc ignem curto fert rustica testu

Sumptum de tepidis ipsa colona focis

Ligna senex minuit: concisaque construit alte;

Et solida ramos figere pugnat humo.

Dum sicco primas irritat cortice flammæ,

Stat puer & manibus lata canistra tenet.

Inde ubi ter fruges medios immisit in ignes,

Porrigit incisos filia parva favos.

Il 2

Vina

Vina tenent alii: libantur singula flammis.
 Spectant & linguis candida turba favent.
 Spargitur & caelo communis Terminus agno:
 Nec queritur, lactens cum sibi porca datur.
 Conveniunt celebrantque dapes vicinia simplex;
 Et cantant laudes, Termine sancte, tuas.
 Tu populos, urbesque, & regna ingentia finis,
 Omnis erit sine te litigiosus ager.
 Nulla tibi ambitio est: nullo corrumperis auro:
 Legitima servas credita rura fide. - - -
 Quid nova cum fierent Capitolia? nempe deorum
 Cuncta Jovi cessit turba locumque dedit.
 Terminus, ut veteres memorant, conventus in aede
 Restitit: & magno cum Jove templa tenet.
 Nunc quoque, se supra ne quid nisi fidera cernat,
 Exiguum templi tecta foramen habent.
 Termine, post illud levitas tibi libera non est:
 Qua positus fueris in statione mane.
 Nec tu vicino quicquam concede roganti,
 Ne videre hominem praeposuisse Jovi.
 Et seu vomeribus, seu tu pulsabere rastris;
 Clamato: meus est hic ager, ille tuus.

V. EURAS. Velut olim, ita in praesens fundi nostri finiuntur
De signis hodiernis. terminis & arboribus notatis, & antemissis, & superciliis, &
 vepribus, & viis, & rivis, & fossis. In quibusdam regionibus
 palos pro terminis observant: alii iliceos, alii oleagineos,
 alii vero juniperos. Alii congeries lapidum pro terminis ob-
 servant, & scorpiones appellant: aut in speciem maceriarum
 congerunt lapides & attinas appellant. In quibusdam regio-
 nibus alii terminos siliceos ponunt: alii diversarum materia-
 rum: quidam vero curant invehere qualescunque peregrinos
 lapides,

lapides, ut manifestum sit ex industria finales positos: quidam etiam politos: alii vero inscriptos: alii etiam numeri ordine notatos disponunt: alii tantummodo inflexis versuris: alii in longioribus spatiis complures etiam æqualibus intervallis: in quibusdam vero regionibus in versuris omnibus binos posuerunt, ita ut suum quisque rigorem intueretur: nam & variis regionibus signa defodiunt pro terminis: aliquando etiam petras occurrentes in finibus notatas invenimus, & quas, si perseveret rigor, rectas notas habentes, in versuris vero gammas, sed spectantes suos rigores: aliquas etiam decussatas invenimus. Ergo consuetudines maxime regionum intuentæ & ex vicinis exempla sumenda sunt. Omnia diligenti cura exquirenda erunt, ut secundum consuetudinem regionum & terminorum fidem constent fines. *Flacc. Sicul.* Tria hic fors peregrina tuis auribus vocabula, ne, quæ sequuntur, obscuriora videantur, paucis explicanda sunt: rigor, cardo, & decumanus. Rigor est, quidquid inter duo signa vel in modum lineæ rectum perspicitur; nam quidquid in agro a mensore operis causa ad finem directum fuerit, rigor appellatur. *J. Frontin. de agr. qual.* Dein ab Hetruscorum aruspicum disciplina, orbem terrarum in duas partes secundum folis cursum dividendum, duos limites constituerunt: unum qui ab oriente in occidentem dirigeret: hunc appellaverunt decumanum. Alterum a meridie in septemtrionem, qui a mundi cardine cardo vocatur. *Hygin. de limit. constit. Plin. L. XVIII. S. 76. & seq.* Alicubi igitur pinos invenimus, alicubi cupressos, alibi fraxinos, aut ulmos, aut populos, quæque alia ipsis possessoribus placuerunt. *Flacc. Sicul.* sic enim Varronis uxor pinos habuit in Sabinis: ipse cupressos in Vesuvio: alii ulmos, quod ubi potest, inquit ipse, nulla potior ferenda, quod maxime fructuosa, quod & sustinet sepem, ac colit: aliquas cor-

VI.
Quid ri-
gor, cardo
& decu-
manus.

VII.
De arbo-
ribus &
sepibus.

bulas uvarum & frondem jucundissimam ministrat ovibus ac bubus, ac virgas præbet sepibus, & foco, ac furno. *Varr. L. I. c. 15.* Advertit tamen sine septis fines prædii notis arborum tutiores fieri, ne familiæ rixentur cum vicinis, ac limites ex litibus judicem quærant. *URB.* Jam sentio aliquid mali propter vicinum malum. *EURAS.* Si arboribus notatis fines observabuntur, videndum, qua parte arbores notatæ sint: notæ enim in propriis arboribus foras ponuntur, ut arbores liberas in parte interiori nota relinquat. Si communes sunt arbores, mediæ notantur, & ad utrumque pertinent. *Aggen. in Front.* Arbores antemissæ dicuntur, quas non nulli jam ante possessionum suarum fines dimittere solent intactas, ex quibus neque frondem, neque lignum, neque cremium cædant, ut magnitudine cæteras antistent, & sic observationem finium præstent. *Flacc. Sic.* In quibusdam vero regionibus sæpe per longum spatium & inter multos possessores rigores dumique finem faciunt. *Flacc. Sic. Dolabel. in fragm.* nam, ut advertit Columella *L. XI. c. 3.* vepres manifestum est interim non posse, nisi radicitus evodere velis, cum etiam post ignis injuriam melius renascantur. Vepres igitur si finem facient, videndum, quales: & si tantummodo in extremis finibus sint & satæ manu virgula media; unde & arbores solent antemissæ in vepribus inveniri. *Flacc. Sic.* In fragmentis Magonis & Vegojæ palorum picatorum sit mentio; ut nempe tempestatum injurias diutius ferant, pice obducebantur: alii tamen palos spicatos legunt, quod velut quidam lapides acuminati sint. Via dum cum limite currit, etiam si vicinalis sit, aut lignaria, aut privata, finem præstat. *Aggen. l. l.* licet non sit publica & militaris; sic enim in lege Tiberii Cæs. monumentum, quod ad itinera publica est constitutum, rationem finium non recipere dicitur, nisi forte inter convenientes ager divisus

VIII.
De du-
mis, ve-
pribus,
palis, viis,
fossis &
maceriis.

fus pactione fuerit: non enim finium causa diriguntur, sed iterum. Si fossis fines observabuntur, videndum quales fossæ, ne si quis ficcandorum agrorum causa aliquando fecerit, finales esse videantur; nam & intelligi potest aliquando ex ipsarum fossarum positione, utrum propriæ, an finales sint, quoniam transversæ quædam aut obliquæ a sinibus recedunt. *Flacc. Sic.* Si vero substructionibus & maceriis sinientur agri, videri debet, quales sint: quoniam quidam confectionibus lapidum, ripis, substructionibus terras, ne dilabantur, excipiunt. Itaque si ad tutelam terrarum extruantur, videndum, an & finitiones præstare debeant: si enim proprias quis faciat in terris suis ad sustinendos servandosque agros suos non posse eas esse finales. *Idem.* Quidam rivi a fonte seu capite, dum in flumen, aut mare sese evolvunt, fines possessionibus præstant: quidam vero ultro citroque transmittunt possessores. Rivus autem quoties finem facit, appellatur rivo recto; quia si alicujus terras minutatim ex alia parte abstrahat, & alii contrario relinquat, alluvionum repetitio & finium haud datur; indicit enim necessitatem riparum tuendarum. Quod juste videtur prospectum, ut terræ possessoribus salvæ sint: etiam publicæ utilitatis causa, quod vi tempestatum rivi torrentes subito alveos cursumque mutant, munientes: tum erit, ut alvei veteris fines suos quisque obtineat. *Flacc. Sicul.* velut Cassius Longinus statuit, ut quidquid aqua lambendo abstraherit, id possessor amittat; quoniam scilicet ripam suam sine alterius damno tueri debet. Si vero majori vi decurrens alveum mutasset, suum quisque modum agnosceret; quia non possessoris negligentia, sed tempestatum violentia abreptum apparet. *Aggen. Comment. in Frontin.* Si igitur subitis, assiduis aut violentis imbribus intumescens contempto alveo ripisque modum sibi adscriptum egrediatur, æquum videtur, injuriam passos

IX.
*De rivis
& jure al-
luvionis.*

X.
De lapidi-
bus.

passos subsequi terras usque ad alveum fluminis. *Fiacc. Sicul.* Præ cæteris autem designandorum limitum notis lapides assumebantur, & pro decumanis magis conspicui, qui tum a materia, tum a forma diversa sortiti sunt nomina, ut alii testacei, sive cocti, silicei, molares: aut a varii coloris marmore, virides, prasini, palumbacei & albi: aut a forma cubi, longi, tornatiles, rotundi, oblongi, hemcyclares, scutanei, subcavi, subcumbi, trigoni, laminæ: aut politi, impoliti, plani & tutulati, lineati, inscripti (qui gammæ compellantur) & muti, seu nulla inscriptione insignes. Præterea etiam lapides naturales, vivos, seu nativos ceciderunt & in fines constituerunt. Latera autem lapidum recte inscribuntur, quoniam ampliores numeros capiunt; nam verticibus inscribi non facile omnia possunt. *Hygin. l. l.* PHILOM. Certe de ejusmodi lapideis terminis jam Æneæ temporibus memoriam facit Virgilius:

Saxum antiquum, ingens, campo qui forte jacebat,

Limes agro positus, litem ut discerneret arvis.

EURAS. Hos ex lapide terminos scriptores rei agrariæ cæteris præferre videntur; licet enim moveri loco possint, si tamen pessima hæc fraus absit, aliis signis limitum indices sunt accuratiores, non solum inscriptionis sed & lineæ indicio in vertice signatæ, respicientisque alterius lapidis rigorem: cum a contrario aliis signis, exempli causa arbusto, nihil ejusmodi potest apte finiri. Ponantur vero loco patenti ac paulo eminentiori, ut se respicere possint fronte alterius sibi respondentis fronti opposita, latiori seu inferiori parte in fundum solidum, ne altius se demergat, immissa: aut si in latus procumbat, in tergo linea ducatur, aut etiam in formam crucis transversa. Quibusdam placet, ut sub omnibus terminis signum inveniri oporteat, ut cineres, carbones, testas, vitrea fracta, ossa succensa, calcem, gypsum, fragmenta laterum, massas ferri.

ferri, æris, vasa fictilia &c. quod ipsum voluntarium, non necessarium est, *Flacc. Sicul. Fragm. term.* utiliter tamen hodie adhibentur, quod in dubio, lapidem pro termino ac data opera positum esse, certo indicet. Sunt autem quidam tam immunitici vicini, ut singulis annis aut quidquam fundi rapiant, aut si pulvisculum aratro abstuleris, litem moveant, ne tantum tibi molestiarum ac sumptuum devorandum sit, magnam tuendorum finium rationem ducas, & in occipitio quoque te oculos habere oportet in tales, qui acervum ut mures comedunt, aut quasi lumbricus terram. Sed cave, ne ipse quasi mus edas alienum cibum, aut propter fungum putidum aut nucem cassam in jus voces. *PHILOM.*

XI.
De limitibus recognoscendis.

- - - civi immuni scis, quid cantari solet?

Quod habes, ne habeas: & illud, quod nunc non habes, habeas malum:

Quandoquidem nec tibi bene esse potes pati, nec alteri.

Plaut. Trinum. II. 2.

EURAS. Ad defugiendas igitur has molestissimas controversias villicus quidem annis singulis, tu vero post aliquot eorum decursum, verno tempore priusquam satus vel gramen saxa obtexerit, genuina finium descriptione instructus omnes terminos perlustrabis, accitis non solum vicinis, ubi opus videbitur & duobus testibus rerum gnaris, sed etiam aliquot pueris, qui vivacis memoriæ causa velut futuri aliquando testes aut virga aut alapa percutiuntur, recentique argenteo numo munerantur ad illos terminos, qui temporis progressu posteris ambigui videri possent, ut ab omni oblivionis injuria in perpetuum vindicentur. Quod si quid vel aquarum eluvie, aut tempestatum vi, aut fraude hominum, aut casu læsum, fractum, excisum, evulsum, effossum, eversum, exaratumque videbitur, in omnium quorum interest præsentia atque com-

De Re Rustica.

K k

munj

XII.
De agri-
mensuri-
bus, &
conficien-
da totius
prædii
ichnogra-
phia.

muni consensu corrigatur, & instauretur, atque in adversaria domestica referatur. Sic enim omnes olim, teste Flacco Siculo, ex convenientia, seu mutua voluntate & pacto, terminos ponebant: & legibus Visigothorum severe præcipitur, ne quis novum terminum sine consortis præsentia, aut sine inspectore constituat. Nata igitur controversia æs respicitur *Frontin.* seu æræ tabulæ publicæ, quæ formas agrorum continent, & acceptarum modum declarant, *Flacc. Sicul.* seu hodie tabulæ provinciæ, aut adversaria judicialia, aut antiqua, ut vocant, urbana, pacta & conventiones, hæreditatum divisiones, aliaque documenta fide digna, & testes consuluntur. Ex legibus XII. tabul. si quando contentio inter vicinos fundos oreretur de finibus, aut obscuratis, aut turbatis, vel de spatio locorum, & modo agrorum, tres arbitri regendis finibus dabantur. *Cicer. L. II. de leg.* Reliquiæ legis in hæc verba leguntur: si jurgant affines, finibus regundis prætor arbitros tres addicito. Jurgium autem & lis discrepant: nam jurgium contentio est juris inter benevolos & propinquos exorta, unde jurgatio quasi juris actio, *Fest. L. IX.* & jurgare est jure agere. *Varr. L. IV. de L. L.* Lis vero est inimicorum concertatio vehementior. *Cicer. L. IV. de Rep. apud Non.* Affines vero dicuntur fam qui sanguine, quam qui prædiis conjunguntur. Finalis igitur jurgii judicium etiam ex Theodosii & Arcadii constitutione committebatur artisperorum arbitrationi, qui etiam mensores agrorum, agrimensores, metatores, finitores & limitatores dicebantur, eorumque opera in finitum rectura potissimum versabatur; cum enim aliqua judicandi parte gauderent, omnia prius oculis & mente perlustrantes, tum testimoniis, tum aliis quibuscunque argumentis utebantur. *Aggen.* Et quamvis hodie hac judicandi potestate exuti sint, non solum tamen in judiciis, velut alii artis periti, fed

sed & extra illa utiliter adhibentur, maxime ad perficiendam totius prædii ichnographiam, in qua omnes termini agrorum, pratorum, pascuorum, silvarum, vinearum cum suis signis, notis, inscriptionibus, viis vicinalibus, publicis & privatis, atque nominibus propriis adumbrentur coloribus. Hæc tabula ad artis leges, seu diagraphice, descripta ad internoscendos prædii limites, qui forte submotis submersisve terminis conturbati, aut obscurati sunt, magnam præstabit operam. Muri quoque, quibus prædium ex illa parte cingitur, de molestissima finium regundorum controversia te reddunt securum: sed cætera septorum genera non æque te extra hujus teli jactum constituunt, quæ annuæ reparationis neglectu tantas ruinas acceperunt, ut per patentes eorum hiatus equos agitare cum curru, velut in Circensibus ludis, posses. Hinc de sepiibus sermonem injicere opportunum duco.

DIALOGUS XXII. DE SEPIBUS.

ARGUMENTUM.

I. <i>De interstitio sepis.</i>	V. <i>De sepe agresti ex palis.</i>
II. <i>De commodis sepis naturalis.</i>	VI. <i>De sepe militari.</i>
III. <i>Modus plantandi sepem vivam ope seminis.</i>	VII. <i>De sepe fabrili & ejus speciebus.</i>
IV. <i>Per furculos & stolones.</i>	VIII. <i>De sepimentis vivariorum.</i>

EURAS. Jam legibus XII. tabul. ex Solonis sententia sancitum erat, ut inter confines fundos quinque pedum liber esset transitus, qua sine incommodo ire, agere, aratrum, circumvertere liceret, vocabaturque confinium. Statuerat enim Solon.

Kk 2

lon,

I.
De inter-
stitio sepis

lon, ne, qui sepem foderet, excederet præscriptos fundi limites, singulaque distinctis sepium, maceriarum & arborum intervallis notaverat. *Plutarch. in Solo.* Ex lege vero XII. tabul. illud quinque pedum spatium, interstitium sepis dictum, nunquam apud judicem seu arbitrum finium regundorum adducebatur in controversiam, aut usucapioni obnoxium erat: intra quinque pedes usus auctoritas nec esto. *Fragm. L.* Extra illud confinium parietem, septa lignea & lapidea extruere, aut sepes agrorum spinis & ramis tutandi fundi causa contexere licebat. Quamvis nostris moribus jus illud confinii, præterquam in viis publicis, sublatum sit, durat tamen in non nullis locis consuetudo, ut novam excitaturus sepem, non proxime ad fines vicini, sed aliquot pedes retrorsus, nec quancunque ex materia, sed quæ legibus permissa, construat. Ea-

II.
De com-
dis sepis
naturalis.

rum tutelarum genera quatuor: unum naturale, alterum agrestis, tertium militare, quartum fabrilis. Horum unumquodque species habet plures. Primum naturale sepimentum vivæ sepis, quod obferi solet virgultis, aut spinis, quod habet radices, ac prætereuntis lascivi non metuet facem ardentem. *Varr. L. I. c. 14.* Vivæ itaque seu naturalis sepis emolumentum est, si ex vepribus construatur, quod noctu face prælucente iter agentes, & illam per lasciviam jaculantes, aut ignem non concipiat, aut confecta etiam paulo post lætius renascatur: ab incurso tamen hominum pecudumque muniatur. Hinc Democritus apud Columellam *L. XI. c. 3.* parum prudentes eos facere censuit, qui munimenta extruunt, quod neque latere fabricata materies perennare possit, pluviis ac tempestatibus plerumque infestata, neque lapides supra rei dignitatem possint impensa: si vero amplum modum sepire quis velit, patrimonio esset opus. Vetusissimi igitur auctores vivam sepe structili prætulerunt, quia non solum minorem impensam defi-

desideraret, verum etiam diuturnior immensis temporibus permaneret. Itaque vepres efficiendi confitis spinis rationem talem reddiderunt: locus, quem sepire destinaveris, ab æquinoctio autumnali simul atque terra maduerit imbribus, circumvallandus est duobus fulcis tripedaneo spatio inter se distantibus. Modum altitudinis & latitudinis eorum abunde est esse bipedaneum: sed eos vacuos perhiemare patiemur præparatis seminibus, quibus obferantur. Ea sint vastissimarum spinarum, maximeque rubi & paliuri & ejus, quam nos sentem canis appellamus. Horum autem ruborum semina quam maturissima eligi oportet & erui moliti farinæ immiscere: quæ cum est aqua conspersa, illinitur vel nauticis veteribus funibus, vel quibuslibet aliis restibus. Siccati deinde funiculi reponuntur in tabulato: mox ubi bruma confecta est, intermissis quadraginta diebus, circa hirundinis adventum, cum jam Favonius exoritur, post Id. Febr. siqua in fulcis per hiemem constitit aqua, exhauritur, resolutaque humus, quæ erat autumnno regeſta, usque ad mediam fulcorum altitudinem reponitur. Prædicti deinde funes de tabulato prompti explicantur & in longitudinem per utrumque sulcus porrecti obruuntur, sed ita, ut non nimium supergeſta terra semina spinarum, quæ inhærent toris funiculorum, enasci possint. Ea fere circa trigesimum diem prorepunt: atque ubi coeperunt aliquod incrementum habere, sic infueſci debent, ut in id spatium, quod fulcis interjacet, inclinentur. Oportebit autem virgeam ſepem interponere, quam superſcendant fentes utriusque fulci, & ſit, quo interdum quaſi adminiculo, priuſquam corroborentur, acquieſcant. - - - Locum autem eligi conveniet, ſi permittit agri ſitus, juxta villam, præcipue pinguem, quique adveniente rivo, vel ſi non ſit fluens aqua, fonte puteali poſſit irrigari. *Colum. l. l.* Hunc modum ſerendi

III.

*Modus
plantandi
ſepem vi-
vam ope
ſeminis,*

myrtum ex Democrito tradit Plinius *L. XVII. S. 11.* grandifimis baccarum tufis leviter, ne grana frangantur, eaque intrita refte circumlini, atque ita feri: parietem fore denfitatis, ut ex ea virgulæ, feu furculi plurimi cædi & alio transferri poffint. Sic & spinas fepis caufa ferunt, inquit, tomice moris spinarum circumlita, feu junceo funiculo moris, quæ rubi vel spinæ feminis vice ferunt, circumligato. Et hanc rationem magis probat Palladius *L. I. c. 34.* quam fi spinarum plantas in munitione difponeremus, fubmonens, teneros fentes ideo opus effe adminiculis adjuvare, ut inter fe per fpatia vacua relicta jungantur. PHILOM.

Hos natura modos primum dedit, his genus omne
Silvarum, fructicumque viret, nemorumque facrorum.

Virgii. L. II. Georg.

IV. *Per furculos & stolones.* EURAS. Sed Plinius *l. l. S. 13.* laudat & illum modum, quo furculi abfciffi feruntur, dicitque hoc primo fepis caufa factum sambucis, cotoneo, & rubis depaſtis. PHILOM. De quo pariter illud Virgillii *l. l.* accipio:

Nil radices egent aliæ, fumumque putator

Haud dubitat terræ referens mandare cacumen.

EURAS. Illi vero, qui non tam pro tutela, quam ornatu parietes & ambulacra Punicis, corylis, malis, forbis, mefpilis, fraxinis, ficis, imprimisque vitibus inveſtiri cupiunt, stolones ab arboribus cum perna ſua avulſas partemque aliquam e matris corpore cum non nullis fibris & radicibus auferentes plantant. *Plin. l. l.* PHILOM.

Hic plantas tenero abſcindens de corpore matrum

Depoſuit fulcis.

Id. l. l.

V. *De ſepe agreſſi ex panis.* EURAS. Secunda ſepes eſt ex agreſſi ligno, ſed non vivit. Fit autem palis ſtatutis crebris, e virgultis implicatis: aut latis perforatis, & per ea foramina trajectis longuriis fere binis,

nis, aut ternis: aut ex arboribus truncis demissis in terram, deinceps constitutis. *Varr. l. l.* Hæ igitur sepes agrestes stipitibus duris sudibusque præstis, aut canteriis, aut palis, trajectis per eos longuriis, vel vitilibus, implicatisque viminibus ad tutelam agrorum pomariorumque rusticorum struuntur: aut excitantur ex plancis coagmentatis, ut vocat Palladius *L. I. T. 21.* quæ secundum Festum in *Fragm. Farnes.* sunt tabulæ planæ, ut ob eam causam planci appellantur, qui supra modum pedibus planis sunt: plautique vocentur canes, quorum aures languidæ ac flaccidæ, ut latius videantur patere: plotique appellati sunt Umbri, pedibus planis quod essent. Tertium militare sepimentum est fossa & terreus agger: sed fossa ita idonea, si omnem aquam, quæ cælo venit, recipere potest, aut fastigium habet, ut exeat e fundo. Agger is bonus, qui intrinsecus (extrinsecus) junctus fossa, aut ita arduus, ut eum transcendere non sit facile. Hoc genus sepes fieri secundum vias publicas solent, & secundum amnes - - - videre licet locis aliquot conjunctos aggeres cum fossis, ne flumen agris noceat. Aggeres qui faciunt sine fossa, eos quidam vocant muros. *Varr. L. I. c. 14.* Non placet Palladio *L. I. T. 34.* his fossis spatia colenda præcingere, quod horto subducatur humores, nisi forte locus palustris colatur; uliginem enim exhaurit, nimiumque humorem. Unde nec Columella *L. V. c. 10.* locum pomarii præcipiti fossa circummuniri approbat, ut non solum pecori sed & homini transitum negare valeat. Hoc igitur sepimenti genus militare vocavit Varro, quod instar militaris fossæ præducatur: qua aperta simul construebatur vallum, seu aggestum e terra & sudibus ad labrum interius fossæ instar muri; nam si terra solutior fuerit, ut ad similitudinem lateris cespes non posset abscindi interpositis stipitibus ramisque arborum, ne terra facile dilabatur, agger erigi-

VI.
*De sepe
militari.*

erigitur, & crebris furis seu palis munitur. *Veget. L. I. & III. de re milit.* Hodie militari hoc sepimento in palustribus locis fere tantum, & ubi magna est lignorum inopia, utuntur: frequenter vero ad arcendas pecudum noxas palorum sepepem obijciunt, quam supra agrestem compellavimus; pro qua advertit Plinius *L. XVII. S. 24.* quod sedulus agricola casam sepi munimento cingens, quo minus putrescerent fudes, limen subdat ex hedera: at illæ vivaci morfu apprehensæ suam ex aliena facient vitam, apparebitque truncum esse pro terra. **URB.** Sed opus est ingenti exercitu palorum. **EURAS.** Si minori impendio consent, per me poteris etiam dentibus elephantorum villam obsepire, quos in extremis Africæ partibus in domiciliis & pecorum stabulis pro palis infigunt. *Polyb. apud Plin. L. VIII. S. 10.* Quantum fabrilis sepimentum est novissimum (notissimum) maceria. Hujus fere species quatuor: quod fiunt e lapide - - quod e lateribus costilibus - - quod e lateribus crudis - - quod ex terra & lapillis compositis in formis. *Varr. l. l.* Cum jam supra ex Columella *L. XI. c. 3.* notaverim, munimenta ex latere, aut lapidibus & calce fabricata, ac a Catone *c. 15.* descripta circum totius prædii ambitum, devoratura patrimonium, ideo alii luto inter formas clauso, parietes figuratos ex lateribus imitantur: alii, quibus copia suppetit, macerias luto & lapide excitant: plerique sine luto congesta in ordinem saxa componunt. *Pallad. L. I. T. 34.* Nos cum usum illorum parietum formaceorum, quos in Africa Hispaniaque ex terra appressis forma utrinque tabulis instruunt, quique incorrupti imbris, ventis & ignibus ævis durare, omnique cœmento firmiores esse dicuntur, *Plin. L. XXXV. S. 48.* ignoramus, nec commendare possumus, nec sumptuum inire rationem. Neque enim de operosis illis & validis urbium munimentis, quos Vitruvius *L. I. c. 5.*

& Ve-

VII.
De sepe
fabrili &
ejus speciebus.

& Vegetius *de re milit. L. IV.* describit, nobis sermo est, sed de rusticis sepimentis. Alteræ vero ex luto & lateribus sive lapidibus maceriæ in speciem verius, quam in tutelam constructæ, eoque magis ruinis obnoxia, PHILOM. Non igitur fraudem fecit ancilla illa apud Plautum *in Trucul. II. 2.* cum obiectanti servo:

Quin maceria illa, ait, in horto quæ est: quæ in noctes singulas

Lateri fit minor, qua iste ad vos damni permenfu'it viam; vetustatem obtendens respondisset:

Non mirum, vetus est maceria, lateres si veteres ruunt. EURAS. Alias igitur macerias tum ad repurgandum agrum, tum ad substructiones terrarum, ne dilabantur, tum ad tutelam *Flacc. Sicul. de cond. agr.* sine calce & luto ex filice aut lapidibus duris fere æquatis, alterna quadam coagmentatione & commissura, velut ad normam structuræ reticulatæ excitant, quæ licet fundum a vi hominum pessimorum, quos parietes perfodere dicit Plautus *in Afin. III. 2.* non reddunt usquequaque tutum, ab injuriis tamen pecorum egregie defendunt.

Venio jam ad tutelam pecudum silvestrium, quas & ipsas villaticas pastiones jure dixerim, siquidem mos antiquus lepusculis capreisque ac similibus feris juxta villam plerumque subjecta dominicis habitationibus ponebat vivaria, ut & conspectu suo clausa venatio possidentis oblectaret oculos, & cum exegisset usus epularum, velut e cella promerentur. *Colum. L. IX. præf.* Feræ pecudes, ut capreoli damæque, nec minus orygm cervorumque genera & aprorum, modo lautitiis, & voluptatibus dominorum serviunt, modo quæstui ac redditibus. Sed qui venationem voluptati suæ claudunt, contenti sunt, utcumque competit proximus ædificio loci situs, muni-
re vivarium - - qui vero quæstum redditumque desiderant.

De Re Rustica.

L 1.

cum

VIII.
De sepimentis vivariorum

cum est vicinum villæ nemus, id enim refert, non procul esse ab oculis domini, sine cunctatione prædictis animalibus destinant. *Id. l. l. c. 1.* Vivaria aprorum cæterorumque silvestrium, primus togati generis invenit Fulvius Lupinus, qui in Tarquinensi feras pascere instituit. Nec diu imitatores desuere L. Lucullus & Q. Hortensius. *Plin. L. VIII. S. 78.* de cujus, & quod ipse a M. Pisone emerat, vivario, mira narrat Varro *L. III. c. 13.* qui *c. 12.* advertit, in leporario oportere esse septa e maceris ita clausa & alta, ne felis aut melis aliave bestia introire possit. Leporaria autem accipere volo, inquit Gellius *L. II. c. 20.* non ea, quæ tritavi nostri dicebant, ubi soli lepores sint, sed omnia septa ædificia villæ, quæ sunt & habent inclusa animalia, quæ pascuntur: Scipioni enim roboraria compellare placuit, quod septa ex tabulis roboreis haberent. Verum si lapidis & operæ vilitas (utilitas) suadeat, haud dubie cœmentis & calce formatus circumdatur murus: sin aliter, crudo latere, ac luto constructus. Ubi vero neutrum patrifamilias conducit, ratio postulat vacerri includi: sic enim appellatur genus clatrorum: idque fabricatur ex robore, quercu, vel subere - - quidquid denique sub injuria pluviarum magis diuturnum est, pro conditione regionis ad nunc usum eligitur. Et sive teres arboris truncus, sive ut crassitudo postulat, erit fissilis stipes, compluribus locis per latus efforatur, & in circuitu vivarii certis intervenientibus spatiis defixis erigitur: deinde per transversa laterum cava transmittuntur ramices, qui exitus ferarum obferent. Satis est autem vacerras inter pedes octonos defigere, ferisque transversis ita clatrare, ne spatiorum laxitas, quæ foraminibus intervenit, pecudi præbeat fugam. *Colum. l. l.* URB. Laudo hæc, quia tamen contra hominum noxas non sat firmam præbent tutelam, majores mei vivarium muro sepiverunt, quod, cum

cum otium nobis fuerit, paulo diligentius lustrabimus.
 EURAS. Recte mones, ut tetigisse satis sit; nam præ cæteris villicus salutaribus imbuendus est præceptis, quæ proxime subministrabimus.

DIALOGUS XXIII. DE VILICO.

ARGUMENTUM.

<p>I. <i>Cur pauci prædia per villicum colant,</i>
 II. <i>Quem præ colono habere præstat.</i>
 III. <i>Qui ad villici munus non idonei.</i>
 IV. <i>De ætate, conditione & experientia villici.</i>
 V. <i>De institutione villici.</i>
 VI. <i>Soli naturam noscat.</i>
 VII. <i>An astrologiam?</i>
 VIII. <i>De aliarum rerum notitia.</i>
 IX. <i>De religione & disciplina.</i>
 X. <i>Quæ feriis agenda.</i>
 XI. <i>De fidelitate.</i></p> | <p>XII. <i>De officiis in famulos.</i>
 XIII. <i>Non sit ambulator.</i>
 XIV. <i>De sobrietate & continentia.</i>
 XV. <i>De cura pro sanis & ægrotis.</i>
 XVI. <i>Familiam exerceat.</i>
 XVII. <i>Opera rustica ipse curet.</i>
 XVIII. <i>Quæ mane agenda & vespere.</i>
 XIX. <i>Alios instruat.</i>
 XX. <i>Selectum in ministris faciat.</i>
 XXI. <i>De aliis officiis stricte.</i></p> |
|--|---|

EURAS. **S**truximus villam, suppellectili instruximus, sepibusque munivimus, jam eidem & villicum præficiamus. **URB.** *Cur pauci prædia per villicum colant,* Quem tu villicum vocas? EURAS. Villicus agri colendi causa constitutus atque appellatus a villa, quod ab eo in eam convehuntur fructus, & evehuntur, cum veneunt. *Varr. L.I.*
 c. 2. **URB.** Villicum igitur famulosque, non colanum seu

conductorem assumendum suades, in quem hucusque præter majorum meorum institutum pro certo pretio totius villæ fructus curasque elocaveram. EURAS. Tencs amice, quod tibi primum, quod postremum recenseam. Qua enim rei familiaris amplificatione avus parensque tuus villam longe præstantissimam a villico excoli curaverint, qua patrimonii jactura tu eam conductoribus evertendam credideris, haud est, ut ex me quæras. PHILOM. Postquam horum perfidia magna pars diffluxit patrimonii, rationes sunt tam liquidæ, quam est tempestas hodie. EURAS. Et quamvis proximis quinque annis non lætos admodum atque uberes fructus capies, sed magnos insuper sumptus impendes, progressu tamen temporis, cum fundus ad antiquam culturam redigetur, metes cum sænore. URB. Pauci hunc modum colendi prædia tenent. PHILOM. Paucis etiam bene & perspecte sapit pectus. EURAS. Multi enim jus averfantur: multi ejus disciplinam ignorant: multi muneribus publicis avocantur: multi hoc studio, ceu quodam seculi nostri vitio abstinent, quia ut Columella *L. I. præf.* ait: disciplina ruris flagitiosa illis & quodammodo pudenda aut inhonesta videtur, cum tamen pluribus scriptorum monumentis admoneamur, apud antiquos nostros fuisse gloriæ curam rusticationis, quam majorum nostrorum optimus quisque optime tractavit; cujus præcepta si vel temere ab indoctis, dum tamen agrorum possessoribus, antiquo more administrarentur, minus jacturæ paterentur res rusticæ, nam industria dominorum cum ignorantiae detrimentis multa pensaret: nec quorum commodum ageretur, tota vita vellent imprudentes negotii sui conspici, eoque discendi cupidiores agricolationem pernoscerent. URB. Vis igitur, ut velut Numæ ævo, ipse coloni munera obeam. EURAS. Id quidem minime, sed ut rus revisas sæpius, nec curam summæ rerum

rerum in colonum rejicias : atque frequenter inquiras , an commissam sibi provinciam sedulo administret , hoc prolixè desidero : nam quod res nostræ minus prospere provehantur , hoc , quidquid est exitiî , inde profluit , quia nunc & ipsi prædia nostra colere dedignamur , & nullius momenti ducimus , peritissimum quemque villicum facere ; nec hujus magna erat opera , cum ipsi domini quotidie negotia sua reviserent , atque

II.

Quem pro colono habere præ-

administrarent ; nunc vero cum pleraque sic luxu & inertia diffluant , nihil mirum est - - - *Colum. l. l.* URB. Quid nihil mirum est ? EURAS. Sordidissimum negotium ducere paucorum dierum tempus in villa morari - - quoniam & villici successerunt in locum dominorum , qui quondam prisca consuetudine non solum coluerant , sed habitaverant rura. *Col. L. XII. præf.* Hæc igitur ratio colendi agros tenenda est , nisi in regionibus , quæ gravitate cœli , solique sterilitate vastantur , aut in longinquis fundis , in quos non est facilis excursus patrisfamilias . Tua autem cura plus tibi semper fructuum reddet , quam coloni , nisi si maxima vel negligentia servi vel rapacitas intervenit ; quæ utraque peccata plerumque vitio domini vel committi , vel foveri nihil dubium est : cum liceat aut cavere , ne talis præficiatur negotio , aut jam præpositus , ut submoveatur , curare. *Colum. L. I. c. 7.* URB.

Etiam sub villicis res Romanæ pessum ibant . EURAS. Haud me latet ; quoniam corruptis Reip. moribus cuique e vilissima hominum scæce hanc præfecturam committebant ; locuples enim e turba pedissequorum leſticariorumque defectissimum annis & viribus , mediarum vero facultatum dominus ex mercenariis aliquem , jam recusantem quotidianum illud tributum & ignarum rei , cui præfutura erat , villæ magistrum fieri jubebat. *Id. L. I. præf.* Igitur præmoneo , ne villicum ex eo genere servorum , qui corpore placuerunt , instituamus : ne ex

III.

Qui ad villici munus non idonei.

eo quidem ordine, qui urbanas ac delicatas artes exercuerit: focors & somniculosum genus id mancipiorum, otiiis, campo, circo, theatris, aleæ, popinæ, lupanaribus consuetum nunquam non easdem ineptias somniat, quas cum in agriculturam transtulit, non tantum in ipso servo, quantum in universa re detrimenti dominus capit. *Id. L. I. c. 7.* Apage cum his, quibus minori bonorum jactura victum amictumque liberaliter suppeditas, si beneficentia tua digni videantur, ac ut mercenario officio rusticationis provinciam committas; talis siquidem per familiam mavult, quam per se agrum colere. Saferna dicebat, ab ejusmodi homine fere pro mercede litem reddi. *Id. l. I.*

IV. URB. Ex quo igitur hominum genere villicum assumendum *De ætate, suades?* EURAS. Eligendus est rusticis operibus ab infante *conditione* duratus & inspectus experimentis. Si tamen is non erit, *et experi-* entia villicis præficiatur, qui servitutem laboriosam toleraverunt. *Col. lici.* *L. I. c. 8.* seu qui ruri asperam ætatem egit: nec solum observandum, an perdidicerit disciplinam ruris, sed an etiam domino fidem ac benevolentiam exhibeat, sine quibus nihil prodest villici summa scientia. *Colum. L. XI. c. I.* URB. Juvenem igitur, qui fere dociliores ac benevolentiores sunt, præficiam.

EURAS. Ætatis nec primæ, nec ultimæ; nam servitia sic tyrunculum contemnunt, ut senem: quoniam ille nondum novit opera ruris, hic exequi jam non potest: atque hunc adolescentia negligentem, senectus illum facit pigrum. Media igitur ætas est aptissima: poteritque ab anno trigesimo usque in sexagesimum, si non interveniant fortuita corporis vitia, satis validi fungi muneribus agricolæ. *Colum. l. I.* nam in rebus agrestibus maxime officia juvenum congruunt, imperia seniorum, *Pallad. L. I. c. 6.* Sed tamen nec imperiosus senex officia præstabit juvenis: nec imberbis adolescentulus consilia senis. Sit idem scientissimus robustissimusque, ut edoceat subiectos & ipse

ipse commodè faciat, quæ præcipit; siquidem nihil rectè sine exemplo docetur, aut discitur, præstatque villicum magistrum esse operariorum, non discipulum; cum etiam de patrefamilias præfisci moris exemplum Cato dixerit: male agitur cum domino, quem villicus docet. *Colum. l. l.* Hic igitur transcenderit ætatem primæ juventæ, necdum senectutis attigerit: illa ne auctoritatem detrahat ad imperium, cum majores dedignentur parere adolescentulo: hæc ne laboriosissimo succumbat operi. Mediæ igitur sit ætatis, at firmi roboris, peritus rerum rusticarum, aut certe maximæ curæ, quo celerius addiscat. Nam non est nostri negotii alterum imperare, & alterum docere; neque enim rectè opus exigere valet, qui, quid, aut qualiter faciendum sit, a subiecto discit. *Id. l. l. c. 8.* PHILOM. Hæc ex oraculo edita puta, nihil potest esse certius: neque enim aut tragici aut comici æque sunt hanc rem meditati ac Columella, qui omnem vitam ruri egit. EURAS. Nec minus Varro *l. l. c. 17.* fere id ipsum pro villici institutione scripsit: illi, qui præesse constituuntur, aliqua sint humanitate imbuti, frugi, ætate majore, quam operarios - - facilius enim his, quam minoribus natu sunt dicto audientes. Præterea potissimum eos præesse oportet, qui periti sunt rerum rusticarum: non solum enim debere imperare, sed etiam facere, ut facientem imitentur, & ut animadvertant, eum cum causa sibi præesse, quod scientia præstet & usu. Neque illi concedendum ita imperare, ut verberibus coerceat. URB. Mercari igitur talem villicum oportet, cum ipse instituere minime valeam. EURAS. Certe vir ille egregius Iſchomachus Atheniensis ro-
gatus a Socrate, an mercari villicum, an a se instituere con-
fueverit? ego vero, respondebat, ipse instituo; etenim qui me
absente in meum locum substituitur & vicarius meæ disciplinæ
succedit, is ea, quæ ego, scire debet. Sed hæc quia prisca,
& il-

V.
De insti-
tutione

& illius temporis sunt, quo nemo agricolari nesciebat, nostros quidem moribus non conveniunt. *Colum. L. XI. c. 1.* URB. Adeoque nostro ævo nemo villici officiis nostra institutione instrui poterit. EURAS. Tua quidem perparum: igitur nos ignorantiae nostræ memores vigentis sensus adolescentulos corporisque robusti peritissimis agricolis commendemus; quorum monitionibus vel unus ex multis non solum rusticationis, sed imperandi consequatur scientiam; quidam enim quamvis operum probatissimi artifices, imperitandi parum prudentes, aut sævius, aut etiam lenius agendo rem dominorum corrumpunt - - Libenter igitur eadem loquor: tam docendus est futurus villicus, quam futurus figulus, aut faber. Et haud facile dixerim, num illa tanto expeditiora sint discuntibus artificia, quanto minus ampla sunt. Rusticationis autem magna & diffusa materia est, partesque, si velimus ejus percensere, vix numero comprehendamus. Quare satis admirari nequeo - - cæterarum artium, minus vitæ necessarium, repertos antistites, agriculturæ neque discipulos, neque præceptores inventos: nisi magnitudo rei pepererit reverentiam vel discendi, vel profitendi pene immensam scientiam, cum tamen non ideo turpi desperatione oportuerit eam negligi - - magnæ rei quantulumcunque possederis fuisse participem non minima est gloria. *Id. l. l.* URB. Quis ergo denique docebit futurum villicum, si nullus professoris munus sustineat? EURAS. Et ego intelligo difficillimum esse ab uno velut auctore cuncta rusticationis consequi præcepta. Verumtamen ut universæ disciplinæ vix aliquem consultum, sic plurimos partium ejus invenias magistros, per quos efficere queas perfectum villicum; nam & arator reperitur aliquis bonus & optimus fossor, aut fœni sector, nec minus arborator & vinitor: tum etiam veterinarius & probus pastor, qui singuli rationem scientiæ suæ de-

sideranti

sideranti non subtrahat. *Id. l. l.* Cæterum quod L. Volusius de colono, idem de villico assevero, felicissimum fundum esse, qui indigenas haberet, & tanquam in paternâ possessione natos, jam inde a cunabulis longa familiaritate retineret. Ita certe mea fert opinio, rem malam esse frequentem locationem fundi: pejorem tamen urbanum colonum. *Id. L. l. c. 7.* URB. Per-
tecte modo, quod exorsus es; nam instruendum villicum esse nullus dubito, non utique ab oratore & philosopho, sed rustica-
rum rerum perito: quænam autem illæ agrestes artes & scientiæ sint, nondum edidisti. EURAS. Multa postulas, & quæ nec a philosopho aliena sunt: sive enim cum Columella *L. l. præf.* magnitudinem totius rei, quasi quamdam vastitatem corporis, sive partium ejus velut singulorum membrorum numero recenseam, vereor, ne supremus ante me dies occupet. URB. Insolentius tu rusticationem, quam Chaldæi suam artem, prædicas. EURAS. Oppido: nam qui se in hac scientia perfectum volet profiteri, sit, oportet, rerum naturæ sagacissimus. *Colum. l. l.* URB. Philosophum igitur esse jubes. EURAS. Vellem utique: quibus enim cum fecundissima illa rerum omnium parente natura major est negotiatio atque communio quam agricolis? ito, reddito per omnes ejus divitias rusticatio summam semper communicationem habebit. Sit igitur declinationum mundi non ignarus, ut exploratum habeat, quid cuique plagæ conveniat, quid repugnet. *Colum. l. l.* PHILOM. Id ipsum requirit Virgilius *L. l. Georg.*

At prius ignotum ferro quam scindimus æquor,
Ventos & varium cœli prædiscere morem
Cura sit, ac patrios cultusque habitusque locorum,
Et quid quæque ferat regio, & quid quæque recuset.
Hic segetes, illic veniunt felicius uvæ,
Arborei fortus alibi, atque injussa virescunt
Gramina.

De Rs Rustica.

M m

EURAS.

VI.
Soli naturam no-
scat.

EURAS. Jam ipsa terræ varietas & cujusque soli habitus, quid nobis neget, quid promittat, paucorum est discernere - -
 atque in his habere cognitum, quid recuset collis, quid campestris positio, quid cultus, quid silvester ager, quid humidus & graminosus, quid ficcus & spurcus, ratione quoque dispicere.

VII.
An astrologiam?

Colum. l. l. URB. Nihil ultra? EURAS. Siderum ortus & occasus memoria repetat, ne imbris ventisque imminentibus opera inchoet laboremque frustretur. *Id. l. l.* URB. Ad astronom cognitionem quoque agrestes homines ducis? PHILOM. Ita Hesiodo ac antiquis plerisque cum Virgilio *l. l.* visum:

Præterea tam sunt Arcturi sidera nobis
 Hocdorumque dies servandi & lucidus Anguis,
 Quam quibus in patriam ventosa per aera vectis
 Pontus & ostriferi fauces tentantur Abydi.

Existimabant siquidem non solum imbres, grandines & tempestates a sideribus concitari, verum & quarundam stellarum ortum, coitum & occasum his frugibus amicum esse, illis inimicum, ita ut omnium in agricultura eventuum a cælo peterent legem: quidam vero a contrario, omissa cælorum cura cœu inutiles, temporibus anni suos labores definiebant, ita ut his nulla cœlestis virtutis cura fuerit, illis nimia; & ideo cæca subtilitas, cum res inter rusticos geratur, litterarumque expertes, non modo siderum: spes ardua & immensa, misceri posse cœlestem divinitatem imperitiæ. *Plin. L. XVIII. S. 56.* EURAS. Nec Columella, quamvis veteris disciplinæ sectator, in astronom observatione adeo religiosus est, ut ipse potius adversus ejusmodi astrologos multis argumentationibus in singularibus libris, quos merito interisse dolemus, improbiissime pollicentes, statis diebus velut certis terminis aeris mutationes respondere, disseruerit; contra quos proin contendit in hac ruris disciplina non desiderari ejusmodi scrupulositatem, sed sufficere
 futurae

futuræ tempeſtatis præſagium, ſi perſuaſum habuerit, modo ante, modo poſt, interdum etiam ſtato die orientis vel occidentis competere vim ſideris; nam ſatis providus erit, cui licebit ante multos dies cavere ſuſpecta tempora. *Col. L. XI.*

c. 1. Quamvis enim haud eam inficias, quamdam vim atque virtutem aſtris in fructus terræ eſſe, minime tamen vellem ruſticationis opera ad eorum exortus tanta religione moderari. Illud certe ad ſcientiam villici Columellæ facit monitum, ut cœli & anni præſentis mores intueatur; neque enim ſemper eundem velut ex præſcripto habitum gerunt: nec omnibus annis eodem vultu venit æſtas, aut hiems: nec pluvium ſemper eſt ver, aut humidus autumnus. Quæ prænoſcere ſine lumine animi & ſine exquisitiſſimis diſciplinis non quemquam poſſe crediderim - - contemplatio vero cunctorum in ea diſciplina partium quando cuique contingit, ut & ſegetum arationumque perciperet uſum & varias difficillimasque terrarum ſpecies pernoſceret? *Colum. L. I. præf.* Quot enim non genera frumenti, quorum quodlibet fere aliam & naturam habet, & exigit culturam? quot quam diverſa genera leguminum? quanta diverſitas arborum? quæ varietas in hortenſium frugum cultu? quæ in horum omnium ſemine, ſatione, collectione & conſervatione? dein in pecoribus parandis conſervandisque? quippe aliud exigit equinum, aliud atque aliud bubulum armentum: aliud pecus ovillum: aliud caprinum, & ipſum aliter curatur mutilum & raripilum, aliter cornutum & ſeſoſum. Et ut a pecoribus recedam, quorum in parte avium cohortalium & apium cura poſita eſt, quis tanti ſtudii fuit, ut ſuper iſta, quæ enumeravimus, tot noſſet ſpecies inſitionum, tot putationum, tot pomorum olerumque cultus exercere? illud procul vero eſt, quod plerique crediderunt, facillimam eſſe, nec ullius acuminis ruſticationem. *Id. l. l.* Denique velut

VIII.
De aliarum rerum notitia.

numero in mente habeat, non solum quid quoque mense perficiendum, sed etiam quo die, qua ratione, quo ordine, simul opera singula ita temporibus accommodando, prout permiserit cœli status. Præterlabentis vero temporis fuga quam sit irreparabilis, quis dubitet? ejus igitur memor præcipue semper caveat, ne improvidus ab opere vincatur. *Id. L. XI. c. 1. URB.* Si tam vasta tam ampla est harum rerum scientia, non potest nisi ingeniosissimis & optimis disciplinis instructus ad moveri villici officio. *EURAS.* Potest etiam illiteratus, dummodo tenacissimæ sit memoriæ, rem satis commode administrare. Ejusmodi villicum *Corn. Celsus* ait, sæpius numos domino, quam librum afferre, quia nescius litterarum vel ipse minus possit rationes confingere, vel per alium propter conscientiam timeat. *Colum. L. I. c. 8.* Religio, quæ est basis & fundamentum omnis societatis, ut sublato hoc vinculo vita hominum stultitia, scelere & immanitate completeretur, ita in villico reluceat, ut in totam quoque sibi subditam familiam redundet; hæc enim eo lubentius humanum jugum feret, si divinum illud miti cervice suscepit, quia pietas & numinis metus quasi frænum est & coercitio in animis; unde *Cyrus* apud *Xenophontem Pæd. L. VIII.* dicebat: si omnes familiares Dei metuentes essent, minus eos aut inter se aliquid illicitum patratos, aut in ipsum. Alia villici officia *Cato c. 5.* refert: disciplina bona utatur, inquit: quia non natura tantum, ut *Columella L. VII. c. 12.* de canibus scribit, sed etiam disciplina mores facit. Hæc enim custos quædam infirmitatis, quam inter validiores optime timor continet. *Liv. L. XXXIV. c. 4.* Sed multo plus præstabit exemplum, quo ipse præeat; nam ut ait *Cato l. l.* villicus si nolet male facere, non faciet (familia). Feriæ servantur. *Cat. l. l.* Sunt enim hæc pars quædam religionis, quibus servili opere ac labore

IX.
De reli-
gione &
disciplina

X.
Quæ se-
riis agen-
da.

labore abstinentes cultui divini Numinis vacamus, nisi magna, nec aliter farcienda, immineat rei familiaris jactura, tum enim illud Palladii *L. I. c. 6.* locum habere dicitur: necessitas feriis caret. PHILOM. Vigebat enim etiam apud Romanos ferias servandi mos: quædam tamen iisdem facere licebat, quæ enumerat Virgilius *L. I. Georg.*

Quippe etiam festis quædam exercere diebus
Fus & jura sinunt: rivos deducere nulla
Religio vetult, segeti prætere sepe:
Insidias avibus moliri: incendere vepres:
Balantumque gregem fluvio mersare salubri.
Sæpe oleo tardi costas agitator aselli
Vilibus aut onerat pomis.

EURAS. Hæc inter opera ab industrio villico etiam feriis suscipienda a Columella *L. XI. c. I.* assertur: instrumenta rustica cognoscere & inspicere ferramenta, eaque semper duplicia comparare ac resecta custodire, ne si quod in opere vitiatum fuerit, a vicino petendum sit; quia plus in operis fervorum avocandis, quam in pretio rerum hujusmodi penditur. PHILOM. A laboribus quidem lubenter abstinent, sed venter eorum nunquam residere desiderat esuriales ferias: ad mensam enim semper volant alacres, ad opera ruris vero tardiores, quam corbitæ in tranquillo mari. EURAS. Fide

XI.
De fidelitate.

aliis promerchalibus occupet: hæc enim negotiatio curam villici avocat: nec unquam patitur eum cum rationibus domini paria facere: sed ubi negotiatio exigitur, rem pro numis ostendit. *Colum. L. I. c. 8.* *URB.* Ego vero nec rem nec numos vidi. *PHILOM.* In tonstrina nempe eras cum Plauti fene:

- - - quid rides? mutato nomine de te

Fabula narratur.

Horat. L. I. Serm. S. I.

URB. Sentio sonitum. *EYRAS.* Itaque tam istud vitandum habebit, quam hercule fugiendum venandi aut aucupandi studium, quibus rebus plurimæ operæ avocantur. *Colum. L. XI. c. I.* Inter hæc fidelis diligentiae opera Cato *l. l.* etiam illud reponit: operarium, mercenarium, politorem diutius eundem ne habeat die. Multo magis autem alieno manum abstinere. Imo etiam, si quis quid deliquerit, pro noxa bono modo vindicet. *Cat. l. l.* ita tamen semperque foveat bonos & sedulos: parcat etiam minus probis & ita temperet, ut magis ejus vereantur severitatem, quam ut sævitiam detestentur, poteritque id custodire, si maluerit cavere, ne peccet operarius, quam cum peccaverit, sero punire. *Colum. l. l.* Nec sane est vindicandum nobis quidquid licet, nam summum jus antiqui summam putabant crucem. Nec rursus in totum remittendum; quoniam vel optima nomina non appellando fieri mala scenerator Alphius dixisse verissime fertur. *Id. L. I. c. 7.* Ex contraria vero parte pro beneficio gratiam referat, ut aliis recte facere libeat. *Cat. l. l.* Ideo Columella *L. XI. c. I.* monuit, ut fortissimum quemque & frugalissimum largitionibus prosequatur. Et *L. I. c. 8.* requirit, ut non tantum operis agrestis sit artifex, sed etiam animi virtutibus instructus, ut neque remisse, neque crudeliter imperet. Præterea villi-

cus

XII.
*De officiis
in famu-
los.*

DIALO
cus ne
infir
tur ter
ita in
c. I. n
mend
loniæ
cellar
velut
bitas

cus ne sit ambulator, *Cat. l. l.* ut circulatorum graffiatorumve
 instar noctu obambulatum eat: nec de die quidem egredia-
 tur terminos, nisi ut addifcat aliquam culturam, & hoc, si
 ita in vicino est, ut cito remeare possit. *Colum. l. l.* & *L. XI.*
c. x. non urbem, non ullas nundinas, nisi vendendæ aut e-
 mendæ rei necessariæ causâ frequentaverit: neque enim co-
 loniæ suæ terminos egredi debet, nec absentia sua familiæ
 cessandi, aut delinquendi spatium dare. *URB.* Urbe etiam
 velut aqua igneque interdictum arcere jubes? *PHILOM.* Du-
 bitas? & causam etiam requiris? edam:

Nihil est profecto stultius, nec stolidius,

Neque mendaciloquius, neque argutum magis,

Neque confidentiloquius, neque perjurius,

Quam urbani adfidui cives, quos scurras vocant.

Plaut. Trinum. l. 2.

URB. Meo me ludo lusisti. *PHILOM.* Vah! non dictum ve-
 lim. Perge pergere Eurasi. *EURAS.* Sobrius fiat semper.
Cat. l. l. nihil enim sobrie diligenterve aget vinofus servus.
 Recte igitur *Columella l. l.* præcipit: somni & vini sit absti-
 nentissimus, quæ utraque sunt inimicissima diligentiae; nam
 & ebrioso cura officii pariter cum memoria subtrahitur: &
 somniculoso plurima effugiunt; quid enim potest aut ipse age-
 re, aut cuiquam dormiens imperare. *URB.* Qui ad vina,
 etiam ad cætera bona perdenda natus. *EURAS.* Tum etiam
 sit a venereis amoribus aversus; quibus si se dederit, non
 aliud quidquam possit cogitare, quam illud, quod diligit;
 nam vitiis hujusmodi pellectus animus nec præmium jucun-
 dius quam fructum libidinis, nec supplicium gravius, quam
 frustrationem cupiditatis existimat. *Colum. l. l.* *PHILOM.*
 Qui amant, male macerantur: dolent ab animo: dolent ab
 oculis: dolent ab ægritudine, habentque stultitiam haud fa-
 cile

XIII.
*Non fit
 ambula-
 tor.*

XIV.
*De sobrie-
 tate &
 continen-
 tia.*

XV.

De cura
pro sanis
& agro-
tis.

cile sepelibilem: amor enim, qui & melle & felle est foecundissimus, pectus obscurat, & mores hominum moros & morosos efficit. *Plant. in Cistel. I. 1. Trinum. III. 2.* EURAS.

Curet, familiæ male ne sit, ne algeat, ne esuriat. *Cat. c. 5.* Igitur si a domino aut villico subministrantur vestimenta, hic cultam vestitamque familiam magis utiliter, quam delicate habeat, munitam diligenter a vento, frigore, pluviaeque - id si fiat, nullus dies tam intolerabilis est, quo non sub divo moliri aliquid possit. *Colum. L. I. c. 8.* PHILOM. Et sane si villicus nolit, certo uxorem ejus oportet esse vestispicam, ut Plautus in *Trinum. II. 1.* vocat, quod frequenti diligentia vestes inspiciat, quoniam ab earum cura & ratio sanitatis pendet & honestatis. EURAS. Agat cujusque maxime curam, si quis, quod plerumque accidit, sauciatus in opere noxam ceperit, adhibeat fomenta: si alter languidior est, in valetudinarium confestim deducat & convenientem ei cæteram curationem adhiberi jubeat. *Colum. L. XI. c. 1.* Haud raro siquidem pietati cessere morbi, & nihil magis ægris prodest, quam ab eo curari, a quo volunt. *Senec. L. IV. controuv. 5.* Et quid probrosius, ac si tibi, quod Hortensio objectaretur, quod non minor ejus cura de ægrotis piscibus, quam de minus valentibus servis fuerit, minusque laboraverit, ne servus æger, quam aquam frigidam biberent sui pisces. *Varr. L. III. c. 17.* Noveris siquidem illud divini oraculi monitum: si tibi est servus fidelis, sit tibi quasi anima tua. *Sap.* Nihil enim, teste Xenophonte, est, quod majorem gratiam conciliet, quam servos, ubi in morbos inciderint, curare, ut curentur. Eorum vero, qui recte valebunt, non minor habenda erit ratio, ut cibus & potio sine fraude a cellariis præbeatur, consuecatque rusticos circa larem domini focumque familiarem semper epulari, atque ipse in conspectu eorum similiter epuletur,

letur, sitque frugalitatis exemplum. *Colum. l. l.* Ipse etiam panis potionisque bonitatem gustu suo exploret. *Id. L. l. c. 8.* panis siquidem præcipuus & velut a natura nobis paratus cibus est, ut Seneca *Epist. 25.* innuit: panem & aquam natura desiderat: nemo ad hæc pauper est. Nec cibum nisi in conspectu familiæ capiat: neve alium, quam qui cæteris præbetur; sic enim curabit, ut & panis diligenter confiat, & reliqua salubriter apparentur. *Colum. l. l.* Amicos domini eos sibi habeat amicos - - parasitum ne quem habeat, *Cat. l. l.* quare & hospitem quam rarissime recipiat. *Colum. l. l.* PHILOM. Parasiti enim mensas detergant, & velut mures semper edunt alienum cibum, non duratura longius, ac dum olla fervet, amicitia

- - - hic nigrae succus loliginis: hæc est

Ærugo mera.

Horat. L. l. ferm. S. 4.

EURAS. Illud vero etiam in perpetuum custodiendum habebit, ut eos, qui foris rusticari debebunt, cum jam e villa familiaque processerint, requirat; ac si quis, ut evenit, curam contubernalis ejus intra tectum tergiversans sefellerit, causam desidiae sciscitetur exploretque utrum adversa valetudine inhibitus restiterit, an pigritia delituerit, & si comperit vel simulantem languorem, sine cunctatione in valetudinarium deducat, præstat enim opere fatigatum sub custodia requiescere unum & alterum diem, quam pressum nimio labore veram noxam recipere. *Colum. L. XII. c. 3.* Familiam exerceat. *Cat. l. l.* Quibus verbis illam suspicor exercitationem indicari, quam Columella *L. XI. c. 1.* his verbis explicat: nulla est autem, inquit, vel nequissimi hominis amplior custodia, quam quotidiana operis exactio; nam illud verum est M. Ca-

XVI.

*Familiam
exerceat.*

De Re Rustica.

N n

tonis

tonis oraculum: nihil agendo homines male agere discunt, Itaque curabit villicus, ut iusta reddantur; istaque non ægre consequetur, si semper se repræsentaverit; sic enim magistri singulorum officiorum diligenter exequentur sua munia & familia post operis exercitationem fatigata, cibo quietique potius ac somno, quam maleficiis operam dabit. PHILOM. Hac ipsa de causa M. Seneca *L. II. controuv.* 10. scripsit: non vides, ut immota fax torpeat, exagitata reddat ignes? mollit viros ocium, ferrum situ capitur & rubiginem ducit; desidia dedocet. Nafio dixit:

Vidi ego iactatas mota face crescere flammæ:

Et rursus nullo concutiente mori.

EURAS. Consideret, quæ dominus imperavit, fiant: ne plus censeat sapere se, quam dominum. *Cat. I. I.* PHILOM.

Decet id pati animo æquo - - -

Indigna digna habenda sunt, herus quæ facit.

Plaut. Captiv. II. 2.

EURAS. Litibus familiæ supersedeat, *Cat. I. I.* quibus nil deterius in familia. Propterea velut Varro *L. I. de vit. Pop. Rom.* dixit, distractione civium elanguescit bonum proprium civitatis, atque ægrotare incipit, & consenescere: ita neque domesticas illas pugnas sine clade rei familiaris domini pugnari posse edico. Opus rusticum omne curet, uti sciat facere & id faciat sæpe, dum ne lassus fiat: si fecerit, scibit in mente familiæ quid fiet, & illi animo æquiore facient. *Cat. I. I.* PHILOM. Quid jam speres de illo, qui mulo in-scitior, fungo putidior, ipsa ignavia ignavior? EURAS. In univërſa porro villicatione, sicut in cætera vita, pretiosissimum est intelligere quemque, nescire se quod nesciat, semperque

XVII.
Operarum-
sica ipse
curet.

perque cupere, quod ignoret, addiscere; nam et si multum prodest scientia: plus tamen obest imprudentia, vel negligentia, maxime in rusticatione; cujus disciplinæ caput semel est fecisse, quidquid exegerit ratio culturæ; nam quamvis interdum emendatum sit perperam factum imprudentia vel negligentia; res tamen ipsa jam domino decoxit, nec mox in tantum exuberat, ut & jacturam capitis amissi restituat & quæstum refarciat. *Colum. L. XI. c. 1. PHILOM.*
 Ad hæc talia igitur qui in re rustica non advertit animum
 Certius accipiet damnum, propiusque medullis,
 Quam qui non poterit vero distinguere falsum.

Horat. L. I. Epist. 10.

EURAS. Primus cubitu surgat: postremus cubitum eat. XVIII.
 Præus villam videat clausa uti fiet, & uti suo quisque loco *Quæ ma-*
 cubet, & uti jumenta pabulum habeant. *ne agenda*
Esperit.
Cat. I. I. PHILOM.
 Oportet ergo illum & in occipitio habere oculos, semper curis ebrium esse, somniantemque vigilare, cujus ego noctes nebulæ cyatho non emam. EURAS. Oportet, si officium velis curare suum, ut vigilet: pro temporibus anni festinanter producat, & strenue ipse præcedat. Plurimum enim refert colonos a primo mane opus aggredi, nec lentos per ocium pigre procedere. Siquidem Ischomachus, malo, inquit, unius agilem atque industriam, quam decem hominum negligentem & tardam operam. Quippe plurimum affert mali, si operario tricandi potestas fiat; nam ut in itinere conficiendo sæpe dimidio maturius pervenit is, qui naviter & sine ullis cessationibus permeabit, quam is, qui cum sit una profectus, umbras arborum fonticulorumque amenitatem vel auræ refrigerationem captavit. Sic in agresti negotio dici vix potest, quid navus operarius ignavo & cessatore præstet.

XIX.
Alios in-
struat.

præstet. *Colum. l. l.* URB. Multum profecto etiam in cæteris artibus proficit constans & matura sedulitas, ac maxime in eo, quem cæteris velut exemplo præluere decet: nec tamen immodica velocitate & fervore, quem assequi nemo potest, res magnæ geruntur. EURAS. Hoc igitur custodire oportet villicum, ne statim a prima luce familia cunctanter & languide procedat, sed velut in aliquod prælium cum vi-gore & alacritate animi procedentem eum tanquam ducem strenue sequatur, variisque exhortationibus in opere ipso ex-hilaret laborantes: & interdum, tanquam deficienti succursurus, ferramentum auferat parumper, & ipse fungatur ejus officio, moneatque sic fieri debere, ut ab ipso fortiter sit effectum. *Id. l. l.* URB. Utile profecto consilium, nam & medici non omittunt asperiora prius gustare medicamina, & postquam uulnerunt & secuerunt satis, mollia adhibere verba, ac somenta. EURAS. Quare nec displicebit tibi, quod se custodisse præceptum Columellam *L. l. c. 8.* haud pœnituit, cum rusticos famulos, qui modo non incommode se gessissent, alloqueretur familiaris & cum comitate levare laborem intelligeret, non nunquam etiam jocaretur, & plus ipsis joculari permetteret. Jam illud sæpius faciebat, ut quasi cum peritioribus de aliquibus operibus novis deliberaret, & per hoc cognosceret cujusque ingenium, quale quamque sit prudens. Tum etiam libentius eos id opus aggredi vidit, de quo cum ipsis deliberatum, & consilio eorum susceptum putabant. Nec minus Varro *L. l. c. 17.* communicanda cum operariis, quæ facienda sint opera, suadens ait, quod ita cum sit, minus se putant despici, atque aliquo numero haberi a domino. Cæterum villicus ubi crepusculum incesse-rit, ut & de ejusdem vespertinis curis aliquid dicam, neminem post se relin-

relinquat, sed omnes subsequatur more optimi pastoris, qui e grege nullam pecudem patitur in agro relinqui. Tum vero cum tectum subierit, idem faciat, quod opilio: nec in domicilio suo statim delitescat, sed agat cujusquam maximam curam. *Colum. L. XI. c. 1.* Ne conservo ministro quoquam, nisi in re domini utatur. *Id. L. I. c. 8.* Ne extra fines, nisi a se missum, progredi sinat: sed nec ipse mittat, nisi magna necessitate cogente. Dein ferramenta bis debet singulis mensibus recensere, nam frequens recognitio nec impunitatis spem, nec peccandi locum præbet. *Id. L. XI. c. 1.* In eo autem positum plurimum momenti est, ut aptissimum quemque suis muniis præficiat: velut in urbe enim hic bonus un-
 Ætor, auri custos, sed parum idoneus nuncius, aut renuncius:
 aut hæc egregia vestispica, stabellifera, scandaligerula, inconcinna vero cantrix, aut cistellatrix: ita multo magis ruri iste quidem optime ad pecoris custodiam, pessime vero ad aratrum deligeretur. Igitur potissimum est in eo scire & æstimare, quale officium & qualis labor sit cuique injungendus; nam nec valentissimus posset exequi, quod imperatur, si nesciat, quid agat: nec peritissimus, si sit invalidus. Qualitas ita cujusque rei consideranda est: quippe aliqua sunt opera tantummodo virium, tanquam promovendi onera portandique: aliqua sociata viribus & arti, ut fodiendi arandique, segetes & prata desecandi: non nullis minus virium, plus artis adhibetur, sicut putationibus insitionibusque vineti: plurimum etiam scientia pollet in aliquibus, ut in pastione pecoris, atque ejusdem medicina. Quorum omnium officiorum villicus - - æstimator bonus esse non potest, nisi fuerit etiam peritus, ut in unoquoque corrigere queat perperam factum: neque enim satis est reprehendisse peccantem, si non

XX.
*Selectum
 in mini-
 stris fa-
 ciat.*

doceat recti viam. *Colum. l. l.* PHILOM. In delectu igitur ministrorum non ætatis, sed virium, & peritiæ artis habenda est ratio; nam

Non ætate, verum ingenio adipiscitur sapientia.

Plaut. in Trinum. II. 2.

XXI. EURAS. Sit non tantum rerum, sed & jurium domini bonus
De aliis custos, ne aut antiqua infringantur, aut nova onera indu-
officiis cantur: exempli causa, fœmitas novosque limites in agro fie-
stiridim. ri ne patiatur. *Colum. L. I. c. 8.* In familia rustica accepto-
 rum expensarumque rationes administret: cibaria promat,
 nomina moresque suorum teneat. Illum autem scias nequam
 agricolam esse, quisquis emeret, quod præstare ei fundus
 posset: malum patremfamilias, quisquis interdum faceret, quod
 noctu posset, nisi in tempestate cœli: pejorem, qui profestis
 diebus ageret, quod feriatis deberet: pessimum qui sereno
 die sub tecto potius operaretur, quam in agro. *Plin. L. XVIII.*
 S. 8. Superesset adhuc unum ad religionem moresque villicî
 faciens: sed cum copiosior de eo dicendi materia, illud dis-
 quisitis prius cæterorum villæ ministrorum officiis paulo
 largius pertractabimus.

DIALO-

DIALOGUS XXIV.

DE
RELIQUIS VILLÆ MINISTRIS.

ARGUMENTUM.

I. <i>Villica curet domestica negotia,</i>	IX. <i>De aliis ejus officiis stric-
tim.</i>
II. <i>Postquam matresfamilias
ea defugiunt.</i>	X. <i>Ratio famulorum hodie
alia, quam apud Romanos.</i>
III. <i>De villicæ ætate, & forma.</i>	XI. <i>An præstet singulis ope-
ribus præficere singulos mi-
nistros.</i>
IV. <i>Mulieres externas non fre-
quentet.</i>	XII. <i>De corporis & animi
habitu quorundam.</i>
V. <i>Sobria sit.</i>	XIII. <i>Cur tam magnus assu-
matur pecoris numerus.</i>
VI. <i>Domi se continens curet
negotia.</i>	XIV. <i>In re cibaria & vestia-
ria parum hodie servire
veterum præcepta.</i>
VII. <i>Domestica,</i>	
VIII. <i>Supellectilem & apo-
thecam.</i>	

URBAN. Priusquam ad alia transeamus, perſice, quem promiſiſti, de cæteris famulis ſermonem. EURAS. Igitur quali-
cunque villico contubernalis mulier (uxor) assignanda eſt, ^{I. Villica} curet do-
mestica negotia. <sup>curet do-
mestica ne-
gotia.</sup> quæ contineat eum, & quibusdam rebus tamen adjuvet, ^{Co-}
^{mestica ne-}
lum. L. I. c. 8. rem domesticam ſcilicet curando; nam cum
victus & cultus humanus, non ut feris in propatulo ac ſilve-
ſtribus locis, ſed domi ſub tecto accurandus ſit, neceſſarium
fuit, alterutrum foris & ſub dio eſſe, qui labore & induſtria
compararet, intus, qui tectis reconderet, atque cuſtodiret,
jure a natura comparata eſt opera mulieris ad domesticam di-
ligentiam, viri autem ad exercitationem forenſem & extra-
neam. Itaque viro calores & frigora perſequentia, tum etiam
itinera

itineria & labores pacis ac belli, id est rusticationis & militarium stipendiorum distribuit: mulieri deinceps, quod omnibus his rebus eam fecerat inhabilem, domestica negotia curanda tradidit. Et quoniam hunc sexum custodiæ & diligentiae assignaverat, idcirco timidiorem reddidit, quam virilem, nam metus plurimum confert ad diligentiam custodiendi. Quod autem necesse erat foris & in aperto victum quærentibus non nunquam injuriam propulsare, idcirco virum quam mulierem fecit audaciorem. Quia vero partis opibus æque fuit opus memoria & diligentia, non minorem sæminæ quam viro earum rerum tribuit possessionem. Tum etiam quod simplex natura non omnes res commodas amplecti volebat, idcirco alterum alterius indigere voluit, quoniam quod alteri deest, præsto plerumque est alteri. Atque in hæc verba Xenophon in *Oeconom. apud Columellam L. XII. præf.* disserit, ostendensque tum apud Græcos, tum apud Romanos domesticum laborem matrifamilias proprium, & cum pulcherrima diligentiae æmulatione flagraret, negotia viri sua cura reddere meliora, in commune conspiratum ab utroque fuisse affirmat, ut cum forensibus negotiis matronalis sedulitas parem faceret industriæ rationem. Tum igitur nec villici quidem, nec villicæ magna erat opera, cum ipsimet domini quotidie negotia sua reviserent, atque administrarent. URB. Nunc

II.
Postquam
matresfa-
milias ea
defugiunt

vero quis? quid aqua tibi hæret? EURAS. Nunc vero cum pleraque sic luxu & inertia diffuant, ut ne lanificii quidem curam suscipere dignentur, sed domi confectas vestes fastidio habeant, perverſaque cupidine pretiosiores alias a viris pelliciant, quæ grandi pecunia & totis pene censibus redimuntur, nihil mirum est, easdem ruris & instrumentorum agrestium cura gravari - - Quam ob causam cum in totum non solum exoleverit, sed etiam occiderit vetus ille matrum familia-

miliarum mos Sabinarum atque Romanarum, necessaria irrepit villicæ cura, quæ tueretur officia matronæ. *Colum. l. l.*
 URB. Cur ista mihi? PHILOM.

Ne tamen ignores, quo sit Romana (Germana) loco res.

Horat. L. I. Ep. 12.

URB. Officia volebam futuræ villicæ & mores, non inorsus in uxorem. EURAS. Liberabo fidem. Villica igitur juvenis esse debet, id est, non nimium puella propter easdem causas, quas de ætate villici retulimus: integræ quoque va-

III.
*De villi-
 ca ætate,
 & forma.*

letudinis, nec fœdi habitus, nec rursus pulcherrimi; nam il-
 libatum robur & vigiliis & aliis sufficiet laboribus. Fœditas
 fastidiosum, nimia species desidiosum faciet ejus contuberna-
 lem (maritum). Itaque curandum est, ut nec vagum villi-
 cum & aversum contubernio suo (matrimonio) habeamus:
 nec rursus intra tecta desidem. *Colum. L. XII. c. 1.*

PHILOM. Talis mulier merx rarissima: fit enim nec mala,
 nec optima: nec juvenula, nec anus tremula: nec fœda,
 nec nitida. Malæ enim supellex est clamor sine modo. *Plant.*
in Pœnnt. V. 3. mores vero pessimi elecebræ argentariæ &
 quæ sanguinem sorbent hominum. *Id. in Bacch. III. 1.*

EURAS. Hinc Cato c. 143. monuit: facito, ne nimium luxu-
 riosa fiet. Vicinas aliasque mulieres quam minimum utatur:
 neve domum, neve ad se recipiat. *Cat. l. l.* A nullo enim
 genere, laudatus Cato in senatu dixisse fertur, non æque
 summum periculum esse, si coetus & concilia, & secretas
 consultationes esse sinamus: majores nostri, inquiebat, nul-
 lam, ne privatam quidem, rem agere fœminas sine auctori-
 tate voluerunt: in manu esse parentum, fratrum, virorum:
 nos jam etiam Rempublicam capeßere eas patimur, & foro
 quoque & concionibus, & comitiis immisceri. Date frœnos
 impotenti naturæ & indomito animali, & sperate ipsas mo-

IV.
*Mulieres
 exteras
 non fre-
 quenter.*

De Re Rustica.

O o

dum

V.
Sobria
fit.

dum licentiæ facturas, nisi hoc faciatis. Quid enim nunc aliud per vias & compita faciunt? - - - omnium rerum libertatem, imo licentiam desiderant. Quid enim si hoc expugnaverint, non tentabunt? recensete omnia muliebria jura, quibus licentiam earum alligaverint majores nostri, per quæque subjecerint viris: quibus omnibus constrictas vix tamen continere potestis. *Liv. L. XXXIV. c. 2.* Præterea considerandum erit, an a vino, ab escis, a superstitionibus, a somno, a viris remotissima sit, & ut cura eam subeat, quid meminisse, quid in posterum prospicere debeat, ut fere eum modum servet, quem villico præcepimus; quoniam pleraque similia esse debent in viro, atque scæmina, & tam malum vitare, quam præmium recte factorum sperare. *Colum. l. 1.* Vides, quod pro matronali officio eandem, quam supra in villico, requirat scientiam, prudentiam, & morum probitatem. **PHILOM.** Nulla turpior turpitude, quam mulier multibiba, aut merobiba; qualis illa fuit, quæ dixit:

Flos veteris vini meis naribus objectus est.

Ejus amos eupidam me huc per tenebras prolicit.

Ubi, ubi est, prope me'st. Evax! habeo. Salve! anime mi:

Liberi lepos! ut veteris vetusti cupida sum!

Nam omnium unguentorum odos præ tuo illo nautea est.

Tu mihi stacte: tu cinnamomum: tu rosa:

Tu crocinum es: tu casia es: tu bdellium; nam ubi

Tu profusus, ibi ego me sepultam pervolam.

Plant. in Curcul. l. 2.

EURAS. Certe vini usus olim Romanis scæminis ignotus fuit, ne scilicet in aliquod dedecus prolaberentur. *Val. Max. L. II. c. 1.* institutumque, ut cognatis osculum ferrent, reprehendendi causa, ut odor indicium faceret, si bibissent. Bibere autem

autem solitas ferunt loream, passum, murinam, & quæ id genus epotant, potu dulcia. *A. Gell. L. X. c. 23.* Assertque exempla Plinius *L. XIV. S. 14.* quod alia, quæ vinum bibisset, dote multata, alia inedia mori coacta, alia a marito interfecta fuerit. Ultra debet villica elaborare, ut quam minimam operam villicus intra tectum impendat, qui multo labore levabitur, si uxor domi strenue & naviter partes suas obeat, ut virili in muliebri officio haud opus sit sollicitudine VI.
Domi se
continens
curet ne-
gotia.

& circumspeditione, cui & primo mane cum familia prodeundum est, & crepusculo peractis operibus fatigato redeundum. Nec tamen instituendo villicam domesticarum rerum villico remittimus curam, sed tantummodo laborem ejus, adjutrice data levamus. Cæterum munia, quæ domi capeSSenda non in totum muliebri officio relinquenda sunt, sed ita deleganda ei, ut identidem oculis villici custodiantur. Sic enim erit diligentior villica, si meminerit ibi esse, cui ratio frequenter reddenda sit. *Colum. L. XII. c. 1.* Hinc Cato *c. 143.* ad coenam ne quo eat, neve ambulatrix sit. *URB.* Testudinem oportet esse talem mulierem: ac multo magis virum, qui

Quasi claudus futor domi sedet totos dies.

Plant. in Aulul. I. 1.

EURAS. Villicam profecto talem esse oportet; propterea Phidias uxoribus domi manendum esse indicaturus Heleorum Venerem finxit calcantem testudinem. *Plutarch. in præcept. conjug.* Hæc igitur persuasissimum habere debet aut in totum, aut certe plurimum domi se morari oportere: tum quibus aliquid in agro faciendum erit servis, eos foras emittere: quibus autem in villa aliquid agendum videbitur, eos intra parietes continere atque animadvertere, ne diuturna cessatione frustrentur opera. *Colum. l. 1.* *URB.* Bene Philomusus do-

miportam dixit, si in agro colendo non habet, quod agat. EURAS. Vellut villicus appellatur a villa, quod in eam fructus convehat: ita villica, quoniam ejus officii est, diligenter inspicere, quæ domui inferuntur, ne delibata & corrupta sint, & ita explorata atque inviolata recipere: tum separare, quæ consumenda sunt, & quæ superflui possunt, custodire, ne sumptus annuus mensurus fiat. *Colum. l. l.* URB. Si tanta prudentia & rerum agendarum dexteritas in villico, haud opus, ut uxor eadem solertia pollent. PHILOM. Insipide:

- - sapiens crepidas sibi nunquam

Nec soleas fecit: sutor tamen est sapiens.

Horat. L. I. S. 3.

VII.
Domestica.

Præstet vir omni rerum agendarum dexteritate: domi tamen semper inveniet negotia, quæ muliebrem requirant industriam. EURAS. Post hæc meminisse debet, quæ inferantur, ut idoneis & salubribus locis recondita sine noxa permaneant. Nihil enim magis curandum est, quam præparare, ubi quidque reponatur, ut cum opus sit, promatur. *Colum. l. l. c. 2.* Nec tamen velim eam ita domi defixam esse, ut eidem nefas sit prodire in publicum, aut ab officio ejus alienum, fines oculis perlustrare, & omnes partes agri revisere, atque æstimare, num quid absentia sua de disciplina & custodia remiserit: num aliqua vitis, num arbor, num fruges absint: tum etiam pecus & familiam recenseat, fundique instrumentum, & suppellectilem: quæ cuncta si per plures annos facere instituerit, bene moratam disciplinam, cum senectus advenerit, obtinebit; nec erit ulla ejus ætas annis ita confecta, ut spernatur a servis. *Colum. L. I. c. 8.* Et velut villico prima ægrorum cura incumbit, ita villicæ cibum, aliaque subministrare. Si quis ex familia cœperit adversa valetudine affici, videntum erit, ut is quam commodissime ministraretur; nam ex ejus-

ejusmodi cura nascitur benevolentia, nec minus obsequium: quin etiam fidelius, quam prius servire student, qui convalescant, cum est ægris adhibita diligentia. *Colum. L. XII. c. 1.* Caveat autem villica præ cæteris, ut munda fiet: villam conversam mundamque habeat. *Cat. c. 143.* velut enim foemina munditiis apparandis apta, ita ejus forditudine nihil fordidius; & raro invenies, quæ in omnibus munditer se habeat.

PHILOM.

- - - nam ita'ſt ingenium muliebre:
Bene cum lauta'ſt, terſa, ornata, ſicta'ſt, infecta'ſt
tamen;

Nimioque ſibi mulier - - reperit odium ocus
Sua immunditia, quam in perpetuum, ut placeat
munditia ſua.

Plant. in Stich. V. 5.

EURAS. Totius igitur domus & ſupelleſtilis curam, diſtributionem, adminiſtrationemque ſuſcipiat. URB. Quis ille ſupelleſtilis apparatus? EURAS. Ut nil de instrumentis ruſticis repetam, quo non lanificia indigent? ipſe dein mundus muliebris ad dies feſtos & ornatus virilis in tanta familia multam requirit operam, lineæ laneæque veſtes & lectiſternia: Nec minorem textorum, netricum, fullonum, ſartorum, lanificum, futurum, lotricumque cura: poſt hæc vaſa & ornamenta culinæ, panis conficiendus cibusque quotidianus muliebre miniſterium exigunt, velut & pro penore aſſervando apotheca, carnaria, granaria, farinaria, lactaria & caſearia. Ex his non nulla ad quotidianum familiæ uſum promenda ſunt, quædam ad menſtruum & annuum condenda, ubi ſemper condum, quam promum eſſe præſtat. Atque hæc ſingula ſingulis locis non ſolum annumerata ſed & exſcripta habeat, ut ſciat, quid, quando & cui dederit, vel receperit, ac ſuo

VIII.
Supelleſtilium & apothecam.

loco reponat. Nec tamen una ejus cura esse debet, ut clausa custodiat, quæ tectis illata receperit, sed subinde recognoscat atque consideret, ne aut supellex vestisve condita situ dilabatur, aut fruges aliaque utensilia negligentia desidiave sua corrumpantur. Pluviis vero diebus, vel cum frigoribus aut pruinis mulier sub dio rusticum opus obire non poterit, ut ad lanificium reducatur, præparatæ sint & pectitæ lanæ, quo facilius justa lanificio persequi atque exigere possit. Nihil enim nocebit, si sibi atque & aliis in honore servilis vestis domi confecta fuerit, quo minus patrisfamilias rationes onerentur. *Colum. L. XII. c. 3.* URB. Iterum se-

IX. dentem columbam jubet esse villicam. EURAS. Uno loco
De aliis quam minime oportebit eam consistere: neque enim sedenta-
ejus offi- ria ejus opera est: sed modo ad telam debet accedere, ac,
ciis stri- si quid melius sciat, docere: si minus, addiscere ab eo, qui
flim. plus intelligat, modo eos, qui cibum familiæ conficiunt, in-
 visere. *Id. l. l.* Nam juxta Catonis monitum *c. 143.* cibum
 villico & familiæ curet uti coctum habeat: gallinas multas &
 ova uti habeat. Pira arida, mala struthæ - - farinam bo-
 nam & far subtile sciat facere. Valetudinaria quoque vel si
 vacent ab imbecillis identidem aperire & immunditiis libera-
 re, ut cum res exegerit, bene ordinata & ornata & salubria
 languentibus præbeantur: promissis quoque & cellariis aliquid
 appendentibus aut metientibus intervenire: nec minus inter-
 esse pastoribus in stabulis fructum cogentibus, aut foetus o-
 vium aliarumve pecudum subrumantibus: tonsuris vellerum
 quoque interesse & lanas etiam diligenter percipere, & vel-
 lera ad numerum pecoris recensere: tum insistere atriensibus,
 ut supellectilem exponant & ferramenta deterfa nitidentur,
 atque rubigine liberentur, cæteraque, si refectionem deside-
 rant, fabris concinnanda tradantur. Postremo his rebus
 omni-

omnibus constitutis nihil hanc arbitror distributionem profuturam, nisi - - villicus sæpius & aliquando tamen dominus aut matrona consideraverit, animadverteritque, ut ordinatio instituta conservetur. *Colum. l. l.* Atque hæc a villica domi forisque administranda generatim dicta sint: si enim singula recensere velim, omnes fere nostri sermones ad villici villicæque officium redigerentur. Cæterum si animum bene ad-

vertisti, Urbane, non eris nescius, me duriora quædam loca attulisse, quæ moribus nostris, postquam exolevit misera servorum conditio, ex quibus turba ministrorum villæ assumerebatur, non bene conveniunt, quæ proin tua mitigabit ac nostris temporibus accommodabit prudentia. Hoc si bene imbibisti, haud miraberis, sterilem prope esse ex antiquorum præceptis de reliquo famulorum grege eorumque cibo & mercede materiam; omnes enim fere aut eandem servitutem serviebant, aut, si operarii essent, diversam nostris moribus mercedem, aut certam fructuum partem capiebant pro ratione operæ, & artis: aut etiam soli natura, ac conditione. Sic si politor in agro Casinate demessuisset tantum fruges, accipiebat partem octavam: at si etiam impendisset trituræ & ventilationis laborem, & purgatum frumentum modio divideretur, ferebat partem quintam. *Cat. c. 136.* Præterea sicut

X.
Ratio famulorum hodie alia, quam apud Romanos.

in urbana, ita in rustica familia singulis fere officiis singuli præsciebantur servi propriis suis nominibus ab officio gaudentes, unde olim alius vocabatur sator, alius occator, alius farritor, alius rastrarius, alius runcator, alius messor, triturator, ventilator, fœnifex, armentarius, jumentarius, equi-

XI.
An præstet singulis operibus præficere singulos.

so, asinarius, mulio, bubulcus, subulcus, opilio, caprarius, porculator, aviarius, sator, gallinarius, deliacus, & qui sunt plures, fere semper alius: quæ pleraque opera hodie fere ab iisdem, servato solum quodam gradus & mercedis ordine,

per-

pertractanda sunt. Adversatur quidem huic instituto Columella *L. I. c. 9.* scribens: sed & illud cenfeo, ne confundantur opera familiaræ, sic ut omnes omnia exequantur; nam id minime conducit agricolæ: seu quia nemo suum proprium aliquod esse opus credit: seu quia cum enixus est, non suo sed communi officio proficit, ideoque labori multum se subtrahit: nec tamen viritum malefactum deprehenditur, quod fit a multis. *Colum. l. l.* Sed hujus mali periculum, sublatis latifundiis & servorum conditione, postquam liberorum hominum in opere rustico bene expertorum selectus haberi potest, non sine magno compendio jam prævenit nostra industria, ut adeo nec ratio, nec operæ pretium exigat singulos singulis præficere officiis. Nec etiam accurate potest cum Catone, Varrone & Columella pro modo fundi, aut modiis sementis certus definiri operariorum numerus; nam ut bene advertit Palladius *L. I. T. 6.* operarum ratio unum modum tenere non potest in tanta diversitate terrarum: & ideo soli & provinciæ consuetudo facile ostendit, qui numerus unamquamque rem faciat. Illud vero certissimum est Columellæ præceptum, magistros operibus oportere præponere sedulos ac frugalissimos; eamque rem utramque plus quam corporis staturam roburque conferre huic negotio: quoniam id ministerium custodiæ diligentis & artis officium est. *Colum. l. l.*

XII. Putat tamen in quibusdam operibus singularem corporis & animi habitum contribuendum esse: ac in aratore proceritatem, in vineatore latitudinem, in pastore sedulitatem requiri. Bubulco, inquit, quamvis necessaria, non tamen satis est in dolores mentis, nisi eum vastitas vocis & habitus metuendum pecudibus efficit. Sed temperet vires clementia, quoniam terribilior debet esse, quam sævior, ut & obsequantur ejus imperiis, & diutius perennent boves non confecti vexatione simul

De corporis & animi habitum contribuendum esse: ac in aratore proceritatem, in vineatore latitudinem, in pastore sedulitatem requiri. Bubulco, inquit, quamvis necessaria, non tamen satis est in dolores mentis, nisi eum vastitas vocis & habitus metuendum pecudibus efficit. Sed temperet vires clementia, quoniam terribilior debet esse, quam sævior, ut & obsequantur ejus imperiis, & diutius perennent boves non confecti vexatione simul

simul operum verberumque - - nunc admonuisse satis est, nihil in his, in illis plurimum referre vires & proceritatem; nam longissimum quemque aratorem faciemus, - - - quod in re rustica nullo minus opere fatigatur prolixior, quia in arando stivæ pene rectus innititur. Mediastinus qualiscunque status potest esse, dummodo perpetiendi labori sit idoneus. Vineæ non sic altos quemadmodum latos & lacertosos viros exigunt; nam his habitus fossuris & putationibus cæterisque earum culturis magis aptus. De pastoribus singularia quædam monita Varro *L. II. c. 10.* conscripsit: ad majores enim pecudes ætate superiores, ad minores vero etiam pueros admittit, atque firmiores esse, qui in collibus versantur, iis, qui in fundo quotidie ad villam redeunt. Itaque in saltibus licet videre juventutem & eam fere armatam, inquit, cum in fundis non modo pueri, sed etiam puellæ pascant. Qui pascunt, eos cogere oportet, in pastione diem totum esse, pascere communiter: contra pernoctare ad suum quemque gregem. Esse omnes sub uno magistro pecoris: eum esse majorem natu potius, quam alios & peritiorum, quam reliquos, quod iis, qui ætate & scientia præstant, animo æquiore reliqui parent. Ita tamen oportet ætate præstare, ut ne propter senectutem minus sustinere possit labores. Neque enim senes, neque pueri collium difficultatem, ac montium arduitatem atque asperitatem facile ferunt: quod patiendum illis, qui greges sequuntur, præsertim armenticios ac caprinos, quibus rupes ac silvæ ad pabulandum cordi. Formæ hominum legendæ, ut sint firmæ ac veloces, mobiles, expeditis membris: qui non solum pecus sequi possint, sed etiam a bestiis ac prædonibus defendere: qui onera extollere in jumenta possint, qui excurrere, qui jaculari. Non omnis apta natio ad pecuariam. *Varr. l. l.* Quod verissimum esse

De Re Rustica.

P p

arbi-

XIII.
*Cur tam
 magnus
 assumatur
 pecoris
 numerus.*

arbitror, etiam in hac nostra provincia, cum pro soli conditione diversoque pecoris cultu hi aptius in albis pascere, hi in planitie & regione campestri: illi naviter domi parare pabulum: isti melius saginare norint. URB. Ægre inducor, ut credam, eum proventum ex pecoribus reddi, qui sumptibus in pecudem ejusque pabulum & pastores impendendis respondeat. EURAS. Neque id ut credas, te inducere est animus; non enim major pecoris numerus assumitur, quod lactis & saginæ par sit impensis proventus: sed quod in montanis & frigidis locis agri multo lætamine indigeant, & in summis albis nullus alius nisi ex pecore fructus. URB. Verane ista? PHILOM. Verissima; nam ut quidam, nescio jam quis, Poetarum canit:

Servit agro pecus, & pecori dat molle vicissim
 Gramen ager: neque rura vigent armenta, densi
 Sive greges campis, gregibus seu pascua desint.

URB. Et semper, & ubique necessarius est hujus lætaminis usus? PHILOM. Si lætas segetes habere velis,

Continuo has leges æternaque fœdera certis
 Imposuit natura locis, quo tempore primum
 Deucalion vacuum lapides jactavit in orbem.

Virg. L. I. Georg.

EURAS. Præterea magistrum providere oportet, ut omnia sequantur instrumenta, quæ pecori & pastoribus opus sunt, maxime ad victum hominum, & ad medicinam pecudum - - quæ ad valetudinem pertinent hominum ac pecoris, ut sine medico curari possint, magistrum scriptum habere oportet; is enim sine litteris idoneus non est, quod rationes dominicas pecuarias conficere nequidquam recte potest. *Varr. l. I.*

De

De cibariis si quid ex veterum monumentis afferam, vereor, XIV.
 non solum jejunum & insipidum, verum & usui parum. *In re ci-
 baria & vestiaria*
 lem sermonem fore; cum servilis illa antiquorum mensa pa-
 rum jucunde saperet famulis nostris rusticis, nec magis quam *parum ho-
 die servire*
 Xenocratis caseolus, quem tradunt fordibus plectum non *veterum*
 nisi cibos jam corruptos absumpsisse: tum etiam quod voca-
 bula eorum nostris ferculis non conveniant. Quem enim ci-
 bum panem, pultem, globosque appellamus, non es nescius,
 remque tenere te arbitraris: sed minime illam, quam veteres
 his vocabulis tribuebant. Sic enim panis rusticus dicebatur
 (ut nil dicam de atro, fordido, aut canino fervorum pane)
 cujus superiori crustæ candidi papaveris semen affuso ovo in-
 hærens inspergebatur: inferior vero mellis githque cereali sa-
 pore condebatur. *Plin. L. XIX. S. 53.* coquebatur autem va-
 se testaceo. Pultem Punicam sic coquendam docet Cato c. 85.
 libram alicæ in aquam indito: facito, ut bene madeat: id
 infundito in alveum purum; eo casei recentis P. III. mellis
 P. S. ovum unum. Omnia una permisceto bene: ita insipito
 in aulam novam. Idem Cato c. 79. artem coquendi globos,
 certe non ad Apicii leges; hac ratione tradit: globos sic faci-
 to: caseum cum alica ad eundem modum misceto: inde
 quantos voles facere, facito: in ahenum caldum ungue
 indito: singulos autem binos coquito, versatoque crebro dua-
 bus rudibus: coctos eximito: eos melle unguito: papaver
 infriato: ita ponito. An pruriunt tibi dentes ad has Catonis
 lautitias? Prætereo autem ejusdem conficiendi libum, pla-
 centam, spiram, scriblitam aliarumque jam antiquata gulæ
 deliciarum scitamenta. *URB.* Caninum prandium! *PHILOM.*

- - - - - pascite

Parasitos, obsonate pollucibiliter.

Plaut. Mostell. I. I.

Pp 2

EURAS.

EURAS. Artes, leges, scientiæ ac pleraque omnia progressu temporis mutationem subiere quamdam, sed maximam res cibariæ: & facilius animus alios mores, quam gula alium gustum recipit, ut adeo actum agamus, si ex Romanis præceptis tum in re culinaria, tum vestiaria quiddam ad nostrum usum mutuari velimus. Quis enim sese induet tunicis illis pelliceis, sagis, centonibus, centiculis, manicis, cucullis & galeris? in his igitur mos patriæ omni veterum philosophia potior sit. Cætera, quæ supersunt, & ad philosophiam magis faciunt, cum jam frigida instet hiems, domi expediemus, agrestia tractaturi, dum licebit ad rus redire.

BIBLIOTECA N. Z.
ROMA
VITTORIO EMANUELE

INDEX.

I N D E X.

A
Abies. pag. 143.

Acer 151.

Acidulae unde nascantur 118

Adulatorum quæstus 25.

Advocatorum quæstus 25.

Ædificia quæ fundum faciant fructuosiore 32. **Ædificia** cariosa signum infalubris loci. 107. **Ædificationi** quando danda opera. 184. **Ædificiorum** Luxus damnatur. 185. laudatur decor. 186. **Ædificiorum** materia. 134.

Aeris temperies in positione villæ quærenda. 102. aeris infalubritas emendari potest. 105 aeris salubritatem quæ declarant. ib. probat species corporum. 106

Æger, in eis curandis pietas prodest. 280

Affines, qui sint? 258.

Aggenus Urbicus, ejus definitio limitum. 249.

Agrimenfores, quare adhibentur. 258

Ager. Agricola. Agricultura, ejus antiquitas. 15. ei Summi Viri dederunt operam. 17 agricolarum necessarium officium. 19. agrum bene colere Numa præcipit. ib. agrum male colere censorium pro-

brum. 19. sine agricultura mortales consistere non possent. 20. agricolæ aptiores ad militiam. ib. sunt reliquæ aureæ ætatis. 22. iisdem terra usuras reddit. 31. agricultura utilitatem spectet. 31. ager quo honestior, eo fructuosior. 32. agri modus quis probetur. 33. agricultura humano generi salutaris. 40. ager sæpius revifendus. 77. agrorum genera. 81. agri regionis genus probandum. 82. ager, qui maxime probetur. 82 agrum optime colere non expedit. 84. ager sit imbecillior agricola. 85. ager exiguus bene cultus. 85. ager utilior qui salubrior. 101. ager malus, cum quo dominus luctatur. ibid.

Alnus. 147.

Alluvionis jus. 255. quid circa id Cassius Longinus statuerit. ibid.

Ambulatio commendatur. 50

Animalia noxia salubritati ædificii. 140.

Animus ruri liberior. 65.

Apertiones ædificii. 180.

Aqua, sine aqua arida agricultura. 109. aquarum diversitas. 110. aqua viva. ibid. aquarum salubritas qua ratio-

INDEX.

- ne a Romanis tentata. III.
 aqua cisternarum. ibid. an le-
 vis? 112. aqua ex nive &
 glacie. ib. aqua ex puteo. 113
 aqua ex nativis fontibus. ib.
 ex pluviis. ibid. aquarum
 venæ. 114. aquarum ductus
 subterranei. 115. & sq. aqua-
 rum miracula. III. aquarum
 sapor, odor, & color. 117.
 aqua hieme dulcior. 119. a-
 quæ ex metallis. ibid. aquæ
 levitas. 112. & 119. aquæ
 frigus. 119. aquæ salubris si-
 gnum incolarum species. 120
 aquarum notæ. 121. aqua
 dulcis, frigida, stabilis & unde?
121. aquarum ductus, plum-
 bei canales, tubuli lignei. 121.
 & seq. aquarum ductus indi-
 cium magnitudinis Rom. Imp.
123.
- Arare minus, quam verrere. 33
 Aratrum. Partes ejus. 235
 Arborea, iis sufficit terra qua-
 tuor pedum. 94. proceræ an
 signum bonæ terræ? 95. ar-
 borum ubertas signum salubri-
 tatis loci. 107. arborum cum
 homine affinitas. 137. arbo-
 res prægnantes vere. ibid.
 arbores cædendæ habita ratio-
 ne Lunæ. 138.
- Arbores finales, quid in eis ob-
 servandum. 249. ubi notatæ
 sint videndum. 254. antemil-
 læ, quæ sint. ibid.
- Aræ qualitates. 172. aræ si-
 tus. 218. structura. 219
- Arenæ qualitas, & diversitas.
167.
- Atrii ornamenta. 188.
- Aviaria, quid in eis conducen-
 dis observandum. 243. 244.
- Aura ruri salubrior. 47. & seq.
 auræ antelucanæ. 103. aura
 gratior quam ventus. 105.
- Aurum repudiat Curius. 17.
- B.
- Betula. 148.
- Bibliotheca. 193.
- Bos ne unquam pereat. 129
- C.
- Calx. ejus materia, & usus. 165
 quomodo coquenda? 166.
 quæ probetur? ibid. aqua
 accenditur. ibid.
- Campestre genus agri. 81. & sq.
 campester locus quis melior. 83
- Cardo quid? 253.
- Carpinus. 151.
- Catonis laus. 38.
- Cellæ subterraneæ. 89. & 191.
 cellæ vinariæ. 190.
- Cibi simplices laudantur. 55. & 64
 ciborum multitudo, & varietas
 damnatur. 57. & 61. ci-
 bus Romanis quis familiaris?
59. ciborum simplicitas &
 varietas temperanda. 60. ci-
 borum varietas in urbe cœpit.
61. cibi pretiosi, qui? 63.
 cibo homo maxime perit. 64.
- Cocus & Pistor idem. 59.
- Cœli plaga ad fructus facit. 190
- Cœpe cur non edant Pelusiotæ.
141. Co-

I N D E X.

- Colere agrum quid sit ? [88.](#)
 Collis medius pro villa quærendus. [102.](#)
 Collinum genus agri. [81.](#)
 Coloniarum deductio agricolarum ruina.
 Colonorum socordia. [28.](#) coloni indigenæ præferendi exteris. [29.](#) coloni Romani omnes sub Numa. [24.](#)
 Color, eo an æstimari possit terra. [91.](#) & [98.](#) color aquæ an sit ? [117.](#)
 Columellæ locus [emendatus. 230](#)
 - - - operarios tractandi modus. [284.](#)
 Columnarum officia. [176.](#) genera. [177.](#)
 Comitia nundinis haberi non licebat. [16.](#)
 Consuetudo in victu quid possit ? [55.](#) & seq.
 Cors. [241.](#)
 Creta, & Argilla apta vitibus. [94](#)
 Culina. [192.](#) culina rustica. [215](#)
 Cultura optima damnatur. [84.](#) culturæ neglectus. [28.](#)
 Curculiones, & remedia contra eos. [224.](#)
 Currus partes. [232.](#) currus edax, cur ? [233.](#)
- D
- Decor quid ? [181.](#)
 Decumanus, quid ? [253.](#)
- Dialectica mensis non adhibenda [69.](#)
 Dispositio quid ? [169.](#)
 Distributio quid ? [171.](#)
 Domini præsentia & industria magnos habet fructus. [29.](#) præsentia in prædio. [76.](#) & seq. ejus officium in villa. [78.](#)
 Dona amplissima Imperatorum. [86.](#)
 Dulcedo terræ. [93.](#) & [98.](#)
- E.
- Equus. Varia instrumenta ad jungendos eos. [233.](#)
 Esculus. [150.](#)
 Eurythmia quid ? [170.](#)
 Exercitatio corporis necessaria. [50.](#) ruri opportunit. [51.](#) ejus modi. *ibid.* vehemens noxia. [51.](#) & seq.
 Expenforum libri. [203.](#)
 Experientia & usus dominantur in artibus. [75.](#)
- F.
- Facultatum ratio habenda in ædificiis. [186.](#)
 Fagus. [148.](#)
 Falx. Vinitoriæ descriptio ex Columella. [236.](#)
 Famulorum hodie alia ratio quam apud [veteres. 295.](#) quare. *ibid.*

Farria

INDEX.

- Farris gloria. 16.
- Fenestræ. 180. & 218. jug-
menta earum. 181. Epicuri
& Stoicorum. *ibid.*
- Feriæ, quid in iis agendum. 276
- Fictiles tubuli aquarum. 122.
- Fluminis beneficia. 131.
- Fluvius sit a tergo villæ. 103.
- Fœnus quid? 24.
- Fœneratorum quæstus. 24. &
seq.
- Fraxinus. 150.
- Frigus aquæ. 119.
- Fructuum diversa est natura. 89.
& seq. fructus terræ boni-
tatem indicant. 97. & seq.
fructuum ubertas in nostra
patria. 100. fructuum spe-
cies signum loci salubris. 107.
- Frumenti natales. 38. frumen-
tis quæ terram habilem signi-
ficant? 94. iis terra bipeda-
nea sufficit. *ibid.* frumenta
exterrendi modi. 219. an sint
ventilanda? 223.
- Fundamenta ædificii. 183. in
iis non licet peccare. *ibid.*
- Fundorum divisio ruina agrico-
larum. 30. fundus quando
quærat villam. 33. fundi for-
ma naturalis. 81. diversa di-
versam soli facit conditionem.
83. artificiosa ad utilitatem
facit. 83. & seq. ejus natura
varia. 87.
- G.
- Gamma quid & unde dictum. 249
- Gestatio commendatur. 51. &
seq.
- Granæorum genera. 222.
- Granarii structura & situs. 225.
alia observanda in granario.
228.
- H.
- Hominum victus quis primus,
secundus? 14.
- Honores sectantium quæstus. 25
- Horrei instrumentorum situs.
229.
- Hortensius rigat arbores vino.
156. ejus molles in vestitu
mores. 67.
- Hortus suctidia altera. 40
- Hospes quis gratus? 127.
- Humor in ædificiis instrumenta
& conditas fruges corrup-
pit. 104.
- I.
- Janua. 181.
- Ichnographia prædii conficien-
da. 259.
- Ilex. 150.
- Imitatio in re rustica. 75.
- Incolarum species signum salu-
bris aquæ. 120.
- Instrumentorum rusticorum
horreum. 229. ordo obser-
vandus. 230. numerus. 231.
- Instrumenta rei agrariæ. 234.
- - - rei pecuariæ. 237.
- - - rei culinariæ. *ibid.*
- Invidia

INDEX.

Invidia quomodo vitanda. [72.](#)

Italæ laus. [98.](#)

Jugera quot possidere Civi & Senatori Rom. licuerit? [86.](#)

Jurgium discrepat a lite. [258.](#)

L.

Lætaminis diversitas. [245.](#)

Lapidinas quis invenerit? [159.](#)

Lapidum usus varius. [160.](#) lapides quadrati. [160.](#)

Lapides in usum finium assumpti [256.](#) Lateribus plerumque inscribuntur. *ib.* qui optimi. *ib.* ob vicinos malos sæpe visendi. [257.](#) quomodo & cum quibus. *ibid.* Visigothorum lex circa hoc. [258.](#)

Larix. [145.](#) larices in Rhætia cæsi. [138.](#)

Laterum inventores. [163.](#) eorum materia. [164.](#) formæ. [165.](#) quomodo ducendi. [164.](#)

Latifundia [perdiderunt Italiam.](#) [33.](#) & [86.](#)

Lectio instruit, & non facit artificem. [74.](#)

Leporarium quid. [266.](#)

Levitas quæ. [112.](#) & [115.](#)

Lex XII. tabularum circa contentiones inter vicinos ortas. [258.](#)

Librorum usus & abusus. [193.](#)

Lignei canales aquarum. [122.](#)

Limites, quid sint? [248.](#) varia eorum signa. [249.](#) [250.](#) *De Re Rustica.*

diurna. [252.](#) varia limites constituentia. [254.](#)

Limus & cœnum vitium aquæ. [116.](#)

Loci mutatio salubris. [48.](#) an locus conferat ad animi tranquillitatem? [65.](#)

Locupletes unde dicti? [19.](#)

Lunæ ratio in cædenda materia. [138.](#) in tondendis capillis. [138.](#) Lunæ divinitas attributa. [138.](#) & seq. Lunæ virtus in ostreis & conchyliis. [140.](#) in veterinis. [141.](#) in homine. *ib.* in mari. [142.](#)

Luxus in mensa damnatur. [61.](#)

M

Magonis volumina laudantur. [9.](#)

Marmoris scalptores primi. [161.](#) ejus usus & abusus. *ibid.* dotes. [162.](#) secandi ratio. [163.](#) marmor in templo Dianæ. [162.](#)

Materia ædificiorum. [134.](#) quomodo cædenda? [136.](#) quo anni tempore? [137.](#)

Materies semen non habens. [138.](#)

Medicamentorum usus sublatus ab Asclepiade. [55.](#)

Medicina cur hodie tam ampla? [56.](#) & seq.

Medicus primus Romæ. [48.](#)

Mensa frugalis quæ? [54.](#) mensa Metelli pontificia. [63.](#)

Mercatorum quæstus. [24.](#) & [25.](#)

INDEX.

Miles fortior ex rure, quam ur-
be assumitur. 20. institutione
& exercitio perficitur. 21.
exterius an præferendus do-
mestico? 21. militaris quæ-
stus. 25.

Modus fundi præ cæteris adhi-
bendus. 85. & seq.

Montanum genus agri. 81. & 82.

Montium officia & beneficia.
103.

Morbos multos multa secula fe-
cere. 57. & seq. morborum
origo. 58. & 61. cur tot in
urbibus? 61. & seq. morbi
cæci. 104.

Museum. 194.

N.

Nebulæ tenues an signum bonæ
terræ? 94.

Negotiatorum quæstus. 25.

Negotia in urbe plurima. 66. 70.
& seq.

Nigræ terræ laus. 93.

Nimbi repentini humilibus locis
periculosi. 103.

Nomina & cognomina Romana
a pecudibus & re rustica or-
tum habent. 14.

O

Observatio sui assidua in urbe.
67.

Oculus Domini. 77.

Odiis qua ratione sit vacua vita

rustica? 71. odia quomodo
vitanda? 72.

Odor terræ quis optimus? 97.
aquæ an sit? 117.

Officia domini. 78.

Opera assidue adhibenda. 79. &
seq.

Operarum copia. 132.

Operarum ratio pro diversitate
terræ diversa. 296.

Operarii, de eorum habitu cor-
poris animique, ibid.

Opifices minus apti ad militiam.
21. 22.

Oppidi vicini commoda. 131.

Oporothecæ ex marmore. 162.
& 217.

Ordinatio quid? 169.

Ostiorum ornamenta. 187.

Otium ruris. 72.

Oves ex animalibus primæ pro
victu & vestitu assumptæ. 14.

P.

Pabula luxuriosa an signum bo-
næ terræ? 95.

Paludes noxiæ ædificiis. 103.
& seq.

Panis tostus lautioribus daba-
tur. 59.

Parasitorum quæstus. 25.

Parasitus a mensa abigendus.
281.

Parietum picturæ. 154. parie-
tum genera. 174. ornamen-
ta.

I N D E X.

- ta. [175.](#) parietes ex marmo-
re & auro. [176.](#)
Partitio in quibus consistat? [173.](#)
Pascua diu solum vectigal. [19.](#)
Patremfamilias vendacem, non
emacem oportet esse. [45.](#)
Patriæ laus a salubritate & fru-
ctuum ubertate. [100.](#)
Pecoris species signum loci sa-
lubris. [107.](#)
Pecunia a pecore dicta. [19.](#)
Pedes cur natura dederit? [52.](#)
Penuria lignorum unde? [157.](#)
Pestilentia loci emendari potest
positione villæ. [102.](#)
Phidiae Venus apud Eleos. [291.](#)
Philosophia an mensis adhiben-
da? [68.](#) quomodo reprehen-
dat? [ib.](#)
Picea. [143.](#)
Pinacotheca. [192.](#)
Pinens & Pinafter. [144.](#)
Pinguis terra quomodo digno-
scatur? [95.](#) & seq.
Piscinæ. [242.](#) earum usus. [ib.](#)
ubi locandæ sint. [ib.](#)
Pistores quando primi Romæ? [59.](#)
Platanus Dionysii. [155.](#) Cæsa-
ris. [ib.](#) Hortensii. [ib.](#) Xer-
xis. [156.](#) Lucinii Muciani. [ib.](#)
Plaustrum. [232.](#) ejus partes. [ib.](#)
quot necessaria in prædio. [233.](#)
varia eorum genera. [ib.](#)
Plauti canes, qui vocentur. [263.](#)
Plumbei canales aquarum. [122.](#)
Populus. [152.](#)
Prædium suburbanum commo-
dissimum. [77.](#) prædium mer-
caturus quid cogitare debeat?
[ibid.](#)
Præsentia domini quantum præ-
stet. [76.](#)
Proceres civitatis ex agris af-
sumpti. [15.](#)
- Proventuum libri. [201.](#)
Pultes punica quomodo coqua-
tur. [299.](#)
- Q
- Quercus. [194.](#)
- R
- Rationum libri. [201.](#)
Regionis genus probandum a-
grum empturo. [82.](#) regionis
qualitates. [171.](#)
Rigor quid. [253.](#)
Robur. [149.](#) vere cæsum. [137.](#)
& seq.
- Rustica res. Rusticatio. rei rus-
ticæ quæ causa ruinæ? [4.](#) &
[28.](#) res rustica ars & scien-
tia. [5.](#) a magnis scriptoribus
tractata. [7.](#) & [8.](#) de ea præ-
cipere principale fuit. [8.](#) a
Græcis, Romanisque institu-
tionem accepit. [9.](#) fructus
quos habet? [10.](#) ab erudi-
tis male negligitur. [10.](#) & [11.](#)
discentibus eget & magistris.
[11.](#) Assyrii, Persi & Ægy-
ptiis apprimæ curæ fuit. [13.](#)
ejus natales apud Romanos.
[14.](#) res rustica sordidum &
pudendum opus male dicitur,
[15.](#) & [26.](#) rusticæ tribus lau-
datissimæ. [16.](#) rusticationis
cura gloriæ fuit. [16.](#) rustica
plebs semper præposita urba-
næ. [18.](#) rustici in pace alunt,
in bello tuentur cives. [19.](#)
rustici ob communem utilita-
tem cæteris prælati. [19.](#) rus-
ticæ rei fructus per annum.
[27.](#) quæstus honestus & in-
genuus. [24.](#) & seq. jucundi-
tas ex naturæ fecunditate. [38.](#)
& seq. ruri aura salubrior. [47.](#)
rus cultissimum quis habeat.
[75.](#)
- Q q 2
- S. Sa-

I N D E X.

- S.
- Sacrum dirimendorum finium. 250. variae ceremoniae in eodem observatae. *ib.* ejusdem origo. 251. ejusdem ex Ovidio descriptio. *ib.*
- Salix. 152.
- Saltatio. 52.
- Saluber locus quis? 106. salubriora fructuosiora. 99. salubritas nostrae plagae. 100. salubritatem loci primo spectabant Itali. 101. salubritas aeris non est in nostra potestate. *ib.* salubritas positione villae acquiri potest. 102.
- Sapientis est, non ubique emere. 101.
- Sapor terrae quomodo dignoscatur? 93. qualis esse debeat? 97. sapor aquae an detur? 117. unde noscatur. 118.
- Scala. 182.
- Scipionis villa laudatur. 176.
- Scriptores veteres de re rustica utiliter leguntur. 8. & (q. antiqui consulendi in re rustica. 76.
- Segetes campestris. 82.
- Senectus loquacior. 40. senes cur ferant arbores? *ib.*
- Sepes. Pro finibus. 254. sepiis interstitium nunquam in controversiam veniebat. 260. commoda. *ib.* Democriti sententia circa plantationem. 261. ejus ratio. 261. ex palis. 262. fabrilis. 264. militaris. 263. ubi fieri consueverit. *ib.*
- Sepimentum vivariorum. 265. quomodo instituitur. 266.
- Serendum manu, non thylo. 84. ferere minus satius & melius arare. 86.
- Sermones convivales quales sint? 68. sermonis libertas in villis. 69. & seq.
- Servi mali agrorum cultores. 29. & seq.
- Signinum opus. 227.
- Silices fluviales. 160.
- Silvae montanae. 82. silvarum excidium. 133. ruina. 157. silvae emolumenta. 156.
- Simmetria quid? 170.
- Simplicitas vitae ruri habetur. 67. non tuta in urbe. 71.
- Situs villae quantum conferat ad salubritatem loci? 102.
- Somnus a prandio & coena noxius. 50.
- Stabulum. differt a caula. 239. de situ stabulorum. 240. in ovili, bovino, & equino quid observandum. 244.
- Stercorans agrum Laertes. 39.
- Stercoratio. ejus inventor. 242. immortalitate donatur. *ibid.* necessitas ejus & magna utilitas. 243.
- Stercus. quod & quando utile. 245. triplex ejusdem genus. *ib.* turdorum optimum. *ibid.* Columella teste asinum. 246.
- Sterquilinum. ejus structura. 243. roboreo palo munientum, quare? 244. materia ejusdem. *ib.*
- Stolomis lex. 33.
- Stomachus paterfamilias. 58.
- Stramentum quid. 241.
- Suber. 150.
- Sulfa terra. 93.
- T
- Tabularium. 188. tabularii utilitas. 195. origo. 196. structura. 197. mundities. 198. suppel-

- fuppellex. 199. miniſtri. 200. eorum officia. *ib.* tabularii inſtructio. 204. & ſeq. tabularium eccleſiaſticum. 206. civile. 208. tabularii libri. 210 indices. 211. & ſeq.
- Taxus. 146.
- Teſta conſervanda. 178. teſtorum genera. 179. ornamenta. 180.
- Templum Dianæ. 163. & 178.
- Terra. an ſodie minus ſœcunda. 34. & ſeq. ejus natura varia. 87. & ſeq. quæ præſtabilior? 88. terræ genus quod deterrimum. *ibid.* terræ tria diſcrimina. 89. conditio ex fructibus dignoſcitur. *ib.* terræ bonitati non omnia tribuenda. 90. terræ nimium calidæ, prægelidæ, humidæ, nimium ſiccæ, perdenſæ, ſupra modum raræ, gravis, levis, pinguiſſimæ, & maeræ effectus. 90. & ſeq. terra mater *curdicatur?* 91. carioſa quæ? 91. terræ color & dulcedo. 92. & ſeq. terra falſa. 93. quæ vitibus inimica & amica? 93. & ſeq. terram quæ frumentisabilem *ſignificant?* 94. terra amara, macra, frigida quomodo dignoſcatur. 94. pinguis, gravis, ſpiſſa, & levis quomodo dignoſcatur? 95. & ſeq. tenera quæ? 96. & ſeq. terræ odor quis optimus? 97. terra quæ optima? 97. ſicca & ſpiſſa, macra, & frigida deterrima. 98.
- Tilia. 151.
- Tranquillitas animi ruri habetur, & conſert valetudini. 65.
- Tributa quibus rebus imponenda? 31.
- Triſpithami pygmæi apud Plinium. 34.
- Tuſculum Ciceronis laudatur. 53
- V
- Valles & humidiora loca cur minus ſalubria? 108.
- M. Varro qua ratione exercitum a peſte ſervaverit? 102.
- Venatio commendatur. 53.
- Venter multos homines exercet. 61. ejus cauſa pars major hominum vivit, & perit. 64.
- Venti graviores poſitione villæ vitandi. 103. ventorum vis auram mutat. 105. eorum officia & beneficia. 106.
- Venus palatina L. Craſſus. 161
- Vepres pro ſinibus ſerviunt. 254
- Vere arbores ſunt prægnantes. 137.
- Veſtibulum quid? 157.
- Veſtium luxus in urbe. 67.
- Via militaris noxia ædificiis. 104
- viæ commodæ voluptas & utilitas. 124. & ſeq. viæ publicæ incommoda. 126.
- Vicini boni commoda. 127. mali incommoda. 129.
- Viſtus ratio habenda pro valetudine. 55. & ſeq.
- Villæ ruſticæ olim majores, quam urbanæ. 32. villa non quærat fundum. 33. villæ ſitus quis optimus? 102. & ſeq. quo loco ponenda? 104. & 106. villæ ruſticæ ſitus. 214. cubacula & culina. 215. venuſtas. 216.
- Villica. domeſtica negotia curet. 287. qua forma & ætate eſſe debeat. 289. alias mulieres non frequentet. *ib.* Catonis præclara ſententia. *ib.* a
- Q q 3
- vino

I N D E X.

- vino & superstitione aliena sit. [290.](#) animadversiones in vinolas apud veteres. [291.](#) domi sua curet. *ib.* nominis Etymon. [292.](#) munda sit. [293.](#) suppellectilem & apothecam curet. *ib.*
- Villieus. qui sit. [267.](#) cur paucorum prædia a villico colantur. *ib.* qualis esse debeat. [269.](#) qui inhabiles sint. *ibid.* Catonis de eo monitum. [271.](#) quomodo instituendus. [272.](#) indigena esse debet. [273.](#) an & Astrologus? [274.](#) religiosus sit. [276.](#) & fidus. [279.](#) sobrius & continens. *ib.* curam pro suis gerat. [280.](#) familiam exerceat. [281.](#) nec non opera ipse curet. [282.](#) quæ mane & vesperi illi agenda. [283.](#) alios instruat. [284.](#) ministros feligat. [285.](#) villicus quomodo continendus in officio? [77.](#)
- Vina collina. [82.](#)
- Viri boni laus. [19.](#)
- Vita rustica est urbana antiquior. [12.](#) a Deo tradita. [13.](#) a primis Romanis culta. [14.](#) disjuncta a pravis cupiditatibus. [21.](#) parsimonix, justitiæ, & diligentix [magistra. 22.](#) vitiis caret. [22.](#) & seq. pastoria antiquior agricultura. [15.](#)
- Vitis natura. [39.](#) vitibus inimica falsa terra. [93.](#) iis quæ aptissima. [94.](#)
- Vivaria. [265.](#) quis eorum inventor. [266.](#)
- Unguenta quæ optima? [97.](#)
- Vocis intentio laudatur. [52.](#)
- Voluptas ex arboribus. [164.](#)
- Urbes ab hominibus inventæ. [13.](#) urbis vitia. [22.](#) molestiæ. *ib.* [42.](#) & [66.](#) negotia. [70.](#) & seq. luxus damnatur. [60.](#) & seq. in urbem cur tot homines convolent? [48.](#) urbanæ res nominis agebantur. [16.](#) urbanus nil boni cogitat. [22.](#)
- Ufus & experientia dominantur in artibus. [75.](#)

Benevole Lector!

Typi errores corriges: eorum quosdam obvios
hic notavi.

<i>Pag.</i>	<i>Lin.</i>	<i>menda</i>	<i>emenda.</i>
2.	25.	si manu -	si in manu
26.	ult.	& Scriptoribus	ex Scriptoribus
51.	6.	licet -	liceat
51.	29.	inquiens -	inquit Seneca Epist. 15.
62.	22.	qua -	quæ
65.	3.	ne quidem -	ne quidem
77.	25.	melior -	melios
85.	10.	excoluisset -	excoluisset
91.	2.	per densos -	per densam
91.	20.	ita -	ista
99.	penult.	in tenuis -	intus
107.	10.	ventro -	ventre
120.	17.	Columella -	Columellæ
134.	12.	lucet -	lueret
134.	25.	plaxisque -	planisque
147.	8.	toxica -	taxica
160.	15.	moralitate -	mortalitate
202.	1.	merces -	mercedes
207.	18.	possessio -	possessiones
212.	3.	confecta -	confecto
213.	6.	summation -	summatim
214.	23.	opera -	operam
216.	7.	bubulis -	bubulcis

1. The first part of the paper is devoted to a general discussion of the problem of the existence of a solution of the system of equations

$$\begin{aligned} & \frac{dx}{dt} = f(x, y, z), \\ & \frac{dy}{dt} = g(x, y, z), \\ & \frac{dz}{dt} = h(x, y, z), \end{aligned}$$

where f, g, h are continuous functions of x, y, z and satisfy certain conditions.

2. In the second part, we consider the case where the functions f, g, h are linear in x, y, z .

3. Finally, in the third part, we discuss the problem of the stability of the solutions of the system of equations.

